

**TÜRKİYE İÇİN
YENİ BİR SEÇİM YÖNTEMİ
TASARIMINA DOĞRU**

TÜRK SANAYİCİLERİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ

**TÜRKİYE İÇİN
YENİ BİR SEÇİM YÖNTEMİ
TASARIMINA DOĞRU**

**Mayıs 1995
(Yayın No. TÜSİAD-T/95 - 5/179)**

Meşrutiyet Caddesi, No 74 80050 Tepebaşı/İstanbul
Telefon: 249 54 48 - 249 07 23 • Telefax: 249 13 50

*Bu yayının tamamı veya bir bölümü
TÜSİAD "Türkiye İçin Yeni Bir Seçim
Yöntemi Tasarımına Doğru"
referansı yazılmak kaydıyla yayınlanabilir.*

ISBN : 975 - 7249 - 10 - 6

Ajans Medya Reklamcılık A.Ş.

ÖNSÖZ

TÜSİAD (Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği) kurulduğu 1971 yılından bu yana Türkiye'nin piyasa modeli içinde kalkınmasını, ekonomik ve sosyal yaşamda dünya standartlarına ulaşması için çabalarını sürdürmekte, araştırmalar yaptırmakta, bilimsel toplantılar düzenlemekte ve çeşitli yayınlar yapmaktadır.

Kamu yararına çalışan gönüllü bir özel sektör kuruluşu olan TÜSİAD, yayınlarında bilimsel ve tarafsız kalmayı amaç edinmiştir. Bu nedenle, raporda belirtilen değerlendirmelerin resmi görüşler veya üyelerin görüşleri ile doğrudan ilişkisi söz konusu değildir.

“Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Yöntemi Tasarımına Doğru” isimli bu çalışma Boğaziçi Üniversitesi Öğretim üyeleri Prof. Dr. Murat Sertel ve Prof. Dr. Ersin Kalaycıoğlu tarafından hazırlanmıştır.

ÖZGEÇMİŞLER

Murat R. Sertel, 1963 yılında Robert Kolej İş İdaresi ve İktisat Yüksek Okulu Ekonomi Bölümü'nden B.A.(Econ.) derecesi ile mezun olan yazar, Oxford University (1966) 'de İktisat'tan lisansüstü B.Phil.(Econ.) derecesi ve Massachusetts Institute of Technology (1971)'de doktora (Ph.D.) aldı. Oxford U. (1966-67), M.I.T. (1966-74), International Institute of Management (Berlin, 1972-77), ODTÜ (1976-77), Technion (İsrail, 1977-78), Université Catholique de Louvain (Belçika, 1978), TÜBİTAK (1978), Technische Universiteit van Twente (Hollanda, 1981-82), Universität von Wien (1981-82), U. of Pennsylvania (1988-89), Instituto d'Análisis Económico (Barcelona, 1991-92) gibi çeşitli kuruluşlarda İktisat, Matematik ya da İşletme dallarında araştırmacı ve konuk profesör olarak çalışan yazar, 1979 yılından beri (1982-85 yıllarında İktisadî ve İdarî Bilimler Fakültesi dekanlığı, ve birkaç kez de İktisat Bölümü başkanlığı yaptığı) Boğaziçi Üniversitesi'nde İktisat Profesörü olarak görev yapmaktadır. Econometric Society, American Mathematical Society, European Economic Association gibi onun üzerinde bilimsel meslek cemiyetinin üyesi olan Sertel, International Association for the Economics of Self-Management derneğinin Başkan Yardımcısı (1978-80) ve Başkanı (1980-82) olmuş, 1993 yılında Türkiye Bilimler Akademisi'nin Kurucu Üyesi, sonra da Konsey Üyesi olarak seçilmiştir. Econometrica, Journal of Economic Theory, European Economic Review, European Journal of Political Economy gibi bilimsel dergilerde hakemlik ve editörlük, International Economic Association, Econometric Society gibi uluslararası bilimsel meslek derneklerinin Dünya Kongresi veya Avrupa Konferansları'nda Bilim Kurulu Üyesi gibi görevler alan yazar, her ikisi de 1996'da Boğaziçi Üniversitesi'nde yapılacak olan Econometric Society Avrupa Konferansı ve European Economic Association Konferansı'nın Organizasyon Komitesi Başkanı olarak seçilmiştir. Economic Design dergisinin Baş Editörü olan Sertel, 1984 yılında Sedat Simavi Sosyal Bilimler Ödülü, 1987 yılında International Development Research Center (Kanada) araştırma ödülü, 1992 yılında Mustafa Parlar Bilim Ödülü almıştır. Yetmişin üzerinde uluslararası meslek dergilerinde yayınlanmış makalesi, iki kitabı bulunan yazarın, sosyal seçim ve seçim sistemleri konusunda çeşitli yayınları* olduğu gibi Onay Oylaması (Approval Voting) ve Çoğunlukçu Uzlaşısı (Majoritarian Compromise) gibi adıyla birlikte anılan seçim sistemleri de vardır.

* Bunlardan okuyucuyu ilgilendirebilecek bazı yayınlar şunlardır: "Class Conflict and Fairness in Democratic Capitalism" (Y. M. I. Dirickx ile), *Public Choice*, 1978; "Synopsis in the Theory of Choice (A. van der Bellen ile), *Econometrica*, 47 (6), 1979; "On the Routewise Application of Choice" (A. Van der Bellen ile), *J. of Economic Theory*, 22, 1980;

Prof. Dr. Ersin Kalaycıoğlu, 1977 yılında İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi'nde lisans öğrenimini tamamladı. 1975 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin Iowa Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi dalında yüksek lisans (M.A.) ve 1977 yılında da aynı üniversitede ve aynı dalda Doktora (Ph. D.) derecelerini aldı. 1977-1982 yılları arasında İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Siyaset İlmi Kürsü'sünde doktor asistan, 1982-1984 yılları arasında, aynı üniversitenin Siyasal Bilimler Fakültesi'nde Doçent, 1984-1989 yılları arasında Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde Doçent, 1989-1991 yılları arasında da Profesör olarak çalışmıştır. 1986-1991 arasında aynı enstitüde Müdür Yardımcılığı da yapan Prof. Kalaycıoğlu, 1991 yılından itibaren aynı üniversitenin Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyeliğine devam etmektedir. Halen Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü başkanı olan Prof. Kalaycıoğlu'nun Türkçe olarak basılmış iki tane telif yapıt niteliğinde ve iki tane de Ali Yaşar Sarıbay ile birlikte bastığı, Türk siyasal hayatı üzerinde derleme olarak yayınlanmış kitabı vardır. Ayrıca, siyasal katılma, siyasal temsil ve yasama davranışı üzerine yazılmış çeşitli İngilizce makaleleri Comparative Political Studies, Legislative Studies Quarterly, International Journal of Political Education gibi dergilerde ve Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Hollanda ve Almanya'da basılmış olan kitaplarda bölümler halinde yayınlanmıştır. 1978-1980 arasında Prof. Dr. İlter Turan'la birlikte University of Iowa'nın finanse ettiği "Kırsal Gelişmenin Siyasal Koşulları", 1984 ve 1988'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı yasama araştırmalarını yapmıştır. Ayrıca, TÜSİAD'ın desteğiyle 1986'da yapılan "Türkiye'de Sosyo-ekonomik Öncelikler Araştırması"nı Prof. Dr. Hamit Fişek ve Prof. Dr. Yılmaz Esmer ile, 1990'daki "Türkiye Değerler Araştırması"nı da Prof. Dr. Üstün Ergüder ve Prof. Dr. Yılmaz Esmer birlikte yürütmüştür.

(M Sertel'in dipnotunun devamı) "Explorations in Aggregating Choices", *Mathematical Social Sciences*, **14** (4), 1987; "A Non-Dictatorial Compromise", *Social Choice and Welfare*, **5**, 1988; "Characterizing Approval Voting", *Journal of Economic Theory*, **45**(1), 1988; "Characterizing Fidelity for Reflexive Choices", *Mathematical Social Sciences*, **15**(1), 1988; "Choice, Hull, Continuity and Fidelity" *Mathematical Social Sciences*, **16**, 1988; "On the Continuity of Closed Convex Hull", *Mathematical Social Sciences*, **18**, 1989; "The Welfaristic Characterisation of Revelation Equilibria under Imputational Government" (S Koray ile), *Social Choice and Welfare*, 1991; "The Majoritarian Compromise is Subgame-Perfect Implementable" (B Yılmaz ile), 1994 Asociacion Sud Europea por la Economia Teorica, Lisbon "On the Existence of Non-Cooperative Equilibrium in Social Systems (P. Prakash ile), *J of Mathematical Economics*, **25**(1), 1995; "Twenty Years after Prakash and Sertel's Theory of Non-Cooperative Equilibrium in Social Systems" (E Başçı ile), *J of Mathematical Economics*, **25**(1), 1995

İÇİNDEKİLER

SEMBOLLER	11
ÖNSÖZ	13
ÖZET	15
1. BÖLÜM: GİRİŞ	21
1.1 Türkiye'deki Seçimler Hakkında Genel Gözlemler	23
1.2 Türkiye'de Yeni Seçim Sistemi Tartışmalarına Bir Katkı	25
1.3 Seçim Olgusu	30
2. BÖLÜM: TEMEL KAVRAMLAR	37
2.1 Seçmenler Kümesi ve Seçim Bölgesi	39
2.2 Seçmen Tercihleri ve Seçmene Saygı	42
2.3 Tercihlerin Uzatılması	44
2.3.1 Aksiyom 0 (A0) - Düzgün Genişleme Aksiyomu	45
Ek 2.1 Seçenek Sayısı	46
3. BÖLÜM: SEÇİM YÖNTEMLERİ	49
3.1 Yalnızca İlk Tercihlere Bakan Seçim Yöntemleri	51
3.1.1 Çoğunluk Yöntemi	51
3.1.2 Nispî Temsil İlkesini Yakınsamaya Yönelik Yöntemler	53
3.1.2.1 En Büyük Kalan Yöntemi	54
3.1.2.2 En Büyük Ortalama (d'Hondt) Yöntemi	56
3.2 Seçmen Tercihlerinin Bütününe Bakan Seçim Yöntemleri	58
3.2.1 İki Turlu Çoğunluk	58
3.2.2 Aktarılabilir Oy Yöntemi	60
3.2.3 Çoğunlukçu Uzlaşı Yöntemi	65
3.2.3.1 Dar Çoğunlukçu Uzlaşı	68
3.2.3.2 Geniş Çoğunlukçu Uzlaşı	71
3.3 Seçim Yöntemlerinin Sonuçları İtibariyle Bir Karşılaştırması	73
4. BÖLÜM: UZLAŞI ARIYORUZ	75

5. BÖLÜM: ÂHLAKÎ İLKELER: ÇOĞUNLUĞA SAYGI,	
AZINLIĞA SAYGI, NİSPÎ TEMSİL	85
5.1 Seçme ve Eleme	87
5.1.1 Seçme ve Elemenin Simetrisi	88
5.2 Tarafsızlık ve Adsızlık	88
5.3 Çoğunluğa Saygı	90
5.4 Azınlıklara Saygı	93
5.5 Genel İlke - Düzeltilmiş Nispî Temsil	94
 6.BÖLÜM: SEÇİM YÖNTEMLERİNDE ÇOĞUNLUĞA SAYGI	 97
6.1 Çoğunluk Yöntemi	100
6.2 En Büyük Ortalama Yöntemi	101
6.3 En Büyük Kalan Yöntemi	102
6.4 İki Turlu Çoğunluk Yöntemi	105
6.5 Aktarılabilir Oy Yöntemi	106
6.6 Çoğunlukçu Uzlaşı Seçim Yöntemi	109
Ek 6.1 En Büyük Ortalama Yöntemi Kullanıldığında Partilerin Kazanacakları Asgarî Sandalye Sayıları	113
Ek 6.2 Aktarılabilir Oy Seçim Yöntemi Elemede Nispî Temsili Sağlar	
Ek 6.3 Dar Çoğunlukçu Uzlaşı Çoğunluğa Saygılıdır	117
 7. BÖLÜM: PARTİLERİN BÖLÜNME VE BİRLEŞMESİNDE SEÇİM YÖNTEMİNİN ETKİSİ	 119
7.1 Çoğunluk, En Büyük Kalan ve En Büyük Ortalama Seçim Yöntemlerinde Partilerin Bölünme ve Birleşmesi	123
7.2 İki Turlu Çoğunluk Seçim Yönteminde Partilerin Bölünme ve Birleşmesi	127
7.3 Aktarılabilir Oy Seçim Yönteminde Partilerin Bölünme ve Birleşmesi	128
7.4 Çoğunlukçu Uzlaşı seçim Yönteminde Partilerin Bölünme ve Birleşmesi	133
Ek 7.1 En Büyük Oranlar Yöntemi Partileri Birleşmeye Teşvik Eder	140
Ek 7.2 En Büyük Kalan Yöntemi Uygulandığında Partilerin Birleşme ve Bölünmeleri	141

8. BÖLÜM: SEÇİM YÖNTEMLERİNDE TOPLUMSAL ANLAMDA EN İYİLİK: PARETO-OPTİMALİTE	145
8.1 Çoğunlukçu Uzlaşı Pareto-optimal midir?	148
8.2 Öbür Seçim Yöntemleri Pareto-optimal midir?	152
8.3 Sonuç	153
9. BÖLÜM: NİSPİ TEMSİLİN BİR ELEŞTİRİSİ	155
10. BÖLÜM: AKTARILABİLİR OY YÖNTEMİNİN BİR ELEŞTİRİSİ	171
11. BÖLÜM: GENİŞ ÇOĞUNLUKÇU UZLAŞI SEÇİM YÖNTEMİNİN BİR ELEŞTİRİSİ	185
11.1 Kabul Sınırı	187
11.2 “İyi” ile “Kötü”	190
11.3 Çoğunlukçu Uzlaşı ile Çoğunluk Kazanan Parti Çoğunluğun İyisidir	191
12. BÖLÜM: TÜRKİYE MİLLETVEKİLLİĞİ	195
12.1 İsrail ve Hollanda’da Ulusal Seçim Bölgesi	197
12.2 Tarihi Açıdan Bölge	199
12.3 Etnik Açıdan Bölge	200
12.4 Ulaşım-Bilişim Açısından Bölge	200
12.5 Milletvekilleri Açısından Bölge	201
12.6 Ulusal Seçim Bölgesinde Hangi Seçim Yöntemi	203
13. BÖLÜM: YEREL SEÇİMLER KONUSUNDA EK DÜŞÜNCELER	205
14. BÖLÜM: SONUÇLAR	213
14.1 Dar Bölgeli Seçimler İçin Sonuçlar	216
14.2 Geniş Bölgeli Seçimler İçin Sonuçlar	220
14.3 Çoğunlukçu Uzlaşı Uygulandığında Siyasî Rekabet	223
14.4 Seçim Sandığı Yerine Çağdaş Bilişim Teknolojisi	224
EKLER	227
Ek A: Çoğunlukçu Uzlaşı Seçim Yöntemi Mükemmel Dengeler Yoluyla Uygulanabilir	229
Ek B: Çoğunluğa Saygılı, Âzamî Müşterekte Uzlaştırıcı Bir Yeni Seçim Sistemi	232

Ek B.1	İki Basamaklı Seçim Sisteminin Bir Hastalığı	238
Ek B.2	İki Basamaklı Seçim Sisteminin Bir Başka Hastalığı	239
Ek B.3	Yeni Seçim Sisteminde Âzamî Müştereğın Ancak Üçüncü Dereceden Onaylarla Sağlandığı Bir Örnek	241
KAYNAKÇA		243

SEMBOLLER

$<$ küçüktür; $x < y$, x sayısı y sayısından küçüktür anlamına gelir.

\leq küçüktür ya da eşittir; $x \leq y$, x sayısı y sayısından büyük değildir anlamına gelir.

\geq büyüktür ya da eşittir; $x \geq y$, x sayısı y sayısından küçük değildir anlamına gelir.

$>$ büyüktür; $x > y$, x sayısı y sayısından büyüktür anlamına gelir.

$!$ faktöryel; $j! = j \times (j - 1) \times \dots \times 1$ olur. [Not $j = 0$ ise $j! = 1$ kabul edilir.]

$\binom{i}{j}$ i 'nin j 'li kombinasyonlarının sayısı; $\binom{i}{j} = \frac{i!}{j!(i-j)!}$

$\lceil x \rceil$ x sayısından küçük en büyük tamsayı.

$\lfloor x \rfloor$ x sayısından büyük en küçük tamsayı.

$\lceil x \rceil$ x sayısından büyük olmayan en büyük tamsayı.

$\lfloor x \rfloor$ x sayısından küçük olmayan en küçük tamsayı.

n seçmen sayısı.

A seçenekler kümesi.

P partiler kümesi.

p parti sayısı.

k bir seçim bölgesindeki sandalye sayısı.

a
 b
 c a b 'ye, b c 'ye tercih edilir.

t_i i seçmenin P üzerindeki tercih sıralaması.

\mathbf{t} P üzerinde bir tercih profili; $\mathbf{t} = (t_1, \dots, t_n)$.

$s(\mathbf{t})A$ s seçme fonksiyonunun \mathbf{t} tercih profiline göre A kümesinden seçeceği seçenek.

$e(t)A$ e eleme fonksiyonunun t tercih profiline göre A kümesinden eleyeceği seçenek.

aab a partisinin iki, b partisinin de üç sandalye kazandığı bir temsil heyeti.

m seçenek sayısı.

$m(p,k)$ p partinin k sandalye için yarıştığı bir seçimde seçmenlerin önüne

konulan seçeneklerin sayısı, $m(p,k) = \binom{p+k-1}{k}$

d onay derecesi.

$d^*(p,k)$ Çoğunlukçu Uzlaşma yöntemi uygulandığında başvuru en düşük

onay derecesi $d^*(p,k) = \left\lceil \frac{p+k-1}{k+1} \right\rceil$

q kota.

$q^*(n,k)$ basit kota, $q^*(n,k) = \frac{n}{k}$

$D^*(n,k)$ rasyonel Droop kotası, $D^*(n,k) = \frac{n}{k+1}$

$D(n,k)$ Droop kotası, $D(n,k) = \left\lceil \frac{n}{k+1} \right\rceil$

ÖNSÖZ

Bu inceleme, yazarlarının uzun zamandır Türkiye'de görmek istedikleri bir tartışmayı tutuşturmak için kamuoyunun düşüncelerini ısıtmayı amaçlayan, belki de nâçizane birkaç kıvılcım bile neşretmeyi uman çalışmalarının bir sonucudur. Yazarların her ikisi de seçim yöntemleri konusunda daha önce uzun yıllar kafa yormuş, ders vermiş ve dünya bilimsel forumunda araştırmalarını yayınlamış olmalarına rağmen, doğrudan doğruya kamuoyuna hitabeden, Türkçe anlayan herkesin baştan sona kadar takibedebileceği bu uzunlukta bir incelemeyi bir araya getirmeye yakın zaman öncesine kadar olanak bulabilmiş değildiler. TÜSİAD'ın Türkiye gündeminde yer alması yararlı olacak konuların incelenmesine ve kamuoyunda açıkça tartışılmasına imkân açan destekleri sayesinde, yazarların yarım yıl boyunca ilk öncelik vererek sarıldıkları bu incelemenin yapılması ve yazılması pratik bir anlam kazanmış, süratle ve etkin biçimde kamuoyuna ulaştırılacağı ümidi ile bu çalışma sonuçlandırılmış ve işte okuyucunun eline gecikmeden ulaştırılmıştır. Üstelik, birçok yerde esasen matematiksel olan birçok konu, okuyucunun biraz (bazan yazarın da epeyce) sabrıyla, anlaşılabilir biçimde, mümkün olduğu kadar yalın bir Türkçe ile izah edilmiş, hattâ isbatlar bile günlük dilde icra edilmiş, bu çalışmanın, beyaz önlük giydirmeden, sokak kıyafeti ile de bilimselliğinin eksiksiz olmasına âzamî gayret sarfedilmiştir.

Gösterilen tüm itinaya rağmen, yine de bu çalışmanın yazarlarının bildikleri ve bilmedikleri birçok eksikliği vardır. Yazılımında doğru olmak kolay okunur olmaktan daha önemli tutulduğu için okuyucu belki bazan sıkılacaktır. Bazı konuların ve tartışmaların yer verildiği bölümler belki biraz değişik bir sıralamayla sunulabilirdi. Genel olarak, yazarlar daha veciz, belâgati daha kuvvetli olsalardı, muhakkak ki okuyucu da daha cana yakın bir yazılımla karşı karşıya kalacaktı. Hattâ yazarların, bu yetenek düzeyleriyle bile, vakit biraz daha bol olsaydı, okuyucuya yine de daha sevimli bir belge sunmaları mümkün olacaktı. Bunlar yazarların farkında oldukları eksikliklerin bir özetiyken, farkında olmadıklarının çok olabileceğinin de farkında olduklarını ifade etmeden geçmeyelim. Bütün bunlara rağmen, okuyucuların bu incelemeyi mümkün olduğu kadar sabırla okuyup içindeki düşünceleri eleştirmeleri, tartışmaları arzu edilir. Türkiye'nin geleceğinde söz sahibi olanlar, bu arada siyasetçiler, düşünürler, yöneticiler, ve basın ve yayın dünyasında kamuoyunu oluşturan, yönlendiren yurttaşlar, bu belgenin özetinden ve Sonuçlar bölümünden öteye içindekilere girdikçe, hem kendi işlerini daha iyi yapmış olacaklar, hem de

umudur ki ele alınan konuların nasıl incelenip tartışılması gerektiği hususunda iyi bir örnekle tanışmış olacaklardır. Zira yazarların burada çok önem verdikleri bir amaç da seçim yöntemlerinin karşılaştırılmasında, tasarımında ilkesel (aksiyomatik) yöntemin benimsenmesi, kamuoyunda da konunun işte bu çalışmada yapıldığı gibi nesnel bir disipline bağlı kalınarak yapılmasıdır.

Teşekkürler

Yazarlar olarak, bu çalışmaya emeği geçmiş pek çok kişiye teşekkürlerimizi ifade etmek isteriz. Buradaki pek çok fikre ham biçimleriyle muhatap edilmiş öğrencilerimizle başlayalım. Boğaziçi Üniversitesi İktisat Bölümü doktora öğrencilerinden özellikle Remzi Sanver ve Muhamet Yıldız bu fikirlerin ilk dinleyici ve eleştiricileri arasında olmuşlardır. Muhamet Yıldız^a burada kullanılan pek çok hesapların yapılmasında, bazı fikirlerin oluşmasında yazarlardan sonra çalışmaya en çok katkıda bulunan yardımcımız olmuştur. Buradaki fikirlerin bazılarının kökleri daha önceki çalışmalarımıza, özellikle asistanlarımızdan Bilge Yılmaz^b ile yapılmış çalışmalara^c kadar uzanmaktadır. Bunlardan birinin Ek A olarak sunulan özetinde de Güzin Gülsün Arıkan^d yardımcı olmuştur. Nihayet, Marella Bodur'a^e da yardımları için teşekkür etmek isteriz.

Meslektaşlarımızdan Prof. Dr. Semih Koray^f, kamu karar mekanizmaları konusundaki sürekli çalışma arkadaşımız olarak buradaki fikirlerin bazılarını bizimle tartışmaya vakit ayırmıştır. Keza, meslektaşlarımızdan Prof. Dr. İlter Turan^g metrin müsveddeleri üzerinde değerli eleştirilerini bize lûtfetmiştir. Yine meslektaşlarımızdan Dr. Erkut Yücaoğlu^h böyle bir çalışmayı TÜSİAD olanakları ile kamuoyuna duyurma kanalına bizi çekerek, başka koşullar altında daha geç kalması muhtemel bir çalışmayı bugün Türkiye forumuna sunmamıza vesile olmuştur.

Sonda zikredilip de başta gelen şükranlarımızı da bizi ilgi ve sabırla destekleyen ailelerimize borçluyuz.

Yazarlar

İstanbul, 4.4.1995

^a TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi Matematik Bölümü araştırma görevlilerinden

^b Princeton Üniversitesi İktisat Bölümü doktora öğrencileri ve asistanlarından

^c Sertel ve Yılmaz (1993, 1995)

^d Boğaziçi Üniversitesi İktisat Bölümü lisansüstü öğrencileri ve araştırma görevlilerinden

^e Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü lisansüstü öğrencileri ve araştırma görevlilerinden

^f Bilkent Üniversitesi İktisat Bölümü öğretim üyelerinden

^g Koç Üniversitesi Siyaset Bilimi öğretim üyelerinden

^h Mitra A.Ş. Yönetim Kurulu Murahhas Üyesi

ÖZET

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye için yeni bir seçim yöntemi tasarımına doğru, bilinen belli başlı seçim yöntemlerinin yanısıra yeni yöntemler de geliştirilerek, çeşitli ah-lâkî ilkeler açısından objektif bir biçimde incelenmekte, karşılaştırılmaktadır.

Türkiye için yeni bir seçim yöntemi tasarımı zorunlu kılan etkenler pek çoktur. Çok partili demokrasiye geçeli yarım yüzyılı doldurmamıza rağmen, siyasal sistemimizde neredeyse her iktidarın meşruiyeti tartışmalı olmuş, siyasal ortamımız uzlaşmaları kıt ve zayıf, kutuplaşmaları, zıtlaşmaları ise bol ve güçlü olagelmıştır. Bunda uyguladığımız seçim yöntemlerinin de önemli bir etken olduğu bilinmektedir.

Bütün bunların üstüne eklenen yeni bir gelişme ise, dünya demokrasilerinde olduğu gibi, Türkiye'de de meşru, yasal siyasal yelpazenin birkaç boyutta hızla genişlemiş olmasıdır. Gerek sağ - sol boyutunda, gerekse dünyasallık (laiklik) - dinselilik boyutunda, ve gerekse etnik boyutta siyasetimiz eskiden yasak olan birçok seçenekleri yasal tartışmalarla, yasal eğitim-öğretim ve propaganda ile, ve yasal siyasal örgütlenmeyle seçmenin önüne koymaktadır. Genişleyen siyasal yelpazenin uçlarında konuşlanmış olan toplum ve devlet anlayışlarının herbirisi, bazı seçmen kitleleri nezdinde çok beğeni toplarken, öbür yandan da halkın geri kalan kesimlerinin benimsedikleri dünya görüşleri ve hayat tarzları ile bağdaştırılamaz olabilmekte, bu halk kitleleri nezdinde güçlü bir red tepkisi oluşturabilmektedir.

İşte bundan da toplum için iki yaşamsal tehlike doğmaktadır. Birincisi, uzlaşmada zaten büyük bir zaaf göstermek istidadındaki siyasamız, yurttaşlarımızın birçoğunun birbirine uzak kutuplarda kümелendiği, her kutbun da kendisi dışındaki-ler tarafından şiddetle reddedildiği, bölünmeleri kolaylaştırıcı, birliği zorlaştırıcı bir kurguya kapılmaktadır.

İkincisi ise, uygulamakta olduğumuz seçim yöntemiyle, çokça sayıda siyasal partinin her birisinin çoğunluktan çok uzak, az sayıda seçmence desteklendiği, oyların bu dağınık durumunda ise kutuplardan birinde konuşlanmış olan ve geri kalanların oluşturduğu büyük çoğunluklar tarafından kuvvetle reddedilen toplumsal/siyasal görüşlerden birisinin, çoğunluk olmaktan çok uzak, küçük bir azınlığın oylarıyla, rakiplerinin de az sayıdaki oylarının üstünde oy almak suretiyle, seçimleri kazanması olasılığıdır. Bunlar uçları birbirinden çok uzak duran bir yelpazenin kutupları olmasa, ve seçimde kazanan siyasal görüşün kendi seçmenlerinin dışındaki halk kitleleri tarafından - her ne kadar en beğenilen seçeneği oluşturma da - yine kabul edilebilir nitelikte olacağının bir teminatı mevcut olsa, böyle bir duru-

mun alarm verici bir yanı da olmayabilirdi. Fakat böyle bir teminatı bulmak tabî ki mümkün değildir. O halde, seçmenlerin çoğunluğu aşkın bir kesimince mevcut siyasal seçenekler içinde en kötüsü olarak telâkki edilen bir toplumsal/siyasî görüşü uygulayacak bir siyasal parti, mevcut seçim yöntemimizle pekalâ da iktidara gelebilir. Çoğunluğu aşkın bir halk kitlesinin en kötü addettiği bir adayın ya da siyasal partinin seçilmesine izin veren bir seçim yönteminin çoğunluğa saygı ilkesini çiğnediği .11 söylersek, Türkiye için aradığımız da en başta çoğunluğa saygılı bir seçim yöntemidir

Bunun gibi, seçim yöntemlerinde aranabilecek tarafsızlık ilkeleri, çoğunluğa olduğu gibi azınlığa da saygı ilkeleri, çalışmamızın seçim yöntemlerini incelerken ana kıstaslarını oluşturmaktadır. Ahlâkî ilkeler olarak formüle ettiğimiz bunlar gibi pek çok aksiyomu kriter alarak, Çoğunluk yöntemi, İki Turlu Çoğunluk yöntemi, Aktarılabilir Oy yöntemi, En Büyük Kalan, En Büyük Ortalama (d'Hondt) yöntemleri gibi, bilinen belli başlı seçim yöntemlerini denetlediğimiz incelememizde, bir de kendi önermiş olduğumuz Çoğunlukçu Uzlaş (Sertel, 1994) seçim yöntemini de tanıtmakta ve kriter kabul ettiğimiz ilkeleri sağlamaktaki başarısı bakımından öbür seçim yöntemleriyle karşılaştırmaktayız. Bu arada Aktarılabilir Oy yönteminin de geniş bölgede parti listelerine oy verilen bazı yeni türlerini geliştirmekte, yine aynı ahlâkî ilkeler nezdinde sınamaktayız.

Seçim denildiğinde, uygulanacağı bölgenin dar ya da geniş olması, bir de yerel yönetim ya da genel yönetimi konu edinmesi burada önem kazanmaktadır. Seçim bölgesinin "dar" olmasından kastedilen, adaylar arasından tek birisinin seçilecek olmasıdır, örneğin belediye başkanı, ya da herhangi bir meclisin başkanı gibi, hattâ Cumhurbaşkanı gibi. Birden fazla sandalyeyi doldurmak üzere seçim yapılan seçim bölgelerine de "geniş" bölge diyoruz, meselâ Türkiye'de milletvekili seçimlerinde alıştığımız gibi. Türkiye'de yerel yönetimler için geniş bölge seçimleri, yani yerel yönetimlerdeki meclislere üye seçimleri kanımızca bir sorun oluşturmadıkları için buradaki incelememizin esas ilgi odağını oluşturmamaktadır. Dar bölgeli yerel seçimler ise merkezî bir konumuzu teşkil etmektedir, zira bunlarda seçilen belediye başkanının halkın çoğunluğunu aşkın bir kitle tarafından en kötü aday olmamasını sağlamak, kanımızca bir seçim yönteminde aranması gereken bir özelliktir, yani belediye başkanı seçimlerinde de çoğunluğa saygı ilkesini yerine getiren bir seçim yöntemine ihtiyaç vardır. Oysa şimdiki seçim yöntemimiz bu ilkeyi ihlâl etmektedir.

Ülkede yapılacak en önemli seçimler tabî ki genel yönetimi belirleyen

T.B.M.M. seçimleridir. Gerçi bunların geniş seçim bölgeleri kullanılarak yapılması bizde yerleşmiş ve birçok bakımlardan da tavsiye edilir bir uygulamadır, fakat - örneğin İngiltere'de Avam Kamarası seçimlerinde olduğu gibi - milletvekili seçimlerinin dar bölgede yapılması da mümkündür, ve Türkiye için bu modelin de önerildiği, İki Turlu Çoğunluk yönteminin böylece uygulanmasının istendiği de olmaktadır. Ne var ki, İki Turlu Çoğunluk yönteminin çok önemli sakıncaları bulunmakta, örneğin dolaylı yoldan çoğunluğa saygı ilkesini ihlâl etmektedir. Oysa Çoğunlukçu Uzlaşma yöntemi ahlâkî ilkelerimiz açısından, bu arada çoğunluğa saygı açısından, dar bölgede çok başarılı bir sınav vermektedir. Milletvekili seçimlerinin ille de dar bölge olması kararlaştırılırsa, aynen belediye başkanlığı seçimlerinde olduğu gibi, dar bölge milletvekili seçimlerinde de Çoğunlukçu Uzlaşma yöntemini tavsiye etmekteyiz. Geniş bölge seçimlere geçmeden önce bu yöntemi dar bölgede kısaca tanıtalım.

Çoğunlukçu Uzlaşma yöntemi uygulandığında seçmenler siyasî partiler üzerindeki tercih sıralamalarını bildirmekte, seçim sonucu bunlara bağlı olarak gerçekleşmektedir. Eğer çoğunluğu dolduran sayıda seçmenin ilk tercihi olmayı başaran bir parti varsa, bu partinin adayı o (dar) bölgede seçimi kazanmaktadır. (Burada zaten biraz akli başında herhangi bir seçim yöntemi tasarımı bu sonucu gerektirecektir.) Esas soru böyle bir aday olmadığında ne yapılması gerektiği konusunu soracaktır. İşte Çoğunlukçu Uzlaşma yöntemi bu durumda, adının gereğini yaparak, bir çoğunluğu en iyi biçimde bir aday üzerinde uzlaştırmaya çalışacaktır. Bunun için de şimdi seçmenlerin ikinci tercihlerine bakacak, adayların içinde hiç olmazsa ikinci dereceden bir çoğunluk onayı alan, yani bir çoğunlukça ilk ya da ikinci tercih olarak sıralanmayı başaran bir aday olup olmadığını araştıracaktır. Varsa, ikinci derecede çoğunluk onayı alan adayların içinde - ki bunlar birden fazla da olabilir - en çok ikinci derece onayı alan birini seçecektir. Eğer adayların hiçbirisi bir çoğunluğun ikinci dereceden onayını alamamışsa, o zaman üçüncü dereceden onaylara başvurulacak, ..., sonunda belli bir derecede çoğunluk onayını toplayan bir aday muhakkak çıkacak, bu durumun hâsıl olduğu en iyi derecede en çok onay alan bir aday seçimin galibi olacaktır. İşte bu suretle seçilen adayın arkasında muhakkak ki mümkün olan en yüksek derecede bir çoğunluk desteği mevcut olacaktır. Göstermekteyiz ki, böylece seçilen bir aday, muhakkak bir çoğunluğun "iyi" addettiği, yani adayların sıralanmasında bu çoğunluğa mensup hiçbir seçmenin ortanın altında sıralanmadığı bir aday olacaktır. Dolayısıyla, Çoğunlukçu Uzlaşma yöntemiyle hiçbir zaman çoğunluğu aşkın bir kitlenin en kötü addettiği adayın seçilmesi müm-

kün olmayacak, yani çoğunluğa saygı ilkesi her zaman sağlanacaktır.

Geniş bölgede Çoğunlukçu Uzlaşı yönteminin birden fazla türünü uygulamak mümkündür, fakat bu özetle bunlardan yalnızca Geniş Çoğunlukçu Uzlaşı yöntemi anlatmakla yetinelim. Bu yöntemle göre k tane sandalyenin doldurulacağı bir seçim bölgesinde geçerli oy veren seçmenlerin $1/(k+1)$ 'i kadarı "kota" olarak alınmakta, yine partiler üzerinde tercih sıralamalarını belirten seçmenlerce herhangi bir parti bu kotayı birinci derecede onaylarla doldurmuşsa birinci derecede onayları en yüksek olan parti ilk sandalyeyi kazanmakta, kalan ilk derecede onaylarda en yüksek sayıyı tutturan parti bir sonraki sandalyeyi kazanmakta,..., birinci derecede onaylarla dağıtılan sandalyelerden sonra kalan sandalyeler için aynı yöntemle seçmenlerin ikinci derecede onaylarına başvurulacak, sandalye kalmışsa üçüncü dereceden ve gerekirse daha sonraki derecelerden onaylara bakılarak sandalyelerin hepsi doldurulacaktır.

Böylece tanımlanan Geniş Çoğunlukçu Uzlaşı yöntemi hem seçmede, hem elemelerde çoğunluğa ve azınlığa saygı olarak adlandırdığımız ilkeleri sağlamakta, güçlü nispî temsil dediğimiz bir ilkeyi de yerine getirmektedir. Oysa En Büyük Kalan ve En Büyük Ortalama (d'Hondt) olarak bilinen ve nispî temsili yakınsamayı amaçlayan seçim yöntemleri bu başarıyı gösterememektedir. Aktarılabilir Oy denilen bir seçim yönteminin burada tarafımızdan geliştirilen bir türü de Geniş Çoğunlukçu Uzlaşı yönteminin gösterdiği başarıyı yakalamaktadır. Ne var ki, İrlanda, Malta ve Avustralya gibi birçok ülkede uygulanan Aktarılabilir Oy yöntemi, bizim geniş bölgede parti listeleri arasında seçime uyarladığımız türünde de seçmenlerin tüm seçenekler üzerindeki tercih sıralamaları verildiğinde bu başarıyı göstermekte, oysa Geniş Çoğunlukçu Uzlaşı için seçmenlerin ilk iki-üç tercihlerini belirtmeleri yeterlidir. Dolayısıyla, pratikte Geniş Çoğunlukçu Uzlaşı yöntemi Aktarılabilir Oy yöntemine bir üstünlük göstermektedir. Tavsiyemiz bu iki yöntemden birinin uygulanmasıdır.

Şurasını belirtmek önemli olacaktır ki, bunlar bizim tavsiyelerimiz olsa bile, incelememiz her seçim yönteminin ilkelerimizi sağlamadaki başarıları ve başarısızlıklarını objektif biçimde sınıadığı için, kamuya bunlar arasında bir seçim yapmakta yazarların tavsiyeleri dışında da herhangi bir yolu izleme olanağını vermektedir. Çalışmamız bir mönü gibi görülebilir: listedeki her yöntemin içeriği anlatılmakta, tasarımcıya sipariş vermesi ise kamuya, ya da kamu adına yöntemler arasından birini seçecek olan T.B.M.M.'ne kalmaktadır.

B Ö L Ü M

GİRİŞ

1. GİRİŞ

Türk siyasal hayatında seçimler 1946 sonrasındaki demokratik hayatın en önemli bunalım nedenlerinden birisini oluşturmuştur. Türkiye'de yapılan seçimlerden, özellikle Genel Seçimler (Milletvekili ve 1960-1980 arasında Senato Kısmi Yenileme Seçimleri) ve Belediye ve Mahalli İdareler Seçimleri'nin (veya kısaca Yerel Seçimler'in) Türk siyasal hayatında önemli ve zaman zaman derin etkileri olmaktadır. Onun için burada her iki tür seçimde de kullanılan yöntemleri yakından incelemek ve onların siyasal sonuçları üzerinde durmak istiyoruz.

1.1. Türkiye'deki Seçimler Hakkında Genel Gözlemler

Türkiye'deki demokratik hayatta Genel Seçimler incelendiğinde bir örüntü (pattern) ortaya çıkmaktadır (Kalaycıoğlu, 1990: 184). 12 Mart askeri rejiminden sonra yapılan ilk genel seçim olan 1973 seçimleri hariç, her demokratik hayata geçiş için, (yani 1946, 1961, ve 1983'te), yapılan genel seçimler tüm siyasal partiler tarafından adil ve hakça olarak genel kabul görmediklerinden, demokratikleşme dönemleri "şaiBELİ" genel seçimlerle başlamıştır. Demokratikleşme dönemlerinin ilk genel seçimlerini kazanan siyasal partiler ile muhalifleri arasındaki ilişkiler, böylelikle karşılıklı itimatsızlık, dost-düşman ölçüsünde derin ve hasmane tutumlar ve gerginlik (tansiyon) üzerine inşa edilmiştir. Diğer parti veya partiler "hain" ilan edilebilmiş, siyasal partiler arasındaki demokratik yarış adeta herşeyin mubah sayıldığı bir savaş haline dönüşmüştür (Frey, 1975). Kısa sürede iktidar-muhalefet ilişkileri bir yandan dejenere olurken, diğer yandan da patronaja dayalı, popülist siyasal mekanizmalar olan partilerin (Sunar, 1990: 749-751) izledikleri ekonomik politikalarla kamu harcamaları hızla artma eğilimine girmiştir. Seçmenlerin kısa dönemli taleplerinin tatmini hedefini güden bu politikalarla ortaya çıkan ekonomik bunalımlar siyasal gerginlik ortamıyla birleştğinde Türkiye ciddi bir ekonomik-politik bunalım ile karşı karşıya gelmiştir. Bu durumda, iktidar eğitim, kültür, din, dış politika (Kıbrıs, NATO, Kafkasya, Balkanlarla ilişkiler) gibi alanlarda eline geçen fırsatları şövenizmle istismar edip muhalefetle ilişkileri daha da gererek, ekonomik olarak tatminde zorlandığı kitleleri ideolojik olarak kendi safında tutmaya çalışmıştır (Kalaycıoğlu, 1988). İktidar ve muhalefet arasında vatanperverlik, milliyetçilik, dindarlık-laiklik temelinde ideolojik sürtüşme alanları açılmış ve yeni yapılan seçimlerin havası zehirlenerek, seçmen adeta "has vatanperverler" ile "hainler" ara-

sında bir tercih yapmaya zorlanmıştır (Frey, 1975). Bu tür siyasal ortamlarda seçim kaybetmenin maliyeti siyasal partiler için bütçünün arttığından, ne pahasına olursa olsun seçim kazanmak ön plana çıkmakta, Türk siyasal sistemi de, seçimler de bir "amoral" partileşme ortamında demokratik işlevlerini kaybetmeye başlamaktadır (Kalaycıoğlu, 1988). Bu durumda, askeri müdahalelerle "Cumhuriyet'in bekâsını" korumak motivasyonunun ön plana çıktığı bir ortam doğmaktadır.

1982 Anayasası'nın siyasal rejimindeki gelişmeleri incelediğimizde de, 1983 seçimlerinde uygulanan seçim esasları ve Milli Güvenlik Konseyi'nin vetoları nedeniyle seçimlerin adil ve serbest olma ilkelerine gölge düşürüldüğü eleştirileri hemen göze çarpmaktadır. 1987 ve 1991'de yapılan genel seçimlerde uygulanan seçim esasları da adaletsiz oldukları nedeniyle şiddetle eleştirilmişlerdir. Bugün, ANAP dışındaki siyasal partilerin tümü 1991 öncesinde Genel Seçim esaslarının adil olmadığını açıkça iddia etmiş olan partilerdir. Ayrıca, ANAP da 1991 yılına kadar uygulanmış olanlardan farklı bir seçim sistemini 1993 yılından itibaren önermeye başlamıştır. Ancak, iktidardaki DYP-SHP koalisyonu henüz yeni Genel Seçim esasları konusunda ciddi bir çalışma ortaya koymamakla birlikte böyle bir düzenlemenin gerekli olduğunu da belirtmekten geri durmamaktadır.

Türkiye'de demokratik rejimin çalışmasını zorlaştıran siyasal meşruluk bunalımlarına yol açmayacak ölçüde hakça, ama ister tek bir parti, ister koalisyon biçiminde olsun hükümet oluşturulmasını da mümkün kılan bir seçim sistemine gereksinim vardır. Ayrıca, böyle bir seçim sistemi, Türkiye'de demokratik hayatı yerleştirmek ve pekiştirmek (consolidation) için siyasal partilerce ve diğer tüm siyasal güçlerce benimsenerek sık sık değiştirilmesi düşünülmeyecek kadar istikrarlı bir niteliğe sahip olmalıdır. Kısaca ifade etmek gerekirse, hakça, hükümet oluşturmayı zora sokmayan, ve istikrarlı bir seçim sistemi demokrasinin pekiştirilmesinin ilk koşulu olarak Türk siyasal hayatının temel gereksinimi olmaya devam etmektedir.

Seçim kurallarının son derecede önemli siyasal sorunları ve sonuçları da gündeme getirebilecek bir potansiyele sahip olduğuna bir kez daha dikkat çekmek isteriz. Önerilen bir seçim sistemi aynı zamanda bir siyasal ahlâk simgesi olarak kabul edileceğinden, onun kabul ettiği kurallara uygun olarak davranan siyasal partilerin seçim başarıları da tescil edilmiş olmaktadır. Weimar Almanyası'nda uzlaşmacılığı zorunlu kılmayan bir seçim sistemi olarak uygulanan Nispî Temsil 31 Temmuz 1932 seçimlerinde oyun %37'sini ve Reichstag'daki (Parlamento'daki) sandalyelerin %33.8'ini (230/680'ini) almış olan Nasyonal Sosyalist (Nazi) Partisi'ni hem Alman demokrasisinin, hem de dünya barışının sonunu getirecek bir biçimde ikti-

daraya taşımıştır (Shirer, 1960: 166). Bu durumda, 1932 seçimlerinde Alman seçmenlerinin çoğunluğuna (%63'üne) saygı gösteren bir hükümet kurma biçiminin uygulandığını söylemek zordur. Nitekim, çoğunluğa saygı gösteren bir kural uygulanıyorsa, 1930'lar sonrasında Alman siyasal hayatındaki ve Dünya'daki gelişmelerin çok daha farklı olabileceğini söylemek mümkündür.

Uygulanacak olan seçim ve oy sayım kurallarının önemi bunalımdan bunalıma koşan 1945 sonrası İtalyası'nda, çok sayıda siyasal partiye yasama meclisinde yer vererek hükümet kurma sıkıntısı çeken 1990'lar Polonyası'nda, uyguladığı İki Turlu seçim sistemiyle hükümetten çok bunalım üreten Üçüncü Cumhuriyet Fransası'nda açıkça görülmüştür. Ancak, unutulmamalıdır ki, en adaletsiz seçim sistemi bile seçmenin oyunun çoğunluğunu alan bir siyasal partinin hükümet olmasını engelleyemez. Bu ancak, Cezayir'de olduğu gibi demokratik rejim ortadan kaldırılarak yapılabilir. Önemli olan, seçim kurallarının, hükümet oluşturmaktan çok çözümsüzlük üreten ve demokrasiyi sona erdiren bir kural içeren bir kapsamda olmamasını temin etmektir.

Aslında her demokratik rejimi seçimler aracılığı ile sona erdiren bir koşul vardır. Bu koşul demokrasiyi sona erdirmek için seçmenin desteğini isteyen bir siyasal partiye seçmenlerin %50'sini aşan bir oranının destek vermesidir. Nitekim, Cezayir İslâmî Selâmet Cephesi de bunu başarmıştır. Seçim kurallarının Cezayir'deki gibi bir gelişmeye, hakça olmak kaydıyla, yapabileceği hiçbir şey yoktur. Ancak, Weimar Cumhuriyeti Almanyası'ndaki türden seçmenin %37'si gibi bir azınlığının oyunu alan demokrasi karşıtı, köktenci bir partinin hükümet, rejim ve kamu politikaları üzerinde hakkettiğinden fazla bir etkiye sahip olması, kısmen de olsa uygulanan seçim sistemi ile denetim altına alınabilecek niteliktedir. Bu nedenle, aşağıda ele alacağımız, seçimlerin ahlâkî ilkeleri ve seçmenler arasında uzlaşma arama, son derecede önem kazanan seçim koşulları olmaktadır (bakınız Bölüm 5, 6). Bu ölçütlerden hareket ederek seçim yöntemlerini değerlendirmek istememizin nedeni, söz konusu kuralların taşıdığı siyasal neticelerin önemidir. Seçim sonuçları, Türkiye'deki örneklerinden çok iyi bildiğimiz gibi, hükümetin, hatta rejimin meşruluğu ile ilgilidir.

1.2. Türkiye'de Yeni Seçim Sistemi Tartışmalarına Bir Katkı

Ülkemizde seçimler konusunda karşılaşılan en büyük sorun, uygulanan çeşitli seçim sistemlerine karşılık, temsil adaleti ile hükümet oluşturma konusunda gerekli

olan uyumun temin edilememiş olmasıdır (bkz. Tablo 1.1). 1946-1960 arasında Çoğunluk, 1961-1980 arasında En Büyük Ortalama ve 1983 sonrasında da önce ulusal barajlı, 1987'den itibaren hem ulusal hem de seçim bölgesi barajlı, 1991'de de bunlara bir de tercihli oy verme uygulaması eklenen En Büyük Ortalama'ya dayalı ve uygulamada Çoğunluk (ekseriyet) sistemi gibi işleyen bir garabetten oluşan bir durum söz konusu olmuştur (bakınız Tablo 1.1 ve Tablo 1.2). Bu seçim, sistemleri 1950-1960 arasında iki parti sistemi, 1961-1969 arasında egemen parti sistemi, 1973-1980 arasında kutuplaşmış çok parti sistemi, 1983-1991 arasında da önce ılımlı, sonra da kutuplaşmış çok parti sistemi benzeri birer parti sisteminin oluşmasına katkıda bulunmuşlardır (Ergüder, 1980-81; Ergüder ve Hofferbert: 1988).

Tablo 1.1 incelendiğinde ortaya çıkan manzara oldukça çarpıcıdır. Tablo 1.1'de büyük yer kaplayan boşluklar siyasal parti sistemindeki kesinti ve değişmelerin en belirgin işaretidir. Aynı zamanda siyasal parti sisteminin ne kadar kurumsallaşmamış olduğunu hatırlamak için bu tabloya kısa bir bakış atmak yeterlidir. Tablo 1.2 ile birlikte incelediğimizdeyse, siyasal parti sistemindeki gelişmelerle seçim sistemindeki değişikliklerin nasıl bir ilişki içinde olduğu görülebilecektir. Buradan çıkartılabilecek ilk sonuç geniş seçim bölgelerinde aday listelerinin çokluk esasına göre seçilmesine dayanan bir uygulama, 1950'lerde görüldüğü gibi, temsil adaletini tam anlamıyla yok etmiştir. Nispi temsil uygulamalarıyla 1961-1977 seçimlerinde temsil adaleti sağlanmıştır. 1983 sonrasındaysa, özellikle 1987 ve 1991 seçimlerindeki çifte barajlı (hem ulusal, hem de seçim çevresi barajı) uygulaması ile yine temsil adaletini yok eden bir noktaya varılmıştır (bakınız Tablo 1.1).

Tablo 1.1: Türkiye'de Seçimler, Oy (O) ve T. B. M. M.'ndeki Sandalye (S) Dağılımı (Yüzdelere)

Siyasal Parti		Seçimler										
		1950	'54	57	'61	65	'69	'73	'77	'83	'87	'91
DP	O %	53	57	47	-	-	-	-	-	-	-	-
	S %	86	93	70	-	-	-	-	-	-	-	-
	S/O	1.6	1.6	1.5								
CHP	O %	39	35	41	38	29	27	33	41	-	-	-
	S %	13	6	29	38	30	31	41	47	-	-	-
	S/O	.33	17	.71	1.0	1.0	1.2	1.2	1.2			
AP	O %				35	53	47	30	37	-	-	-
	S %				35	53	57	33	42	-	-	-
	S/O				1.0	1.0	1.2	1.1	1.1			
TİP	O %					3	3	-	-	-	-	-
	S %					3	.4	-	-	-	-	-
	S/O					1.0	.1					
MSP	O %							12	9	-	-	-
	S %							11	5	-	-	-
	S/O							.9	.6			
MHP	O %							3	6	-	-	-
	S %							.6	3	-	-	-
	S/O							.2	.5			
ANAP	O %									45	36	24
	S %									53	65	26
	S/O									1.2	1.8	1.1
HP	O %									31	-	-
	S %									29	-	-
	S/O									.9		
MDP	O %									23	-	-
	S %									18	-	-
	S/O									.8		
DYP	O %										20	27
	S %										13	40
	S/O										.7	1.5
SHP	O %										24	21
	S %										22	20
	S/O										.9	.95
DSP	O %										9	11
	S %										0	2
	S/O										0	.2
RP	O %										7	17*
	S %										0	13
	S/O										0	.8
MÇP	O %										3	**
	S %										0	
	S/O										0	
Diğer	O %	8	8	12	27	15	23	22	7			
	S %	0.8	1	1	27	14	11	14	3			
	S/O	.1	.1	.08	1	.9	.5	.6	.4			

* Refah İttifakı; Refah, Milliyetçi Çalışma ve İslahatçı Demokrasi Partileri'nden oluşan ittifakın aldığı oy toplamından oluşmuştur

** 1991 Genel Seçimleri'ne Refah Partisi ile ittifak yapmak suretiyle katılmıştır.

O = Genel Seçimlerdeki Oy Oranı (Yüzdesi)

S = Yasama Organındaki Sandalye Oranı (Yüzdesi)

S/O = (Sandalye Yüzdesi / Oy Yüzdesi) olarak hesaplanmıştır.

Tablo'daki değerler yuvarlaklaştırılmış olup, bu nedenle %100'e toplanmayabilirler

Kaynak: T.B.M.M. Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü (1982) *Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamalar*, (Ankara: TBMM Basımevi), 93-111 T. C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *1991 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları* (Ankara, D.İ.E. Yayınları)

Tablo 1.2: Türkiye'de Seçim Yasaları ve Hükûmet Türleri

<u>Seçimler</u>	<u>Seçim Yasası</u>	<u>Hükûmet Türü</u>
1950	Geniş Bölgesi Çoğunluk	Parti
1954	Geniş Bölgesi Çoğunluk	Parti
1957	Geniş Bölgesi Çoğunluk	Parti
1961	Geniş Bölgesi Barajlı En Büyük Ortalama Tercihli Oy	Koalisyon
1965	Geniş Bölgesi Milli Artıklı Nispi Temsil	Parti
1969	Geniş Bölgesi En Büyük Ortalama	Parti
1973	Geniş Bölgesi En Büyük Ortalama	Koalisyon
1977	Geniş Bölgesi En Büyük Ortalama	Koalisyon
1983	Geniş Bölgesi Ulusal Barajlı En Büyük Ortalama	Parti
1987	Geniş Bölgesi Ulusal ve Yerel Barajlı En Büyük Ortalama	Parti
1991	Geniş Bölgesi Ulusal ve Yerel Barajlı En Büyük Ortalama Tercihli Oy	Koalisyon

Kaynak: T.B.M.M. Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü (1982) *Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamalar*, (Ankara: TBMM Basımevi), 93-111; T. C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü *1991 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları* (Ankara, D.İ.E. Yayınları)

1961 yılından itibaren yapılan uygulamalara Nispî Temsil fikri egemen olmuştur denilebilir. Aslında muhalefet partileri hep temsil adaletini ön plana getiren bir seçim sistemi arzu ettiklerini belirtmişlerdir. İktidar partileri ise kendilerinin iktidarda kalmasını sağlayacak seçim sistemi her neyse onu temin etmek peşinde koşmuşlardır. Ancak, 1983'te kabul edilen barajlı Nispî Temsil sisteminde koalisyonu dayandırmayan bir parti hükümeti kurmanın açık endişesi ön plana çıkmış olmasına karşın, Çoğunluk sistemine gidilmemesi, Nispî Temsil'in yerleşik bir uzlaşma noktası haline gelmiş olması kadar, sadece "rejime sadık siyasal partilerin" seçime girmesine yol açan bir siyasal uygulamaya gidilecek olmasıyla da açıklanabilir. 1983'te sadece itimada şayan siyasal partilerin gireceği bir seçim yapıldığı için, %10'luk barajı aşan siyasal partilerden hangisi iktidara gelirse gelsin sorun oluşturmayacağı düşünülmüş, iktidara gelen partinin güçlü bir Meclis çoğunluğu ile yönetebilmesi öngörülmüştür. Ancak, 1980'lerde demokratikleşme hızlanıp güçlenince, güdümlü siyaset uygulamaları zorlaşmış, sistem karşıtı potansiyel taşıyan partiler seçimlere katılmaya başlamış ve artık %10 barajı da işe yaramaz hale gelmiştir. Nispî Temsil sistemi uygulayan sistemlerde görülmesi zor olan bir durum ortaya çıkmıştır. Barajlar nedeniyle ufak partilerin oyları sayılmazken, en fazla oy alan siyasal partinin de Meclis'te alacağı sandalye sayısı aşırı derecede arttırılmaktadır. Böylece siyasal partilerin sahip oldukları ulusal oy oranları ile Meclis'teki sandalye dağılımındaki yerleri arasında büyük bir dengesizlik ortaya çıkmaktadır.

Temsil adaleti ortadan kaldırılırken, bu kez siyasal yelpazenin ılımlı partileri olarak beliren partilerin bir süre yasaklanan eski liderleri yeni partiler kurmuşlar, eski partilerin genç kadroları da başka partiler kurarak 1980'lerdeki parti sistemine katılmışlardır. Bu durumda 1970'lerde Cumhuriyet Halk Partisi içinde çalışanlar önce ikiye bölünmüşlerdir. Eski siyasal partilerin açılmasına fırsat verilince, yeni CHP, SHP ve DSP olarak üçe bölünmüşler, nihayet 1995'te SHP lağvedilerek CHP ile birleştiğinde tekrar DSP ve CHP olarak devam etmişlerdir.

1970'lerin Adalet Partisi ise DYP ve ANAP olarak kadrolarını ikiye ayırmış bir görüntü sergilemiştir. AP'nin açılmasına izin verildiğinde bu yola gidilmemiş, ancak ANAP ve DYP olarak ikiye bölünmüşlük sürmüştür. Bu ılımlı dört partiye köktenci (radikal) partiler olarak Refah Partisi ve önce Milliyetçi Çalışma Partisi, sonra da tekrar açılmasına izin verilince Milliyetçi Hareket Partileri eklenerek altı iktidar adayı parti ortaya çıkmıştır. Bunlara çok daha az oy alan diğer köktenci partileri de eklersek, Türkiye ufanmış bir siyasal parti sistemi ile karşı karşıya kalmıştır.

Bu durumda temsil adaleti olan, (yani çoğunluğa saygılı olacak, azınlığı ezdir-

meyecek ve seçmenlerin çoğunluğunu memnun edecek), ancak hükûmet kurmayı da zorlaştırmayacak bir seçim sistemi nasıl geliştirilebilir?

1.3. Seçim Olgusu

Seçim, politikanın kitlesel olduğu her ortamda mutlaka başvurulmuş bir yöntemdir. Siyasetin kitleselliği ise siyasal kararların dünyevî bir sürece dayandığını kabul eden, ve dolayısıyla halkın siyasette rol oynaması gerektiği fikrini benimseyen rejimler için seçim kaçınılmaz bir olgudur. Sanayi Devrimi sonrasında oluşan toplumsal koşullar geniş kitlelerin seferber edilmesini gerekli kılan ekonomik ve toplumsal, (örneğin otomasyon, veya kentleşme gibi) olgulara yol açınca siyasal hayatta da bu kitleselleşen toplumun etkileri görülmeye başlandı. Grevler, yürüyüşler, boykotlar biçiminde de olsa, halkın siyasal kararları etkilemek için faaliyete geçmesi daha düzenli ve sık görülen bir olgu haline aldı. Halkın siyasal hayata katılımı ile birlikte, temsili hükûmet de yaygın olarak kabul gördü. Siyasal temsil meşru yönetimin temel ölçütü haline gelince de seçim, temsil olgusunu gerçekleştiren temel bir tescil işlemi olarak önem kazanmaktadır.

Modern devletin, özellikle bir demokratik rejime sahipse temsili olmak zorunda olduğu Sanayi Devrimi ile birlikte farkedilmeye başlamıştır (Hobbes, 1971: 132, 169-179). Pennock (1952), Birch (1971) ve Pitkin (1972) gibi çağdaş kuramcılar da Gerek Hobbes ve Rousseau, gerek Burke'nin daha önceki yüzyıllardaki fikirlerinden hareket ederek yola çıktıkları çözümlemelerinde seçmen ile temsilci (seçilenler) arasındaki ilişkiyi demokrasi kuramının temel bir ögesi olarak tanımlamışlardır. Nitekim, 20. yüzyıldaki demokrasilerin bir incelemesini yapan Powell, Jr. (1982: 2-7) ve Lijphart (1984) da bütün çağdaş demokrasilerin temsili olduklarını vurgulamaktadırlar. Doğrudan demokrasi uygulamaları ya tamamen istisnâî bir hal almış, ya da İsviçre'de olduğu gibi tarihi ve/ya kültürel nedenlerle temsili demokrasi kurumları ve uygulamaları ile iç içe yaşamaya devam etmişlerdir. Saf bir doğrudan demokrasi uygulaması 20. yüzyıla ait bir olgu değildir. Bu nedenle seçim olgusunun öncelikle temsili hükûmetin oluşumunda temel bir rolü olduğuna dikkat çekmek isteriz.

Siyasal temsil, demokrasilerde yönetme yetkisi olan ve siyasal otoritenin sahibi durumundaki halkın, pratik ve teknik nedenler dolayısıyla siyasal otoritesini kullanma yetkisini başka bir kimseye (temsilciye) devretmesi anlamını taşır. Bu devir kesin ve mutlak olmaz. Egemenlik her zaman seçmenindir. Siyasal temsil, bu

anlamda siyasal yetkinin kullanımının bir temsilciye verildiğinin tescili (yetki tescili) işlemi ile oluşur (Pitkin, 1972: 39-44).

Demokraside seçimler siyasal otorite kullanımı konusundaki yetki tescili işlemi oluşturan kurumdur. Seçim yoluyla seçmen (halk) kendisinin yokluğunda onun yerine yetki kullanacak olanların kim olduğunu belirler. Bu temsilciler heyetinin oluşturduğu yasama kurumu da siyasal otoritesini egemen olan halktan böylece almış olur. Böylece, bu çalışmaya konu olan seçimin temsili hükümet yoluyla yönetim ilkesinin temelinde yatan bir olgu olduğunu vurgulamak isteriz.

Seçim, bir kavram olarak, sanki tercih içerirmiş gibi varsayılsa da siyasal hayatta her seçim mutlaka tercih içermemektedir. Ancak, bir tescil işlemi olarak seçim her zaman siyasal partiler, adaylar, ideolojiler v.b. tercihler içermez. Bir sınıflandırmaya göre seçimleri tercih içeren ve içermeyen seçimler diye ikiye ayırmak mümkündür (Taagepera ve Shugart, 1989: 9-11). Yirminci yüzyılda kurulan siyasal rejimlerin hemen hemen tamamında, (örneğin, bazı Arap Şeyhlikleri, Brunei ve Umman Sultanlıkları hariç tutulduğunda) seçimler rejimin meşruluğunun simgesi olarak kullanılmaktadır. Ancak, tercih içermeyen türden olan seçimlerde adaylar, siyasal partiler, siyasal programlar veya ideolojiler arası bir tercihte bulunmazlar. Yine de temsilcilerin halk tarafından onaylanması veya tescili işlemi yapılmış olur. Bu tür seçimlere plebisit adını verirsek, o zaman seçim kavramını kullandığımızda en az iki farklı adayın, iki farklı siyasal partinin, iki değişik siyasal programın veya iki farklı ideolojinin temsilcileri arasında, seçmenin yapacağı bir tercihe göre yasama organındaki, (örneğin, Millet Meclisi veya belediye meclisi gibi), bir sandalyeyi dolduracak olan temsilcinin belirleneceği bir seçilme olgusundan bahsediyoruz demektir.

Seçimde, seçmenin farklı siyasal ideolojiler, programlar ve hatta çıkarları temsil eden adaylar arasından tercihte bulunmasını engelleyen herhangi bir hukukî, siyasal, veya toplumsal kısıtlama yoksa, yapılan seçimlerin "serbest" olduğu kabul edilir. Örneğin, 1983 yılında Türkiye'de yapılan genel seçimlere yalnızca üç siyasal partinin katılmasına izin verilmişti. Bu koşullarda seçmenlerin birbirinden farklı olan adaylar ve siyasal partiler arasında bir tercih yapmalarına karşın, diğer partilerin seçime girmeleri engellendiği için, seçimlerin tercih içermekle beraber "serbest" seçim niteliğinde olmadığı görülmektedir. Ancak, buradaki çalışmamızda seçmenlerin sadece sınırlı tercih olanaklarından ibaret olmayan, serbest seçimler olduğunu varsayacağız.

Seçim olgusunda seçmenler ve temsilci adayları olmak üzere iki grup arasındaki bir ilişki söz konusudur. Seçmen, kendi adına ve hazır bulunmadığı yasama or-

ganında karar verme ve davranma yetkisini temsilciye meşru olarak verecek olan; temsilci de bu yetkiyi meşru olarak kullanma erkine sahip olduğu tescil olunan kişidir. Bu yetki tescili işlemi seçmenin belirli bir tercih yansıtma mekanizmasıyla (örneğin oy pusulası, işaret oy ve benzeri bir yolla), her bir yasama meclisi sandalyesine denk gelen belirli bir seçim çevresinde, kimleri temsil ettiğini belirtmesiyle olur. Genellikle, çağımızda basılı oy pusulaları (veya elektronik oy pusulaları) kullanılarak tercih edilen aday veya aday listesi belirgin bir işaretle zikredilerek seçmenin tercih ettiği temsilci veya temsilciler listesi belirlenir. Bu işlemin gizli olarak yapılması, yani kamuya ilan olunmadan veya seçmenin yalnız başına ve başkalarının izlenmeksizin yerine getirilmesi; belirli bir mekanda toplanan oyların ise açık olarak döküm ve sayımı yoluyla; seçmenin bir baskıya maruz kalmaksızın tercih belirtmesi ve seçmen tercihlerinin ise eksiksiz ve hatasız olarak seçim sonuçlarına yansımalarının temini öngörülmektedir.

Oy kullanma ve ayırımında izlenecek tek yol "gizli oy, açık sayım" yöntemi değildir. Ancak, seçimlerde ortaya çıkabilecek hata, hile, ve kötü niyete karşı en etkin hakkaniyet ölçüsü olarak "gizli oy, açık sayım" yöntemi bulunabilmiştir. Gerek oy kullanma koşulları, gerek sayım seçim sonuçlarını doğrudan doğruya etkileyerek temsilcilerin seçmenlerin meşru temsilcileri olup olmadığını belirleyebilecek hususlardır. Bu iki hususta herhangi bir sorun ile karşılaşıldığı takdirde, aşağıda ele alacağımız kural, yöntem ve koşullar ne olursa olsun, seçimlerin hakça ve meşru oldukları öne sürülemez. Onun içindir ki, aşağıdaki satırlarda seçim, seçmenin farklı adaylar arasındaki tercihlerini içeren, serbest, "gizli oy, açık sayım" yöntemini eksiksiz uygulayan koşullarda oluşan bir olgu olarak varsayılacaktır.

Seçmenlerin yalnızca belirli niteliklere sahip olan vatandaşlardan oluşmadığını ve oy kullanmada servet, cins, ırk, meslek ve benzeri ölçütlere göre kısıtlanmalar konulmadığını da varsaymaktayız. Aklî dengesi yerinde olan, kısıtsız, yetişkin vatandaşların tümünün "seçmen" statüsünde oldukları bir seçim, "Genel Seçim" olarak anılabilecek bir niteliktedir. Ancak, en yerleşik demokrasilerde bile bu ölçütlere ulaşmak çok uzun ve zahmetli bir uğraş sonucunda olmuştur. Bugünün standartları ile Genel Seçim'in her seçmenin tek bir oya sahip olduğu, hiçbir vatandaşın oyuna özel bir ağırlık tanınmadığı bir ortamda oyların kullanıldığı bir ortamında oluştuğunu biliyoruz. Burada söz konusu olan "oy" tek bir tercih içerebileceği gibi, (Tek)¹ Aktarılabılır Oy (Single Transferable Vote) uygulamasında olduğu gibi bir tercih listesi de içerebilir. Ancak, her seçmenin tek, aynı ve standart bir oyu ol-

¹ Bundan sonra kısaca Aktarılabılır Oy diyeceğiz

duğu bir Genel Seçim tipi uluslararası standart olarak yerleşmiştir. Türkiye'de uygulanacak olan herhangi bir seçim sisteminin yukarıdaki genel koşulları içermesi gerekeceğı kabul edilecektir.

Seçimler sadece katılımın genişlediğı bir ortamda değil, aynı zamanda siyasal parti sisteminde yer alan siyasal partilerin program, inanç, ideoloji, ve çıkar olarak seçmene sundukları tercihlerin de büyük ölçüde çeşitlendiğı bir siyasal bağlamda yapılmaktadır. Önceleri yerleşik demokrasilerde, nihayet, 1961 Anayasası ile birlikte Türkiye'de de demokrasiyi, laikliğı, piyasa ekonomisine dayalı kapitalizmi ve benzeri birtakım esasları reddeden siyasal partilerin de faaliyete geçerek seçimlere katılmasına olanak veren bir başka "ideolojik genişleme" söz konusu olmuştur. Bugün hem seçimlere katılan seçmen tabanının son derecede genişlediğı, hem de seçimlere katılan siyasal partilerin oluşturduğu ideolojik yelpazenin son derecede çeşitlilik arzettiğı bir seçim ortamında Genel Seçimler yapılmaktadır. Bu nedenle, seçim kuralları oluşturulurken, bu "ideolojik genişleme" nin de dikkate alınması gereklidir.

Seçim kurallarını belirli bir eşik aşıldıktan sonra kim kazanırsa kazansın mantığına terk etmek, demokrasi karşıtı siyasal partilerin, 1932 Almanyası'nda olduğu gibi seçmenin azınlığı tarafından desteklenerek iktidara gelmelerini kabul etmek anlamı taşımaktadır. Demokrasinin açmazlarından birisini oluşturabilen ve "Weimar Sendromu" adını vereceğimiz bu olguya bugünün ideolojik çeşitliliğinde yol açmak için, öncelikle, seçmenin çoğunluğu tarafından onaylanmayan hiç bir siyasal partinin iktidara gelememesini sağlayacak seçim kurallarına gereksinim vardır. Burada hemen ifade edelim ki, bu tür bir seçim kuralını oluşturmak mümkündür. Nitekim, Bölüm 5, 6, ve 7'de bu ve benzeri kuralların nasıl işleyebileceğini incelemekteyiz.

Ancak, demokrasinin seçim yoluyla ortadan kalkmasını sadece seçim sistemi engelleyemez. Çünkü, eğer kabul edilecek seçim kuralı çoğunluğun onayını siyasal iktidar için gerekli kılıyor olsa bile, çoğunluğun demokrasi karşıtı partileri onaylaması ile demokrasi yine sona erebilir. Seçmenin tercihlerini demokrasiyi savunduğunu söyleyen siyasal partilerden, demokrasi karşıtı olan siyasal partilere doğru kaydıran tutum, inanç ve fikir değişiklikleri, demokrasinin sona ermesinde seçim kurallarından daha büyük bir etken olarak ortaya çıkar. Halkın demokratik rejim diye nitelendirilerek ona sunulan bir fiili uygulamadan soğumasını sağlayan nedenleri ortadan kaldırmadan, Türkiye'de demokrasi yerleştirilemez. Demokrasiyi "sürdürülebilir bir rejim" kılmak bir tek seçim kurallarını düzgün bir biçimde ve istik-

rarlı kılarak oluşamaz. Ancak, bu çalışma bir seçim yöntemi araştırmasıdır. Onun için burada, demokrasinin seçim dışı önkoşulları üzerinde durmayacağız. Okuyucularımıza, burada yaptığımız inceleme ile demokrasiyi yerleştirmek için yeterli ve gerekli olan tüm koşulları yerine getiren bir sonuca ulaşmaya çalıştığımız izlenimini vermek istemiyoruz. Sadece, seçim kuralları nedeniyle demokrasiye geçiş denemelerinin hep aynı meşruluk bunalımına veya Weimar sendromuna yol açacak bir gelişmeye sürüklenmemesinin nasıl, seçim kurallarını düzgün bir biçimde oluşturarak zorlaştırılabileceğini göstermeyi amaçlıyoruz. Bu amaçla, genel seçimlerde uygulanabilecek seçim ilkelerini, çeşitli ahlâk kuralları (aksiyomlar) çerçevesinde inceleyeceğiz (bakınız Bölüm 5,6).

Seçim ülkemizde sadece ulusal genel seçim niteliğinde olmayıp, aynı zamanda, hem yerel seçimler, hem de tek bir siyasal otoritenin seçimini öngören, ulusal düzeyde Cumhurbaşkanı, yerel düzeyde de belediye başkanını belirleyen nitelikte olan seçimlerden oluşmaktadır. Bunlardan yerel meclis seçimleri Nispi Temsil esasına göre yapılmaktadır. Bu seçimlerde uygulanan yöntemler üzerinde hiç bir ciddi siyasal meşruluk tartışması mevcut değildir. Bu nedenle, yerel meclislerdeki seçimler için yeni bir uygulamaya gerek yok gibi gözükmektedir. Onun için yerel meclisi oluşturan seçimler olgusunu burada incelemeye gerek görmüyoruz.

Cumhurbaşkanlığı seçimleri 1961 Anayasası'nda uzlaşma öngören bir biçimde yapılmaktaydı. Ancak, 1961-1980 döneminde T.B.M.M.'indeki siyasal partiler arasında uzlaşma temin edilemediği için Cumhurbaşkanlığı seçimleri bunalım üreten dönemler olmuşlardı. 1982 Anayasası'nda ise Cumhurbaşkanlığı partizan bir çözüme götürüldü. Bu düzenlemeye göre Cumhurbaşkanı seçileceği zaman T.B.M.M.'nde en fazla sandalyeye sahip olan parti grubunun lideri, veya başbakan, Cumhurbaşkanı seçilmektedir. Cumhurbaşkanı'nın siyasal bir geçmişten gelmesi, onu parlamenter rejimlerde Cumhurbaşkanları'nın oynadığı rol dışında, sürekli olarak siyasal ve partizan konularda konuşan, hükümetleri bağlayıcı dış ve iç politika konuşmaları yapan bir yeni Cumhurbaşkanı rolüne götürmüştür. Oysa, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de parlamento içi uzlaşma temin eden bir seçim kuralı, siyasal istikrarsızlık temin etmeden, hem de tek bir seçim turunda Cumhurbaşkanı'nı seçmeyi başarabilecek biçimde uygulanabilir (bakınız Bölüm 4, 5).

Belediye başkanlıklarında da aynı sorun yaşanmaktadır. Belediye başkanları en adaletsiz seçim kuralı olan, dar bölgede basit çokluk ilkelerine göre seçilmektedir. Bir yerleşim birimindeki geçerli oyların beşte birini alan, fakat gerçekte ancak oy verme yaşındaki nüfusun %15-20'si kadarını temsil eden bir aday o beldeye

başkan olabilmektedir. Bu kural da seçmenlerin çoğunluğunun desteği olmaksızın belediye başkanlarının seçilmesini olanaksız kılan bir başka kuralla kolaylıkla değiştirilerek, seçmenin tercihlerini çok daha iyi yansıtan ve belediye başkanlarının çoğunluğun desteğini almaksızın iktidara gelmemesini sağlayan bir kuralla ikame edilebilir (bakınız Bölüm 3,6).

Burada amacımız tek bir seçim yöntemi önermek değildir. Çeşitli seçim yöntemlerini adâlet, hakkaniyet, ve diğer ahlâk kuralları çerçevesinde incelemek ve onların olası siyasal sonuçları üzerinde durmaktır. Bu bakımdan çeşitli seçim sistemleri arasındaki fark ve benzerlikleri karşılaştırmak ve suretle genel kabul görece bir seçim sisteminin geliştirilmesine katkıda bulunmayı umuyoruz.

Bu amaçla Bölüm 9, 10 ve 11'de, sırasıyla Nispî Temsil, Aktarılabilir Oy ve Geniş Çoğunlukçu Uzlaşım seçim yöntemlerinin birer eleştirisi sunulmaktadır. Seçim bölgesi esasının en genişletilmiş biçimi olan Ulusal Seçim Bölgesi esaslı Türkiye Milletvekilliği adlı 12. Bölüm'de ayrıca incelenmektedir. 13. Bölüm'de yerel seçimler ayrıca incelenmekte olup bu bölümü de sonuç bölümü izlemektedir.

BÖLÜM

TEMEL KAVRAMLAR

2. TEMEL KAVRAMLAR

Seçim yöntemlerinin tanıtımını yapacağımız önümüzdeki bölüme hazırlık olarak, önce bazı temel kavramlarda anlaşılmamız gerekmektedir. Bu bölümün amacı bu kavramları oluşturmak ve görüşmektir. Çalışmamızın bundan sonraki tüm bölümlerini anlamakta bu kavramlar gerekli olacağı için, ve bunlar (bildiğimiz kadarıyla) bir başka yerde de buradaki formülasyonlarıyla mevcut olmayabilecekleri için, mümkün olduğu kadar sade bir anlatımla sunduğumuz bu bölümü incelemekten çalışmanın gerisini okumayı tavsiye etmemiz zordur.

2.1. Seçenekler Kümesi ve Seçim Bölgesi

Seçim konusu düşünüldüğünde kaçınılmaz bir biçimde akla ilk gelecek ögelerden biri seçenekler kümesi olacaktır. Gerçek bir seçimden bahsedebilmek için, m ile gösterdiğimiz seçenek sayısının en aşağı 2 olması gereği âşikârdır. Dolayısıyla, bundan sonra bir daha söylemeye lüzum kalmaksızın, $m \geq 2$ olduğu var sayılacaktır. Burada seçenek olarak düşünülenler, doğal olarak, göz önüne getirebileceğimiz bir örnekten diğerine değişebilecektir. Geneliyle ele alırsak, referandum gibi halkoyuna başvurma durumlarında, seçmenin önünde belli bir konuda yalnızca "Evet" ve "Hayır" olmak üzere iki seçenek olabileceği gibi, bir belediye başkanı veya T.B.M.M. Başkanı, yahut da Cumhurbaşkanı seçilirken, seçeneklerimiz kalabalık bir adaylar kümesinden de oluşabilir. Bir seçim bölgesinden belli bir meclise k gibi belli bir sayıda sandalyeyi doldurmak üzere çeşitli partilerden gelen temsilcilerin seçilmesi durumunda ise, bu seçim bölgesindeki seçmen kitlesinin karşısındaki seçeneklerin sayısı, burada yarışa katılan partilerin sayısına bağlı olacaktır. Burada yarışan siyasî partiler kümesi P ile, partilerin sayısı da p ile gösterilir ise, o zaman seçenekler sayısı da temsilciler komitesinin k sandalyesini herbirini P kümesinden gelen temsilcilerle kaç değişik biçimde doldurabileceğimizi sayacaktır.² Bu k sandalyenin hepsini a gibi herhangi bir partinin temsilci adaylarıyla doldurabileceğimiz gibi³, bazısını a ile, varsa bazısını da b gibi bir başkasıyla, varsa bazılarını da c , vb. gibi başka partilerin temsilci adaylarıyla doldurabiliriz. Tipik bir j partisinin doldurduğu sandalye sayısını k_j ile gösterir,

² Burada P kümesinin, örneğin belediye başkanı seçimlerinde, ya da bir meclisin başkanını seçerken, yahut da Cumhurbaşkanı seçimlerinde, daha genel bir ifadeyle, tek bir seçeneğin seçildiği seçimlerde, tüm bağımsız adayları da kapsadığını düşünebiliriz. Temsil heyetleri seçerken ise, burada teknik bir sadelik ve anlatımda kolaylık getirmek amacıyla, tüm adayların partiler listelerinde yer aldığını farzedeceğiz.

³ Her partinin en aşağı k tane sandalyeyi dolduracak uzunlukta temsilci adayı sunduğunu farzediyoruz.

ve toplam olarak da $k = k_1 + \dots + k_p$ sandalyenin böylece dolduğunu düşünürsek, iki temsilci heyetinin bu k_j sayıları aynı oldukça, yani herhangi bir parti her ikisinde de aynı sayıda sandalye sahibi oldukça, bu iki heyetin kompozisyonunun aynı olduğunu kabul etmekteyiz. Genel olarak seçenekler kümesini A ile gösterirsek, p tane partinin yarıştığı k sandalyeli bir seçim bölgesinde A kümesi, buradan çıkabilecek değişik kompozisyonadaki tüm temsilciler komitelerinden oluşacak, A kümesini oluşturan buradaki seçeneklerin sayısı, Ek 2.1'de hesabını açıkladığımız gibi, p ve k sayılarına bağlı olarak

$$m(p,k) = (p+k-1)! / (p-1)!k!$$

olacaktır.⁴ Bu vesileyle varmış olduğumuz konu, buradaki k sayısının kaç olduğu, yani seçim bölgesinin büyüklüğü konusu olarak bize kendisini göstermiş bulunmaktadır.

Genel olarak A ile gösterdiğimiz seçenekler kümesinin, $k = 1$ olduğunda, yani seçim bölgemizden tek bir kimsenin seçileceği durumlarda, partiler kümesi P ile aynı olacağını kabul ediyoruz.⁵ Yukarıdaki formüle başvurularak bulacağımız $m(p,1) = p! / (p-1)! = p$ sayısı da zaten bununla uyushmaktadır. Yalnızca tek bir sandalye doldurmak üzere seçim yapılan, yani $k = 1$ büyüklüğünü sağlayan bölgelere **dar seçim bölgesi** diyoruz. Görülüyor ki, tanım icabı, bir başkanlık seçimi ister istemez dar seçim bölgesinde yapılmak zorundadır, zira başkan sayısı $k = 1$ olmak zorundadır. Burada bölgenin "dar" olması, bölgenin coğrafi olarak dar olması anlamına gelmediği gibi, seçmenlerinin sayısının azlığını da ifade etmez. Örneğin, Cumhurbaşkanı ülkedeki seçmenlerin tümünün oylarıyla da seçilse dar bölgesi bir seçimle seçilmek zorundadır, birkaç yüz kişilik bir meclisin oylarıyla da seçilse yine dar bölgesi bir seçimle seçilmek zorundadır, çünkü bir tane cumhurbaşkanı seçilecektir.

Cumhurbaşkanı, T.B.M.M. Başkanı ya da bir beldenin belediye başkanı seçimlerinde, tanım icabı, tek bir başkan seçildiğinden, dar seçim bölgesi kullanılmasının bir zorunluluk olduğunu görüyoruz. Fakat dar seçim bölgesinde seçim yapmak, yine de yalnız bu gibi durumlarda, yani tanım icabı ve zorunlu olarak tek seçeneğin seçildiği seçimlerde gördüğümüz bir uygulama değildir. Millî meclislere milletvekili

⁴ Hatırlanacağı üzere, sıfırdan büyük n gibi herhangi bir tam sayı verildiğinde, $n!$ ile gösterilen sayı, n sayısını aşmayıp birden de küçük olmayan tüm tam sayıların çarpımıdır: $(n+1)! = (n+1)n! = (n+1) \times n \times \dots \times 1$. Örneğin, $1! = 1$, $2! = 2$, $3! = 6$, $4! = 24$, $5! = 120$, $6! = 720$, $8! = 5760$, $9! = 51840$, $10! = 518400$,

⁵ 2 dipnotunu burada anımsamakta yarar olabileceğine işaret etmek isteriz

seçerken de her bölgeden tek bir kimse seçme yoluna gidildiği olmuştur, hattâ İngiliz (yani Birleşik Krallık) Avam Kamarası' na hâlâ böyle üye seçilmektedir.

Yaygın bir uygulama ise, bir meclise temsilciler seçildiğinde, örneğin milletvekili seçimlerinde, daha geniş seçim bölgeleri kullanmak olmuştur. Genel olarak, bir seçim bölgesinde $k > 1$ olduğunda buna **geniş seçim bölgesi** diyoruz. Bir meclise gidecek temsilciler çeşitli dar ya da geniş seçim bölgelerinde seçilmiş kimselerden oluşabileceği gibi, meclisteki toplam üye adedi kadar temsilcinin hepsinin birden tek bir seçim bölgesinden seçilmesi de mümkündür. Bir seçim bölgesinin genişliği o bölgeden doldurulacak temsilci sandalyesinin sayısı olan k ile ölçüldüğünde, temsilciler meclisindeki toplam sandalye sayısını da K ile gösterirsek, $k = K$ durumunda en geniş seçim bölgesine ulaşmış olacağımızı görürüz. Bir ulusal meclisin üyeleri olacak milletvekillerinin seçiminde $k = K$ büyüklüğünü gösteren seçim bölgesine de **ulusal seçim bölgesi** diyoruz. (Ulusal seçim bölgesi uygulaması hakkındaki görüşlerimiz, aşağıda **Türkiye Milletvekilliği** bölümünde görülebilir.)

Küçük bir alıştırma olarak yukarıdaki formülümüzle birkaç örneğe bakıverelim. Burada herhangi bir (ikiden küçük olmadığını varsaymış olduğumuz) parti sayısı p için, çeşitli k genişliklerindeki seçim bölgelerinde seçmenin önüne kaç değişik kompozisyonda temsilci heyetinin seçenek olarak çıktığını göstermekteyiz. Tablo 2.1'de, tek sandalyeli, iki sandalyeli, üç sandalyeli ve dört sandalyeli seçim bölgelerinde, parti sayısına bağlı olarak kaç tane birbirinden farklı biçimde temsilci komitesi seçilebileceğini, yukarıdaki formülde k yerine sırasıyla 1, 2, 3, 4 yerleştirmek suretiyle sergilemekteyiz.

Tablo 2.1: Bazı $m(p,k)$ Değerleri

k	1	2	3	4
$m(p,k)$	p	$(1/2)(p+1)m(p,1)$	$(1/3)(p+2)m(p,2)$	$(1/4)(p+3)m(p,3)$

Sayısal bir fikir edinmek için de şimdi, aşağıda Tablo 2.2'de, dar bölgeden başlayarak, $k = 8$ sandalyeli bölgeye kadar, çeşitli genişlikteki seçim bölgeleri için, bu bölgede yarışan parti sayısı p 'nin 2'den 10'a kadarki değerleri için, seçim bölgesinden kaç değişik kompozisyonda temsil heyeti çıkacağını sergiliyoruz.

Tablo 2.2: Bazı p ve k için $m(p,k)$ Sayısal Değerleri: Seçim Bölgelerinden Çıkabilecek Farklı Kompozisyonadaki Temsil Heyetlerinin Sayıları

k	1	2	3	4	5	6	7	8
m(2,k)	2	3	4	5	6	7	8	9
m(3,k)	3	6	10	15	21	28	36	45
m(4,k)	4	10	20	35	56	84	120	165
m(5,k)	5	15	35	70	126	210	330	495
m(6,k)	6	21	56	126	252	462	792	1287
m(7,k)	7	28	84	210	462	924	1716	3003
m(8,k)	8	36	120	330	792	1716	3432	6435
m(9,k)	9	45	165	495	1287	3003	6435	12870
m(10,k)	10	55	220	715	2002	5005	11440	24310

Görüldüğü gibi, temsil heyetlerinin kompozisyonlarının, yani bir seçim bölgesinde seçmenlerin aralarında seçim yaptıkları seçeneklerin sayısı, partilerin sayısı herhangi bir p olarak verildiğinde, seçim bölgesi genişliği olan k sayısına bağımlı olarak hızla artmaktadır. Seçenekler sayısı, yani partilerden teşkil edilebilecek değişik kompozisyonlardaki tüm temsil heyetlerinin sayısı, herhangi bir genişlikteki bir seçim bölgesinde, orada yarışan parti sayısına bağımlı olarak da hızlı bir artış göstermektedir. Sonuçta, meselâ on partinin yarıştığı beş sandalyelik bir seçim bölgesinden 2002 tane farklı kompozisyonunda temsil heyeti çıkarmak mümkündür. Bazan (Polonya'da milletvekili seçimlerinde görüldüğü gibi) 100'ün üzerinde partinin yarıştığı seçimler, bazan da (Hollanda ve İsrail'de milletvekili seçimlerinde olduğu gibi) $k = K$ gibi büyük sayıda sandalyenin bir seçim bölgesinden doldurulduğu olmaktadır.

2.2. Seçmen Tercihleri ve Seçmene Saygı

Bir seçim yönteminin seçenekler kümesinden hangi seçeneği seçeceğine gelince, bu konuda kabul ettiğimiz genel ahlâkî ilke, bunun seçmenlerin seçenekler kümesi üzerindeki tercihlerine bağlı olması, üstelik yalnızca bu tercihlere bağlı olmasıdır. Bu ilkeyi biraz daha iyi anlatabilmek için önce seçmenlerin tercihlerinden

ne kastettiğimizi saptayalım. Herhangi bir seçenekler kümesi A üzerinde herhangi bir seçmenin bir tercihten anladığımız, A kümesinin üyelerinin o seçmenin gözünde en beğenilenden en az beğenilene doğru herhangi bir sıralamasıdır. Burada A kümesinin m üyesi olduğunu düşünürsek, bu m tane seçeneği her seçmenin kendi tercih sıralamasına göre ilk tercih, ikinci tercih, ..., m 'inci tercih olmak üzere sıralayabildiğini varsayıyoruz.⁶ Meselâ, her seçmen bu m seçeneği, en beğendiğini en üste, ikinci en beğendiğini onun altına, ..., ve en az beğendiğini en alta yerleştirmek suretiyle, alt alta sıralayabilmektedir. İşte seçenekler kümesinin böylece herhangi bir sıralanışına bir **tercih sıralaması** ya da kısaca **tercih** olarak bakıyoruz. Bir seçenekler kümesi üzerindeki herhangi bir tercihi de genelde \mathbf{t} olarak gösteriyor, böyle bir tercihin i seçmenine ait olduğunu ise, altına i yazarak, yani t_i olarak ifade ediyoruz. Bir seçimin sonucu tüm seçmenlerin tercihlerine bağlı olduğundan, tüm seçmenlerin tercihlerini birden ifade eden bir sembol de kullanmamız gerekecektir. Bir seçim bölgesindeki n tane seçmenden oluşan seçmen kitlesinin eldeki herhangi bir seçenekler kümesi üzerine tercihlerini belirten bilgiye bu seçmen kitlesinin **tercih profili** diyoruz, ve genelde böyle bir profili $\mathbf{t} = (t_1, \dots, t_n)$ olarak gösteriyoruz.

Şimdi yukarıda duyurmaya başladığımız ahlâkî ilkeye, yani seçmene saygı ilkesine dönelim. Herhangi bir seçenekler kümesi A verildiğinde, buradan yapılacak seçimin seçmenlerin tercih profili \mathbf{t} uyarınca yapılmasını istiyoruz. Bu seçimin sonucunda A kümesinden seçilen seçeneği $s(\mathbf{t})A$ olarak gösterirsek, zaten bunu \mathbf{t} ve A değişkenlerine bağımlı, bu değişkenlerin bir fonksiyonu olarak ifade etmiş oluyoruz. Fakat üzerinde ısrar ettiğimiz husus, bu sonucun bağımlılığı konusunda daha ileri bir özellikten oluşmaktadır. İstiyoruz ki, eldeki A kümesinden herhangi bir a seçeneğini düşündüğümüzde, n gibi herhangi bir sayıda seçmen için mümkün olan n seçmenlik tüm tercih profilleri arasında hiç değilse bir tanesi gerçekleştiğinde a seçeneği seçilsin, yani A kümesinden

$$s(\mathbf{t})A = a$$

seçim sonucunu hâsıl eden bir tercih profili \mathbf{t} muhakkak olsun. "**Hâkimiyet kayıtsız, şartsız milletindir.**" diyebilmek istiyorsak, bu ilkeyi benimsememiz gerek-

⁶ Dikkat edilecek olursa, bu modele göre seçmen hiçbir zaman iki seçenek arasında kayıtsızlık göstermemekte, her iki seçeneği karşılaştırdığında, ne kadar küçük bir farkla olursa olsun, muhakkak birini öbürüne kesin olarak yeğlemektedir. Esasında, bu varsayım, buradaki anlatımımızı sonuçlarda nitelik bakımından değişiklik getirmeyecek birçok hesap ayrıntısına boğmamak için benimsemiş gözüyle bakılabilir, zira burada böylece varacağımız sonuçlara, seçmenlerin bazı seçenekler arasında kayıtsız kalabildikleri daha ayrıntılı bir modelde de ulaşılabilir.

tiği âşikârdır. Yoksa, seçenekler kümesi olarak seçmenlerin önüne konduğu iddia edilen A kümesindeki bir a seçeneği seçmenlerin hiçbir tercih profilinde seçilemeyecekse, bu seçeneğin esasında seçmenlerin seçimine açık olmadığını, yani A kümesinde mevcut olmadığını çıkarmak zorunluluğu vardır. Temel bir ahlâkî ilke olarak benimsediğimiz bu **seçmene saygı ilkesi**, seçenekler kümesindeki her seçeneğin seçmenlerin en az bir tercih profilinde seçilmesi koşulundan oluşmaktadır.⁷ Örneğin, A'daki herhangi bir a seçeneği için, hiç olmazsa seçmenlerin *hepsinin* bu a seçeneğini en çok yeğledikleri bir tercih profili vârit olduğunda a seçeneğinin seçilmesi gerektiğini kabul etsek, bununla bile seçmene saygı ilkesini zaten kabul etmiş oluruz.

Teokratik bir dünya anlayışını ise bu ilke ile bağdaştırmak zordur, zira a seçeneği eğer dinen uygun değilse, seçmenlerin hepsi de istese, din devleti bu seçeneğin seçilmemesini öngörmektedir.⁸ Seçmene saygı ilkesini reddeden anlayışa göre, A kümesi mümkün olan tüm seçenekleri değil, söz konusu anlayışın kendince uygun bulduğu seçenekleri sunacak, seçenekler de dolayısıyla seçmenlerin dışındaki bir irade ile tesbit edilebilecek, kısıtlanabilecektir.⁹

2.3. Tercihlerin Uzatılması

Bir geniş seçim bölgesinde seçenek sayısının $m(p,k)$ ile bulunduğunu ve bu sayının da bazan epey büyük olabileceğini yukarıda (Tablo 2.1-2'de) gördük. Bir seçim yöntemi, A gibi bir seçenekler kümesinden seçme yaparken, bu küme üzerinde seçmenlerin tercihlerine göre yapacaktır. Fakat A kümesi çok kalabalık ise, bir seçmenin bu küme üzerindeki tercih sıralamasını, değil bildirmesi, kendisinin tam olarak bilmesi bile her zaman beklenemeyebilir. Dolayısıyla, seçmenlerin

⁷ Yakın tarihten bir örnekle, esasında dipnot 63 ile sürdürülecek bir gözlem silsilesini burada başlatabiliriz 1992'de Cezayir'deki İslâmî Selâmet Cephesi'nin seçimlerdeki zaferinin belirtisi kesinleştiğinde seçimlerin iptal edilişi, seçmene saygı ilkesimizin bir ihlâli olarak telâkki edilmelidir. Olayların güncel olduğu tarihlerde, konuya Türkiye'dekinin hayli ilersinde bir ilgi gösteren ve buna ilişkin haber ve yorumları haftalarca ilk sayfalardan, manşetlerden düşürmeyen İspanyol basını (El País, La Vanguardia), bu durumu bir hipokrisi olarak nitelendirmişti. Öbür yandan, burada seçim zaferleri ellerinden alınan İslâmî Selâmet Cephesi'nin de, daha önceden ilân ettiği dünya görüşü icabı, seçimi kazandığında buradaki anlamda seçmene saygı ilkesini zaten hiçe sayacağı ve, dipnot 63'te anlattığımız gibi, teokratik bir devlet kuracağı da göz önüne alındığında, karşı karşıya olduğumuz olayın aslında bir çifte hipokrisi (hipocresia doble) sergilediğini söylemek de mümkündür.

⁸ Burada yine bir önceki dipnotu, ve doğrudan doğruya dipnot 63'ü yine anımsatabiliriz.

⁹ Türkiye'de son onyılda bile uygulanan siyaset yasaklarının da bu bakımdan şeriat devletinin, yahut Platonik devletin bir özelliğini hatırlatmakta olduğu söylenebilir. Seçmenlerin üzerinde yer alan, ve seçmenler adına doğruları, iyileri bilen bir mercinin varlığını kabul eden görüşlerin hepsi için bu benzetmeleri yapmak mümkündür. Öbür yandan, A kümesinin kısıtlanması konusunda yine seçmenlerin iradesiyle alınmış ya da bu iradeye ters düşmeyen, bu anlamda meşru bir üst yasa, örneğin anayasa geçerli olduğunda, burada tartışmakta olduğumuz konular da kendiliğinden bir "üst" düzeyde tartışılmak durumunda olacaktır.

tercih profiline göre seçme işlevini yürütmek için bir seçim yönteminin gerektirdiği bilginin eksik kalmaması, ve neticede seçim yönteminin işleyememesini önlemek için bir önlem almak gerekebilir. Bu sıkıntının en muhtemel olacağı durumların başında da kalabalık bir parti kümesinin yarışa katıldığı geniş seçim bölgeleri gelecektir. Böyle bir ortamda seçmenin, P kümesindeki partileri, en çok beğendiğinden en az beğendiğine kadar sıralaması beklenebilse de, herhalde, bu partilerle doldurulabilecek $m(p,k)$ tane değişik kompozisyonundaki k sandalyeli temsil heyetlerini baştan sona böylece sıralamasını beklemek gerçekçi olmaz.

Bu yüzden, seçim yöntemlerinin pratikteki uygulamalarında, seçmenin partiler kümesi P üzerindeki t gibi tercihten, A kümesi üzerinde bir t tercih sıralaması çıkarsayarak, hesaplamada bu t tercihinin kullanmak yoluna gidilmesi düşünülmüştür. Bu çıkarsamalarda bazı mâkul aksiyomlar kabul edilebilir. Bir temel aksiyomumuzu hemen görelim.

2.3.1 Aksiyom 0 (A0) - Düzgün Genişleme Aksiyomu:

Diyelim ki, bir seçmen P kümesi üzerindeki t tercih sıralamasına göre a partisini b partisine tercih etmektedir, ve P 'nin üyeleriyle herhangi bir biçimde doldurulmuş herhangi bir k sandalyeli komite alalım. Bu k sandalyeli komitenin kompozisyonunu değiştirmeden, buna bir sandalye daha eklenerek, $k+1$ sandalyelik bir daha büyük komite oluşturulacağını düşünelim. O zaman bu seçmenin A kümesi (yani birbirinden farklı kompozisyonları haiz tüm komiteler kümesi) üzerindeki t tercih sıralamasında, son eklenen sandalyeyi a partisile doldurmakla elde edeceğimiz $k+1$ sandalyeli komiteyi, b partisile doldurularak elde edilecek $k+1$ sandalyeli komiteye tercih ettiğini çıkarıyoruz.

Örnek olarak, P kümesinde a , b , c gibi partiler olduğunu düşünelim, ve en basitinden tek kişilik, c gibi bir komite ele alalım. Eğer seçmen (P üzerindeki t tercihinine göre) a partisini b partisine tercih ediyorsa, o zaman, **A0** aksiyomu gereğince, c komitesini bir sandalye ekleyerek genişlettiğimizde (2 sandalyeli komiteler kümesi üzerindeki t tercihinine göre) ac komitesini de bc komitesine tercih edecektir.

A0: [Eğer t uyarınca a ise, o halde t uyarınca $\frac{a}{b}$ olacaktır.]

Bu son ifadede tek kişilik c komitesi yerine herhangi bir komite konularak elde edilecek cümle, **A0** aksiyomunun genel halini verecektir. [Görüldüğü gibi,

bu aksiyom, seçmenin tercih sıralamasının (tek kişilik komiteler kümesiyle izomorf olan) P kümesinden tüm sonlu uzunluklardaki komiteler kümesine uzatılmasının bir anlamda düzgün olmasını sağlamaktadır.]

Şimdi artık ele alacağımız belli başlı seçim yöntemlerini tanıtabileceğiz. Bunların hepsinin de seçmene saygılı yöntemler olacağını söyleyemeyeceğiz.¹⁰ Fakat hepsi de, önerilebilecek herhangi bir partiler kümesi P üzerinde seçmenlerin tercih profili olarak verilen bilgilerin ışığında, P 'den doldurulabilecek tüm değişik kompozisyonlardaki belli sayıda sandalye taşıyan komitelerden müteşekkil A kümesinden seçenek seçeceklerdir. Bunu yaparken bazı seçim yöntemleri seçmenlerin verilen seçenekler kümesinde en başta sıraladıkları seçeneği bilmekle yetinecek, herhangi bir seçmenin tercih sıralamasında ikinci, üçüncü ve daha sonralarda gelen seçeneklerin hangileri olduğu bilgisini kullanamayacaklardır. Önce bu yöntemlerden bazılarını göreceğiz. Yalnızca ilk tercihlere bakan bu seçim yöntemleri arasında Çoğunluk yöntemi, sonra da nispî temsil yöntemlerinden En Büyük Kalan ile En Büyük Ortalama yöntemlerini tanıyacağız. Arkadan, daha çok bilgi kullanabilen seçim yöntemlerine dönerek, tercih sıralamalarının tümüne bakan seçim yöntemlerine bakacağız. Bu sınıfta göreceğimiz yöntemler de İki Turlu Çoğunluk, Aktarılabilir Oy, sonra da Çoğunlukçu Uzlaş olacak, son yöntemin de Dar Çoğunlukçu Uzlaş ve Geniş Çoğunlukçu Uzlaş olmak üzere iki türü ile tanışacağız.

Ek.2.1. Seçenek Sayısı

Tüm sandalyeleri doldurmak için yeterince adayı bulunan p partinin k sandalye için yarıştığı bir seçim bölgesinde seçmenin önüne konulan seçeneklerin sayısı nedir? Bu soruyu cevaplamadan önce, herhangi bir partinin kazandığı sandalyelerin o partinin önceden belirlediği listedeki adaylar tarafından, listedeki sıraya göre doldurulduğunu, dolayısıyla, iki temsil heyetinin birbirinden farklı olması için en az bir partinin bu iki temsil heyetine soktuğu aday sayısının birbirinden farklı olması gerektiğini hatırlatmak istiyoruz.

Gösterimde kolaylık olması açısından parti kümesinin $P = \{a, b, c, \dots\}$ olduğunu kabul edelim. Önce partileri (a, b, c, \dots) gibi alfabetik sıraya göre sıralayalım. Sonra da her temsil heyetini o heyeti oluşturan adayların mensup oldukları partilerin sırasına göre (aabd) gibi yazalım. Bu anlayışla her temsil heyeti yalnız bir şekilde yazılabileceği için bu şekilde yazabileceğimiz tüm farklı temsil heyetlerinin sayısı aynı

¹⁰ Biraz aşağıda göreceğimiz gibi, Çoğunluk yöntemi seçmene saygı göstermemektedir

zamanda olabilecek tüm farklı temsil heyetlerinin yani seçeneklerin sayısı olacaktır.

Yukarıdaki yöntemi bir de şöyle ifade edebiliriz: Önce birinci partiyi ele alıyoruz eğer sandalye kazanmışsa bu partinin adını bir kere yazıyoruz, yoksa bu partiyi bırakıp ikinci partiyi ele alıyoruz; ikinci aşamada elimizdeki parti ikinci bir sandalye daha kazanmışsa bu partinin adını bir daha yazıyoruz, yoksa yine bu partiyi bırakıp bir sonraki partiyi ele alıyoruz... Bu şekilde her aşamada, eldeki partinin adı kazandığı sandalye sayısından daha az yazılmışsa (ya da kazanıp da yazılmayan sandalyesi varsa) bu partinin adını bir kere daha yazıyoruz, yoksa bu partiyi bırakıp bir sonraki partiyi ele alıyoruz. Bütün partiler bitene kadar bu işleme devam ediyoruz. Kısaca her aşamada, ya eldeki partinin adını yazıyoruz, ya da parti değiştiriyoruz. Şimdi bu şekilde en fazla kaç değişik temsil heyeti yazabiliriz? Bunu hesaplamak için önce partiler listesinin bir ucundan bir ucuna $p-1$ kere parti değiştirdiğimizi ve bu arada k kere parti adı yazdığımızı (ya da k tane sandalye dağıttığımızı), dolayısıyla, bu yazım işleminin $p+1+k$ aşamada sona erdiğini hatırlatalım. Dikkat edilirse, iki temsil heyetinin aynı olması için verilen herhangi bir aşamada iki temsil heyetini de yazarken aynı hareketi yapmamız gerekir.¹¹ O halde, yukarıdaki soruyu şu şekilde yeniden sorabiliriz: $p+k-1$ aşamalı bir işlemin içinden parti adı yazmak için kaç değişik k aşama seçebiliriz (ya da k sandalyeyi kaç değişik şekilde dağıtabiliriz). Bu sorunun genel hali ise şudur: $p+k-1$ elemanlı bir kümeden k elemanlı kaç değişik küme seçebiliriz? Bu son sorunun cevabı tarif gereği $p+k-1$ 'in k 'lı kombinasyonları, yani

$$\binom{p+k-1}{k}$$

olarak verilir ve

$$\binom{p+k-1}{k} = \frac{(p+k-1)!}{k! (p-1)!}$$

şeklinde hesaplanır.

¹¹ Bunu şöyle de görebiliriz: İlk aşamada her iki temsil heyetini yazarken de birinci parti sandalye kazanmışsa o partiye sandalye vereceğiz, kazanmamışsa eldeki partiyi değiştireceğiz ve bu komiteler aynı olduğundan her ikisi için de aynı hareketi yapacağız. Herhangi bir aşamaya kadar her aşamada her iki temsil heyetini yazarken aynı hareketi yaptığımızı kabul edelim. Bu durumda, halihazırda eldeki parti aynı partidir ve bu partinin adı her iki temsil heyetini yazarken de şimdiye kadar aynı sayıda yazılmıştır. Şimdi, her iki temsil heyeti için de partinin adı kazandığı sandalyelerin sayısından daha az yazılmışsa bu partinin adını bir daha yazacağız, yoksa bu partiyi bırakıp (varsa) bir sonraki partiyi ele alacağız. Demek ki, bu aşamada da aynı hareketi yapacağız.

O halde, bütün seçeneklerin kümesini $m(p,k)$ ile gösterirsek

$$m(p, k) = \frac{(p+k-1)!}{k! (p-1)!}$$

eşitliğini elde ederiz.

B Ö L Ü M

SEÇİM YÖNTEMLERİ

3. SEÇİM YÖNTEMLERİ

Bu incelemede gözden geçireceğimiz ve birbirleriyle karşılaştıracığımız altı tane seçim yöntemini tanıtmak, ilk emirde yerine getirmemiz gereken bir iş olarak bu bölümdeki ilginizin odağını oluşturacaktır. Tanıtacağımız ilk seçim yöntemi **Çoğunluk** yöntemi olacak, arkadan da John Stuart Mill (1862)'in **nispî temsil** ilkesini yakınsamak amacına yönelik farklı uygulamalar olarak addedilebilecek olan **En Büyük Kalan** ve **En Büyük Ortalama** yöntemlerini tanıtacağız. Bu üç yöntemdeki bir ortak özellik, seçilen seçeneğin seçmenlerin yalnızca ilk tercihlerine bağlı olmasıdır. Seçmenlerin seçeneler kümesinde yalnızca ilk tercihlerine değil, aynı zamanda ikinci ve sonraki tercihlerine de bağlı olarak sonuç veren yöntemler arasında ise **İki Turlu Çoğunluk** seçim yöntemi, Hare (1859)'in önerdiği bir ilkeyi yakınsama amacını taşıyan **Aktarılabılır Oy** yöntemi, ve nihayet kendi önermiş olduğumuz **Çoğunlukçu Uzlaş** yöntemini tanıtacağız.

3.1. Yalnızca İlk Tercihlere Bakan Seçim Yöntemleri

Şimdiye kadar Türkiye'de, yerel seçimlerde olsun, genel seçimlerde olsun, uygulanmış olan seçim yöntemleri hiçbir zaman seçmenlerin seçenekler üzerindeki tercihlerinin tamamına başvuran ya da bunları kullanabilen yöntemler olmamıştır. Kullandığımız yöntemler her zaman yalnızca ilk tercihlere bakan yöntemler olmuştur. Seçmenden sorulan bilgi, yalnızca en beğendiği seçenek ile sınırlı kalmıştır. Örneğin, bir belediye başkanı seçileceğinde, adaylar belirlendikten sonra, bunlardan oluşan seçenekler kümesinden en beğendiği hangisiyse, her seçmen bunu belirten oyunu vermiş, kazananın belirlenmesi de hangi adayın kaç tane oy aldığı, yani kaç tane seçmenin en beğendiği adayı olduğu dışında bir bilgi gerektirmemiştir. Böyle bir bilgi mevcut olsa da, uygulanan seçim yöntemi zaten ondan yararlanabilecek incelikte olmamıştır. Aşağıda göreceğimiz Çoğunluk ve En Büyük Ortalama seçim yöntemlerinin çeşitli tür ve türevleri, Türkiye'deki pek çok genel seçimde halk iradesini meclislere taşımada araç olarak kullanılmıştır.

3.1.1. Çoğunluk Yöntemi

Seçim yöntemlerinin içinde belki de en ilkel ve en kaba hesap yapan Çoğunluk yöntemidir. Esasında en kabul edilir bulunduğu kanunlar karar alma ortamları,

yalnızca iki seçenekten bir tanesinin seçilmek zorunda olduğu durumlara denk gelmektedir. Bu da bizim $k = 1$ sandalye çıkaracak olan dar bölgede seçenek sayısının $m = 2$ olduğu durumumuzdan başkası değildir. Seçenekler $m = 2$ tane iken, bunların hangisi daha çok seçmenin en beğendiği seçenekse onu seçen yönetime itiraz etmesi zordur. Çoğunluk yöntemi de, birçok başka yöntem gibi, bu durumda aynen böyle seçim yapmaktadır.¹² Fakat Çoğunluk yöntemi yalnız bu durumlarda değil, gerek k ve gerekse m sayılarının başka değerleri geçerli olduğunda da kullanılmıştır, ve bu hallerde kullanılmasını önerecekler her zaman yine çıkabilir. Dolayısıyla, biz de anlatımımızı, genel olarak, verilen bir seçenekler kümesi A üzerinde seçmenlerin tercihleri t profilini gösterdiğinde, A kümesinden $s(t)A$ olarak neyin seçildiği cinsinden ifade etmek isteriz. Burada, seçmenlerin P üzerindeki r tercih profiline bakılarak, $m(k,p)$ tane seçenekten oluşan A kümesinden bir tane seçenek seçilecektir. İşte Çoğunluk yöntemi burada k sandalyenin hepsini de muhakkak aynı partiden doldurmakta ısrarlıdır, ve r profiline göre P kümesinde en çok seçmenin ilk tercihi olan partiyle de komitenin k sandalyesinin tümünü doldurmaktadır. Bunu, **A0** aksiyomuna göre P üzerindeki r profilinden türetilmiş, A üzerindeki bir t profili ile de anlatmak mümkündür. Böyle bir t profili de her seçmenin A kümesinde en beğendiği seçeneğin muhakkak bir yeknesak komite olarak sap-tar, zira P kümesindeki en beğendiği parti a olan bir seçmenin, k sandalyeli komiteler içinde de en çok yeğleyeceği komite, **A0** aksiyomuna göre, yeknesak olarak a ile doldurulan komite olacaktır. Demek ki, Çoğunluk yöntemi de t profiline göre en çok seçmenin A kümesindeki ilk tercihi olan komiteyi seçmektedir.

Daha sonraki seçim yöntemlerinin de tanıtımındaki basit alıştırmalarda da demirbaş örnek olarak başvuracağımız bir tercih profilini sunduğumuz aşağıdaki Tablo 3.1 'e bakarak Çoğunluk seçim yöntemini uygulayalım. Bunu önce dar seçim bölgesi için yaptığımızda, Çoğunluk yönteminin eldeki tercih profilini seçim sonucuna dönüştürürken a 'yı seçtiğini görüyoruz. Geniş seçim bölgesi olarak $k = 2$ alarak iki sandalyeyi Çoğunluk yöntemi ile doldurduğumuzda da aa

¹² Bu yöntemle de, genel olarak başka seçim yöntemleriyle de, bazan seçimin sonucu belirsiz olabilir, zira esas ilkesel kazanma kuralını birden fazla seçenek sağlayabilir. O zaman ilkesel kazanma kuralına baştan kabul edilmiş ve bu "eşitlik" durumlarında seçeneklerin ancak birisinin sağlayabileceği bir koşul daha yama olarak getirilir ki seçim belirsizlikten kurtulsun. Örneğin, iki aday da diğer tüm adaylardan daha fazla aynı sayıda seçmen tarafından en beğenilen durumunda iken birbirleriyle aynı sayıda seçmen tarafından en beğenilen aday olarak addedilmekteyseler, o zaman bunlardan en yaşlısı seçilebilir. Bu gibi durumlara bundan sonra özel bir ilgi göstermeyeceğiz, ve aksine bir tasrihat yapmadığımız takdirde bu gibi haller için uygun bir "eşitlik bozucu" mekanizmanın işlediğini varsayacağız.

temsil heyeti seçilecek, yani her iki sandalye de a partisinden doldurulacaktır.¹³ Belli ki, daha geniş seçim bölgelerinde de Çoğunluk seçim yöntemi ile partilere sandalye dağıtıldığında hepsi yine a partisine verilecektir.

Tablo 3.1: Partiler Kümesi $P = \{a, b, c, d\}$ Üzerinde bir Tercih Profili

23 seçmen	23 seçmen	12 seçmen	20 seçmen	22 seçmen
a	a	b	c	d
b	c	c	b	b
c	b	d	d	c
d	d	a	a	a

Türkiye'de 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde geniş bölgelerle uygulanan bu yöntemin Türkiye bağlamındaki tartışması için okuyucuyu 1. Bölüm'e yönlendirmek isteriz. Yöntemin toplumsal açıdan bir en iyi seçenek seçmesini, yani Pareto-optimalitesi konusunu da 8. Bölüm'de ele alıyoruz. Çoğunluğa saygı ilkesini ihlâl ettiğini görmek için ise 6. Bölüm'e bakmak yeterlidir. Partilere bölünme-birleşme türünden vereceği özenç konusu da 7. Bölüm'de ele alınmaktadır. Fakat burada önemle dikkat çekmek istediğimiz en kritik özelliği ise şu olacaktır: *Çoğunluk seçim yöntemi dar bölge dışında seçmene saygı ilkesini ihlâl etmektedir*. Zira, en basit bir örnekle, iki sandalyeli bir seçim bölgesinde a ve b partileri yarışmaktayken, seçeneklerden birisi de kuşkusuz ab komitesi, yani her iki partiden de birer temsilcinin meclise gönderilmesidir. Oysa, Çoğunluk yöntemine göre, halkın tercihleri ne olursa olsun, ab temsil heyeti hiç bir zaman bu bölgeden seçilemeyecektir.

3.1.2. Nispî Temsil İlkesini Yakınsamaya Yönelik Yöntemler

Seçmenlerin yalnızca ilk tercihlerine bakan, fakat Çoğunluk yönteminin antitezini gerçekleştirmeyi amaçlayan bir seçim ilkesi ise seçmenlerin ilk tercihleri

¹³ Hemen dikkat çekmeye değer bir gerçek olarak belirtelim ki, a partisi burada halkın çoğunluğunu aşkın bir kesimince en az beğenilen parti olarak addedildiği halde, Çoğunluk yöntemi dağıtılacak tüm sandalyeleri bu partiye vermektedir. Bu husus ile 6. Bölüm'de tekrar ilgileneceğiz. Fakat şu anda buradaki davranışıyla Çoğunluk seçim yönteminin çoğunluğa saygılı olmadığını gözlemlersek fazla erken konuşmuş olmayız kanısındayız, zira seçtiği temsil heyetlerinde seçmenlerin çoğunluğunu aşkın bir kitle tarafından en az beğenilen bir alternatifte heyetin çoğunluğunu aşkın sayıda - burada heyetin tümü kadar - sandalye tahsis etmektedir.

bakımından oluşturdıkları kalabalıkların büyüklükleri oranında temsil edilmeleridir. Bu ilkenin tam olarak yerine getirilmesi, tabî ki temin edilemez, zira bir seçim bölgesinde k tane sandalye dolacak diye, toplam geçerli oylar n taneyse, partilerin birinci tercih olarak aldıkları oyların hep n / k sayısının katları olması garanti edilemez. Bıçak sırtındaki bu aritmetik tesadüf olmadıkça da "nispî" temsil ilkesinden sapma olması kaçınılmazdır. Fakat nispî temsili şu ya da bu biçim ve anlamda yakınsamayı amaçlayan birtakım usûller tasarlanabilir, ve nitekim bunlardan en tanınmış iki tanesini, yani En Büyük Kalan ve En Büyük Ortalama yöntemlerini hemen tanımaya başlayabiliriz.

3.1.2.1. En Büyük Kalan Yöntemi:

En Büyük Kalan (EBK) yönteminin nasıl işlediğini görmek için, k genişliğindeki bir seçim bölgesinde yarışan partiler kümesi P üzerindeki seçmen tercih profili \mathbf{t} uyarınca partilerin, en büyükten en küçüğe doğru dizilişle, n_1, n_2, \dots, n_m sayılarındaki seçmenin birinci tercihleri olarak oy aldıklarını düşünelim, ki burada n tane seçmenin oyları sayıldığına göre, toplam olarak da $n_1 + n_2 + \dots + n_m = n$ olacaktır. EBK yöntemini uygulamak için, önce tüm seçim bölgesi genişlikleri k ve seçim bölgesinde görülebilecek tüm seçmen (oy) sayıları n için $q(n,k)$ ile göstereceğimiz bir "**kota**" sayısı tesbit ediyoruz. Şimdi, k tane sandalyeyi EBK yöntemiyle bu kotaya göre doldurmak için, n_1, n_2, \dots, n_m sayılarına bakarak, önce en çok oy alan partilere birer¹⁴ tane sandalye verdikten sonra, bu aşamada sandalye kazanan partilerin n_i oylarından kotayı düşerek (ve kazanmayanların oylarında hiçbir ayarlama yapmaksızın) yeniden ayarlanmış bir n'_1, n'_2, \dots, n'_m dizisi elde ediyor, bu diziye göre aynı işlemi yineleyerek, k tane sandalye tamamen dağıtılana kadar devam ediyoruz. Bu uygulamanın herhangi bir aşamasında k_i tane sandalye kazanmış olan bir i partisinin kalan (kullanılmamış) oy sayısı $n'_i = n_i - q(n,k)k_i$ biçiminde ayarlanmış olacak, henüz dağıtılmamış sandalyelerden yeni bir miktarı da bir dahaki aşamada bu ayarlanmış diziye göre *en büyük kalan* oy gösteren partilere dağıtılacaktır.

Bu yöntemin işleyişinde q kotasını küçük ya da büyük saptamanın etkilerine bir bakmaya değer. Belli ki, bu kota çok küçük seçilirse, en çok oy alan partinin tek olduğu en muhtemel halde bu yöntemle elde edilecek sonuç, (tüm sandalyeleri bu

¹⁴ Tesadüfen, herhangi bir aşamada dağıtılacak sandalye sayısını aşkın sayıda partinin o aşamadaki kalan oyları en çok olmakta eşitlik halinde iseler, o zaman bir eşitlik bozucu kural işleme sokulacaktır

partiye veren) seçmene saygısız bir Çoğunluk yöntemiyle elde edilecek sonucu kopya edecektir. Hattâ, biraz saçma da görünse, sırf bu noktayı tebarüz ettirmek için kotanın (n'den bağımsız olarak) $q(n,k) = 1/k$ (ya da daha bile küçük) olarak saptandığını düşünürsek, böyle bir kotayı kullanan EBK yönteminin Çoğunluk yöntemini aynen kopya edeceğini, dolayısıyla seçmene saygısız olacağını görürüz. Aksine, kotayı çok yüksek tutmakla da EBK yöntemi sandalyeleri oy sayılarında en başta gelen partilere eşitçe¹⁵ dağıtan bir şekil alacaktır. Bu konuyu biraz daha sürdürerek şunu da hemen görebiliriz ki, kotanın $q(n,k) \leq n / (k+1)$ olarak tesbit edilmesi de bizi saptanan kotayı aşmasına rağmen EBK yöntemiyle hiç sandalye kazanamayan partiler çıkması tehlikesi ile karşı karşıya bırakacaktır. Öte yandan, aksine kotanın $q(n,k) \geq n / (k-1)$ olarak tesbit edilmesi de bu sefer çok başarısız, hattâ hiç oy alamayan partilere bile (yani bedavadan) sandalye dağıtan bir EBK yöntemi yaratacaktır. EBK yöntemini tesbit edecek olan kotanın seçimi, görüldüğü gibi çok kritik bir konu oluşturmaktadır. İşin püf noktasını teşkil eden bu kota saptama konusu bizi çok önem verdiğimiz *çoğunluğa saygı* ilkesinin ileriki bir bölümde incelenmesi esnasında tekrar meşgul edecek, EBK yönteminin çoğunluğa saygı göstermesini temin etmek için uygun bir kota seçilmesi gerekse bunun nasıl olması icab edeceğini orada araştıracağız. Fakat burada şu ana kadarki analizimiz bile bizi kotayı $(n / (k+1), n / (k-1))$ aralığında¹⁶ saptamak ihtiyacına âşinâ kılmaktadır. İşte bu koşulu yerine getiren

$$D(n,k) = [n / (k+1)]^+$$

kotasına¹⁷ **Droop kotası**¹⁸ adı verilmektedir. EBK yönteminin Droop kotası kullanan türü ile, yine işaret edilen aralıkta yer alan

$$q(n,k) = n / k$$

kotasını kullanan türü bundan 5. Bölüm'de yine karşımıza çıkacaktır.

¹⁵ Bu "eşitçe" sözcüğünü burada bilerek biraz yuvarlakça seçiyoruz, çünkü tam eşitlik garanti edilemeyecektir. Zira, örneğin 4 sandalye dağıtılacak bir bölgede üç parti seçime girmişse, bunlardan bir tanesi 2 sandalye, ötekiler de birer sandalye kazanacaklardır.

¹⁶ Yani $n / (k+1) < q(n,k) < n / (k-1)$ koşuluna uygun biçimde

¹⁷ Hatırlanacağı üzere, bir x sayısı için $[x]^+$ yazdığımızda, x 'ten büyük olan en küçük tam sayıyı ifade ediyoruz. Örnek olarak, $n = 200\,000$ ve $k = 3$ ise, $[n / (k+1)] = 50\,001$ olacaktır; aynı n ile $k = 5$ olduğunda da $D(n,k) = 33\,334$ olacaktır.

¹⁸ Bu sayı, ismini "mucidi" olarak bilinen Belçikalı H. R. Droop' tan almaktadır.

Şimdi Tablo 3.1'deki tercih profilini gösteren bir seçim bölgesinde En Büyük Kalan seçim yöntemini uygulayalım. Önce dar bölgede uygularsak, tabii ki Çoğunluk yöntemiyle aynı sonucu elde ederek a seçeneğini seçeceğiz. Bir de $k = 2$ alarak, iki sandalye doldurulacak bir geniş seçim bölgesinde EBK yöntemini uygulayalım. Burada Droop kotası kullanılırsa, kotayı ilk olarak a partisi dolduracak, sonra da en büyük kalan d partisinde olduğu için ikinci sandalye d 'ye gidecek, sonuç olarak \underline{ad} temsil heyeti seçilecektir. Kota olarak n / k kullanıldığında ise a partisi bile bunu dolduramayacak, fakat en büyük kalanı göstererek ilk sandalyeyi alacak, arkasından bu sefer d partisi en büyük kalanı göstererek ikinci sandalyeyi kazanacak, sonuçta yine \underline{ad} temsil heyeti seçilecektir.

En Büyük Kalan seçim yönteminin çoğunluğa saygı, Pareto-optimalite ve partilerin birleşmesini ya da bölünmesini teşvik edicilik bakımlarından incelenmesi için ileriki bölümlere bakılması gerekecektir.

3.1.2.2. En Büyük Ortalama (d'Hondt) Yöntemi:

En Büyük Ortalama (EBO) yönteminin işleyişini EBK 'dakine paralel biçimde anlatmak için, yine k genişliğindeki bir seçim bölgesinde yarışan partiler kümesi P üzerindeki seçmen tercih profili \mathbf{t} uyarınca partilerin, en büyükten en küçüğe doğru dizilişle, n_1, n_2, \dots, n_m sayılarındaki seçmenin birinci tercihleri olarak oy aldıklarını düşünelim. Burada yine $n_1 + n_2 + \dots + n_m = n$ tane seçmen oyu sayılmıştır. Bu bilgilere dayanarak, bu sefer k tane sandalyeyi d'Hondt¹⁹ usûlüyle dağıtacağız: İlk sandalyeyi en büyük n_i sayısını alan i partisine vereceğiz. Sonra her partinin oy (n_j) sayısını o aşamaya kadar kazanmış olduğu sandalye sayısına bir eklediğimizde çıkacak olan sayıya bölerek, böylece düzeltilmiş sayılar içinde en büyüğüne sahip olan partiye bir sandalye daha vereceğiz. Buna böylece devam ederek, tüm sandalyeleri partilere dağıtacağız.

Tablo 3.1'deki tercih profiline EBO yöntemini hemen uygulayalım. Dar bölgede uyguladığımızda, burada Çoğunluk yöntemini kopya etmek zorunda olan EBO yöntemiyle, en çok oy alan a partisinin kazanacağı açıktır. İki sandalyeli bir geniş bölgede ise, a partisi yine aynı biçimde ilk sandalyeyi kazandıktan sonra, ikinci sandalyenin tahsisine gelince aldığı oy (46) bu kez ikiye bölünecek, böylece elde edilen 23 ile a partisi yine öbür partilerin önünde yer alarak ikinci sandalyeyi de kazanacaktır. Sonuçta, $k = 2$ iken de EBO \underline{aa} temsil heyetini

¹⁹ Bu usûl de ismini Belçikalı Victor d'Hondt'tan almaktadır

seçecek, Çoğunluk yönteminin vardığı seçim sonucunu burada taklid ederek, onunla aynı sevap ve günahları paylaşacaktır.

Nispî temsili yakınsama bakımından incelendiklerinde, EBK ve EBO yöntemlerinin ikisi de, seçim bölgeleri daraldıkça, partilerin oy oranlarını sandalyelerin bölüşümündeki oranlarına dönüştürürken nispî temsilden uzaklaşmaktadırlar. EBO yöntemi en çok oy alan partilere daha az oy ile sandalye kazandırırken, EBK da bazan bu yönde sapma yaptığı halde bazan da küçük partiyi kayırabilmektedir. Büyük partileri oransal olarak temsil edildiklerinde kazanacaklarından daha yüksek sayıda sandalye ile ödüllendiren EBO yönteminin, dolayısıyla, büyük partileri kayırdığı söylenebilir. Daha da ileri gidilerek, EBK ile EBO bu bakımdan karşılaştırılırsa, EBO yönteminin büyük partiler için EBK'dan daha avantajlı olduğu da söylenebilir.

Nispî temsilden sapmalarını artırmak ya da azaltmak, daha genel bir deyişle oyları sandalyelere dönüştürme biçimlerini belli kesimlerin lehine veya aleyhine eğmek ve bükmek amacıyla EBK ve EBO yöntemlerine çeşitli yamalar, müdahaleler icad edilmiş ve uygulanmıştır. İtalya'da uygulanan EBK 'nın bir türevi, Droop kotası yerine Imperiali formülü ile hesaplanan bir kota kullanmış, bu sayede - nispî temsilden bir başka sapma daha yüklenmek pahasına - küçük partilerin temsil şansını artırmıştır. Öte yandan, d'Hondt yönteminin İskandinav ülkelerinde uygulanan bir türevinde de Lague formülü kullanılmak suretiyle büyük partilerin avantajı orta büyüklüktekilerin lehine azaltılmış, fakat bu uygulama küçük partileri daha da zararlı çıkarmıştır. Çok iyi bilineceği üzere, Türkiye de kendine göre birtakım yamalarla d'Hondt yönteminin başka türevlerini tasarlayıp uygulamıştır. Gerek ulusal oy başarısında, gerekse seçim bölgelerinde gösterilecek oy başarısında geçilmesi gereken "barajlar" kurarak, belli bir yüzdenin altında oy başarısı gösteren partiler, yani genelde küçük partiler, sandalye dağıtımında dışarıda bırakılmış, bunların dışındakilerin oyları geçerli sayılarak bunlara d'Hondt yöntemi uygulanmasıyla Çoğunluk yönteminin sonuçlarını oldukça yakınsayan birtakım hesap tarzları yürürlüğe konmuştur. Bunların daha ayrıntılı bir incelemesini 1.Bölüm'de sunmaktayız.

Şurası muhakkak ki, EBK da, EBO da seçmene saygı ilkesine sadık seçim yöntemleridir. Pareto-optimal olup olmadıkları, çoğunluğa saygı ilkelerini sağlayıp sağlamadıkları, ve öbür yandan da partiler arasında bölünmeyi ya da birleşmeyi özendirip özendirmedikleri soruları, bu konulara ayırdığımız özel bölümlerde ele alınmaktadır.

3.2. Seçmen Tercihlerinin Bütününe Bakan Seçim Yöntemleri

Çağdaş siyasî düzenlerde gittikçe önem kazanmakta olan *çoğunluğa saygı* (bkz. 5.Bölüm) ilkesini sağlarken, aynı zamanda seçmen istekleri arasında da uzlaşsı oluşturmak amacını kollamak için seçmenlerin yalnızca ilk tercihlerine bakan seçim yöntemlerinin yetersiz kaldığını gözlemleyen siyaset bilimcileri ve siyasetçiler, seçmenlerin ikinci, üçüncü ve daha alt tercihlerini de hesaba katmasını bilen daha ince seçim yöntemlerine yönelmişlerdir. Biz de burada bu yöntemlerden belli başlı üç tanesini tanıtacağız.

3.2.1. İki Turlu Çoğunluk:

Uzun zamandır Fransa'da çeşitli seçimlerde çeşitli türevleri uygulanıp, son zamanlarda Türkiye için de sık sık önerilmeye başlanan bir seçim yöntemi İki Turlu Çoğunluk yöntemi'dir. Bu yöntem de, Çoğunluk yöntemi gibi, esasında dar bölge dışında tavsiye edilmesi zor olan bir seçim yöntemidir. Biz de burada bu yöntemi, yalnızca dar bölgede uygulanacağını varsayarak tanıtacağız.

Bir dar bölgede yarışan adaylar kümesi P olarak verildiğinde, buradan öyle bir tanesini seçmek istiyoruz ki, arkasında bir çoğunluk desteği olsun. Tabii, aday sayısı $m = 2$ olsa, o zaman Çoğunluk yöntemiyle yapılacak bir seçim zaten bu koşulu yerine getirecek, mesele olmayacaktır. Sorun bu aday sayısı ikiden büyük olduğunda ortaya çıkmaktadır. İki Turlu Çoğunluk yöntemi de işte sade Çoğunluk yönteminin tek turda halledemediği bir işi yine ona iki turda becertmek üzere yola çıkmaktadır. Yapılan şudur: Seçmenler en beğendikleri adaya oy verdikten sonra bir sayım yapılarak en çok oy almış iki aday²⁰ saptanmakta, eğer bunlardan birisi çoğunluğu aşkın bir oy sağlamışsa galip kabul edilmekte, fakat seçmenlerce ifşa edilen tercih profili böyle bir çoğunluk teşhir etmemişse bu saptanan iki aday arasında Çoğunluk yöntemiyle bir seçim daha yapılmaktadır. Dolayısıyla, bu yöntemle yapılan, esasında, arada bir sayımın yapıp açıklandığı zincirleme iki seçim olarak da görülebilir.

²⁰ Burada bir belirsizlik sorunu çıkabileceği bellidir. Ya i iden fazla aday aynı en yüksek sayıda oyu aldığı için, ya da iki veya daha fazla aday aynı ikinci en yüksek sayıda oyu aldığı için, sayım sonunda hangi iki adayın ikinci tura kalmak üzere "en çok oy almış iki aday" olarak ayrılacağı belirsiz olabilecektir. Daha önce (dipnot 12'de) belirttiğimiz gibi, burada işletilmek üzere hazırda bekletilen bir eşitlik bozucu kuralın baştan saptanmış olduğunu ve bahsettiğimiz türden bir sorun çıktığında kullanılmakta olduğunu farz etmekteyiz. Büyük seçmen sayılarının söz konusu olduğu seçimlerde bu gibi berabere kalma olayları çok küçük bir ihtimalle karşılaşılabilecek raslantılar olarak addedilerek, burada da daha fazla vaktimizi almamak üzere ihmal edilebilir.

Daha önce de işaret ettiğimiz gibi²¹, Fransa'da uygulanan şekliyle bu yöntemin türevleri yine de başta niyet edilen amaca, yani seçilenin arkasında bir çoğunluk oluşmuş olmasını sağlamaya yaramadan sonuçlanabilir. Fransa'da uygulanmış olan bu türev yöntemlerde ilk turda belli bir oy barajını - bazı Fransız seçimlerinde %5, bazısında %10, bazısında da %12.5 - aşabilen tüm adaylar ikinci tura kalabilmektedirler. Bu böyle olunca da ikinci turda $m = 2$ sağlanmamakta, dolayısıyla seçilenin de çoğunluğu aşkın bir destekle seçilmiş olması teminatı ortadan kalkmaktadır.²²

Nasıl ki Çoğunluk yönteminin geniş bölgede uygulanması imkânsız değilse, İki Turlu Çoğunluk yönteminin de $k > 1$ iken uygulanması teorik olarak mümkündür. Geniş bölgede Çoğunluk yerine böyle bir uygulamaya gitmekle hâsıl olacak tek fark, yine k tane sandalyenin hepsinin birden aynı partiyle doldurulmasında ısrar ederken, ikinci tura tam olarak iki partinin kaldığı durumlarda bu k tane sandalyenin hiç olmazsa ikinci turda bir çoğunluğun desteğini kazanan partiye gitmesini sağlamak olacaktır. Fakat bu çoğunluğun ne kadar zoraki bir içerik taşıyabileceği de âşikâr olacaktır. Çoğunluk yönteminin geniş bölge uygulamasında seçmene saygı ilkesini inkâr ettiğini hatırlamaktayız. Besbelli ki, İki Turlu Çoğunluk yöntemi de geniş bölgede seçmene saygı ilkesini ihlâl etmektedir, zira seçmen tercihleri ne olursa olsun, böyle bir seçim bölgesinde hiçbir zaman sandalyelerin birden fazla parti arasında paylaşıldığı bir komite kompozisyonunu seçmeyecektir.

Tablo 3.1'deki tercih profiline İki Turlu Çoğunluk yöntemini uygulayalım. Dar bölgede ilk turda (% 46 ile) a ve (% 22 ile) d partileri en yüksek oyu alarak ikinci tura kalacak, fakat ikinci turda d partisi kazanacaktır, zira b , c ve d partilerini birinci tercihleri olarak sıralayan seçmenler halkın % 54 'ünü oluşturmakta ve bunların hepsi de d partisini a partisine tercih etmektedirler. Dar bölgede d partisini seçen bu yöntemle geniş seçim bölgesinde k sandalyenin hepsi de aynı şekilde doldurulacak, örneğin $k = 2$ iken dd temsil heyeti seçilecektir.

²¹ Bakınız Sertel (1994)

²² Seçim yöntemlerinin tasarımı ve benimsenmesinde gözetilen hususlar ille de bizim burada kendimize rehber edinmekde titizlik gösterdiğimiz objektif birtakım ahlâkî ilkeler olmamıştır. Nitekim, Türkiye'deki seçim yöntemlerinin intihabında iktidardakilerin şansını artırıcı tedbirler, terzi işi yamalar bulmak ne kadar kolaysa, Fransız seçimlerinde de bilhassa De Gaulle zamanında komünistlerin seçim şansını azaltıcı tedbirler alındığı pek saklı-gizli değildir. İki turlu yöntemin barajlı türevlerini ilk başta bu amaçlarla izah etmek mümkün olduğu gibi, sonraki dönemlerde, Mitterand zamanında da önce sosyalistlerin çoğunluğunu izam edici tedbirler, arkasından da muhtemel azınlığını fazla küçük olmaktan kurtaracak aksi tedbirler alındığı müşahade edilebilir.

3.2.2. Aktarılabılır Oy Yöntemi:

Nasıl ki nispî temsil esasını savunan John Stuart Mill'in (1862) düşünceleri İngiltere'de dar bölgeli Çoğunluk yöntemiyle yapılmakta olan milletvekili seçimlerinde apaçık gözlemlenen büyük adaletsizlikler sonucu olmuşsa, bu seçimlerde aynı zamanda görülen büyük oy ziyanı da Aktarılır Oy yöntemi gibi seçim yöntemlerinin tasarısını çağırıştır. Thomas Hare (1859)'in, gerek yerel, gerekse parlamento seçimleri için önerdiği bir usûlün sonuçlarını yakınsamak amacıyla tasarlanmış olan bu Aktarılabılır Oy yöntemini tanımak için, önce Hare'in usûlünün kendisini görmekte yarar vardır.

Hare'in seçim usûlünün, öğretmen olan babasının sınıfta kullandığı, öğrenci komitelerinin seçiminde uygulanan bir yöntemden mülhem olduğu anlatılmaktadır. Sınıfta kullanılan bu yönteme göre, herhangi bir k kişilik öğrenci komitesi oluşturulacağı zaman, seçmenleri oluşturan sınıf mevcudu öğrencilere, gidip istedikleri adayları sembolize edilen yerlerde dikilmeleri söylenmekte, bunun sonucunda en büyük kalabalığı toplayan k tane aday da istenen komiteyi oluşturmak üzere seçimin galibi ilân edilmektedir. Tabii, bu yönteme göre adayların sembollerini etrafında gruplaşan öğrenciler, birbirlerinin nasıl öbekleştiklerini gördüklerinde, yer değiştirme imkânını haizdirler. Seçmen çocukların adaylar arasında gidip gelmeleri durulup da artık yer değiştirmedikleri zaman, yani artık dengeye geldiklerinde, adaylar etrafında gruplaşmakla göstermiş oldukları "halk iradesi" işleme konmakta, öğrenci komitesi hakkındaki tercihlerinin beyanında son vardıkları dengenin öbekleşme de seçim sonucunu tayin etmektedir.

Hare'in usûlünde hemen çok dikkat çekecek olan bir özellik, bu usûl kullanıldığında seçmenlerin tercihlerini sonuca etki bakımından en verimli olacak bir biçimde değerlendirebilmeleri, dolayısıyla "oy" ziyanının en aza doğru çekilmesidir. Zira, bir basit örneğe bakarsak, sınıf arkadaşlarının izhar ettikleri tercihleri karşısında, kendisinin ilk tercihi olan adayın seçilmesini ümitsiz gören bir öğrenci, gidip en beğendiği adayın sembolünün yanında dikilerek olmayacak duaya amin diyeceğine, ikinci veya daha sonraki tercihi olarak telâkki ettiği bir adayın sembolü yanında dikilerek, aksi takdirde seçilecek olan ve pek de beğenmediği bir aday yerine hiç olmazsa ondan daha çok beğendiği bir adayın seçilmesini sağlayabilmektedir. Ancak hiçbir öğrencinin ya da kendi içinde anlaşılmış olan öğrenci grubunun, yer değiştirerek, böylece komitenin kompozisyonunu daha beğendiği bir biçime dönüştüremediği vakit durulan²³ bu oy verme süreci, sonuçta her seçmenin tercih-

²³ Yer değiştirme sürecinin durulmaması, yani bu süreçte hiçbir denge kümeleniş olmaması mümkündür (Sertel, 1985) Bu gerçeğin oluşturabileceği sorunları şu anda göz ardı etmekteyiz

lerini âzamî etkinlikle müessir kılan bir yöntemi işleme koymuş olmaktadır. Oysa, buna tezat teşkil eden dar bölgeli Çoğunluk yöntemiyle İngiliz parlamenter seçimlerinde her bölgeden büyük oy ziyarı olabilmekte, birçok seçim bölgesi bu bakımdan büyük "şöhret" kazanabilmektedir. Zira birçok seçim bölgesi var ki, bunlarda hep Muhafazakâr Parti adayı çok küçük bir farkla kazanagelmekte, geriye kalan ve toplam oyların neredeyse yarısını oluşturan oyların sahibi seçmenler burada hiç mevcut olmadıklarında elde edecekleri sonuçtan farklı bir sonuç elde edememekle fuzulî durumunda kalabilmektedirler. Başka seçim bölgelerinde ise hep Liberal Parti adayı aynı biçimde kazanmakta, Muhafazakâr oylar hep ziyarı olmaktadır.²⁴

Şimdi gelelim Hare'in demin tanıştığımız usûlünden mülhem Aktarılabilir Oy yönteminin tanımına. Bu yöntemi ilk önce, siyasî partilere değil de, doğrudan doğruya adaylara oy verildiği bir ortamda tanıyalım.²⁵ Burada her seçmenden, önüne konulmuş bir adaylar kümesi üzerindeki tercih sıralamasını belirtmesi istenmektedir. Yani Aktarılır Oy yöntemi, seçmenlerin yalnızca ilk tercihlerini belirttikleri yukarıdaki yöntemlerden daha zengin bir bilgi girdisi kullanmaya taliptir. Yapılması amaçlanan, seçmenlere gidip de destekledikleri adayın yanında dikilmelerini söylememizin pratik olmayacağı çok seçmenli seçimlerde Hare'in usûlünü taklid etmektir. Seçmenler adayları nasıl sıraladıklarını bildirdikten sonra, bunların oyları önce ilk tercih ettikleri adaylara yöneltilmekte, bu ilk tercih oylarının bir sayımı yapılmaktadır. Yine En Büyük Kalan yönteminde olduğu gibi, baştan saptanmış olan (ve yine geçerli seçmen oylarının sayısı olan n ile doldurulacak sandalye sayısı olan k 'ya bağımlı) bir $q(n,k)$ kotası kullanılarak, bu kotayı dolduran bir aday olup olmadığı saptanacak, varsa bu adaylar komiteye seçilmiş olarak kabul edilecek, ve henüz bu aşamada doldurulmamış sandalyelerin doldurulması için şimdi daha ince hesaplara yönelinecektir. En Büyük Kalan yönteminin tanıtımında gördüğümüz mülâhazalar burada da geçerliliğini sürdürecektir, kullanılan kotanın yine fazla büyük ya da fazla küçük olmaması uygun olacaktır. Standart formuyla Aktarılabilir Oy yönteminde kullanılan kota, yukarıda tanıştığımız Droop kotası, yani $D(n,k) = \lceil n / (k+1) \rceil^+$ olarak yerleşmiştir. Artık komiteye seçilmiş olan adayı birinci tercih olarak sıralamış olan seçmenlerin bazılarının oyları, ilk tercih ettikleri

²⁴ Örneğini canlandırmaya çalıştığımız geçen asrın ortasındaki bir İngiltere'de henüz İşçi Partisi'nin tecessüm etmemiş olmaması, Muhafazakâr Parti'nin bugün için çok önemli olan bu rakibinden burada söz edilmemesini izah edecektir

²⁵ Zaten *parti listelerine* oy verilen bir Aktarılabilir Oy yöntemini, bildiğimiz kadarıyla, ancak aşağıda sunacağımız biçimi dışında, literatürde ya da uygulamada bulmak mümkün olmamıştır

adayı seçtirdikten sonra artakalmıştır. Artan oylar şimdi ikinci tercihlerine aktarılacaktır, nasıl ki okul çocukları oylarının sonuna kadar etkin olması için böyle bir durumda gidip başka adayların sembolleri yanına dikilecekler idiyse. Kazanmış olan belli bir a adayının artan oyları ne oranda nereye aktarılacaktır? O adaya ilk tercih izhar etmiş olan seçmenlerin ikinci tercihleri henüz kazanmamış bir b adayına yönelik ise bu seçmenlerin a 'yı ilk tercih gösterenler içindeki nisbetiyle mütenasip bir oy sayısı onlar adına bu sefer b adayına aktarılacaktır. İlk tercih olarak a adayını gösterenlerin arasında ikinci tercihleri zaten seçilmiş olan bir aday gösteren seçmenlerin artık oyları ise, bu seçmenlerin bu sefer üçüncü, olmazsa daha sonraki tercihlerine aktarılacak, bu oyların sonuca etkinlik imkânı sürdürülecektir. Bu aktarmalar sonunda eğer yeni $-$ ve olsa olsa çoğalmış olan $-$ toplam oylarıyla kotayı tutturana bir b aday çıkarsa, bu aday da temsil heyetine seçilmiş olacaktır. Eğer hiçbir yeni aday böylece de kotayı aşmamaktaysa, o zaman bu aşamada ki, aktarmalarla şişmiş olan oy sayıları içinde en küçüğünü almış olan adaydan ümit kesildiğinin tescili anlamına gelen bir işlemle, bu aşamadaki en az popüler (kalan oyları en az olan) bir adayın oyları, sahiplerinin ikinci tercihlerine yukarıda anlatılan şekilde bulunacak uygun ağırlıklarla aktarılacak ve, aynen sandalye kazanmış adaylar için yaptığımız gibi, bu aday artık seçmenlerin beyan ettikleri tercih sıralamalarından silinecektir. Dolmamış sandalye mevcut oldukça bu aktarmalar sürecek, ve her aktarma sonunda, kotayı tutturana yeni aday varsa, bu aday seçilecektir. Eğer k tane sandalye dolmadan önce yeni bir oy aktarması olanaksızlaşırsa, o zaman (demek ki aktarmalar sonunda pozitif oy toplamı bulunan aday en fazla bir tanedir, fakat kalan sandalye sayısı $k' > 1$ olabilir ve) kalan k' tane sandalye, en büyük oy toplamına erişmiş olan ilk k' adaya verilir.²⁶ Görülmektedir ki, sınıfta komite seçen çocukların bir aday sembolünden öbürüne koşturmaları, kıpırdanmaları taklid edilerek yapılan oy aktarma işlemleri ile Aktarılabilir Oy yöntemi sayesinde, büyük seçmen kitlelerinin de tercihlerine başvurularak Hare'in usûlü ile yapılacak olan bir komite intihabına benzer seçim sonuçları gerçekleştirilebilmektedir.²⁷

Şimdi, her seçim yönteminin tanıtımından sonraki alıştırma yapmamızı yapmak için Tablo 3.1 'deki tercih profiline dönerek, Aktarılabilir Oy seçim yöntemini uygulayalım. Burada partilere değil, adaylara oy verilmektedir, yani dört tane adaydan

²⁶Tüm sandalyeler dağıtılıp bitmeden de, aktarma işlemi durmak zorunda kaldığı halde, kotayı doldurana yeni aday çıkmayabilir; dolayısıyla, burada bir çözüm getirici yama gerekmektedir. Gerek Ordeshook ve Zeng (1991), gerekse Aktarılabilir Oy yönteminin tanımında otorite olarak alınan Hoag ve Hallett (1926), bu yamanın kapadığı deliğin varlığını farketmemiş görünmektedirler. Yamayı, bildiğimiz kadarıyla, ilk biz burada önermiş oluyoruz.

²⁷ Burada biraz teyakkuza yer olduğunu bilmekte yarar vardır, zira Hare usûlü ile bakıldığında denge

oluşan $P = \{a, b, c, d\}$ kümesinden hiçbir aday birden fazla sandalyeyi işgal edemeyecektir. Aktarılabilir Oy yöntemini dar bölgede uyguladığımızda, hiçbir partinin adayı burada $D(n,k) = \lfloor n / (k+1) \rfloor^+ = \lfloor 100 / 2 \rfloor^+ = 51$ olan Droop kotasını dolduramadığı için, en düşük ilk tercih sayısına nail olan b adayının 12 oyu, seçmenlerinin ikinci tercihleri olan c adayına aktarılacak, b adayı listeden silinecektir. Buradaki toplam böylece 32'ye çıktığı halde, yine hiçbir aday Droop kotasını dolduramadığı için, bu sefer en küçük oy toplamı olan d adayının 22 oyu, seçmenlerinin ikinci tercihleri olan b adayı elenmiş olduğu için, (d adayını en başta seçen seçmenlerin üçüncü tercihleri olan) c adayına aktarılacaktır. Artık c adayına (önce b adayından, sonra d adayından) aktarılan oylar buradaki oyları 54'e yükseltmiş, c adayı artık Droop kotasını doldurmuş, hattâ aşmıştır. Dolayısıyla, Aktarılabilir Oy yöntemiyle dar bölgede c seçilecektir.

Bir de $k = 2$ sandalyelik bir geniş bölgede yine bu Aktarılabilir Oy yöntemiyle seçim yapalım. Şimdi Droop kotası $\lfloor 100 / 3 \rfloor^+ = 34$ 'e düştüğü için, a adayı baştan bir sandalyeyi hemen kazanacak, kalan 12 oyu da seçmenlerinin ikinci tercihleri olan b ve c adaylarına 6 'şar tane olmak üzere aktarılacaktır. [Dikkat edilirse, a adayı seçmenlerinin (yani a adayını ilk tercih olarak sıralayan seçmenlerin) yarısı ikinci tercih olarak b adayını, yarısı da c adayını sıralamaktaydı. İşte bundan dolayıdır ki, a 'nın kalan oyları da yarı yarıya b ve c adaylarına taşınmaktadır.] Şu durumda, b adayının 18 'e , c adayının 26 'ya yükselmiş olan kalan oyları ve d 'nin de 22'de duran (kalan) oyları ile Droop kotasını aşan aday yoktur. Bu aşamada en az kalan oya sahip b adayının kalan 18 oyu c adayına aktarılacaktır. [Bunların 12 tanesi ilk tercihi b olup da ikinci tercihi c olan seçmenlerin, 6 tanesi de ilk tercihi a olup da ikinci tercihi b ve üçüncü tercihi c olan seçmenlerin oylarıdır.] Böylece c adayında toplanan 44 oyla, burada Droop kotası dolduğundan, c adayı da ikinci sandalyeyi kazanacaktır. Sonuçta, Aktarılabilir Oy yöntemiyle burada a ve c adaylarına birer sandalye verilmekte, ac temsil heyeti seçilmektedir.

Ya önceki seçim yöntemlerinde yaptığımız gibi burada da seçmenlerin partilere oy vermesini, yani partilerin baştan ilân edilmiş aday listeleri arasında tercih yapmalarını istesek, Aktarılabilir Oy yöntemi buna uydurulabilir mi? Buradaki durumun deminkinden farkı, demin P kümesinin her üyesine birden fazla san-

(27'nin devamı) olmadığı tercih profilleri için bile Aktarılabilir Oy yöntemi yine de bir seçim sonucu ilân edebilmektedir. Bundan da ağıttı ki, Aktarılabilir Oy yöntemi Hare usûlüyle bakıldığında seçmenlerin denge oylayışlarında seçilecek komitelerden başka seçim sonuçları verebilmektedir. Yani Aktarılabilir Oy yöntemi Hare usûlünü büyük seçmen sayısıyla taklid etmek amacına tam olarak ulaşamamaktadır. Böyle olmakla birlikte, cazip özellikleri olduğu sürece bizim için değeri var olacaktır.

dalye verilemezken, şimdi bu kısıtlamanın ortadan kalkmış olmasıdır. Bu sefer bir komitede birden fazla sandalye aynı "sembolle" gidebilecek, o sembolle gösterilen parti kaç tane sandalye kazanırsa, listesinde sıralamış olduğu adaylardan ilk o kadarı komiteye girecektir.²⁸ İşte seçmenlerin partiler kümesi üzerindeki tercih sıralamalarını belirtmek suretiyle partilere "oy verecekleri" seçimlerde kullanılmak üzere Aktarılabilir Oy yöntemini geliştirmek için aşağıdaki basit değişiklikleri yapıyoruz: İlk başta seçmenlerin ilk tercihlerince göre partilerin kaçar tane seçmence desteklenmiş olduklarını tesbit ederek, bu sayılara göre kotamızı kaç kere doldurmuşlarsa partilere o kadar sandalyeyi bir kere baştan dağıtıyoruz. Şimdi dolmamış sandalye varsa, artan oyları en az olan partiden öbürlerine yine yukarıdakine benzer biçimde oy aktarıyor, her aktarmadan sonra değişen artık oyların dağılımında kotayı dolduran partiye bir dahaki sandalyeyi veriyoruz. Buradaki oy aktarmalarımızın yukarıdakilerden farkı, sandalye kazanmış olan partilerin buradaki aktarmalarda yeni aktarma oyların potansiyel alıcısı olarak kalabilmeleridir. Aktarılabilir Oy yönteminin adaylar arasında seçim yapılan standart uygulamasında olduğu gibi, sandalyelerin partilerce doldurulduğu ve bir partiye birden fazla da sandalye verilebileceği yeni uygulamamızda, herhangi bir parti bir oy aktarmasında bir kere verici olduktan sonra o parti artık yeni sandalye dağıtımı için tercih sıralamalarından yine silinecek, sonraki aktarmalarda hiçbir zaman oy alıcısı olamayacaktır.²⁹

Yine Tablo 3.1 'deki tercih profiline dönerek, bu sefer de son anlatıldığı biçimde, yani parti listelerine oy verilen yeni Aktarılabilir Oy seçim yöntemini uygulayalım. Dar bölgede uyguladığımızda, hiçbir parti Droop kotasını dolduramadığı için, en düşük ilk tercih sayısına nail olan b partisinin oyları ikinci tercihleri olan c partisi hanesine aktarılacaktır. Buradaki toplam böylece 32 'ye çıktığı halde, yine hiçbir parti Droop kotasını dolduramadığı için, bu sefer en az oy toplamış olan d partisinin oyları, (seçmenlerinin ikinci tercihleri olan b partisi artık seçmen listelerinden silinmiş olduğu için) d partisini en başta seçen seçmenlerin üçüncü tercihleri olan c partisi hanesine aktarılacaktır. Artık c partisine (önce b partisinden, sonra da d partisinden) aktarılan oylar burada oyların 54 'e varmış, burada Droop kotası aşılmıştır. Görüyoruz ki, Aktarılabilir Oy yöntemiyle dar bölgede seçilen parti c partisi olacaktır.

Bir de $k = 2$ sandalyelik bir geniş bölgede yine bu yeni Aktarılabilir Oy

²⁸ Listeli başka seçimlerde olduğu gibi, seçmenlerin parti listelerini tadil edebilmelerini sağlayan yan düzenlemeler de buraya getirilebilecektir, fakat burada ilgimizi bu ayrıntılarla dağıtmadan esas konu üzerinde yoğunlaştırmak istiyoruz

²⁹ Bunun böyle olmadığı, tüm aday ya da partilerin sonuna kadar iddialarını sürdürdükleri bir Aktarılabilir Oy yöntemi de 10 Bölüm'de incelenmektedir

yöntemiyle seçim yapalım. Şimdi Droop kotası 34 'e düştüğü için, a partisi baştan bir sandalyeyi hemen kazanacak, 12 oyu da kalacaktır. Şu anda kalan oyları Droop kotasını aşan parti kalmamıştır. Bu aşamada 12 'şer kalan oyla a ve b partileri en küçük sayıya sahip partiler olarak kalan oylarının aktarıldığını görecektir. Burada b partisinin kalan oyları c partisine aktarılacak, a partisinin kalan yarısı ise doğrudan doğruya, yarısı da b durağına uğratıldıktan sonra dolaylı olarak (ikinci tercihleri b olan a seçmenlerinin üçüncü tercihleri olan) yine c partisine aktarılacaktır. Böylece c partisinde toplanan 44 oyla burada Droop kotası dolduğundan, c partisi de ikinci sandalyeyi kazanacaktır. Sonuçta, Aktarılabilir Oy yöntemiyle burada a ve c partilerine birer sandalye verilmekte, ac temsil heyeti seçilmektedir.

Aktarılabilir Oy seçim yönteminin seçmene saygılı olduğu açıksa da, ilgilendiğimiz öbür özellikler bakımından, yani Pareto-optimalite, çok önemli addettiğimiz çoğunluğa saygı ve partilerde birleşmeyi ya da bölünmeyi ödüllendirme açılarından incelenmesi bu konulara ayrılan özel bölümlere bırakılmıştır.

3.2.3. Çoğunlukçu Uzlaşı Yöntemi:

Seçmen tercihlerinin tümüne bakan seçim yöntemleri içinde en son tanıtacağımız yönteme nihayet gelmiş bulunmaktayız. Bu yöntemin amaçlarından başta geleni, *çoğunluğa saygı* ilkesini sağlamaktır. Bu ilkeyi önümüzdeki bölümde inceleyeceğiz, fakat burada da bunu hiç olmazsa dar bölgedeki bir seçim için özetle ifade edebiliriz. Diyelim ki, bir kurula bir başkan seçeceğiz. Öyle bir başkan seçmek istiyoruz ki, arkasında seçmen tercihlerine göre mümkün olan en yüksek derecede bir çoğunluk desteği olsun; istiyoruz ki, çoğunluğu aşkın bir kitlenin ilk tercihi olan bir aday varsa başkan seçilsin³⁰, ve yine istiyoruz ki, çoğunluğu aşkın bir seçmen kitlesi tarafından adayların içinde en az beğenilen bir aday varsa başkan seçilsin.³¹

Çoğunlukçu Uzlaşı seçim yöntemini tanımaya başlamak için ilk olarak dar bölgeli bir seçim bölgesine bakmak kolaylık oluşturacaktır. Onun için biz de önce böyle başlayalım, ve bir işe bir başkan seçeceğimizi düşünelim. Böyle bir seçimde seçmenlerin adaylar kümesi üzerindeki tercihlerini nasıl edip de, çoğunluğa saygılı bir biçimde, bir kamu kararına dönüştüreceğimizi, adaylardan hangisinin

³⁰ Burası *seçmede çoğunluğa saygı* ilkesinin yerine getirildiğini ifade etmektedir

³¹ Burası da *elemede çoğunluğa saygı* ilkesinin yerine getirildiğini ifade etmektedir

başkan olacağı kararına nasıl taşıyacağımızı tasarlayalım. Bunu yaparken, bir kere şunda anlaşılm ki, seçmenlerin çoğunluğunu aşkın bir kesim tarafından birinci tercih olarak sıralanan bir aday varsa, bu aday başkan olarak seçilmelidir. Buraya kadarıyla, yukarıdaki seçim yöntemlerinin hepsiyle de zaten uyuşmuş oluruz. Sorun, birinci dereceden bu kadar çok seçmenin beğenisini kazanan bir aday olmadığında çıkmaktadır. Bu durumda Çoğunluk yöntemi de, nispî temsili yakınsamak için yola çıkan En Büyük Kalan ve En Büyük Ortalama yöntemleri de adayların içinde en çok birinci dereceden beğeni kazanmış olanı seçerken, İki Turlu Çoğunluk yöntemi yine birinci dereceden en çok beğeni kazanan iki adayı bulup, seçmenlere bir kez daha başvurarak bu ikisi arasında Çoğunluk yöntemiyle bir seçim daha yaptırmaktadır. Oysa, hatırlayalım ki, iyi bir seçim yapmak için elimizde oldukça zengin bir bilgi hazinesi vardır, zira seçmenlerin başkan adayları hakkında yalnızca ilk tercihleri değil, tercih sıralamalarının tümü bize verilmiştir. O halde biz de bu bilgidен yararlanarak, ve seçmenleri (çok turlu bir yöntemde yapıldığı gibi) tekrar tekrar tercihlerini göstermeye çağırmadan, bildirdikleri tercihler yönünde bir seferde bir seçim yapmaya çalışalım. Eğer halkın çoğunluğunca ilk tercih olarak beğenilmiş bir aday yoksa, biz de ille ilk tercih ile karar vermekte ısrar etmeyelim, halkın ikinci tercihlerinden de yararlanalım. Her aday için kendisini birinci ya da ikinci tercih olarak beğenen seçmenleri sayalım, ve çoğunluğu aşkın bir seçmen kitlesince ilk ya da ikinci tercih olarak beğenilmiş adaylar varsa bu adayların içinde en yüksek sayıda ikinci derecede onay almış (yani birinci ya da ikinci derecede tercihe nail olmuş) bir adayın başkan seçildiğini kabul edelim. Yok adayların hiçbir i ikinci dereceden de bir çoğunluğun onayını aşamamışlarsa, o zaman halkın üçüncü tercihlerine de bakarak, adayların kaçar seçmence üçüncü dereceden onaylandığını (yani birinci, ikinci ya da üçüncü tercih olarak beğenildiğini) saptayarak bu yarışın birincisini başkan ilân edelim. Olmadı, dördüncü derecede onaylanma yarışını, o da olmadı beşinci derecede, ilâh, bir çoğunluğun desteğinin herhangi bir aday etrafında çoğunluk kesbettiği en yüksek derecede onaylanma yarışını kazanan adayı başkan seçmiş olalım. İşte böylece yapmış olduğumuz uygulama da Çoğunlukçu Uzlaş ı seçim yönteminin dar bölgedeki uygulamasından başka birşey değildir.

Sırası gelmişken bu yöntemin neden bu adı taşıdığını da görelim. Bu yöntemin Uzlaş ı olarak adlandırılması şaşırtıcı olmamalıdır, zira belli ki bir uzlaş ı aray ıp bulmaktadır.³² Birinci tercihleri bakımından hiçbir bir çoğunluğun bir aday üzerinde uzlaşmadığı durumlarda, halkın ikinci, olmadı üçüncü, ..., mümkün olan

³² Bu konuya ayırdığımız özel bölümde (4 Bölüm) bu konunun daha ayrıntılı bir incelemesi bulunabilir

en yüksek derecede üzerinde uzlaştığı bir adayı bulan bu yöntem, açıkça halkın tercihlerine göre en iyi bir çoğunluk uzlaşısını sağlamaktadır. Bunun yerine adı çoğunluktan daha büyük bir çoğunluğun da uzlaşısı aranabilirdi. Meselâ, denebilirdi ki, halkın üçte ikisini aşkın bir çoğunlukça en yüksek dereceden onaylanan adayların içinde bu onayı en çok seçmenden kazanan aday seçilsin. O zaman yöntemin adını da "üçte iki çoğunlukçu uzlaşısı" olarak anmak gerekirdi. Biz âdî çoğunluğu uygun "çoğunluk" kavramı olarak benimsemiş olduğumuzdan, daha fazla tasrihata ihtiyaç duymaksızın yöntemimizi basitçe Çoğunlukçu Uzlaşısı³³ olarak anıyoruz.

Çoğunlukçu Uzlaşısı yöntemini 1994'te önerdiğimizde³⁴, bunu yerel seçimlerde belediye başkanlığı seçimleri, ve ayrıca Cumhurbaşkanı ya da T.B.M.M. Başkanı seçimleri için tavsiye etmiştik. Dikkat edilirse, bu seçimlerde tanım icabı tek kişi seçilecek, yani $k = 1$ olup, seçim dar bölgede yapılacaktır. Yukarıda anlattığımız uygulama da zaten Çoğunlukçu Uzlaşısı yönteminin ancak dar bölgedeki uygulamasıdır. Bu yöntemi 1994'te önerdiğimizde, genel seçimler için tavsiye ettiğimiz izleniminin yaratılmamasına da özen göstermiştik. Bunun iki nedeni vardır. Birincisi, milletvekillerinin dar bölge ile seçilmesinin pek çok sakıncaları olabileceği kanımızdır.³⁵ İkincisi ise, milletvekilleri seçimlerinde kullanılması mümkün olan geniş seçim bölgelerinde (yani $k > 1$ iken) Çoğunlukçu Uzlaşısı yönteminin orada açıklanmamış olmasıdır. O halde, şimdi artık geniş seçim bölgelerinde Çoğunlukçu Uzlaşısı yönteminin iki türünü tanıtalım. Bunlardan Dar Çoğunlukçu Uzlaşısı, görüleceği üzere, doldurulacak sandalye ve yarışa katılan parti sayısının büyük olduğu seçim bölgelerinde uygulaması güç olabilecek bir yöntemdir. Fakat Çoğunlukçu Uzlaşısı yönteminin bazı özel hasletlerini taşıyan bir türü olarak tanıtılması gerektiğine inanıyoruz. Dar Çoğunlukçu Uzlaşısı yönteminin hemen ardından tanıttığımız Geniş Çoğunlukçu Uzlaşısı ise, bir seçim bölgesinde sandalye sayısı ve parti sayısı büyük de olsa, uygulaması pratikte nisbeten sorunsuz olacağını düşündüğümüz bir yöntemdir. Çoğunlukçu Uzlaşısı seçim yönteminin bu iki türü de $k = 1$ olduğunda birbirleriyle uyuşmakta ve zaten yukarıda tanıdığımız yöntemle de aynı olmaktadır.

³³ İlgili bilimsel literatürde de *Majoritarian Compromise* adıyla geçmektedir. Örneğin, bkz. Sertel ve Yılmaz (1995).

³⁴ Bakınız Sertel (1994). Bu çalışmayı Ek B olarak aşağıda da sunmaktayız.

³⁵ Yine de şunu burada söylemeden geçmek doğru olmayabilir ki, milletvekilleri ile de dar seçim bölgelerinden seçilecekse, bu seçimlerde Çoğunlukçu Uzlaşısı yönteminin başka yöntemlerde saklı bazı önemli tehlikeleri barındırdığı isbatlanmıştır. Bu konu gerek Sertel (1994), gerekse Sertel ve Yılmaz (1995) tarafından ele alınmakta, hem de Çoğunluğa Saygı ve Başka Ahlâkî İlkeler bölümümüzün ilgi odaklarından birini oluşturmaktadır.

3.2.3.1. Dar Çoğunlukçu Uzlaşı:

Bu bölümün en başlarında seçenekler kümesi kavramını tanıtırken, p tane partinin yarıştığı ve k tane sandalyenin doldurulacağı bir seçim bölgesinde bu sandalyelerin dolduruluşunda her partiye kaç tane sandalye düşeceği bakımından $m(p,k)$ olarak sergilediğimiz bir sayıda değişik kompozisyonda temsil heyeti seçilebileceğini anlatmıştık. Yani böyle bir seçim bölgesinde seçmenin karşısında p partiden k sandalyeyi kaç değişik kompozisyonda doldurabileceğimiz sayısı olan $m(p,k)$ tane seçenek mevcuttur. Bu seçeneklerden de tam olarak bir tanesi seçileceğine göre, seçenekler kümesini şimdi $m(p,k)$ olarak saydığımız değişik kompozisyonlardaki temsil heyetleri kümesi olarak tanımladığımızda da başta geniş bölge seçimi olarak gördüğümüz karşıımızdaki olayın bu anlatımla bir dar bölge seçimi haline dönüştüğünü görürüz. O halde burada seçenekler kümesi olarak alınan tüm değişik kompozisyonlardaki temsil heyetleri kümesi üzerinde seçmenlerin tercihleri verildiğinde bu tercihlere göre yukarıda görmüş olduğumuz Çoğunlukçu Uzlaşı yöntemini uygulayarak, bir çoğunluğun en yüksek dereceden onayını kazanmış bir temsil heyetini seçerek, işimizi yüzümüzün akıyla başarmış oluruz. İşte bunu yaptığımızda uygulamış olduğumuz seçim yöntemine Dar Çoğunlukçu Uzlaş diyoruz. Yukarıda da söylediğimiz gibi, seçim bölgesi dar olduğunda, bu yöntem zaten yukarıda dar bölgede tanıttığımız Çoğunlukçu Uzlaş ile aynı olmaktadır. Bu yöntemin büyük sayıda partinin yarıştığı ve çok geniş olan seçim bölgelelerinde uygulanmasındaki güçlük ise, burada $m(p,k)$ ile ölçülen seçenek sayısının çok büyük olmasından, seçmenlerin bu kadar çok seçeneği tercihlerinde sıralamakta³⁶ zorlanabilecekleri açısından çıkmaktadır.

Her zamanki gibi, Tablo 3.1 'deki tercih profilini kullanarak, bu sefer de Dar Çoğunlukçu Uzlaş yöntemiyle nasıl seçim yapıldığını görelim. Bunu yine önce dar bölgede yapalım. Burada tek kişilik komiteler kümesi ile partiler kümesi özdeş olduğundan, ikinci küme üzerindeki seçmen tercihlerinden komiteler kümesi üzerinde tercihler türetmek gibi bir işimiz yoktur. Dolayısıyla, doğrudan doğruya P üzerindeki tercih profiline bakarak sonuca varabileceğiz. Görülmektedir ki, hiçbir parti halkın çoğunluğunu aşkın bir grubun birinci tercihi olamamıştır. O halde ikinci dereceden onay sayılarına bakılacak, ve hemen görülecektir ki, a partisi 46 tane ikinci derecede onay ile kalırken, b partisi 77 tane ikinci derecede

³⁶ Esasında, 11 Bölüm'de görüleceği üzere, seçmenlerin ancak ilk $m(p,k)$ sıraya yerleştirdikleri seçenekleri sıralamaları gerekmektedir, fakat bu da büyük bir sayı olabilir

onay almakta, c partisi ise 55 tane ikinci derece onay ile onu takib etmekte, d partisi ise 22 tane ikinci derece onayla kalmaktadır. Buradaki b ve c partilerinin ikisi de çoğunluğu aşkın bir grubun ikinci derecede onayını kazanmış, bunların içinde de bu onay sayısında b partisi c partisini geçmiştir. O halde, burada seçimi b partisi kazanmıştır.

Şimdi iş geniş bölgede Dar Çoğunlukçu Uzlaşi yöntemini uygulamaya gelmiştir, ve yukarıdaki yöntemlerde olduğu gibi bölge genişliği olarak yine $k = 2$ alınacaktır. Burada ilk işimiz P kümesinden çıkabilecek değişik kompozisyondaki iki sandalyeli komiteler kümesi olan $A(P,k) = A(P,2)$ üzerinde seçmen tercihlerini elde etmek olacaktır. Burada $A(P,2) = \{\underline{aa}, \underline{ab}, \underline{ac}, \underline{ad}, \underline{bb}, \underline{bc}, \underline{bd}, \underline{cc}, \underline{cd}, \underline{dd}\}$ olacak, bu on üyeli küme üzerinde seçmenlerin Tablo 3.1 'de gösterilen tercih profilinden türetililecek birçok tercih profili geçerli olabilecektir. P üzerindeki bir tercih sıralamasından $A(P,2)$ üzerinde bir tercih sıralaması türetirken, yukarıdaki **A0** aksiyomuna ilâveten iki değişik temel aksiyom işletilebilir. Bunlardan **A1** olarak göstereceğimiz aksiyom hoşgörölü ya da muhteris bir ferdin zihniyetini yansıttığını düşündüğümüz şu aksiyomdur:

Aksiyom 1 (A1): Hoşgörölü ya da Muhteris Seçmen Aksiyomu: Seçmen a 'yı b 'ye, ve b 'yi de c 'ye tercih ediyorsa, o zaman ac 'yi bb 'ye tercih eder.

A1: Eğer a ise, o zaman ac geçerlidir.
b bb
c

Bir de tersine bir zihniyeti yansıtan aşağıdaki aksiyoma bakalım:

Aksiyom 2 (A2): Hoşgörüsüz ya da Muhafazakâr Seçmen Aksiyomu: Seçmen a 'yı b 'ye, ve b 'yi de c 'ye tercih ediyorsa, a zaman bb 'yi ac 'ye tercih eder.

A2: Eğer a ise, o zaman bb geçerlidir.
b ac
c

Bu iki aksiyom bize seçmenlerin Tablo 3.1 'de verilen P üzerindeki tercih profilinden $A(P,2)$ üzerinde değişik tercih profilleri türetmek imkânını vermektedir. Bunlardan iki tane uç oluşturanını aşağıdaki Tablo 3.2 ve Tablo 3.3'te sunuyoruz.

Tablo 3.2'de tüm seçmenlerin **A1** aksiyomuna uydukları, Tablo 3.3'te de hepsinin **A2** aksiyomuna uydukları varsayılmıştır. Kuşkusuz, bazılarının bazı karşılaştırmalarda bunlardan birine, bazılarında da öbürüne uymaları mümkündür.

Tablo 3.2 'deki tercih profiline göre Dar Çoğunlukçu Uzlaşma yöntemiyle hangi iki kişilik komite seçilecektir? Görüyoruz ki, birinci, ikinci, hattâ üçüncü derecede bile hiçbir komite çoğunluk onayı kazanamamıştır. Çoğunluk onayının ilk ortaya çıktığı yer ancak dördüncü derecede olmakta, burada da ad komitesi 68 tane, ac komitesi 66 tane, ab komitesi 58 tane dördüncü derecede onay alarak çoğunluk onayını bu derecede sağlamaktadır. Bunların arasında da ad komitesi, hem en yüksek sayıda seçmenin dördüncü derecede onayını kazanmış, hem de bu sayı ile tüm öbür komiteleri geçmiş olduğu için, seçimi kazanmış olmaktadır. Seçimin galibi olan komitemizin bir sandalyesi a partisinden, bir tanesi de d partisinden doldurulacaktır.

Tablo 3.2: Tablo 3.1'teki Profilden Tüm Seçmenlerin A0 ve A1'e Göre Türetilmiş A(P,2) Üzerindeki Tercihleri Profili ³⁷

23 Seçmen	23 Seçmen	12 Seçmen	20 Seçmen	22 Seçmen
<u>aa</u>	<u>aa</u>	<u>bb</u>	<u>cc</u>	<u>dd</u>
<u>ab</u>	<u>ac</u>	<u>bc</u>	<u>cb</u>	<u>db</u>
<u>ac</u>	<u>ab</u>	<u>bd</u>	<u>cd</u>	<u>dc</u>
<u>ad</u>	<u>ad</u>	<u>ba</u>	<u>ca</u>	<u>da</u>
<u>bb</u>	<u>cc</u>	<u>cc</u>	<u>bb</u>	<u>bb</u>
<u>bc</u>	<u>cb</u>	<u>cd</u>	<u>bd</u>	<u>bc</u>
<u>bd</u>	<u>cd</u>	<u>ca</u>	<u>ba</u>	<u>ba</u>
<u>cc</u>	<u>bb</u>	<u>dd</u>	<u>dd</u>	<u>cc</u>
<u>cd</u>	<u>bd</u>	<u>da</u>	<u>da</u>	<u>ca</u>
<u>dd</u>	<u>dd</u>	<u>aa</u>	<u>aa</u>	<u>aa</u>

³⁷ Buradaki komitelerin yazılışında hangi partinin önce, hangisinin sonra yazıldığı fark etmez. Örneğin, ab ile ba komiteleri aynıdır; ikisi de a ve b partilerinden birer sandalyesi doldurulmuş iki sandalyeli komitelerdir.

Tablo 3.3: Tablo 3.1'teki Profilden Tüm Seçmenlerin A0 ve A2'ye Göre Türetilmiş A(P,2) Üzerindeki Tercihleri Profili

23 Seçmen	23 Seçmen	12 Seçmen	20 Seçmen	22 Seçmen
<u>aa</u>	<u>aa</u>	<u>bb</u>	<u>cc</u>	<u>dd</u>
<u>ab</u>	<u>ac</u>	<u>bc</u>	<u>cb</u>	<u>db</u>
<u>bb</u>	<u>cc</u>	<u>cc</u>	<u>bb</u>	<u>bb</u>
<u>ac</u>	<u>ab</u>	<u>bd</u>	<u>cd</u>	<u>dc</u>
<u>bc</u>	<u>ch</u>	<u>cd</u>	<u>bd</u>	<u>bc</u>
<u>cc</u>	<u>bb</u>	<u>dd</u>	<u>dd</u>	<u>cc</u>
<u>ad</u>	<u>ad</u>	<u>ba</u>	<u>ca</u>	<u>da</u>
<u>bd</u>	<u>cd</u>	<u>ca</u>	<u>ba</u>	<u>ba</u>
<u>cd</u>	<u>bd</u>	<u>da</u>	<u>da</u>	<u>ca</u>
<u>dd</u>	<u>dd</u>	<u>aa</u>	<u>aa</u>	<u>aa</u>

Şimdi bir de Tablo 3.3'te A2'ye göre türetilmiş tercih profili ile seçim yaparak Dar Çoğunlukçu Uzlaşısı yöntemini uygulayalım. Hemen görüyoruz ki, birinci ve ikinci derecede çoğunluk onayı alabilen bir komite mevcut değildir. Fakat üçüncü derecede onaylar sayıldığında, bb komitesinin 77 tane, cc komitesinin de 55 tane onay aldığını saptıyoruz. Bu sayıma göre, bb komitesi seçimimizin galibi çıkacaktır; kazanan komitenin her iki sandalyesi de b partisinden doldurulmuştur.

3.2.3.2. Geniş Çoğunlukçu Uzlaşısı:

Çoğunlukçu Uzlaşısı yönteminin şimdi anlatacağımız türünde geniş seçim bölgelerini bir başka açıdan dar bölge gibi mütalâa etmeyeceğiz. Bu sefer, En Büyük Kalan yönteminde olduğu gibi, temsil heyetinde bir sandalyeyi garantilemek için bir partinin kaç seçmence onaylanması gerektiğini saptayan bir kota tesbit ederek yola çıkacağız, fakat bu sefer bu onayı (EBK yönteminde olduğu gibi) ille de birinci dereceden aramayacağız. Esasında burada bahsedeceğimiz Geniş Çoğunlukçu Uzlaşısı yönteminde bu kota da herhangi bir sayı olmayacak, kerametini sonraki Çoğunluğa Saygı ve Başka Ahlakî İlkeler bölümümüzde göreceğimiz nedenlerle,

bu iş için yukarıda tanıyıp kullandığımız Droop kotasına çok yakın

$$D^*(n,k) = n/(k+1)$$

sayısını kullanacağız. Tam sayıya tamamlanmamış, rasyonel sayı halindeki bu kota da istenirse **rasyonel Droop kotası** olarak anılabilir. Şimdi, p tane partinin yarıştığı, k sandalyeli bir seçim bölgesinde seçmenlerin partiler kümesi P üzerindeki tercihleri verildiğinde, buradan seçilecek temsil heyetinin sandalyelerini Geniş Çoğunlukçu Uzlaşısı yöntemine göre şöyle dolduracağız: Önce seçmenlerin birinci tercihlerine bakarak, bu tercihlere göre aldığı birinci dereceden onaylarla Droop kotasını dolduran her partiye, bu kotayı kaç kere doldurmuşsa o kadar sandalye vererek, geri kalan sandalyelerin dağıtımına geçeceğiz. Sandalyelerin gerisini de kalan ikinci, üçüncü, ...ilâh dereceden onaylara göre dağıtacağız: Genel bir ifadeyle, herhangi bir d derecesinden ($d = 1, 2, \dots$) ya da daha üst dereceden onaylar sayılarak dağıtılan sandalyelerden bir parti kaç tane kazandıysa, o partinin d 'inci derece onay sayısından bu toplam düşülerek elde edilen *d 'inci derecede kalan onay sayısı* yukarıda kabul ettiğimiz $D^*(n,k)$ kotasını aşan partiler içinde d 'inci derecedeki kalan onay sayısı en yüksek olan partiye, henüz dağıtılamamış sandalyelerden yeni bir sandalye daha verilecektir. Hiçbir partinin d derecesindeki kalan onayları rasyonel Droop kotasını geçmediği halde henüz tüm sandalyeler dağıtılamamış ise, bu sefer bir düşük olan $d+1$ derecesindeki kalan onaylar sayılarak, sandalye dağıtımına devam edilecektir. Dağıtılacak sandalye kalmadığında durulacak, böylece p tane partinin yarıştığı k sandalyeli seçim bölgemizden çıkan temsil heyetinin kompozisyonu seçilmiş olacaktır. Tabii, $k = 1$ iken rasyonel Droop kotası da $n/2$, yani adî çoğunluk olduğuna göre, bu anlattığımız Geniş Çoğunlukçu Uzlaşısı da dar seçim bölgeleri için en başta anlatmış olduğumuz Çoğunlukçu Uzlaşısı yöntemi ile orada tam olarak uyuşmaktadır.

Şimdi yine Tablo 3.1'e dönelim, ve buradaki tercih profiline göre Geniş Çoğunlukçu Uzlaşısı seçim yönteminin ne sonuçlar vereceğini bulalım. Önce dar bölgede seçim yapıldığını düşünerek, buradaki tek sandalyeyi hangi partinin kazandığını görmek için, hemen saptayalım ki, Dar Çoğunlukçu Uzlaşısı yönteminde olduğu gibi, Geniş Çoğunlukçu Uzlaşısı yöntemiyle de hiçbir parti birinci derecede çoğunluk onayı kazanamamaktadır, fakat b ve c partilerinin ikisi de ikinci derecede çoğunluk onayını almaktadırlar. Bunlardan b partisi 77 tane, c partisi de 55 tane ikinci derece onayı almakta, b partisi seçimi kazanmaktadır.

Aynı yöntemi bu profile iki sandalyelik bir seçim bölgesinde uygularsak, şimdi 100/3 olan kotamızı a partisi hemen ilk tercih oylarıyla aşmakta, bir sandalyeyi kazanmaktadır. Başka hiçbir parti birinci derecede onaylarıyla kotamızı doldurmadığından, ikinci sandalyenin tahsisatını yapabilmek için partilerin daha düşük derecelerdeki onay sayılarına bakmak gerekmektedir. İkinci derecede onaylara baktığımızda, b partisinin bunlardan 77 tane, c partisinin de 55 tane alarak kotamızı aştığını görürüz. Bu durumda, ikinci sandalyeyi de b partisi kazanacak, sonuçta bu seçim bölgesinden ab komitesi galip çıkacaktır.

3.3. Seçim Yöntemlerinin Sonuçları İtibariyle Bir Karşılaştırması

Tablo 3.1'deki tercih profiline bakarak çeşitli seçim sonuçları veren tanıdığımız seçim yöntemlerinin bu sonuçlarını tek bir tabloda topluca görmek için aşağıdaki Tablo 3.4 sunulmaktadır. Burada seçim yöntemlerinin verdikleri sonuçlar bakımından birbirlerinden nasıl ayrıldıkları açıkça müşahade edilirken, bazılarının da birbirlerine nasıl benzediklerinin ipuçları görülmektedir. Dar bölgede nispî temsil yöntemlerinin, yani En Büyük Kalan ve En Büyük Ortalama yöntemlerinin Çoğunluk yöntemini aynen taklid etmeleri, yalnızca bir örnekte olan birşey değil, şüphesiz bunların karakteri icabı her zaman gösterecekleri bir özelliktir. Çoğunlukçu Uzlaş yöntemlerinin de hepsi dar bölgelerde birbirleriyle her zaman uyusacaklardır. Aktarılabilir Oy yöntemleri de, keza tanım icabı, dar bölgede birbirleriyle aynı sonucu vereceklerdir. Fakat en küçük geniş bölge olan iki sandalyeli bölgeye bile bakmakla bu yöntemlerin kendi grupları içinde ayrıştıklarını görmek mümkün olmaktadır. Burada ortaya çıkan bir gözle görülür özellik de Çoğunlukçu Uzlaş yöntemindeki **uzlaş** bulma yeteneğidir. Çoğunluğu reddetmeden azınlığa da söz hakkı veren bir yöntem olarak burada kendini sergilemektedir.

Önümüzdeki bölümde seçim yöntemlerinin yerine getirdikleri ahlâkî ilkeler bakımından bir "teftiş" ve karşılaştırmasını yapacağız. Şu anda Tablo 3.4 ile yapmaya imkân verilen karşılaştırma ise, tamamen elle tutulur bir örnekteki sonuçlar bakımından olup, henüz hiçbir ahlâkî ve soyut düzeye başvurmadan, şimdiye kadar ulaşılmış olduğumuz noktada yapabileceğimiz belki de tek karşılaştırma olmaktadır. Fakat yine de bu tablodaki sonuçlara daha sonraları dönerek bakmak imkânı ve ihtiyacıyla karşılaşacağız.

Tablo 3.4: Tablo 3.1'deki Tercih Profiline göre Seçim Yöntemlerinin Sonuçları İtibariyle Karşılaştırması

Seçim Sistemi		Dar Bölge	Geniş Bölge
Çoğunluk Yöntemi		a	<u>aa</u>
Nisbi Temsil Yöntemleri	En Büyük Ortalama	a	<u>aa</u>
	En Büyük Kalan	a	<u>ad</u>
Çoğunlukçu Uzlaş Yöntemleri	Dar ÇU (A1)	b	<u>ad</u>
	Dar ÇU (A2)	b	<u>bb</u>
	Geniş ÇU	b	<u>ab</u>
Aktarılabilir Oy Yöntemi	Adaylarla	c	<u>ac</u>
	Partilerle	c	<u>ac</u>
İki Turlu Çoğunluk Yöntemi		d	<u>dd</u>

B Ö L Ü M

UZLAŞI ARIYORUZ

4. UZLAŞI ARIYORUZ

Bu çalışmamızda 'uzlaş' kavramı çok yönlendirici bir rol oynamaktadır. Toplumun önünde duran seçenekler üzerinde bireylerin tercihlerinin birbirlerinden çok farklı, hattâ birbirlerine tam zıt bile olabileceği bellidir. Oysa bu seçeneklerden yalnızca bir tanesi seçilecektir. O halde her bireyin en beğendiği seçeneği seçmek mümkün olmayabilir. Zaten bir seçim yönteminin mahareti, tüm bireylerin en iyi seçeneğin hangisi olduğunda anlaştıkları durumlarda kendini gösterecek değildir; böyle durumlarda her seçim yönteminin zaten toplumdaki herkesin en iyi addettiği seçeneği seçmesi gerektiğinde anlaştığımızı farzediyoruz.³⁸ O halde, bir seçim yönteminin mahareti, daha zor durumlarda, yani herkesin anlaşmadığı durumlarda ortaya çıkacaktır. Bu durumlarda da bir yöntemin başarısını, toplumda oluşturabildiği uzlaşının iyiliğinde arayabiliriz. Bunun ne demek olduğu konusunda bir kavram açıklığına ulaşabilirsek, seçim yöntemlerinde aranacak bir haslet olarak işte bulabildikleri uzlaşının derecesine bir öncelik verebilir, bir seçim yönteminin başarısını, temin edebildiği uzlaşının gücüyle ölçebiliriz.

Bir toplumda uzlaş ararken, bireylerin seçenekler üzerindeki tercihleri verildiğinde, bu uzlaş'ı herhangi bir bireyi mümkün olan âzamî mutluluğa kavuşturmak anlamında alırsak, o zaman çözümler çok kolaydır: toplum üyelerinden birini alır, onun en beğendiği seçeneği seçeriz. Bu uyguladığımız, o üyenin diktatörlüğü yöntemidir. Diktatörlükte, toplumdaki en mutlu üye gerçekten de ulaşabileceği en yüksek mutluluğa eriştirilmiş olur; eğer amaç toplumdaki en mutlu kimseyi âzamî derecede mutlu kılmak ise, herhangi bir üyenin diktatörlüğü bu amacı kolayca sağlar. Diktatör olarak başka birisini saptarsak, seçeneklerden hangisinin seçildiği de değişebilecek, genellikle seçeneklerin pek çoğu (şu ya da bu) diktatörce seçilebilecektir. Diktatör saptamak, hangi seçeneğin seçileceğini de tayin edecektir.

Ne var ki, uzlaş'ı sağlamaktan kastedilen herhalde bu değildir. Burada mutluluğunu savunduğumuz kesim, çok dar tutulmuş, yalnızca tek bir kişiden ibaret kalmıştır. Halbuki uzlaşmak, birden çok faili gerektiren bir fiildir, yani mutluluğu söz konusu olan, birden fazla sayıda kimseden oluşan bir topluluğu içermek zorundadır. İki kişilik bir toplulukta uzlaş' ne demek olmalıdır? Bu soruya yönelirsek, 'uzlaş' konusunda fikir oluşturmaya başlayabiliriz. İki kişinin tercihlerinin uyduğu yerde uzlaş'ın aranmasına gerek olmadığına göre, uyuşmadıkları bir örneğe baka-

³⁸ Seçmene saygı konusunu incelediğimiz bölümde bunun bile her seçim yönteminde mevcut bir özellik olmadığını, örneğin teokratik ya da Platonik bir yöntemde eksik olduğunu görmekteyiz

lim. Uyuşmazlık olan en basit örnek, a ve b gibi iki seçenektan birinin seçileceği bir durumda Seçmen 1 için a 'nın b 'den daha iyi, Seçmen 2 içinse b 'nin a 'dan daha iyi olduğu örnektir. Burada, ister a seçilsin, isterse b seçilsin, seçmenlerin bir tanesi ilk tercihini elde etmiş olacak, yani birinci derecede mutlu olacak, öbürü ise ikinci tercihini elde etmiş, yani ancak ikinci derecede mutlu olacaktır. Seçmenler arasında tarafsız kaldığımız sürece, ve seçmenlerin seçenekler üzerindeki tercih sıralamaları ötesinde başvuracağımız bir bilgi olmadıkça, toplum adına seçeneklerden biri yerine öbürünün seçilmesini tavsiye etmek için bir dayanak bulunmamaktadır. O zaman bu durumda her iki seçeneğin de aynı derecede uzlaşa temin ettiğini, aynı derecede seçilir olduğunu kabul ederek, daha ileri bir örneğe bakalım.

Yine iki kişilik bir topluluk için şimdi a , b , c gibi üç seçenektan birinin seçileceğini ve seçmenlerin bunlar üzerindeki tercihlerinin uyuşmadığını düşünelim. Diyelim ki, Seçmen 1 bu seçenekleri Tablo 4.1'de t_1 olarak sergilenen biçimde, yani en iyisi a , ikinci en iyisi b , en kötüsü de c diye sıralamaktadır. Seçmen 2 de bunları a seçeneğini başa yazarak sıralarsa, uzlaşa bulması kavram inceliği gerektirmeden yapılabilecektir, zira en iyinin ne olduğu konusunda bir uyuşmazlık yoktur: ikisinin de en iyisi olan a seçeneği seçilmelidir. Dolayısıyla, Seçmen 2 için böyle bir tercih sıralaması bu tabloya alınmamıştır. Seçmen 2 için göz önüne almak istediğimiz dört olası tercih sıralaması, t_2 , t_2' , t_2'' ve t_2''' olarak sergilenmiştir.

Tablo 4.1: Dört Tercih Profiline Uzlaşa

Seçmen 1	Seçmen 2			
t_1	t_2	t_2'	t_2''	t_2'''
a	c	c	b	b
b	b	a	c	a
c	a	b	a	c
Uzlaşa:	b	a	b	a veya b

Seçmen 2'nin tercih sıralaması en son kolonda gösterilen t_2''' gibiyse, demin gördüğümüz iki seçenekli durumdaki uyuşmazlıktan farklı bir sonuç getirmeyecek, burada a ya da b seçeneği aynı derecede uzlaşa oluşturacaklar, c ise her iki seçmeni de en mutsuz eden bir seçenek olduğundan iyi bir uzlaşa olarak telâkki edilmeyecektir. Seçmen 1'in tercihi ile en zıt olan Seçmen 2 tercihi t_2 olarak

gösterilenidir. Bu geçerli olduğu takdirde a seçeneği ya da c seçeneği seçildiğinde seçmenlerden birisi ilk tercihini elde etmiş olacak, yani birinci derecede mutlu olacak, öbürü ise üçüncü tercihini elde etmiş olacak, yani ancak üçüncü derecede mutlu olacaktır. Oysa b seçildiği takdirde her ikisi de ikinci derecede mutlu olacaklardır, yani b seçildiğinde en mutsuz olan seçmen, a ya da c seçildiğindeki en mutsuz seçmenden daha mutlu olacaktır. Seçildiğinde en mutsuz olan seçmeni en mutlu kılan seçenek b olarak bize en yüksek derecedeki uzlaşmayı oluşturmaktadır. Ya Seçmen 2'nin tercihi t_2' ise hangi seçenek en yüksek derecede uzlaşmayı verir? Bu sefer de a seçeneği diyoruz, çünkü a seçildiğinde en mutsuz olan Seçmen 2 hiç olmazsa ikinci derecede mutlu olacak, oysa b seçilse her iki seçmen de birer derece daha mutsuz olacaklar, ve c seçilse de bu sefer en mutsuz olan Seçmen 1 ancak üçüncü derecede mutlu olabilecektir. Keza, çok benzer bir mantıkla, Seçmen 2'nin tercihi t_2'' ise, bu sefer de b seçeneğinin en yüksek derecede uzlaşma verdiğini düşünüyoruz.

Buraya kadar basit örneklerde oluşturduğumuz uzlaşma kavramını genelleştirebilmek için iki kişilik topluluklardan öteye de bakmak gerekecektir. Toplumun tümünü uzlaştırmayı amaçlarsak, yukarıdaki uzlaşma kavramımıza göre, her seçeneğin toplumda en mutsuz kıldığı bireyin mutluluk derecesini kaydederek, **toplumsal uzlaşma** bizim için *toplumdaki en mutsuzun mutluluğunu en yüksek kılan bir seçenek* anlamına gelecektir.³⁹ Ne var ki, bu kadarıyla, elimizdeki kavram henüz bize iyi bir seçimde aranabilecek birçok özelliği sağlayacak keskinliğe kavuşmuş durumda değildir. Tablo 4.2'de sunulan tercih profilinde toplumsal uzlaşma oluşturan seçenekler $P = \{a, b, c, d\}$ olarak tüm seçenekler kümesini kapsamakta, üstelik bunlardan d seçeneği de toplumda çoğunluğu aşkın bir kesimin en kötü addettiği seçenek olmasına rağmen toplumsal uzlaşma teşkil etmektedir.

Tablo 4.2: Toplumsal Uzlaşma ($P = \{a, b, c, d\}$ 'nin herhangi bir üyesi), **Çoğunlukçu Uzlaşma** (b), **ve Condorcet Galibi** (a)

Seçmen 1,2,3	Seçmen 4	Seçmen 5	Seçmen 6	Seçmen 7
a	c	b	b	b
b	d	d	c	c
c	a	a	a	d
d	b	c	d	a

³⁹ Bu kavram burada J. Rawls (1971)'in adalet anlayışıyla uyumakta, hattâ I. Kant'ın bir tavsiyesine de uymaktadır

Görüldüğü gibi, burada her seçenek için o seçeneği en sonda sıralayan bir seçmen olduğundan, her seçenekte toplumun en az mutlu bireyi ancak en düşük, yani dördüncü derecede mutlu olabilmekte, bu bakımdan seçenekler arasında hiçbir ayırım yapılamamaktadır. Sonuçta her seçenek toplumsal uzlaşa oluşturmakta, toplumsal uzlaşa bulmakla vardığımız yer ile seçime başladığımız yer, yani başlangıçtaki seçenekler kümesi, tıpatıp aynı olmaktadır. Bunun çareleri aranabilir. Örneğin bu anlamda toplumsal uzlaşa kavramı biraz daha keskinleştirilerek, birden çok çözüm verdiğinde bu çözümler arasında eşitlik bozucu kurallarla tek bir tanesine varılabilir. Meselâ, aralarında en büyük sayıda toplum üyesini daha az mutsuz kılan bir tanesi aranabilir. Bu uygulanırsa burada b seçilir.

Bir de toplumun tümünü uzlaştırmak amacından biraz fedakârlık yapılarak, daha küçük toplulukları uzlaştırmakla yetinilebilir. Meselâ, bir kişi hariç tutulduğunda geriye kalanların uzlaşısı, ya da başka azınlıklar hariç tutulduğunda geriye kalan topluluklar için uzlaşa aranabilir. İşte Çoğunlukçu Uzlaşa yönteminin ardında yatan fikir de budur: bir çoğunluğun toplumda belli bir derecede en çok destek bulan bir uzlaşısını bulmak. Toplumda çoğunluk oluşturan her seçmen altkütmesine bakalım, ve o seçmen kümesini bir (alt-)toplum olarak orada (alt-toplumsal) uzlaşa bulalım. Böyle bir uzlaşa seçeneğinin o çoğunluk içinde en mutsuz kıldığı seçmenleri kaçınçı derecede mutlu ettiğini, yani onları kaçınçı tercihlerine erdirmiş olduğunu kaydedelim. Şimdi öyle bir çoğunluk bulalım ki, ondaki uzlaşa seçeneğinin en mutsuz kıldığı seçmenlerin o seçeneklerdeki mutluluk derecesi, tüm çoğunluklar arasında en iyi olsun. Böyle bir çoğunluğun uzlaşısında en az mutlu olan bireyinin o uzlaşa seçeneğini onay derecesinde *tüm toplumun* en çok onay verdiği herhangi bir uzlaşa seçeneğini de tüm toplum için seçelim. Yukarıdaki b seçeneği işte bu şekilde seçilen Çoğunlukçu Uzlaşa çözümü olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu çözümün elde edilmesini daha önce, Çoğunlukçu Uzlaşa seçim yönteminin tanımında, başka yoldan anlatmış, bundaki uzlaşa içeriğini o zaman izah etmeye fırsat bulamamıştık. Şimdi görmekteyiz ki, bu uzlaşa kavramı, bize Çoğunlukçu Uzlaşa yöntemince sağlandığını gösterdiğimiz bazı istenen özellikleri temin etmenin yolunu açmaktadır. Örneğin, dar bölgede çoğunluğu aşkın bir kitlenin en kötü addettiği bir seçeneği hiçbir zaman seçmemektedir. Halbuki, Tablo 4.2'deki davranış biçiminden gördüğümüz gibi, toplumsal uzlaşa bu hastalığa karşı muaf değildir.

Burada bir de başka anlamlarda "uzlaşa" içeriği taşıdığı düşünülebilecek bazı çözüm kavramlarına bakmak yararlı olacaktır. Bunlardan biri Condorcet (1785)

tarafından önerilen bir kavramdır. Buna göre öyle bir a seçeneği seçilmelidir ki, seçenekler kümesi içinde herhangi bir rakip seçenekle ikili karşılaştırma yapıldığında a seçeneği çoğunluğu aşkın bir kitlece rakibine yeğlenmektedir. Tüm rakiplerine çoğunluğu aşkın bir seçmen kitesince tercih edilen bir seçeneğe **Condorcet galibi** diyoruz. Tablo 4.2'deki tercih profiline göre oradaki seçenekler kümesinde a seçeneği Condorcet galibidir. Görülüyor ki, uzlaşmakla Condorcet galibi olmak apayrı şeylerdir. Ne Condorcet galibinin uzlaşma oluşturması, ne de bir uzlaşının Condorcet galibi olması beklenmelidir. Zaten bu şuradan da bellidir ki, gerek toplumsal uzlaşma, gerekse çoğunlukçu uzlaşma her profilde var olduğu halde, Condorcet galibi bazı profillerde olmayabilir. Bunu Tablo 3'teki profilde görüyoruz.

Tablo 4.3: Condorcet Galibi Olmayan bir Profilde Toplumsal Uzlaşma (d), Çoğunlukçu Uzlaşma ($\{a, b, c\} = P \setminus \{d\}$) ve Condorcet Mağlubu (d)

Seçmen 1	Seçmen 2	Seçmen 3
a	c	b
b	a	c
d	d	d
c	b	a

Burada Condorcet galibi mevcut olmadığı gibi, üstelik bir de *Condorcet mağlubu*, yani tüm rakipleri çoğunluğu aşkın birer seçmen kitesince kendisine tercih edilen bir seçenek vardır, ve toplumsal uzlaşma da bize bu Condorcet mağlubunu seçmektedir.

Tablo 4.4'teki örneğe bakarsak, hem bir Condorcet galibini, hem de bir Condorcet mağlubunu birlikte barındıran buradaki profilde çoğunlukçu uzlaşmanın Condorcet galibini, toplumsal uzlaşmanın da Condorcet mağlubunu verdiğini görürüz. Ne var ki, burada çoğunlukçu uzlaşma adına fazla sevinmeye yer yoktur, zira hemen bir sonraki Tablo 4.5'te sunulan profilde de çoğunlukçu uzlaşma Condorcet mağlubu ile çakışmaktadır. Üstelik bu profilde Condorcet galibini toplumsal uzlaşma yakalamaktadır. Umarız ki, buraya kadar gösterdiklerimiz bile okuyucuda bu kavramların yüzeysel birtakım analizlere fazla açık olmadığı izlenimini bırakmakta başarılı olmuştur. Zira, paradokslarla "mayınlanmış" olan bu alanda kolayca aldanmak, küçük dikkatsizliklerle büyük yanlışlıklara neden olmak kolaydır.

Tablo 4.4: Toplumsal Uzlaş1 (d), Çoğunlukçu Uzlaş1 (a), Condorcet Galibi (a) ve Condorcet Mağlubu (d) veren bir Profil

Seçmen 1	Seçmen 2	Seçmen 3
a	a	b
b	c	c
d	d	d
c	b	a

Tablo 4.5: Toplumsal Uzlaş1 (b), Çoğunlukçu Uzlaş1 (a), Condorcet Galibi (b) ve Condorcet Mağlubu (a) veren bir Profil

Seçmen 1	Seçmen 2	Seçmen 3	Seçmen 4	Seçmen 5	Seçmen 6	Seçmen 7
b	c	d	e	b	c	d
a	a	a	a	e	b	c
c	b	b	b	c	d	b
d	d	c	c	d	e	e
e	e	e	d	a	a	a

Toplumda uzlaş1 sağlamak üzere yola çıkıldığında çoğunlukçu uzlaş1 bulmak için izlenecek yolun Condorcet galibi aramak için izlenecek olanla ayrı yerlere götüreceğini gösterdik. Bir kere, çoğunlukçu uzlaş1 bulmak her zaman mümkünken, Condorcet galibi arayışı boşuna olabilir, zira böyle bir seçenek olmayabilir. Var ise Condorcet galibi de dar bölgede çoğunluğu aşkın bir seçmen kitesince en kötü addedilen bir seçenek olmayacaktır, ve bu bakımdan Çoğunlukçu Uzlaş1 seçim yöntemiyle ulaşılan bir amaca ulaşmaktadır. Fakat iki önemli pratik eksikliğin altını çizmek gerekir. Bunlardan birisini zaten gördük: her zaman mevcut olmayabilir. Dolayısıyla da seçimleri sonuca bağlamak için bu çözüme güvenilemez. İkinci eksikliği ise, sonuca varmak için her iki seçenek arasında bir ikili karşılaştırma yaparak seçmenlerin çoğunluk yöntemiyle birini öbürüne tercih ettiğini saptamayı gerektirir. Yani seçmenlerin tüm seçenekler üzerindeki tercihlerinin her ayrıntısını kullanmayı gerektirebilir. Oysa, Çoğunlukçu Uzlaş1 seçim yöntemi

minin seçmen tercihlerinin ilk birkaç derecesi ötesine ihtiyacı olmadığını biliyoruz.⁴⁰ Bu bakımdan da Çoğunlukçu Uzlaşım seçim yöntemi daha kolay uygulanabilir gözükmektedir.

Condorcet galibi olmadığında seçimlerde kullanılabilecek bir yedek yöntem de Copeland kuralını uygulamak olabilir. Buna göre, her seçeneğe, kaç tane seçeneğe karşı çoğunluğu aşkın bir seçmen kitlesince tercih edildiğini sayan bir Copeland sayısı verilir. Copeland sayısı en yüksek olan bir seçenek seçilir. Bu yöntem de yine çoğunluğu aşkın bir kitlece en kötü addedilen hiçbir seçeneği seçmez, Çoğunlukçu Uzlaşım yönteminin dar bölgedeki bu özelliğini paylaşır. Condorcet galibi varsa, belli ki onunla da uyuşur. Yine Condorcet galibi ararken ihtiyaç duyulan bilgileri gerektirdiği için, uygulama yönünden hemen yukarıdaki eleştiriye de aynı ölçüde konu olur.

⁴⁰ Seçim Yöntemleri bölümümüzde anlattığımız gibi, Çoğunlukçu Uzlaşım yönteminde kullanılacak en fazla bilgi, seçmenlerin ilk d^* tane tercihleri olacaktır, ve d^* derecesi de dar bölgede seçenek sayısı olan p 'nin yarısını ihtiva eden en küçük tam sayı olacaktır. İki tane fazla seçenek olduğu sürece, bu bilgi Condorcet galibini aramak için gerekenden az olacaktır

B Ö L Ü M

AHLÂKÎ İLKELER:
ÇOĞUNLUĞA SAYGI,
AZINLIĞA SAYGI,
NİSPÎ TEMSİL

5. AHLÂKÎ İLKELER: ÇOĞUNLUĞA SAYGI, AZINLIĞA SAYGI, NİSPÎ TEMSİL

Önceki bölümlerimizden Temel Kavramlar'da söze başlarken, çok önemli bir ahlâkî konuya girmiş, *seçmene saygı* ilkesini dile getirmiştik.⁴¹ Bu bölümde seçme ve eleme işlemlerini tanımakla başlayarak, seçim yöntemlerinin yerine getirmesi düşünülebilecek bazı başka ahlâkî ilkeleri, ve bunlar arasında ilgimizin odağını teşkil eden *çoğunluğa saygı*, *azınlığa saygı* ve *nisbî temsil* ilkelerin işleyeceğiz. Önümüzdeki 6.Bölüm'de de seçim yöntemlerini okuyucu ile birlikte "teftiş" ederek benimsediğimiz ahlâkî ilkeleri yerine getirip getirmediıklarını tesbit edeceğiz.

5.1. Seçme ve Eleme

Bir seçenekler kümesi üzerinde tercih sıralamaları verilmiş olan seçmenler adına o kümeden bazı üyeleri seçerken yapılmakta olan işleme, esasında eşzamanlı bir çifte işlem olarak bakmak mümkündür. Zira böyle bir durumda genel olarak bir kabul (yani seçme) işlemi ile bir red (yani eleme) işlemi aynı zamanda yer almaktadır. Herhangi bir A kümesi üzerindeki tercih sıralamaları sırasıyla t_1, t_2, \dots, t_n olan Seçmen 1, Seçmen 2, ..., Seçmen n üyelerinden oluşan bir toplum adına, A kümesinden, tercih profili $\mathbf{t} = (t_1, t_2, \dots, t_n)$ 'ye bağlı olarak, $s(\mathbf{t})A$ gibi bir altkümenin seçildiğini, $e(\mathbf{t})A$ gibi bir altkümenin ise elendiğini düşünelim. Genel olarak, herhangi bir A seçenekler kümesinden seçmenlerin tercih profili \mathbf{t} 'ye göre kabul edilen seçenekler altkümesini $s(\mathbf{t})A$ ile, kabul edilmeyenler altkümesini de $e(\mathbf{t})A$ ile gösterir, genel olarak $s(\mathbf{t})$ 'yi *seçme*, ve $e(\mathbf{t})$ 'yi de *eleme* olarak mütalâa edersek, \mathbf{t} profili değiştikçe, $s(\mathbf{t})A$ ve $e(\mathbf{t})A$ da doğal olarak genelde değişebilecektir. Seçim yönteminin tasarımı yaparken, işte $s(\mathbf{t})A$ ve $e(\mathbf{t})A$ altkümelerinin tercih profiline göre ne değerler alacağını, \mathbf{t} 'ye göre nasıl değişeceğinin tasarımı yapmaktayız.

Şimdi seçme ve eleme kavramlarını görmüş olduğumuza göre, artık seçim yöntemlerinde aranabilecek temel ahlâkî ilkelerden seçme ve elemeye *simetri*, ve bir seçim yöntemi için *tarafsızlık* ve *adsızlık* ilkelerini de bunlar yardımıyla hemen ifade edebiliriz.

⁴¹ Bu ilkeye uyan bir seçim yöntemi seçenekler kümesi üzerine kendi kendine, ya da seçmenlerin iradeleri dışında bir mercinin buyruğu ile, yasak koyamaz; hiçbir seçenek için bu yöntem, "Seçmenlerin tercihleri ne olursa olsun bunu seçmiyorum" diyemez, yani her seçenek için onun seçildiği bir seçmen tercih profili vardır

5.1.1. Seçme ve Elemenin Simetrisi:

Bir seçim yönteminin tasarımında özellikle dikkat edilmesi önem arz edebilecek bir husus, şu soruda konu edinilmektedir: herhangi bir A kümesi üzerinde seçmenlerin tercih profili \mathbf{t} iken seçme fonksiyonumuz $s(\mathbf{t})A$ altkümesi değerini, eleme fonksiyonumuz da $e(\mathbf{t})A$ altkümesi değerini alıyorsa, tam ters tercihlerden oluşan $\mathbf{t}' = (t'_1, t'_2, \dots, t'_n)$ profili olsaydı, bu sefer \mathbf{t}' tercih profili geçerliiyken seçme fonksiyonumuz $s(\mathbf{t}')A$ olarak hangi altküme değerini, ve eleme fonksiyonumuz $e(\mathbf{t}')A$ olarak hangi altküme değerini almalıdır? Seçme ve eleme için simetri ilkesi olarak şunu benimseyebiliriz ki, böyle durumlarda hep

$$e(\mathbf{t})A = s(\mathbf{t}')A$$

olmalıdır.

5.2. Tarafsızlık ve Adsızlık

Seçmene saygı ilkesiyle tanışırken esasında bir tarafsızlık konusunu görüşmüştük. Seçeneklerin içinde bazısına muhalif ve onları seçmenlerin tercihlerine bakmaksızın gerçekleştirmeyi reddeden seçim yöntemlerini seçmene saygısız olarak sınıflandırmıştık. Seçeneklerin bazılarını kendi kendine dışlayan ve böylece seçmene saygısızlık eden bir seçim yöntemi esasında sanki seçmenlerin yaşamlarını ilgilendiren seçenekler hakkında kendisinin bir tercihi, bir görüşü varmış da onun rehberliğinde seçim yapıyormuş gibi de mütalâa edilebilir. Genelde buna olanak tanımamak, yani seçim yönteminin seçeneklerden bazılarını seçmekte zorluk yaratmasını ya da bazılarını öbürlerinin aleyhine kayırmasını olanaksız kılmak için bu yöntemin bir anlamda "gözlerini bağlamak" gerekebilir, nasıl ki adaletin simgesi gözleri bağlı olarak tasvir edilegelmişse. Seçeneklere karşı tarafsız, yalnızca seçmenlerin onlar üzerindeki tercihlerine bağımlı işlev gören bir seçim yöntemi nasıl davranmak zorundadır? Dikkat edilirse, burada seçeneklerin hangisinin hangisi olduğu konusunda "gözü bağlı" olması gerçekten tarafsızlığın teminatını oluşturmaktadır. Bunu şu biçimde ifade ediyoruz. Seçenekler kümesi A içindeki a gibi her seçeneğe a' gibi yeni bir isim vererek A kümesini A' kümesine dönüştürelim ve bunun "sözlüğünü", yani yeni isimlerden eskileri ya da eski isimlerden yenileri çıkartmamızı sağlayan anahtarı, seçmenlerin hepsi öğrendikten sonra denize attığımızı, yani seçim yönteminin ulaşamayacağı bir sır olduğunu düşünelim. Şimdi seç-

menlere A' üzerindeki tercih sıralamaları sorulduğunda, A üzerindeki t tercihini bilen bir seçmen eskiden A kümesindeki herhangi bir a seçeneğini yine A kümesindeki herhangi bir b seçeneğine tercih etmekteyse, şimdi de A' üzerindeki t' tercih sıralamasında a' seçeneğini b' seçeneğine tercih edecektir, çünkü yeni adıyla a' olarak anılan seçeneğin esasında a olduğunu, yeni adıyla b' olarak anılanının da esasında b olduğunu bilmektedir. İşte bu anlayışla, A üzerinde t tercih profilini gösteren seçmenler şimdi A' üzerinde bir t' tercih profili göstereceklerdir.

Ya tarafsız bir seçim yöntemi şimdi ne yapmalıdır? Bir s seçme işleminin **tarafsız seçme** olması şununla aynıdır: eğer A kümesinden t profiline göre $s(t)A = a$ seçeneğini seçmişse, o zaman $A' = A$ kümesinden de t' profiline göre $s(t')A' = a'$ (yani yeni adı a' olan a) seçeneğini seçmelidir. Bir e eleme işleminin **tarafsız eleme** olması şununla aynıdır: eğer A kümesinden t profiline göre $e(t)A = a$ seçeneğini elemişse, o zaman $A' = A$ kümesinden de t' profiline göre $s(t')A' = a'$ (yani yeni adı a' olan a) seçeneğini elemelidir.

Seçme ve elemelerde bu tarafsızlık ilkesiyle birlikte düşünülebilecek ve seçmenler arasında tarafsızlık ifade eden bir ilke de **adsızlık** olabilir: herhangi bir A kümesi üzerinde t gibi bir tercih profilinde hangi tercih sıralaması t_i 'nin hangi seçmene ait olduğu, seçme ve eleme için farketmemeli, yani aynı tercih sıralamalarından aynı sayıda sergileyen iki profil aynı seçme ve eleme ile sonuçlanmalıdır. Böyle bir ilke, örneğin i seçmenini *diktatör* olarak benimseyen, yani i 'nin tercihlerini kendine âmir kabul eden bir seçim yöntemini dışlar, zira adsızlık ilkesi hangi tercihin kime ait olduğunu saklamaktadır. Adsızlık ilkesi aynı zamanda bir seçim yönteminin, diktatörün tam tersine bir *mazlum* yaratmasına, yani herhangi bir j seçmenine aykırı olmak gayesini gerçekleştirmek için j 'nin tercihlerinin aksine seçim yapmayı amaçlamasını da uygulanamaz kılar, zira j seçmeninin tercihini öbür seçmenlerinkinden ayıracak bir ipucu bulamayacaktır.

Yukarıda gördüğümüz tarafsızlık ilkesinin bâriz bir ihlâlini bazı "barajlı" seçim yöntemlerinde hemen görmek mümkündür. Türkiye'de çok kere kullanılmış olan "ulusal baraj"⁴² müessesesi işte herhangi bir seçim bölgesinde uygulanan seçim yönteminin tarafsız olmasını imkânsız kılar. Zira ulusal baraj uygulandığında, herhangi bir bölgedeki partilerden biri hakkında bu seçim bölgesindeki seçmen tercihleri dışında bazı bilgilere - başka bölgelerdeki başarısının belli bir ulusal barajı aşıp aşmadığı hususunda birtakım bilgilere - bağlı olarak seçilebilme ya da seçile-

⁴² Türkiye'deki seçimlerin tarihçesi için o konunun da işlendiği 1 Bölüm'e bakınız.

meme sonucu çıkabilmektedir. Oysa tarafsız bir seçim yöntemi seçenekler hakkında yalnızca seçim bölgesindeki seçmenlerin tercihleri ile belirtilen bilgiler ışığında karar vermek zorundadır.

Ulusal baraj kurumu böylece seçim bölgelerinde uygulanan seçim yöntemlerini tarafsızlıktan yoksun bırakmaktaysa da, barajlar ille de tarafsızlığı bozmaz. Örnek olarak, düşünelim ki, bir seçim bölgesinde baraj uygulanıyordur. Bu uygulama o seçim bölgesindeki seçim yönteminin tarafsızlığına engel değildir, zira burada herhangi bir seçeneğin gerekli barajı aşıp aşmadığı tamamen *oradaki* tercih profilinden belirlenebilecek bir husustur.

Tarafsızlık ve adsızlık ilkeleri esasında bizim burada karşılaştırdığımız seçim yöntemlerinin hepsince sağlanan koşullar oluşturmaktadırlar. Fakat bunların herhangi birine bir ulusal baraj yamandığında, ulusal olmayan her seçim bölgesindeki seçim yöntemi tarafsızlığını kaybedecektir.

Şimdi tanıyacağımız, ve çok merkezî konumda görmekte olduğumuz çoğunluğa saygı ilkesi ise burada tanımış olduğumuz seçim yöntemlerinin ancak bazılarınınca yerine getirilebilecek, dolayısıyla yöntemlerin bazılarını öbürlerinden ayırdedici olacaktır. Bu ilkenin bir kolu olan elemelerde çoğunluğa saygı, aynı zamanda yukarıda gördüğümüz seçme ve eleme simetrisi kavramının da bir özel halini önümüze serdiğinden ayrıca ilginç olacaktır. Seçim yöntemlerinin sağlaması düşünülebilecek en önemli ilkelerden addettiğimiz *çoğunluğa saygı* ilkesini artık tanıyalım.

5.3. Çoğunluğa Saygı

Seçim yöntemi tasarımında en büyük önem verdiğimiz bir ilkenin de **çoğunluğa saygı** olacağını baştan beri hep belirtmekteyiz. Bu ilkeyi seçme ve eleme işlemleri için ayrı ayrı, fakat simetrik bir biçimde ifade edebiliriz. İşe önce dar bölge seçimlerinden, yani seçenekler kümesinden $k = 1$ tane sandalyeyi doldurmak üzere tek bir adayın seçilmesi bağlamından başlayalım. Dar bölge için seçmede *çoğunluğa saygı* ilkesini şöyle ifade edebiliriz: herhangi bir A kümesi üzerinde herhangi bir tercih profili \mathbf{t} uyarınca seçme işlemi $s(\mathbf{t})$, çoğunluğu aşkın bir seçmen sayısına A kümesindeki en iyi seçenek olarak sıralanan bir a seçeneğini $s(\mathbf{t})A$ altkümesine alacaktır, yani a seçeneğini seçecektir. Keza, dar bölge seçim bağlamında bir eleme işlemi için *elemelerde çoğunluğa saygı* ilkesini de şöyle ifade edebiliriz: herhangi bir A kümesi üzerinde herhangi bir tercih profili \mathbf{t} uyarınca çoğunluğu aşkın bir seçmen sayısına A kümesindeki en iyi seçenek

olarak sıralanan bir a seçeneği olmadığında, eleme işlemi $e(t)$, çoğunluğu aşkın bir seçmen sayısına A kümesindeki en kötü seçenek olarak sıralanan bir b seçeneğini $e(t)A$ altkümesine alacaktır, yani b seçeneğini eleyecektir.

Dar bölge seçim için ifade ettiğimiz çoğunluğa saygı ilkelerini aklımızda canlandırmak için en doğal örnekler, bir beldenin belediye başkanı, bir meclisin başkanı, bir devletin başkanı seçilirken başvurduğumuz seçimler olarak sayılabilir. Meselâ, T.B.M.M. tarafından seçilecek Türkiye Cumhurbaşkanı seçimini düşünelim. Çeşitli siyasî partilere üye, ya da bağımsız olan birkaç aday arasında, T.B.M.M. üyelerinin çoğunluğunu aşkın bir sayıda milletvekilinin tercih sıralamalarında en başta gelen bir aday mevcutsa, bu adayın Türkiye Cumhurbaşkanı olmasını yadırgamak için, herhalde bu milletvekilleri kitlesinin halkın mümessilliği vasfını sorguluyor olmak gerekir.⁴³ Keza, bu derecede çoğunluğun desteğine mazhar olan bir aday mevcut olmadığında, T.B.M.M. çoğunluğunu aşkın bir milletvekilleri grubunun aday gösterilen kimseler arasında en beğenmedikleri bir kişinin Türkiye Cumhurbaşkanı olmasına izin veren bir seçim sistemini de ahlâkî olarak savunmak bize çok zor gelmekte, bizce savunulabilecek bir seçim sisteminin, aksine, böyle bir adayı seçmemeyi garanti etmesi gerekmektedir. Seçimde ve elemelerde çoğunluğa saygılı bir seçim yöntemi uygulandığında, çoğunluğu aşkın bir seçmen grubunun adaylar arasında en kötü addettikleri bir kimsenin aday gösterilmesi, aday gösterilmiş ise üzerinde ısrar edilmesi, sonuç getirici olamayacağından, herhalde zaten görülmesi beklenmeyen bir olay olacaktır. Üzerinde bir çoğunluğun uzlaşmadığı kimseler böyle bir seçim yönteminin uygulandığı durumlarda muhtemelen aday bile olmayacaklar, aday olabilecek kimseler ise daha muhteşer aday adaylarına kendiliğinden kısıtlanacak, hiç olmazsa en kötü aday olduğu hususunda çoğunluğu aşkın bir grubun ittifakı hâsıl olmayanlar arasından geleceklerdir. Keza belediye başkanı seçimlerinde çoğunluğa saygılı bir seçim yön-

⁴³ Biz de, T B M M tarafından yapılacak bir Cumhurbaşkanı seçiminde, T B M M çoğunluğuna saygılı bir seçim yöntemini savunurken, Türkiye seçmen kitlesinin T B M M tarafından gerçek anlamda meşru bir biçimde temsil edildiğini varsayıyoruz. Çünkü burada söz konusu olan, yalnızca bir T B M M Başkanı'nın değil, Türkiye Cumhuriyeti Başkanı'nın seçimidir. Bu göreve getirilecek yurttaşın da, Türkiye seçmen kitlesinin, dolaylı da olsa, yani temsilcileri olan milletvekilleri aracılığıyla da olsa, çoğunluğuna saygılı bir biçimde seçilmesi aranmaktadır (Hattâ, belki bu özelliği T B M M Başkanı için bile talep etmek yurttaşların yine mâkul bir isteği olarak telâkki edilebilirdi.) Zaten, Cumhurbaşkanı seçimini vekâleten teslim ettiğimiz bir meclis de müvekkilleri olan aslî seçmenlerin çoğunluğuna saygılı bir yöntemle seçilmiş olmalıdır ki, aldığı kararlarda hiç olmazsa dolaylı olarak bu aslî seçmenlerin çoğunluğuna saygılı davranmış olma ehliyetini haiz olsun. Buradan da çıkan sonuç, yine T B M M üyelerinin seçimlerinde çoğunluğa saygı ilkesinin korunmasının gereği olmaktadır. Kamuoyunda geniş meşruiyet tartışmalarına neden olan, Sekizinci Cumhurbaşkanı'nın seçilişinde T B M M'nin kompozisyonu ile halkın tercihleri arasındaki aritmetik aykırılık, sokaktaki yurttaşın da çok iyi bildiği gibi, 1987 milletvekili seçimlerinde uyguladığımız, çoğunluğa saygı ilkesini çiğneyen, katmerli barajlar ve terzi biçimi bölgeleme gibi engellerle, halk iradesinin mecliste tecellisini belli bir partinin yararına yönlendirici bir prizma gibi işlev görmek üzere tasarlanmış (tasarımcılarının "diliyle", "dizayn" edilmiş) olan tarihî seçim yönteminin bizi bile bile getirdiği neticesiydi.

temi benimsenecek olursa, seçmenlerin yarısını aşkın bir çoğunluğunun adaylar arasında en başa koydukları bir aday varsa, bu aday göreve seçilecek, fakat adayların hiçbirisi böyle bir çoğunluk beğenisini kazanamamaktaysa, seçilecek olan belediye başkanının, seçmenlerin çoğunluğunu aşkın bir kesimin tercihlerinde adaylar arasında en beğenilmeyen kimse olması da mümkün olmayacaktır. Çoğunluğa saygılı bir seçim sistemiyle seçilen bir belediye başkanı hakkında evvel emirde şu bilinecektir ki, bu kimseyi adaylar arasında en kötü aday telâkki eden seçmenler %50'yi geçmemektedir.

Sanırız, çoğunluğa saygılı bir seçim sisteminin gerek Cumhurbaşkanı için, gerekse bir belediye başkanı için getirdiği yukarıdaki son derecede muhafazakâr **yeterli** koşul, yani seçme işleminin çoğunluğa saygılı olması, Türkiye kamuoyunun çok büyük bir çoğunluğunca da zaten haydi haydi yeterli olması gereken bir koşul olarak benimsenecektir. Seçilmekte **gerekli** koşul olarak önerilen, çoğunluğa saygının ikiz ögelerinden öbürü, yani elemenin çoğunluğa saygılı olması ilkesi de, inanıyoruz ki, Türkiye'de yine aynı güçte bir kamuoyu desteğiyle, seçilebilmek için haydi haydi gerekli olması icab eden bir koşul olarak benimsenecektir.

Ya dar bölge dışındaki seçimler için çoğunluğa saygı ilkesi nasıl ifade edilmelidir? Genelde birden büyük olabilecek k tane sandalyeyi doldurmak üzere seçmenlerin partiler konusundaki tercihlerine başvuran bir seçim yapıldığını düşünelim. Şimdi kritik olan hâl, k sandalyenin yarısını aşkın bir sayıda sandalyeyi bir partinin doldurması olacaktır; bizim de bu durumun hâsıl olması için, seçmen çoğunluğuna saygının ikiz ögelerini oluşturan bir yeterli koşul ve bir de gerekli koşul ifade etmemiz gerekmektedir. (Bu ifade, doğal olarak, $k = 1$ durumunda da yukarıdaki ifademizden ibaret olmalıdır, zira tek sandalyenin yarısını aşkın sayıda sandalyeyi doldurmak burada düpedüz o sandalyenin kendisini doldurmaktan ibaret olacaktır.) **Seçmede çoğunluğa saygı** ilkesini genel olarak şöyle ifade ediyoruz: seçmenlerin herhangi bir partiler kümesi üzerindeki tercih profiline bağlı olarak yapılan k sandalyeli bir seçimde, eğer seçmenlerin çoğunluğunu aşkın bir kesimi a partisini en iyi olarak sıralamışlarsa, o zaman a partisi k sandalyenin en az yarısını (yani $\lceil k/2 \rceil^{44}$ tanesini) doldurmalıdır. **Elemede çoğunluğa saygı** ilkesini de genel olarak şöyle ifade ediyoruz: seçmenlerin herhangi bir partiler kümesi üzerindeki tercih profiline bağlı olarak yapılan k sandalyeli bir seçimde, eğer seçmenlerin çoğunluğunu aşkın bir kesimce en iyi parti olarak sıralanan bir a partisi yoksa, seçmenlerin çoğunluğunu aşkın bir kesimin en kötü olarak sırala-

⁴⁴ $\lceil x \rceil$, x sayısından küçük olmayan en küçük tamsayıyı göstermektedir.

dıkları bir b partisi de (eğer varsa), k sandalyenin en fazla yarısını (yani $\lfloor k/2 \rfloor$ ⁴⁵ tanesini) doldurmalıdır. ⁴⁶

Genel olarak görülüyor ki, seçmede çoğunluğa saygı ilkesi bize k sandalyeli bir seçimde sandalye çoğunluğunu elde etmek için bir partinin seçmen tercihleri nezdinde sağlaması **yeterli** bir koşulu, elemelerde çoğunluğa saygı ilkesi de **gerekli** bir koşulu saptamaktadır. İkisi birlikte bu koşullar tamı tamına çoğunluğa saygı ilkesini oluşturmaktadır.

Bu ikiz ilkeyi yerine getiren seçim yöntemlerinin hangileri olduğunu bilmek, bir seçim sistemi seçerken bizim için çok yararlı bir bilgi olacaktır. Biraz daha aşağıda ilgimizi bu konuya yönelterek, genelde karşılaştırmalarımıza konu olan çeşitli seçim yöntemlerini seçmen çoğunluğuna saygı ilkesini oluşturan ikiz ilkeleri yerine getirip getirmedikleri bakımından inceleyeceğiz.⁴⁷ Ondan önce yapmak istediğimiz, tam sırası gelmişken ve tam fiktisel altyapısı kurulmuşken, burada bir de azınlığa saygı ilkesini ele almaktır. Çoğunluğa saygı ile ortak bir temeli paylaşan bu ilkenin tanıtımını yaptıktan sonra, ikisinin de altında yatan temel ilkesel fikri de göreceğiz.

5.4. Azınlıklara Saygı:

Türkiye'de belki biz devletin ya da çoğunluğun fertlerden ya da azınlıklardan korunması için tedbirler düşünmeye alışkın iken, azınlıkların (ve bu arada en küçük azınlık oluşturabilecek fertlerin) devletten ve çoğunluktan korunması gereğine fazla âşinâ gibi davranmayabilmekteyiz. Oysa, bazı devlet kuramlarının temel ilkelere başında bunu bulmak mümkündür. A.B.D. anayasasının azınlıkları devletten ve çoğunluktan korumaya verdiği önemi, bu devletin kurucu halkının büyük kesiminin Avrupa'daki çoğunluk tahakkümünden kaçarak bu kıtaya gelmiş olmasında aramak mümkündür. Biz de burada bu konuya önem vermekteyiz. Bundandır ki, azınlıklara saygı ilkesini kullanışlı bir ifadeye kavuşturmak, ve ileriki sayfalarda çoğunluğa saygı ilkesini sağlayıp sağlamadıklarını incelediğimiz seçim yöntemlerinin azınlıklara saygı ilkesini yerine getirip getirmediklerini de saptayabilmek istiyoruz.

Yukarıda çoğunluğa saygı konusundaki kurulu fikir yapısına başvurursak, azınlıklara saygı ilkesi de aynı paralelde ifade edilebilir. Bu ifadeyi inşa etmek için

⁴⁵ $\lfloor x \rfloor$, x sayısından büyük olmayan en büyük tamsayıyı göstermektedir

⁴⁶ Yani, seçmede çoğunluğa saygı ilkesi ile simetrik bir biçimde ifade etmek gerekirse, en aşağı $\lceil k/2 \rceil$ tanesini kaybetmelidir

⁴⁷ Tablo 14.1 ve 14.3'te bunların özetini yine sunacağız.

k sandalye çıkaracak bir seçim bölgesinde seçmenlerin bir tercih profilini aklımızdan geçirelim. Burada halkın yarısından fazlası bir partiyi en başta sıralamaktaysa, çoğunluğa saygı ilkesinin yeterli koşulu olarak benimsediğimiz seçmede çoğunluğa saygı ilkesi uyarınca bu partinin sandalyelerin $\lceil k/2 \rceil$ tanesini kazanmasını istiyoruz. Ya buradaki çoğunluk değil de bir azınlık belli bir partiyi en başta sıralasaydı, böyle bir azınlığın sandalye doldurma hakkı olmasın mıydı? Belli ki, çok küçük azınlıklara bu şekilde sandalye doldurma hakkı verilemez, zira bu işe sandalyeler yetmez. Fakat mâkul büyüklükteki azınlıklar için bu hak pekâlâ düşünülebilir. Meselâ, dense ki, seçmenlerin $1/k$ 'sını kapsayan bir kesimi⁴⁸ bir partiyi en başta sıralamaktaysa, o zaman bu partiye de hiç olmazsa bir sandalye verilmelidir, bunu genel olarak uygulamakta sandalyelerin yetmemesi gibi bir muhasebe mantıksızlığı yaşanmaz. İşte bizim de **seçmede azınlığa saygı** ilkesi ile ifade etmek istediğimiz aynen budur. Hemen akla gelecek olan, **elemede azınlığa saygı** ilkesi ile neyi kasdetmek gerektiği olacaktır. Bu ilkeyi de şöyle ifade ediyoruz: Seçmenlerin $1/k$ 'sını kapsayan bir kesimi herhangi bir partiyi en sonda sıralamaktaysa, bu partiye hiç olmazsa sandalyelerin bir tanesi kapalı olmalıdır.

Esasında, yukarıda çoğunluk ve azınlık için ayrı ayrı ifade ettiğimiz saygı ilkeleri, genel bir ilkenin özel hallerinden ibarettir. Buraya kadar gelmişken, bu genel ahlâkî ilkeyi de topluca zikretmeden geçmenin yazık olacağını düşünüyoruz. Ahlâkî tartışmalarımız bizi çok tanıdık bir noktaya getirmiş bulunmakta, fakat bu tanıdık noktayı şimdi daha eleştirisel bir gözle görmemizi mümkün kılan bir kavramsal zemin ve o zeminden keskin bir görüş açısını da bize kazandırmış olmaktadır.

5.5. Genel İlke - Düzeltilmiş Nispî Temsil ⁴⁹

Yukarıda özel hallerini formüle etmiş olduğumuz genel ahlâkî ilke nedir? Bunun ifadesini kurmak için yine n tane seçmenin gösterecekleri tercih profillerine bağlı olarak k tane sandalyeyi P kümesini oluşturan partilere dağıtacağımız bir seçim bölgesini düşünüyoruz. Şimdi ilkelerimizi genel olarak ifade edelim, ve hemen sonra da bunları neden "nispî temsil" ile adlandırdığımızı açıklayalım.

Seçmede nispî temsil ilkesi: Eğer seçmenlerin en aşağı $\lceil nr/k \rceil$ tanesi bir partiyi en başta sıralamışlarsa, o zaman bu parti en aşağı $\lceil r \rceil$ tane sandalyeyi kazanmalıdır.

⁴⁸ Yani n tane seçmen içinde en aşağı $\lceil n/k \rceil$ tanesi

⁴⁹ Nispî Temsilin bir Eleştirisi adlı bölümümüzde bu usûlün ilkesel düzeyde bir tartışması sunulduğu gibi, Türkiye Milletvekilliği adlı bölümümüzde de Türkiye'ye ulusal seçim bölgesi kullanan bir uygulaması da görülmektedir

Elemede nispî temsil ilkesi: Eğer seçmenlerin en aşağı $r n/k$ tanesi bir partiyi en sonda sıralamışlarsa, o zaman bu parti en aşağı $\lfloor r \rfloor$ tane sandalyeyi kaybetmelidir.⁵⁰

Dikkat edilirse, burada seçmede nispî temsil ilkesi dediğimiz, düpedüz herkesin "nispî temsil" diye bildiği ilkedен başka birşey değildir. Fakat, görüşümüz bunun eksik bir ilke olduğudur. Bizce, söz konusu ilkenin bir de eleme yanı vardır ki, bunun da seçmenlerin sadece ilk tercihlerine bakan bir zihniyetle ortaya çıkması mümkün değildir.⁵¹ Esasında, **düzeltilmiş** anlamda **nispî temsil** ilkesi de, hem seçmede, hem de elemede nispî temsil ilkesinin sağlanmasından ibaret olmalıdır. Biz de ancak böyle olduğunda (düzeltilmiş) nispî temsil olduğunu kabul edeceğiz. Daha da ötesi, bu ilkenin şimdi bir de güçlü biçimini tanımlayacağız.

Seçmede ve elemede nispî temsil ilkelerinin sırasıyla seçmede ve elemede azınlıklara saygı ilkelerini içerdikleri âşikârdır. Nispî temsil ilkelerinin çoğunluğa saygı aksiyomlarını içerip içermediklerine gelince, bir seçim yöntemi seçmede ve elemede nispî temsil ilkesine uyduğu halde seçmede ve elemede çoğunluğa saygı göstermeyebilir, yani nispî temsil ilkesi çoğunluğa saygıyı içermez.⁵² Bunu görmenin en kestirme yolu şudur ki, $k=1$ olduğunda seçmede nispî temsil ilkesi sadece "tüm seçmenler bir adayı ilk tercih olarak belirttiklerinde bu aday seçilmelidir" anlamına geldiği halde, seçmede çoğunluğa saygı ilkesi "seçmenlerin çoğunluğu aşkın bir kesiminin bir adayı ilk tercihlerinde görmesi yeterlidir" anlamına gelir. Zaten bir sonraki bölümümüzde de En Büyük Kalan yönteminin kota uygun seçildiği takdirde nispî temsil ilkesini sağlayacağını, fakat bu yöntemin çoğunluğa saygı ilkesini sağlamasının imkânsız olduğunu gösteriyoruz. Bu noktada, nispî temsil ilkesini çoğunluğa saygı ilkesini de içerecek şekilde güçlendirebilir miyiz sorusu önem kazanmaktadır. Şimdi hem çoğunluğa saygıyı hem de nispî temsil ilkesini içeren bir *Güçlü Nispî Temsil İlkesi* tanımlayacağız.

Seçmede güçlü nispî temsil ilkesi: Eğer seçmenlerin $r n/k$ sayısından fazlası bir partiyi en başta sıralamışlarsa, o zaman bu parti en aşağı $\lfloor r \rfloor$ tane sandalyeyi kazanmalıdır.

⁵⁰ Bunu daha "olumlu" tonda ifade etmek için bu partinin en fazla $k - \lfloor r \rfloor$ tane sandalye kazanabileceğini söylemek de mümkündür

⁵¹ Dolayısıyla, yalnızca ilk tercihlere bakan J S Mill (1862)'de bulunmaması da doğaldır

⁵² Doldurulacak sandalye sayısı bir çift sayı olduğunda, nispî temsil ilkesi çoğunluğa saygı gösterileceğini içerir. Bunu görmek için seçmede nispî temsil ilkesinin tarifinde r yerine $k/2$ koyarak okuyalım: "eğer seçmenlerin en aşağı $n/2$ tanesi bir partiyi en başta sıralamışlarsa, o zaman bu parti en aşağı $\lfloor k/2 \rfloor = k/2$ tane sandalyeyi kazanmalıdır" Bu ise seçmede çoğunluğa saygı gösterildiğini içerir. Keza, elemede nispî temsil ilkesinin tarifinde r yerine $k/2$ koyarak okuduğumuzda elemede çoğunluğa saygı gösterildiğini içeren "eğer seçmenlerin en aşağı $n/2$ tanesi bir partiyi en sonda sıralamışlarsa, o zaman bu parti en aşağı $\lfloor k/2 \rfloor = k/2$ tane sandalyeyi kaybetmelidir" önermesini elde ederiz

Elemede güçlü nispî temsil ilkesi: Eğer seçmenlerin n/k sayısından fazlası bir partiyi en sonda sıralamışlarsa, o zaman bu parti en aşağı $\lfloor r \rfloor$ tane sandalyeyi kaybetmelidir.

Güçlü nispî temsil ilkesi de hem seçmede ve hem de elemede güçlü nispî temsil ilkelerinin ikisinin birden sağlanmasından oluşmaktadır. Şimdi, seçmede güçlü nispî temsil ilkesinin seçmede çoğunluğa saygı ilkesini içerdiğini görmek için, birincisinin tanımında r yerine $(k+1)/2$ koymak yeterli olacaktır. Bu takdirde seçmede güçlü nispî temsil ilkesinin bu özelleştirilmiş okunuşu "eğer seçmenlerin $n/2$ sayısından fazlası bir partiyi en başta sıralamışlarsa, o zaman bu parti en aşağı $\lfloor (k+1)/2 \rfloor$ tane sandalyeyi kazanmalıdır" halini alır ki, $\lfloor (k+1)/2 \rfloor = \lfloor k/2 \rfloor$ olduğundan, bu da seçmede çoğunluğa saygı ilkesinden başka bir şey değildir. Keza, elemede güçlü nispî temsil ilkesinin elemede çoğunluğa saygı ilkesini içerdiğini görmek için, yine birincisinin tanımında r yerine $(k+1)/2$ koymak yeterli olacaktır.

B Ö L Ü M

SEÇİM YÖNTEMLERİNDE ÇOĞUNLUĞA SAYGI

6. SEÇİM YÖNTEMLERİNDE ÇOĞUNLUĞA SAYGI

Bu bölümde yüklendiğimiz görev, daha önceki bölümde tanıttığımız seçim yöntemlerinin çoğunluğa saygı ve diğer ahlâkî ilkeleri sağlayıp sağlamadıklarını tesbit etmek olacaktır. Okuyucu bunu bir "teftiş" olarak, kendini de kamu adına görev yapan bir müfettiş olarak görebilir. Burada incelenecek olan seçim yöntemlerinin çoğunluğa saygı ilkelerine uyup uymadığı bazan çok âşikâr olacaktır. Bazan da bir seçim yönteminin bu bakımdan incelenerek denetçinin sınavını geçip geçmediğini saptamak için oldukça teknik hesaplara girmek zorunda kalacağız, fakat bu hesapları bölümün sonunda sunduğumuz, ille de her okuyucunun ayrıntılarıyla uğraşması gerekmeyen birtakım teknik eklerde hallederek, ana metnin mümkün olduğu kadar rahat okunur kalmasını sağlayacağız.

En başta aradığımız, hem seçmede, hem de elemelerde çoğunluğa saygılı bir seçim yöntemidir. Şimdiden şunu söyleyelim ki, bu aradığımız seçim yönteminin Çoğunluk, En Büyük Kalan ya da En Büyük Ortalama yöntemi olamayacağını göreceğiz. Oysa, İki Turlu Çoğunluk yöntemi ile Aktarılabilir Oy ve Çoğunlukçu Uzlaşma yönteminin iki türü de tam olarak çoğunluğa saygılı çıkmaktadır, yani bunların hepsi de hem seçmede, hem de elemelerde çoğunluğa saygılıdır.

Fakat aradığımız bununla bitmemektedir: seçim yöntemimizin azınlıklara da saygılı olmasını istiyoruz. Çoğunluğa saygılı seçim yöntemlerinin içinde, hem seçmede, hem de elemelerde aynı zamanda azınlıklara da saygılı olan iki seçim yöntemi kalmaktadır, ve onlar da Geniş Çoğunlukçu Uzlaşma ve Aktarılabilir Oy seçim yöntemleridir.

Bunun ötesinde, önümüzdeki bölümde bir de seçim yöntemlerinin partilerde bölünme ya da birleşmeyi özendirip özendirmediği incelenecek, ve oradaki sonuçlar buradakileri çoğunluğa saygı ilkesine uyup uymama bakımından da ilginç biçimde bir kalibre daha keskinleştirecektir. Örneğin, burada çoğunluğa saygılı olduğunu saptayacağımız, dar seçim bölgesinde uygulanan İki Turlu Çoğunluk yönteminin, siyasî partilerde bölünmeye ödül verebileceğini, üstelik bu da hesaba katıldığında, yani bölünmelerden sonraki seçim sonuçları itibarıyla, elemelerde çoğunluğa saygı ilkesini ihlâl ettiğini göreceğiz. Burada hem çoğunluğa ve hem de azınlıklara saygılı çıkan seçim yöntemleri olan Aktarılabilir Oy ve Geniş Çoğunlukçu Uzlaşma için de tenzil-i rütbe içerecek böyle bir saklı kalmış kusur var mıdır, acaba partilerin bölünme ya da birleşme suretiyle seçim sonuçlarını kendi lehlerine çevirecek davranışlarını teşvik ederek arka kapıdan bir çoğunluğa ya da

azınlıklara saygısızlık sızmasına açık mıdır? Gelecek bölümde de göreceğiz ki, dar bölgede bunların yanıtı olumsuzdur, yani Aktarılabılır Oy ve Geniş Çoğunlukçu Uzlaşısı burada göreceğimiz çoğunluğa ve azınlıklara saygılı karakterine sadık kalacaklardır.

Şimdi seçim yöntemleri arasındaki teftiş gezimize çıkarak çoğunluğa saygı ilkesini sağlayıp sağlamadıklarını denetleyelim.

6.1. Çoğunluk Yöntemi:

Çoğunluk seçim yönteminin seçmede çoğunluğa saygılı olduğu âşikârdır. Dar seçim bölgesinde Çoğunluk seçim yöntemi uygulandığında, seçmenlerin çoğunluğunu aşkın bir kesiminin ilk tercihi olan bir aday oradaki tek sandalyeyi kazanacaktır; geniş seçim bölgesinde Çoğunluk yöntemi uygulandığında ise halkın çoğunluğunu aşkın bir kesimi bir partiyi en başta sıralamaktaysa, bu parti oradaki sandalyelerin tümünü kazanacaktır. Genel olarak, ister dar, ister geniş seçim bölgesinde uygulansın, Çoğunluk seçim yöntemi bu bölgedeki seçmenlerin çoğunluğunu aşkın bir kesim tarafından en beğenilen partiye, seçim bölgesindeki sandalyelerin, değil en az yarısını, hepsini verecektir.

Böylece seçmede çoğunluğa saygılı olduğu âşikâr olan Çoğunluk yöntemi yine de çoğunluğa saygısızdır. Nedeni ise elemelerde çoğunluğa saygısız olmasıdır. Bunu görmek için Tablo 3.1'e dönüp bir bakmak yeterlidir. Buradaki tercih profiline göre a partisi seçmen çoğunluğunu aşkın bir kesimin, seçmenlerin %54'ünün en beğenmediği parti olmasına rağmen, Çoğunluk yöntemiyle dar bölge bir seçimde oradaki tek sandalyeyi, geniş bölge bir seçimde de oradaki sandalyelerin tümünü alacaktır. Belki de a partisnin burada %46'lık bir ilk tercih oyu almış olması, bazılarını fazlaca etkilemiş, dolayısıyla buradaki zaferi pekâlâ da hakettiği izlenimini bırakarak, bu seçim yönteminde öyle fazlaca bir kusur olmadığı kanısını uyandırmış olabilir. Eğer böyle bir kanı varsa, hemen aşağıdaki Tablo 6.1 'e bakılması tavsiye olunur. Burada Çoğunluk yöntemi yine tüm sandalyeleri a partisine verecektir. Örneğin, $k = 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, \dots$ tane sandalye doldurulacak bir geniş seçim bölgesinde bu profil görülse, Çoğunluk yöntemi buradaki her sandalyeyi a partisine verecektir. Oysa, seçmenlerin %78'i bu partiyi en sonda sıralamaktadırlar.

Tablo 6.1: Bir Tercih Profili

22 Seçmen	21 Seçmen	20 Seçmen	19 Seçmen	18 Seçmen
a	b	c	d	e
b	c	d	b	b
c	d	b	c	c
d	e	e	e	d
e	a	a	a	a

Bu örnek bize Çoğunluk yönteminin geniş seçim bölgelerinde azınlıklara saygı ilkesini nasıl ihlâl ettiğini açıkça görmek imkânını da vermektedir. Zira $k = 5$ alındığında burada azınlıklara saygı ilkesi b partisinin en aşağı bir sandalye kazanmasını gerektirir, fakat Çoğunluk yöntemi yine tüm sandalyeleri a partisi ile doldurmaktadır. Esasında yine Tablo 3.1'deki profile dönersek, burada da $k = 5$ alındığında, azınlıklara saygı ilkesi d partisinin bir sandalye kazanmasını gerektirdiği halde, Çoğunluk yöntemi tüm sandalyeleri a partisine verdiğiinden bunu yerine getirmemektedir.

Özet sonucumuz şudur ki, *Çoğunluk seçim yöntemi seçmede çoğunluğa saygılı, fakat elemelerde çoğunluğa saygısız olduğu gibi, hem seçmede ve hem de elemelerde azınlıklara saygısızdır; kısacası, ne çoğunluğa, ne de azınlıklara saygılıdır.*

Şimdi, daha önceki ele alış sıramızdan biraz ayrılmak pahasına, Çoğunluk yöntemine birçok benzerlikleri olan En Büyük Ortalama yöntemine bakalım.

6.2. En Büyük Ortalama Yöntemi

En Büyük Ortalama yönteminin dar seçim bölgesinde Çoğunluk yöntemiyle aynı sonucu vermek zorunda olduğu besbellidir. Dolayısıyla, elemelerde çoğunluğa saygı ilkesini ihlâl edeceği de âşikârdır. Fakat esasında ne En Büyük Ortalama ne de En Büyük Kalan yöntemi dar bölge seçimler için tasarlanmıştır; aksine ikisi de geniş bölgelerde kullanılmak üzere düşünülmüş yöntemlerdir. O halde geniş seçim bölgesinde ne sonuçlar verdiklerine bakmak gerekir. En Büyük Ortalama yönteminin geniş bölgedeki uygulaması da ne yazık ki elemelerde hem çoğunluğa, hem de azınlıklara saygısız çıkmaktadır. Bunu görmek için Tablo 3.1'deki eski örneğimize bakmak yeterlidir. Zira, Tablo 3.3'te de kaydetmiş olduğumuz gibi,

buradaki tercih profiline uygulandığında, En Büyük Ortalama yöntemi iki sandalyeli bir seçim bölgesinde her iki sandalyeyi de a partisine vermektedir; oysa, a partisi buradaki seçmenlerin %54'ü tarafından en sonda sıralanmaktadır.

İlginçtir ki, hep nispî temsili yakınsamak amacıyla tasarlanmış olduğunu varsaydığımız En Büyük Ortalama yöntemi, esasında yalnızca seçmede nispî temsili sağlayıp, elemelerde nispî temsili sağlayamamaktadır. Dolayısıyla, bu yöntem (düzeltilmiş) nispî temsil ilkesini yerine getirmemektedir. Fakat şunu da ilâve etmek gerekir ki, seçmede yalnızca nispî temsili değil, aslında *güçlü* nispî temsili yerine getirmektedir. Bunu görmek için bir partinin n' tane seçmence ilk tercih olarak sıralandığını, bu kadar ilk tercih "oyu" aldığını düşünelim, ve diyelim ki, $n' = r'n / (k+1)$ de bu oyun rasyonel Droop kotası olan $n / (k+1)$ sayısını r' kere doldurduğunu göstermektedir. Bir de r gibi, r' sayısından küçük bir sayı alalım. En Büyük Ortalama yönteminin seçmede güçlü nispî temsil ilkesini yerine getirdiğini görmek için, elimizdeki partinin en aşağı $\lfloor r \rfloor$ tane sandalye kazanacağını görmek kâfidir. [Bunu da şöylece görebiliriz: Eğer r' bir tam sayı ise, o zaman En Büyük Ortalama yöntemiyle partimiz en aşağı $\lfloor r' - 1 \rfloor$ tane sandalye kazanacaktır, ve $\lfloor r' - 1 \rfloor \geq \lfloor r \rfloor$ sağlandığından, bu durumda seçmede güçlü nispî temsilin gerektirdiği sonuç temin edilmiş olacaktır; yok eğer r' tam sayı değilse, bu durumda da En Büyük Ortalama yöntemiyle partimiz en aşağı $\lfloor r' \rfloor$ tane sandalye kazanacaktır, ve bu sefer $\lfloor r' \rfloor \geq \lfloor r \rfloor$ sağlandığından, bu durumda seçmede güçlü nispî temsilin gerektirdiği sonuç yine temin edilmiş olacaktır.]

Özetle, *En Büyük Ortalama yöntemi seçmede güçlü nispî temsili sağlarken, elemelerde nispî temsili sağlayamamakta, hattâ elemelerde ne çoğunluğa, ne de azınlığa saygı göstermektedir.*

6.3. En Büyük Kalan Yöntemi

Anımsanacağı üzere, En Büyük Kalan yönteminde baştan bir kota saptanıyor, sonraki tüm hesaplar buna göre yapılıyordu. Her saptanan kota için de esasında aynı yöntemin ayrıntılarda farklı bir alt-yöntemini elde ediyorduk. İşte bu kotanın nasıl seçildiğine bağlı olarak, En Büyük Kalan yöntemi de burada yapmakta olduğumuz denetlemede farklı farklı sicil alacaktır. Yalnız öyle bir eksikliği vardır ki, bu da kotanın şöyle ya da böyle saptanmasıyla giderilemez: bu yöntem çoğunluğa saygısız olmaya mahkûmdur. Öbür yandan da şunu göreceğiz ki, kota uygun biçimde⁵³ tesbit edildiğinde (düzeltilmiş) nispî temsili yerine getirmekte,

dolayısıyla hem seçmede, hem de elemde azınlıklara saygı ilkesini sağlamaktadır.

Bunları gösterirken önce olumsuz özelliklerden başlayalım. En Büyük Kalan yönteminin çoğunluğa saygılı olamayacağını göstermek için, herhangi bir p sayısında partinin yarıştığı, ve yine k ile göstereceğimiz üç ya da daha büyük bir tek sayıda sandalyenin doldurulacağı bir seçim bölgesinde n tane seçmenin tercihlerine bağlı olarak bir temsil heyeti seçileceğini düşünelim, ve En Büyük Kalan yöntemini uygulamak üzere herhangi bir q kotası saptayalım. Şimdi, aşağıdaki iki kritik kota değerine dikkat çekmek istiyoruz:

$$\underline{q}(n, k) = \frac{n + 1}{k + 1} ,$$

$$\overline{q}(n, k) = \frac{n - 3}{k - 1} .$$

Burada seçmen sayısının yeteri kadar büyük olduğunu farzederek [kesin söylemek gerekirse, $n \geq 2(k + 1)$ olduğunu varsayarsak] , bu kotalardan birincisi ikincisinden küçük olacaktır:

$$\underline{q}(n, k) < \overline{q}(n, k) .$$

Şimdi şurası muhakkak ki, başta saptadığımız q kotası ya $\underline{q}(n, k)$ sayısından büyük, ya da $\overline{q}(n, k)$ sayısından küçük olacaktır. İşte bunlardan birincisi olduğu takdirde elimizdeki En Büyük Kalan yöntemi seçmede çoğunluğa saygı ilkesini ihlâl edecek, ikincisi olduğunda ise elemde çoğunluğa saygı ilkesini ihlâl edecektir. Çıkan sonuç şudur ki, En Büyük Kalan yöntemi ya seçmede ya da elemde çoğunluğa saygısızlık göstermek mecburiyetindedir, yani çoğunluğa saygı ilkesini yerine getirememektedir.

Bunun isbatını bir örnekte yapmak mümkündür. Bunun için $p = 5$ tane partinin yarıştığı $k = 3$ sandalyelik bir seçim bölgesinde seçmen sayısını $n = 25$ alalım. Bu durumda $\underline{q}(n, k) = 13/2$, ve $\overline{q}(n, k) = 11$ çıkmaktadır. Saptanacak q kotası 8 ya da daha büyük ise Tablo 6.2'deki oy dağılımına, 8 ya da daha küçükse Tablo 6.3'teki tercih profiline bakacağız. Önce birinci duruma bakalım: $q \geq 8$.

⁵³ Göreceğiz ki, bu "uygun" biçim de bir tek değerde olabilmektedir: n / k

Tablo 6.2: Üç Sandalyelik bir Seçim Bölgesinde Bir Oy (yani İlk Tercih) Dağılımı, ve Kotası $q \geq 8$ olan bir En Büyük Kalan Yöntemiyle Çıkan Seçim Sonuçları

Parti	a	b	c	d	e
Aldığı Oy Sayısı	13	6	6	0	0
Kazandığı Sandalye Sayısı	1	1	1	0	0

Burada hemen görmekteyiz ki, a partisi çoğunluğu aşkın bir seçmen kitlesinin "oyunu", yani birinci dereceden onayını almış olmasına rağmen sandalyelerin ancak azınlığını kazanabilmiştir. O halde bu kotayla uygulanan En Büyük Kalan yöntemi seçmede çoğunluğa saygı ilkesini ihlâl etmektedir. Şimdi de ikinci duruma bakalım: $q \leq 8$. Bu sefer Tablo 6.3'teki duruma bakıyoruz. Dikkat edilirse, burada a partisi 12 seçmenin ilk tercihi iken, geride kalan 13 seçmenin de son tercihidir. (Öbür partilerin kaçır seçmence en sonda sıralandıkları önemli olmayıp, okuyucunun isteğine bırakılmıştır.)

Tablo 6.3: Üç Sandalyelik bir Seçim Bölgesinde Bir Profil Özeti, ve Kotası $q \leq 8$ olan bir En Büyük Kalan Yöntemiyle Çıkan Seçim Sonuçları

Parti	a	b	c	d	e
Başta Sıralayan Seçmen Sayısı	12	4	3	3	3
Sonda Sıralayan Seçmen Sayısı	13
Kazandığı Sandalye Sayısı	2	1	0	0	0

Burada da küçük⁵⁴ q kotasıyla uygulanan En Büyük Kalan yöntemi elemde çoğunluğa saygısız davranmaktadır, zira çoğunluğu aşkın bir seçmen kitlesinin en az beğendiği a partisine seçim bölgesindeki sandalyelerin çoğunluğunu vermektedir. Toplarsak, En Büyük Kalan yöntemi ya seçmede, ya da elemde çoğunluğa saygısızlık etmektedir, yani çoğunluğa saygısızdır.

Artık En Büyük Kalan yönteminin olumlu özelliğini göstermeye sıra gelmiştir. Kotayı basitçe

⁵⁴ Kotanın mâkul aralıkta kaldığı, yani $n / (k+1) = 25 / 4$ sayısının altına düşmediği varsayılmaktadır ("Mâkul" aralık konusunda En Büyük Kalan yönteminin tanıtıldığı bölüme bakınız)

$$q^* (n, k) = \frac{n}{k}$$

olarak saptarsak, En Büyük Kalan yöntemi de nispî temsili sağlayacaktır. Zira n/k ya da daha büyük sayıda ilk tercih oyu alan herhangi bir parti, saptadığımız kotayla uygulanan bir En Büyük Kalan yöntemi ile k sandalyeli bir seçim bölgesinde bu kotayı en az $\lfloor r \rfloor$ kere doldurarak en az $\lfloor r \rfloor$ tane sandalyeyi kazanacaktır, ki bu da seçmede nispî temsil ilkesinin ta kendisidir. Yok buradaki herhangi bir parti sn/k ya da daha büyük sayıda seçmenin tercihinin en sonda sıralanmışsa, bu partinin alabileceği (ilk tercih gösteren) "oy" sayısı da $(k - s)n/k$ taneden fazla olamaz; dolayısıyla, bu partiye $k - \lfloor s \rfloor$ tane sandalye verilse, partinin kalan oyu olmayacak, onun için de daha fazla sandalye alamayacaktır. O halde böyle bir partinin burada alabileceği en fazla sandalye $k - \lfloor s \rfloor$ tane olacaktır, ki bu da saptadığımız basit q^* kotasıyla uygulanan En Büyük Kalan yönteminin elemelerde nispî temsil ilkesini sağladığını gösterir.

Yine özetlersek, *En Büyük Kalan yöntemi, her ne kadar hiçbir kotayla çoğunluğa saygılı olamamaktaysa da, basit $q^* = n/k$ kotası uyguladığında nispî temsili sağlamakta, dolayısıyla azınlıklara saygı göstermektedir. (Üstelik bir de çift sayıda sandalye doldurulacak bir seçim bölgesinde uygulanıyorsa, burada çoğunluğa saygılı da olacaktır.*⁵⁵)

6.4. İki Turlu Çoğunluk Yöntemi:

İki Turlu Çoğunluk yöntemini geniş bölgede uygulamaktan bahsetmeyeceğimiz için, bunda azınlıklara saygı ve nispî temsil ilkeleri de söz konusu olmayacak, bizi ilgilendirebilecek sorulardan yalnızca çoğunluğa saygı ilkesinin yerine getirilip getirilmediği gündeme gelecektir. Bu konuda da İki Turlu Çoğunluk yönteminin davranışı, besbelli ki, çoğunluğa saygılıdır. Bu yöntem seçmede çoğunluğa saygılıdır, zira, herhangi bir aday seçmenlerin çoğunluğu aşkın bir kitlesince ilk tercih olarak addedilmekteyse, zaten ilk turda seçimi kazanacaktır. Öbür yandan, çoğunluğu aşkın bir seçmen kitlesince en sonda sıralanan bir aday da, İki Turlu Çoğunluk yöntemiyle ilk turda kazanamayacağı gibi, ikinci tura kalsa bile seçile-

⁵⁵ Nispî temsil ilkesinin çift sayıda sandalye doldurulacak seçim bölgelerinde çoğunluğa saygı gösterildiğini içerdiği daha önce gösterilmişti (bkz. dipnot 52) Ülkedeki seçim bölgelerini hep çift sayıda sandalye dolduracak biçimde ayarlamak mümkün olur mu bilemiyoruz, fakat Türkiye milletvekili seçilecek bir ulusal seçim bölgesi için k sayısının 100, 150, 450, 600 gibi çift olarak saptanmasının bir güçlük oluşturmaması gerekir

meyecektir, çünkü buradaki rakibi çoğunluğu aşkın bir seçmen kitlesince bu adaya tercih ediliyor olacaktır. Özetle, *buradaki ilk bakışımızda, İki Turlu Çoğunluk yöntemi çoğunluğa saygılı olacaktır.*

Ne var ki, ilerideki 7.Bölüm'de göreceğimiz gibi, İki Turlu Çoğunluk yöntemi ihdas edildiğinde, bir parti bölünmek suretiyle ikinci tura kendisinin esasında bir kopyası olan bir sahte rakiple kalmayı, dolayısıyla ikinci turda da seçilmeyi garantileyebilmektedir, ve bunu çoğunlukça en sonda sıralan bir parti bile yapabilmektedir. Dolayısıyla, yukarıdaki düz inceleme sonucunda çoğunluğa saygılı çıkan bu seçim yöntemi, partilerin sun'î bölünmelerine engel olunamadıkça, pratikte yine elemelerde çoğunluğa saygı ilkesini ihlâl etmişçesine sonuç verecektir. Bunu bir örnekte kolaylıkla görmek için 3.Bölüm'deki Tablo 3.1'de sunulan tercih profilini hatırlayalım. Buradaki a partisi seçmenlerin %46 kadarının ilk tercihleri iken, geride kalanların hepsince en sonda sıralanmaktadır. İlk tercih oylarının çokluğu bakımından bu partiden hemen sonra gelen d partisi de seçmenlerin %22 kadarının ilk tercihleridir. Burada a partisi bizim yukarıda düşündüğümüz gibi dümdüz düşünse, ikinci tura kalır, burada da rakibi olacak d partisine yenilirdi. Halbuki a partisi stratejik düşünür ve sun'î bir biçimde ortadan bölünerek iki parti haline, herbiri %23 ilk tercih oyu alan bir a' ve bir de a" partisi haline dönüşürse, böylelikle ikinci tura kendisinin "amipvarî" iki kopyasının kalmasını ve bunlardan birisinin, yani esas itibariyle kendisinin seçilmesini garanti edebilir. Bu sonuç da elemelerde çoğunluğa saygı ilkesi ile çelişir, zira halkın çoğunluğunu aşkın bir kesimince en sonda sıralanan bir parti, şöyle ya da böyle, doldurulacak tek sandalyeye kendini seçtirmiştir. Yani *İki Turlu Çoğunluk yöntemi dolaylı yoldan, bölünme yoluyla, elemelerde çoğunluğa saygı ilkesine, dolayısıyla çoğunluğa saygı ilkesine aykırı sonuç verebilir.*⁵⁶

Şimdi artık seçmen tercihlerinin tümüne bakarak işleyen seçim yöntemlerine dönerek, önce Aktarılabılır Oy, sonra da Çoğunlukçu Uzlaşa yöntemlerini denetleyeceğiz.

6.5. Aktarılabılır Oy Yöntemi

Aktarılabılır Oy seçim yönteminin geniş bölgedeki davranışı, beklenebileceği üzere, kullanılacak kotaya bağlı olmaktadır. Genel uygulama Droop kotasını kul-

⁵⁶ Bu yöntemin Fransa'da çeşitli yıllardaki birçok seçimlerde uygulanmış olan çeşitli türlerinin çoğunluğa saygı göstermeyeceği zaten âşikârdır (bkz Sertel, 1994) [İki Turlu Çoğunluk seçim yönteminin bu türevlerinden, bu yöntemin 3 Bölüm'deki tanıtımı esnasında da bahsetmiştik.] Ayrıca, burada tanımladığımız düzgün biçimiyle de İki Turlu Çoğunluk yöntemi, H Moulin (1983)'in monotonluk kuralına uymamaktadır (yine bkz Sertel (1994))

lanmaktadır. Bu ise Aktarılabilir Oy yöntemini, Çoğunluk yönteminin bile sağladığı seçmede çoğunluğa saygı ilkesini ihlâl eder kılmaktadır. Bunu görmek için, Tablo 6.4'te sunulan tercih profilinin görüldüğü bir $k = 5$ sandalyelik seçim bölgesinde Droop kotasıyla Aktarılabilir Oy yöntemini uygulayalım.

Tablo 6.4: Bir Tercih Profili

13 Seçmen	4 Seçmen	4 Seçmen	4 Seçmen
a	b	c	d
b	c	d	a
c	a	a	b
d	d	b	c

Burada $n = 25$ ve $k = 5$ olduğuna göre, Droop kotası da $D(25,5) = \left\lceil \frac{25}{6} \right\rceil = 5$ çıkacaktır. O halde, 13 tane ilk tercih oyu alan a partisi dışında ilk aşamada Droop kotasını dolduran parti yoktur. İlk aşamada a partisi iki tane sandalyeyi aldıktan sonra üç tane kalan oy olacak, en az kalan oy da burada bulunduğundan, bunlar aktarılacaktır. Aktarılacakları parti b partisidir, zira a partisini ilk tercih olarak gösteren seçmenlerin ikinci tercihleri b partisidir. Bu aktarılan oylarla 7 oy sahibi olan b partisi, böylece Droop kotasını bir kere doldurup bir sandalye kazanacak, iki tane de oy kalacaktır. En az kalan oy şimdi b partisindedir, ve iki kalan oy aktarılacaktır. Buradaki kalan oyların esas sahipleri ya a partisini, ya da b partisini ilk tercih olarak gösteren seçmenlerdi. İçlerinde b partisini ilk tercih olarak gösterenler, ikinci tercih olarak c partisini sıraladıklarından, b partisindeki kalan oylar içinde b seçmenlerinden gelenler şimdi c partisine aktarılmalıdır; içlerinde a partisinin seçmenlerinden gelenler de c partisine aktarılmalıdır, zira o seçmenlerin de bir dahaki (üçüncü) tercihleri c partisidir. O halde, b partisinin kalan oylarının her ikisi de c partisine aktarılacaktır. Bunlarla c partisi nihayet Droop kotasını doldurmuş, bir sandalye kazanırken, bir tane de oy kalmıştır. Bu oyun da aktarılacağı yer açıktır: d partisine aktarılacaktır. Böylece d partisi de Droop kotasını doldurarak bir sandalye kazanacak ve seçim sonuçları aşağıdaki Tablo 6.5'teki gibi kesinleşecektir.

Tablo 6.5: Tablo 6.4'teki Tercih Profiliyle $k = 5$ Sandalyelik bir Seçim Bölgesinde Droop kotası Kullanan Aktarılabilir Oy Yönteminin Seçim Sonuçları

Parti	a	b	c	d
Kazandığı sandalye sayısı	2	1	1	1

Burada görülen odur ki, çoğunluğu aşkın bir seçmen kitlesinin ilk tercihlerini kazanmış olan a partisi bu seçim bölgesindeki sandalyelerin ancak azınlığını kazanabilmiştir. Bu da göstermektedir ki, *Droop kotası kullanan Aktarılabilir Oy seçim yöntemi seçmede çoğunluğa saygı ilkesini ihlâl etmektedir.*

Biz ise, uygulamada alışılmış Droop kotası yerine, Aktarılabilir Oy yönteminde rasyonel Droop kotası kullanılmasının düşünülmeye değer olduğu kanısındayız. Zira, rasyonel Droop kotası kullandığı sürece Aktarılabilir Oy seçim yönteminin sergilediği çok olumlu bir huyu vardır: *Rasyonel Droop kotası kullanan Aktarılabilir Oy seçim yöntemi (seçmede ve elemelerde) güçlü nispi temsil ilkesini sağlamaktadır.*

Önce seçmede güçlü nisbi temsil ilkesini sağladığını gösterelim. Bunun isbatında esas itibariyle daha önce En Büyük Ortalama yönteminin seçmede güçlü nispi temsil ilkesini sağladığını gösterirken başvurduğumuz aşağıdaki anlatıma başvurulabilir: Yine bir partinin n' tane seçmence ilk tercih olarak sıralandığını, bu kadar ilk tercih "oyu" aldığını düşünelim, ve diyelim ki, $r' = n'(k+1) / n$ de bu n' sayısının rasyonel Droop kotası olan $n / (k+1)$ sayısını r' kere doldurduğunu göstermektedir. Şimdi, r' sayısından küçük herhangi bir r sayısı alalım. Artık, rasyonel Droop kotası kullanan Aktarılabilir Oy yönteminin seçmede güçlü nispi temsil ilkesini yerine getirdiğini görmek için, elimizdeki partinin en aşağı $\lfloor r \rfloor$ tane sandalye kazanacağını görmek kâfidir. [Bunu da şöylece görebiliriz: Eğer r' bir tam sayı ise, o zaman rasyonel Droop kotası kullanan Aktarılabilir Oy yöntemiyle partimiz en aşağı $\lfloor r' - 1 \rfloor$ tane sandalye kazanacaktır, ve $\lfloor r' - 1 \rfloor \geq \lfloor r \rfloor$ sağlandığından, bu durumda seçmede güçlü nispi temsilin gerektirdiği sonuç temin edilmiş olacaktır; yok eğer r' tam sayı değilse, bu durumda da rasyonel Droop kotası kullanan Aktarılabilir Oy yöntemiyle partimiz en aşağı $\lfloor r' \rfloor$ tane sandalye kazanacaktır, ve bu sefer $\lfloor r' \rfloor \geq \lfloor r \rfloor$ sağlandığından, bu durumda seçmede güçlü nispi temsilin gerektirdiği sonuç yine temin edilmiş olacaktır.]

Görülmektedir ki, Aktarılabilir Oy seçim yöntemi de, hiç olmazsa rasyonel

Droop kotasını kullandığında, nispî temsili yakınsamak amacına yönelik olarak tasarlanmış olan bir En Büyük Ortalama yöntemi gibi, seçmede çoğunluğa saygı ilkesini, hattâ güçlü nispî temsil ilkesini yerine getirmektedir.

Rasyonel Droop kotası kullanan Aktarılabilir Oy yönteminin elemelerde güçlü nispî temsil ilkesini nasıl yerine getirdiğinin isbatı biraz dolambaçlı ve nisbeten teknik bir isbat olduğu için bu isbatı Ek 6.2'ye bırakıyor ve burada isbatın ana hatlarını çizmekle yetiniyoruz: Rasyonel Droop kotası kullanan Aktarılabilir Oy yönteminin elemelerde güçlü nispî temsil ilkesini nasıl yerine getirdiğini göstermek için öncelikle rasyonel Droop kotası uygulandığında herhangi bir seçmenin oyunun bu seçmenin en dipte sıraladığı partiye aktarılamayacağını gösteriyoruz. Dolayısıyla, belli bir seçmen grubunca en dibe konulmuş herhangi bir partinin (kendisine aktarılabilir olan oylarla birlikte) yararlanabileceği toplam oy sayısının kendisini en sona koymayan seçmen grubunun sayısını aşamayacağını görüyoruz. O halde $r_n / (k+1)$ sayısını aşkın sayıda seçmenin en dibe koyduğu herhangi bir partinin kullanabileceği toplam oy sayısının $(k+1-r) n / (k+1)$ sayısından ve (dolayısıyla) $(k+1 - \lfloor r \rfloor) n / (k+1)$ sayısından daha küçük olacağına göre, ve buna binaen, kazanacağı sandalye sayısı da $k+1 - \lfloor r \rfloor$ sayısından küçük olacağına göre, bu partinin kazanabileceği sandalyelerin sayısı $k - \lfloor r \rfloor$ sayısını aşamayacaktır. İsbat edilecek de zaten buydu.

Özetlemek gerekirse, *Aktarılabilir Oy yöntemi Droop kotası kullanıldığında seçmede nispî temsil ilkesini ihlâl ettiği halde, Rasyonel Droop kotası kullanan Aktarılabilir Oy seçim yöntemi (seçmede ve elemelerde) güçlü nispî temsil ilkesini sağlamaktadır.*

6.6. Çoğunlukçu Uzlaşım Seçim Yöntemi

Tanımlanışı esnasında da gördüğümüz gibi, Çoğunlukçu Uzlaşım yönteminin bir Dar ve bir de Geniş olmak üzere iki belli başlı türü vardır. Dar Çoğunlukçu Uzlaşım yöntemi, seçmenlerin partiler kümesi değil de temsil heyetleri üzerindeki tercihlerine bakarak işlediği için, bizim azınlıklara saygı ve nispî temsil gibi ahlâkî ilkelerimizin görüşme uzayının dışında kalmaktadır, zira tanımı icabı zaten dar bölgede işlemektedir: burada seçmen tercihlerine uymakta, bunların uzlaşısını bulmaktadır, fakat doğrudan doğruya temsil heyetleri üzerindeki tercihlerine göre. Bu yüzden, kolaylıkla görülecektir ki, hem seçmede, hem de elemelerde çoğunluğa saygılıdır. Zira, seçmenlerin çoğunluğunu aşkın bir kesimi bir temsil heyetini tüm

diğerlerine tercih ediyorsa, bu temsil heyeti Dar Çoğunlukçu Uzlaşı yönteminde tabîi ki (daha ilk tercihlere bakıldığında) seçilecek, öte yandan seçmenlerin çoğunluğunu aşkın bir kesimince en sonda (ve hattâ, en sonda olmasa bile, "kötüler" (bkz. 11.Bölüm) arasında) sıralanıyorsa, bu temsil heyeti de hiçbir yeterli derecede çoğunluk onayı alamayacak, dolayısıyla seçilemeyecektir.

Fakat bunlardan öteye, seçmenlerin temsil heyetleri üzerindeki tercihlerinin partiler üzerindeki tercihlerinden "mantikî" bir biçimde çıktığını, en azından A0 (bkz. 3. Bölüm) aksiyomunu saydığını varsayarak, yine de Dar Çoğunlukçu Uzlaşı yönteminin, geniş bölge için geçerli olan söylemleriyle, seçmede ve elemelerde çoğunluğa ve azınlıklara saygı ilkelerine uyup uymadığı, nispî ilkelerini sayıp saymadığı sorularına anlam kazandırılabilir. Bu takdirde hemen görebiliriz ki, Dar Çoğunlukçu Uzlaşı yöntemi seçmede çoğunluğa saygılıdır. Zira, tercihlerini partiler kümesi üzerinde ifade etmiş olan seçmen kitlemizin çoğunluğunu aşkın bir kesimince ilk tercih olan bir partinin listesinden tüm sandalyeleri doldurulmuş bir temsil heyeti, A0 aksiyomunca yine aynı çoğunluğun temsil heyetleri içindeki ilk tercihlerini oluşturacak, bu yeknesak temsil heyeti de Dar Çoğunlukçu Uzlaşı yönteminde (daha ilk tercihlere bakıldığı aşamada) seçilecektir, yani söz konusu parti muhakkak ki temsil heyetindeki sandalyelerin en aşağı yarısını kazanacaktır.

Buradan Dar Çoğunlukçu Uzlaşı yönteminin bir eleştirisi de hemen çıkarılmaya başlanabilir. Çünkü bu yöntem seçmede azınlıklara saygılı olmadığı gibi, bu yüzden seçmede nispî temsili de sağlamamaktadır. Zira, demin seçmede saygılı olduğunu gösterirken karşılaştığımız şu gerçek vardır ki, bir partiyi ilk tercihleri adedinden çoğunluğa aşkın bir seçmen grubunun olduğu seçim bölgelerinde, bu seçim bölgesi ne kadar geniş olursa olsun, yani k ne kadar büyük olursa olsun, hiçbir azınlığın ilk tercih olarak üzerinde anlaştığı bir başka parti, bu azınlık ne kadar büyük bir azınlık olursa olsun, Dar Çoğunlukçu Uzlaşı yönteminde seçilecek olan temsil heyetine hiçbir temsilci sokamayacaktır; temsil heyeti ille de yeknesak biçimde öbür partiden oluşturulacaktır. Dar Çoğunlukçu Uzlaşı yönteminin seçmede nispî temsili sağlamadığı da buradan açıkça belli olmuştur.

Çoğunluk yöntemi ile Dar Çoğunlukçu Uzlaşı yönteminin buradaki en önemli bir farkı, birincisinde yeknesak komite seçmek için seçmenlerin çoğunluğunun oradaki partiyi ilk tercihleri addetmelerine gerek olmaması, seçmenlerin ilk tercihleri bakımından oluşturdukları grupların içinde, ne kadar küçük olursa olsun öbür gruplardan büyük olan bir grubun varlığının buna yeterli olması, oysa Dar Çoğunlukçu Uzlaşı uygulandığında bunun yeterli olmamasıdır. Yani Çoğunluk yön-

teminin partiler üzerindeki ilk tercihleri bakımından en büyük gruba verdiği gücü, Dar Çoğunlukçu Uzlaşî yöntemi ancak bu bakımdan çoğunluk oluşturabilen büyüklükteki bir gruba vermekte, Çoğunluk yönteminin buradaki ifratına katılmaktadır. Katılmamaktadır, ama yine de seçmede çoğunluğa aşırı bir güç verdiği, seçmede en büyük azınlıklara bile saygısız olmasıyla, yani azınlıkları hiçe saymasıyla kanıtlanmış olmaktadır.

Dar Çoğunlukçu Uzlaşî yönteminin, elemelerde çoğunluğa ve azınlıklara saygı ve nispî temsil konularında da, yukarıda görülen seçmede çoğunluğa ve azınlıklara saygı ile nispî temsil konularındakilere benzer huyları vardır. Hemen şurası belli ki, Dar Çoğunlukçu Uzlaşî yöntemi elemelerde azınlıklara saygılı değildir. Zira yukarıdaki durumdaki gibi, bir partiyi ilk tercihleri addeden bir çoğunluk oluştuğunda Dar Çoğunlukçu Uzlaşî yöntemi o partiden yeknesak bir komite oluşturacaktır, ve bu partiyi en sonda sıralayan seçmen grubu ne kadar büyük bir azınlık oluşturursa oluştursun, komitedeki tek bir sandalyenin bile o parti tarafından işgal edilmesine engel olamayacaktır. Dar Çoğunlukçu Uzlaşî yöntemi yine azınlıkları yok sayarcasına saymamaktadır, yalnız bu sefer elemelerde. Dolayısıyla, bu yöntem, tabî ki elemelerde nispî temsili de sağlamamaktadır.

Dar Çoğunlukçu Uzlaşî yönteminin elemelerde çoğunluğa saygılı olup olmadığını ise seçmen tercihlerinin uymaları söz konusu olabilecek iki belli başlı "uzatma" aksiyomu, 3. Bölüm'deki A1 ve A2 aksiyomları muvacehesinde inceleyeceğiz. Daha kolay olanı Hoşgörüsüz ya da Muhafazakâr Seçmen Aksiyomu A2 geçerliken bu incelemeyi yapmak olduğundan, A2 'yi varsayarak hemen buna yöneliyoruz. Farzedelim ki, seçmenlerin çoğunluğunu aşkın bir kitle tarafından en sonda sıralanmış olan bir parti vardır. İşte A2 aksiyomu sayesinde şimdi çıkarabilmekteyiz ki, aynı seçmen kitlesi çoğunluğu bu partiden doldurulmuş tüm temsil heyetlerini "kötü" (bkz. 11.Bölüm) olarak sıralamaktadır, zira (ya da hattâ) içinde bu partinin yer aldığı herhangi bir komiteyi "kötü" olarak sıralamaktadır. Dar Çoğunlukçu Uzlaşî yöntemi de komiteler arasında hiçbir zaman çoğunluğun kötüsünü seçmez (bkz. 11.Bölüm). Dolayısıyla, çoğunluğu seçmenlerin çoğunluğunca en sonda sıralanan (en kötü addedilen) bir partiden doldurulmuş hiçbir komite Dar Çoğunlukçu Uzlaşî yöntemi ile seçilmeyecektir, yani bu yöntem elemelerde çoğunluğa saygılıdır. Hattâ, görmekteyiz ki, bir çoğunluğun yeterince muarız olduğu bir parti, Dar Çoğunlukçu Uzlaşî yöntemi ile seçilecek herhangi bir heyette hiç mevcut olamayacaktır. Yine bu da elemelerde çoğunluğa aşırı bir güç vermek olarak mütalâa edilebilir, nasıl ki yukarıda Dar Çoğunlukçu Uzlaşî yönteminin seçmede

çoğunluğa aşırı bir güç verdiği görüşünün ileri sürülebileceğini kabul ettiysek.

Bir de Hoşgörülü ya da Muhteris Seçmen Aksiyomu A1 varsayılarak Dar Çoğunlukçu Uzlaşma yönteminin elemelerde çoğunluğa saygılı olduğunu gösterebiliriz. Fakat, bunun isbatı A2 ile olduğundan biraz daha dolambaçlı yollardan geçtiği için, bu konuyu Ek 6.3'e bırakmaktayız.

Toparlayacak olursak, *Dar Çoğunlukçu Uzlaşma yöntemi gerek seçmede, gerekse elemelerde çoğunluğa aşırı bir saygı göstererek azınlıkları hiçe saymakta, dolayısıyla nispi temsili yerine getirmekten çok uzak kalmaktadır.* Çoğunluğa o kadar çok güç vermektedir ki, "Çoğunlukçu Uzlaşma" derken ana öge olarak Uzlaşma ve onu niyeleyen ikincil öge olarak da Çoğunlukçu olmak zikredildiği halde, ilk ya da en son tercihlerde çoğunluğun olduğu her yerde *uzlaşma* sağlamayı tamamen ihmal etmektedir.

Dar Çoğunlukçu Uzlaşma yönteminin bu gördüğümüz özellikleri acaba Geniş Çoğunlukçu Uzlaşma yönteminde de mevcut mudur? Şimdi Geniş Çoğunlukçu Uzlaşma yöntemine dönelim ve bunu araştıralım.

Geniş Çoğunlukçu Uzlaşma yönteminin burada belirteceğimiz özelliği o kadar özeldir ki, yukarıda incelediğimiz birçok özelliği de zaten içermektedir: *Geniş Çoğunlukçu Uzlaşma yöntemi güçlü nispi temsil ilkesini sağlamaktadır.* [Dolayısıyla, hem seçmede ve hem de elemelerde, çoğunluğa ve azınlıklara saygı gösterdiği de bundan zaten çıkmaktadır.] Bunun isbatını aşağıda hemen veriyoruz.

Önce Geniş Çoğunlukçu Uzlaşma seçim yönteminin seçmede güçlü nispi temsili yerine getirdiğini görelim: Diyelim ki, bir parti seçmenlerin $n / (k+1)$ sayısını aşkın herhangi bir $r'n / (k+1)$ nüfus gösteren bir kitlesince ilk tercih olarak sıralanmıştır. Eğer r' tam sayı değilse, tanımı icabı Geniş Çoğunlukçu Uzlaşma bu partiye $\lfloor r' \rfloor$ tane sandalye verecektir, ve $r' > r$ olduğuna göre $\lfloor r' \rfloor \geq \lfloor r \rfloor$ de doğru olacak, yani ele aldığımız parti en aşağı $\lfloor r \rfloor$ tane sandalye kazanmış olacaktır. Burada r' sayısının tam sayı olması halinde ise şu "tehlike" vardır ki, $n/(k+1)$ kotamız ilk tercihler sayımında çeşitli partilerce tam $k+1$ kere doldurulmuş, bunlardan birisi de uyguladığımız eşitlik bozucu kural her neyse, bu kurala göre (örneğin kura çekme sonucunda) gerekli kotayı bir r' kere doldurmasına rağmen, ancak $r' - 1$ tane sandalyeye sahip olabilmıştır. Bu şanssız parti işte bizim başta ele aldığımız parti olabilir. Böyle olduğunda da bu parti yine en az $\lfloor r \rfloor$ tane sandalye kazanmış olacaktır. İşte buraya kadar şunu göstermiş olduk ki, herhangi bir r sayısını aşkın bir r' kere $n / (k+1)$ kotasını dolduran bir seçmen kitlesinin ilk tercihlerine nail olan bir parti, Geniş Çoğunlukçu Uzlaşma seçim yönteminin uygu-

landığı herhangi bir k genişliğindeki bir seçim bölgesindeki sandalyelerin en az tanesini kazanır. Bu da Geniş Çoğunlukçu Uzlaşma seçim yönteminin seçmede güçlü nispi temsili sağladığını söylemektedir.

Şimdi de Geniş Çoğunlukçu Uzlaşma seçim yönteminin elemelerde güçlü nispi temsili sağladığını görelim: Bir kere, p tane partinin k tane sandalye için yarıştığı bir seçim bölgesi düşünelim. İleriki 11. Bölüm'de göreceğiz ki, Çoğunlukçu Uzlaşma yönteminin

$$d^*(p, k) = \left\lceil \frac{p + k - 1}{k + 1} \right\rceil$$

ile ölçülen bir "kabul sınırı" vardır, ve seçmenlerin ancak ilk d^* tane sırada hangi partileri sıraladıklarına bakmakta, ancak d^* onaylarını sayarak sandalyeleri partilere dağıtmaktadır. Diyelim ki, bir parti herhangi bir r n / (k+1) sayısından daha fazla seçmence en sonda sıralanmıştır. Bu demektir ki, bu partinin d^* dereceden aldığı onayların sayısı (k+1-r)n / (k+1) sayısından küçüktür, dolayısıyla (k+1- | r |) n / (k+1) sayısından da küçüktür. Her bir sandalye için n / (k+1) onay gerektiğine göre, bu parti k+1- | r | sayısından daha az sayıda sandalye kazanmaktadır. Yani, bu parti en fazla k- | r | tane sandalye kazanmaktadır, ki isbat etmek istediğimiz de zaten buydu.

Ek 6.1. En Büyük Ortalama Yöntemi Kullanıldığında Partilerin Kazanacakları Asgarî Sandalye Sayıları

En Büyük Ortalama yönteminin seçmede güçlü nispi temsili sağladığını göstermek için p partinin k sandalye için yarıştığı bir seçim bölgesinde n seçmenden n_i tanesinin oyunu almış herhangi bir i partisinin kazanacağı asgarî sandalye sayısını hesaplıyoruz. Partilerin kazanabilecekleri sandalye sayılarının neler olabileceğini incelemeden önce, hesabın dışında tutacağımız bir durumu izah edelim: Tüm partiler $n/(k+1)$ 'in tam katı olan sayılarda oy aldıklarında, sandalyeler doldurulurken bir takım eşitlik bozucu kurallara müracaat etmek gerekebilir. Bu durumda, aynı sayıda oy almış iki parti eşitlik bozucu kural dolayısıyla, tabii ki, farklı sayıda sandalye kazanabileceklerdir. Biz burada eşitlik bozucu kuralın ne olacağını belirlemediğimizden, bu durumu hesabın dışında tutmak için, en az bir partinin aldığı oyun $n/(k+1)$ sayısının tam katı olmadığını kabul edeceğiz.

Bu varsayım altında n_i oy almış bir partinin sandalyeler EBO metoduna göre sayıldığında kazanacağı **asgarî sandalye sayısı**

$$s = \left\lfloor \frac{n_i}{n} (k + 1) \right\rfloor$$

olacaktır.⁵⁷

Bunu göstermek için, s 'den küçük herhangi bir pozitif j sayısı için $k-s+1$ 'inci sandalye dağıtıldığında, partimiz eğer halihazırda j sandalye kazanmamışsa, bu sandalyeyi alacağını göstereceğiz. Sandalyeleri doluş sırasına göre sıralarsak, herhangi bir h 'inci sandalyeyi kazanan partinin o sandalyeyi aldıktan sonraki sandalye başına düşen oy ortalamasını $v(h)$ ile gösterirsek, bu sayı h 'nin artmayan bir fonksiyonu olur. Çünkü, eğer h 'inci sandalyeyi alan $i(h)$ partisinin bu sandalyeyi aldıktan sonraki sandalye başına düşen oy ortalaması, $h-1$ 'inci sandalyeyi alan $i(h-1)$ partisinin $h-1$ 'inci sandalyeyi aldıktan sonraki sandalye başına düşen ortalama oy sayısından büyük olsaydı $h-1$ 'inci sandalyeyi $i(h-1)$ partisine değil $i(h)$ partisine vermemiz gerekirdi ($v(h) > v(h-1)$ olabilmesi için $i(h)$ ve $i(h-1)$ partilerinin farklı olması gerekir). Şimdi partimizin $k-s+j$. sandalye dağıtıldığında halihazırda j den daha az sandalyesi olduğunu kabul edelim. Bu durumda partimizin $k-s+j$ 'inci sandalyeyi aldığında sandalye başına düşen oy ortalaması, j sandalye kazandığı durumdaki ortalama oy sayısı olan

$$v(i, j) = \frac{n_i}{j} \geq \frac{sn}{j(k+1)}$$

sayısından az olamaz. Bir an için partimizin $k-s+j$ 'inci sandalyeyi kazanamadığını düşünelim. Bu durumda, bu sandalyeyi kazanan partinin ortalamasının da en az $v(i, j)$ kadar olması gerekir. Şu halde, $v(h)$ h 'nin artmayan bir fonksiyonu olduğuna göre, $k-s+1$ 'inci ve daha evvelindeki sandalyeleri dolduran partilerin sandalye başına ortalama en az $v(i, j)$ oyu vardır. Yani bu partilerin aldığı toplam oy en az

$$(k-s+j) v(i, j) \geq \frac{(k-s+j) sn}{j(k+1)}$$

olacaktır. Yukarıdaki eşitsizlikte $k-s+j$ sandalyenin âzamî $j-1$ adedi partimize ait olabilir, ve dolayısıyla, bu oyların içinden partimize ait olmayan oyların sayısı en az

⁵⁷ $\lfloor x \rfloor$ burada x sayısından büyük olmayan en büyük tam sayıyı göstermektedir

$$(k-s+j-(j-1)) \vee (i, j) = (k-s-j+1) \vee (i, j) \geq \frac{(k-s+j) sn}{j(k+1)}$$

olmalıdır. Bu sayıya partimizin aldığı $n_i \geq \frac{sn}{k+1}$ oyu eklersek, asgarî

$$\frac{(k-s+1) sn}{sn} + \frac{sn}{k+1} = \frac{(k-s+j+1) sn}{j(k+1)}$$

oy kullanılmış olmalıdır. Burada, toplamadaki birinci terimin j ile birlikte azaldığına ve ikinci terimin j den bağımsız olduğuna dikkat edersek, yukarıdaki sayının j sayısı arttıkça azalacağını görürüz. O halde, $j \leq s$ olduğuna göre, kullanılan oy sayısı en az

$$\frac{(k-s+j+1) sn}{j(k+1)} \geq \frac{(k-s+s+1) tn}{s(k+1)} = \frac{(k+1) sn}{s(k+1)} = n$$

olur. Bu ise şimdiye kadarki bütün \geq işaretlerinin = olduğunu ve her partinin

aldığı oy sayısının $\vee (i, t) = \frac{n}{k+1}$ 'in tam katı olduğunu gösterir. Oysa biz bu

durumu baştan hesabın dışında tutmuştuk. (Dikkat edilirse, \geq işaretlerinin = işaretine çevrilmesi durumunda $k-t+j$ 'inci sandalyeyi alan partinin, bu sandalyeyi aldıktan sonraki oy ortalaması ile bizim partimizin bu sandalyeyi alması durumunda sahip olacağı oy ortalaması aynı olacaktır. Yani mezkûr sandalyenin partimiz tarafından kazanılmamasının sebebi eşitlik bozucu kuraldır.)

Ek 6.2. Aktarılabilir Oy Seçim Yöntemi Elemede Nispî Temsili Sağlar

Bu gerçeği görmeden önce bazı küçük gerçeklerin hatırlanmasında fayda vardır. Evvelâ, Aktarılabilir Oy seçim yönteminde oy ziyan olmaz. Şöyle ki, eğer s tane sandalye doldurulmuş ise geriye kullanılmamış $n - hn / (k+1) = (k+1-h) n / (k+1)$ oy kalmıştır. İkincisi, *eğer herhangi bir seçmenin oyu herhangi bir a partisine aktarılmış ise bu seçmenin tercih sıralamasında a partisinin üstünde yer alan hiçbir partinin o anda kalan oyu yoktur*. Zira, bu seçmenin oyu a partisine ak-

tarıldığına göre, tercih sıralamasında daha üstte yer alan herhangi bir b partisinin ya daha önce aktarılmıştır –ki bu durumda b partisinin kalan oyu kalmamış ve kural gereği daha sonra kendisine hiçbir oy aktarımında bulunulmamış ve dolayısıyla daha sonra hiç kalan oyu olmamıştır– ya da bu seçmenin oyu bu seçmence b partisinden daha yukarıda sıralanmış herhangi bir partiden yine bu seçmence b partisinden daha aşağıda sıralanmış başka bir partiye aktarılmıştır –ki bu durumda b partisinin hiç kalan oyu yoktur ve kural gereği daha sonra da hiç olmayacaktır.

Şimdi, *eğer bir seçmenin oyu kendisince en alt sıraya konulmuş herhangi bir a partisine aktarılıyor ise bu durumda aktarımdan hemen evvel (bu seçmenin oyunun şu anda bulunduğu parti ve a partisi olmak üzere) yalnızca iki partinin pozitif kalan oyu vardır.* Zira, bir evvelki sonuç gereği, söz konusu seçmenin, aktarımdan hemen evvel oyunun bulunduğu partiden daha yukarıda sıraladığı partilerden hiç birisinin aktarılmış oyu mevcut değildir ve, bu partiden hemen sonra seçmenin oyu bu seçmenin en sonda sıraladığı a partisine aktarıldığına göre, bu parti ile a partisi arasında sıralanan partilerin de kalan oyu yoktur; dolayısıyla, bu iki parti dışında hiçbir partinin kalan oyu yoktur.

Bu durumda, *aktarım yapıldığı anda toplam kalan oy sayısının $2n / (k+1)$ sayısından küçük olması gerekir.* Zira, büyük ya da eşit olsaydı, aktarımdan hemen evvel yalnızca iki parti bu oyları bölüşüyor olduğu için, bu partilerden en az biri kotayı doldurarak bir sandalye daha alacaktı; oysa aktarımın yapılabilmesi için kotayı dolduran hiçbir partinin bulunmaması gerekir.

O halde, *herhangi bir seçmenin oyu ancak son sandalyenin tahsisinden daha sonra son tercihi aktarılabilir, yani, hiçbir seçmenin oyu kendisinin son tercihi aktarılamaz.* Çünkü, kalan oy sayısının $2n / (k+1)$ sayısından daha küçük olması için $(k+1-2) = (k-1)$ 'den daha fazla, yani k tane sandalyenin doldurulmuş olması gerekir.

Son olarak şunun da hatırlanması gerekir ki bir partiye aktarılan oylarla kendisini ilk tercihinde gösteren seçmenlerin sayılarının toplamı bu partiyi son tercihinde göstermeyenlerin sayısını aşamaz. Zira herhangi bir partiye aktarılan oylar ya sadece hiç sandalye kazanmamış partileri bu partiden daha önce sıralamış seçmenlerin oylarıdır –ki bu durumda bu oyların her biri bir oy olarak bu partiye aktarılacaktır– ya da en aşağı bir sandalye kazanmış herhangi bir partiyi bu partiden önce sıralamış seçmenlerin oylarıdır –ki bu durumda bu oylar belli bir nisbetle tenzil edilerek bu partiye aktarılacaktır. Yani her hâlükârda bu partiye aktarılan oyların sayısı, oyları bu partiye aktarılan seçmenlerin sayısını geçmeyecektir. Şimdi, her-

hangi bir partiyi en sona sıralayan seçmenlerin oyları bu partiye aktarılamayacağına göre, bu partiye aktarılan toplam oylarla bu partiyi zaten ilk tercihlerinde göstermiş seçmenlerin sayılarının toplamı bu partiyi son tercihlerinde göstermeyen seçmenlerin sayısını aşmayacaktır.

Nihayet herhangi bir a partisinin $rn/(k+1)$ 'i aşkın bir seçmen kitlesince en sonda sıralandığını kabul edelim. Bu durum a partisini ilk tercihlerinde gösteren seçmenlerle bu partiye aktarılan oyların sayılarının toplamı $n-rn/(k+1) = (k+1-r)n/(k+1)$ sayısından ve dolayısıyla $(k+1-|r|)n/(k+1)$ sayısından daha küçük olacaktır. Yani, a partisi sandalye kazanmak için gerekli olan rasyonel Droop kotasını $k+1-|r|$ defa dolduramayacak ve $k+1-|r|$ 'den daha az sandalye kazanabilecektir. Bir başka deyişle, böyle bir a partisinin kazanacağı sandalye sayısı $k-|r|$ 'yi aşamayacaktır.

Ek 6.3. Dar Çoğunlukçu Uzlaş Çoğunluğa Saygılıdır

Tüm seçmenlerin temsil heyetleri üzerindeki tercihlerinin A1 aksiyomu uyarınca partiler kümesi P üzerindeki tercihlerinden türemiş olduğunu düşünelim. Şimdi, p partinin k sandalye için yarıştığı bir seçim bölgesinde, çoğunluğu aşkın bir seçmen kitlesinin herhangi bir a partisini en sonda sıraladığını kabul edelim. Parti sayısının $p=2$ olduğu durumda, bu aynı zamanda çoğunluğu aşkın bir seçmen kitlesinin diğer partiyi başta sıralamış olduğunu gösterir, ki böyle durumlarda Dar Çoğunlukçu Uzlaş yönteminde diğer parti tüm sandalyeleri kazanır ve a partisi hiçbir sandalye kazanamaz. O halde, parti sayısının ikiden fazla olduğunu farzedelim. Önce, çoğunluğunu a partisinin oluşturduğu bir H temsil heyeti Dar Çoğunlukçu Uzlaş yönteminde seçilmiş ise, a partisini en başta sıralamayan herhangi bir seçmenin a partisini başta sıralamasıyla seçilecek herhangi bir temsil heyetinde de en az H 'daki kadar a partisine ait sandalye vardır, zira bu seçmenin yeni sıralamasında H temsil heyeti daha alt bir dereceye düşmediği gibi H 'nın üstüne çıkan tüm temsil heyetlerinde de en az H 'daki kadar a partisine mensup aday vardır. O halde, a partisini en sonda sıralamayan tüm seçmenlerin bu partiyi ilk tercihlerinde gösterdiklerini kabul edelim. Farzedelim ki, a partisine mensup k' aday içeren böyle bir H temsil heyeti seçilmiştir. Çoğunluğu aşkın a aleyhtarlarının her biri böyle bir temsil heyetini

$$d' = \binom{k' + p - 1}{k'}$$

veya daha aşağıda sıraladıklarına göre temsil heyeti seçmek için en azından d' . onayların sayılmış olması gerekir. Fakat A1 aksiyomunca, böyle bir sıraya konulan temsil heyetleri yalnızca iki partinin temsilcilerini ihtiva ettiği için, eğer d' . dereceden onayların sayılmasıyla seçim bitmiş ise H temsil heyetinde yalnız iki partinin adayları bulunur. Bu durumda, parti sayısı $p > 2$ olduğu için hiç sandalye alamamış bir b partisinin olması gerekir. Şimdi, H' 'daki a partisine mensup $k' - (k - k') = 2k' - k > 0$ adayı b partisine mensup adaylarla değiştirelim ve bu yeni temsil heyetine H'' diyelim. Şu halde a partisini ilk tercihlerinde gösteren tüm seçmenler H'' temsil heyetini d' derecesinden daha yukarıda sıralarlar. Tüm a aleyhtarları H'' heyetini H' 'nin üstünde sıralayacaklarına göre H'' daha d' . dereceden onaylar sayılmadan tüm toplumun onayını kazanır, ki bu da H' 'nin seçilmemesi gerektiğini gösterir. Şimdi de H' 'nin $d^* > d'$ gibi bir onay derecesinde seçildiğini farzedelim. Şimdi, H' 'daki a partisine ait $2k' - k$ sandalyeyi başka bir c partisine verelim ve bu yeni temsil heyetini H''' ile gösterelim. Bu durumda, a partisini ilk tercihlerinde gösteren tüm seçmenler H''' heyetini en aşağı d' . sıraya koymuşlardır. Diğer tarafta a partisini en sonda sıralayan seçmenlerin hepsi H''' heyetini H' 'nin daha yukarısına koyduklarına göre H''' tüm seçmenlerin $d^* - 1$. dereceden onayını almıştır ki bu da H' 'nin seçilmediğini gösterir.

B Ö L Ü M

PARTİLERİN BÖLÜNME VE BİRLEŞMESİNDE SEÇİM YÖNTEMİNİN ETKİSİ

7. PARTİLERİN BÖLÜNME VE BİRLEŞMESİNDE SEÇİM YÖNTEMİNİN ETKİSİ

Herhangi bir seçim yönteminin ihdası, bir siyasadaki partilerin siyasal spektrumdaki konuşlanmalarını, sayılarını, ve aralarındaki rekabetin özelliklerini etkilemesi beklenebilecek çok belirleyici bir etken olarak görülebilir. Nitekim, siyaset kuramı Duverger (1954) hipotezi gibi bu konuya ilişkin beklentiler, önermeler de getirmiştir. (Bu hipoteze göre, dar bölgeli çoğunluk seçim yönteminde ısrar edilirse, uzun vadedeki dengede iki partili bir siyasa beklenmelidir.) Belli ki, seçmenlerin toplumu ilgilendiren konular üzerindeki tercihleri verildiğinde, uygulanacak seçim yöntemi bu tercihlere sahip seçmenlerin desteklerini kazanabilmek için rekabete girecek partilerin oynayacakları oyunun kurallarını saptayacak, bu kurallara göre de yeni ya da eski siyasî partiler tavır alacaklar, bazıları siyaset arenasından çekilirken başkaları girecekler, ve iktisadî, ideolojik, ahlâkî, etnik ve başka boyutlarda kendilerini seçmen muvacehesinde konuşlandıracaklardır. Bu konuşlanmada sayıları ve birbirlerine nazaran seçtikleri siyasî yerleri itibariyle bir denge oluşturmaları düşünülmüşse, böyle bir dengenin özellikleri incelenebilir, başka bir seçim yöntemi geçerliyken beklenebilecek bir dengeyle karşılaştırılabilir.⁵⁸

Bunların hepsi yapılabilir. Yapılabilir de, çok sayıda çeşitli uzmanların çok yıllarını alır. Siyaset bilimciler, oyun kuramcılar herhalde bu konuları genelde ve özelde uzun süre araştıracaklardır. Biz burada bu genel konu içinde nisbeten basit ve eni-boyu belli iki soru sorarak, yanıtlarını arayacağız. Bu soruları, incelediğimiz çeşitli seçim yöntemleri için ayrı ayrı yanıtlayacağız. İlk sorumuz şudur: *Bir seçim yöntemi ihdas edildiğinde, bunun mevcut siyasî partilerde bölünme ya da birleşmeleri özendirir mi?* İkinci sorumuz da bunun yanıtına bağlı olarak şudur: *Beklenebilirse, incelenen seçim yönteminin daha önce belirlenmiş olan özellikleri böylece nasıl değişikliğe uğrar?* Örneğin, bir seçim yönteminin çoğunluğa saygı gibi özellikleri var idiyse, özendirdiği bölünmeler ya da birleşmeler de hesaba katıldığında bu özellikleri sürer mi?

Böyle bir soruyla esasında seçim yöntemlerinin tanıtımı esnasında kısacık bir biçimde karşılaşmıştık. İki Turlu Çoğunluk yöntemiyle tanışırken görmüştük ki, Tablo 3.1'deki profil verildiğinde, buradaki a partisi İki Turlu yöntemle seçimi

⁵⁸ Sözü edilen konu esasında iktisat kuramında eksik rekabetli ortamda, örneğin bir Bertrand ya da Cournot dengesi hâsıl olacak bir sanayide, bu bilindiği takdirde hangi ürünleri üretmeyi seçen hangi firmaların barınacağı (ve bu arada bunların büyüklükleri ve sayıları) konusunun bir yakın paralelini oluşturmakta, temelde benzer (çok aşamalı oyunlar kuramı) analiz yöntemlerini çağırılmaktadır

kazanamazken, ortadan bölünmek suretiyle kazanır hale gelmektedir, ve böylece de elemelerde çoğunluğa saygı ilkesi dolaylı yoldan ihlâl edilmektedir. İşte burada incelemek istediğimiz tipik olay bu türdendir. Daha önceki bölümlerde vardığımız bazı sonuçları burada bir sınavdan daha geçirerek, önceki bölümlerde tanıyıp teftiş ettiğimiz seçim yöntemlerinin, olası bir bölünme ya da birleşme yoluyla partilerin kendilerine daha fazla çıkar sağlamalarına imkân verip vermediklerini, veriyorlarsa bunun sonucunda seçim yönteminin daha önce saptadığımız özelliklerinin dolaylı yoldan bozulup bozulmadığını anlamak istiyoruz.

Bunu incelemeye başlamadan önce, bizi yanıltmayacağını düşündüğümüz fakat araştırmamızı kolaylaştıracak olan iki varsayım yapmak istiyoruz. Bunlardan ilki partilerin bölünmelerine ilişkin **B1** varsayımı, ikincisi ise birleşmelerine ilişkin **B2** varsayımı olacaktır. İkisi de herhangi bir partinin bölünmüş ve birleşik hallerinin seçmen tercihleri nezdindeki ilişkilerini konu edinmektedir. **B1**, *bir parti bölündüğünde ortaya çıkan bölük kopyalarının, seçmen tercihi nezdinde bitişik sıralanacaklarını ve kendisinden koştukları bütünün diğer partilere göreli sırasını koruyacaklarını varsaymaktadır.* **B2** ise, *iki partinin birleşmesinden oluşan partinin baştaki iki partinin ikisinin de tercih edildiği her partiye tercih edilmeye devam edeceğini, üstelik birleşen partilerin her ikisine de tercih edilen her partinin bunların birleşimine tercih edilmeye devam edeceğini varsaymaktadır.*

Görüldüğü gibi, bu varsayımlar oldukça tarafsız niteliktedir. Yani bölünme veya birleşmeye sunî bir hız verici içerikten yoksun oldukları gibi, üstelik böyle olgulara seçim yönteminin kendi etkisi dışında kolaylık ya da zorluk çıkartılmamış olmasını sağlamaya yöneliktirler. Meselâ, birleşmek suretiyle seçmen nezdinde daha beğenilir, ya da daha az beğenilir parti üretilmemektedir. Böyle bir varsayımın yokluğunda, örneğin birleşmeyi ödüllendiren seçmen tercihleri karşısında partilerin birleşmeleri, bölünmeyi ödüllendiren seçmen tercihleri karşısında da bölünmeleri beklenebilir. Fakat o takdirde buradaki etken seçim yönteminin dışında, seçmen tercihlerinin bölünme ve birleşmeyi nasıl değerlendirdiği olmaktadır. Biz ise bu gibi tesirler mümkün olduğunca etkisizken seçim yönteminin etkisini yalnız başına bırakarak yakalamak istiyoruz.

Bu varsayımlarla, şimdi seçim yöntemlerini inceleyerek, partilerde bölünme ya da birleşmeyi ödüllendirip ödüllendirmediklerine bakalım. İşe Çoğunluk, En Büyük Kalan ve En Büyük Ortalama seçim yöntemlerinin oluşturduğu grupla başlayalım.

7.1. Çoğunluk, En Büyük Kalan ve En Büyük Ortalama Seçim Yöntemlerinde Partilerin Bölünme ve Birleşmesi

Dar bölgede Çoğunluk, En Büyük Kalan ve En Büyük Ortalama seçim yöntemleri aynı sonucu verdiği göre, buradaki incelememize dar bölgeden başlamak kolaylık yaratacaktır. Dar bölgede, bu yöntemlerin herhangi biriyle, en çok seçmenin ilk tercihlerini olmayı başaran parti oradaki tek sandalyeyi kazanacağı için, **B1** varsayımı doğru olduğu müddetçe hiçbir partinin bölünerek sandalye sayısını artırması beklenemez. Öbür yandan, dar bölgede sandalye kazanamayan "birbirine yakın" iki partinin birleşerek müşterek rakiplerini geride bırakacak ilk tercih onayını tek yerde toplamaları ve birleşimleri olan partinin bu sayede oradaki sandalyeyi kazanması olabilecek bir şeydir. Tablo 7.1'deki tercih profiline bakarsak, ilk tercih oylarının %38'ini alan a partisi, geri kalan oyları eşit bir biçimde bölüşen b ve c rakiplerinin önünde seçimi bitirerek bölgedeki sandalyeyi kazanmaktadır. Oysa, b ve c partileri birleşerek yeni bir B (seçim ittifakı) partisi oluştursalarsa, **B2** varsayımıyla, seçmenlerin %62'si, Tablo 7.2'de görülen şekilde, birleşik B partisini a partisine tercih edecek ve, böylece, birleşme olmadığı takdirde a partisine giden sandalye bu sefer birleşik B partisine gidecektir.

Tablo 7.1: Bir Tercih Profili

38 Seçmen	31 Seçmen	31 Seçmen
a	b	c
b	c	b
c	a	a

Tablo 7.2: Tablo 7.1 'deki Tercih Profiline b ve c Birleştiğinde B2 Varsayımı Uyarınca Alacağı Hal

38 Seçmen	62 Seçmen
a	B
B	a

Görülüyor ki, *dar bölgede Çoğunluk, En Büyük Kalan ve En Büyük Ortalama seçim yöntemlerinin herhangi biri uygulandığında , hiçbir parti bölünmekle yarar sağlayamadığı halde, birleşmek (ya da seçim öncesinde ittifaklar oluşturmak) suretiyle bazı partilerin seçim sonucunu kendi lehlerine çevirmeleri mümkündür.*

Yani bu seçim yöntemleri uygulandığında partiler seçim ittifakları kurarak seçim başarılarını artırabilirler. Fakat şurası da görülebilir ki, bu durum söz konusu seçim yöntemlerinin birleşmeler olmadan sağladıkları seçmede çoğunluğa saygı ilkesinin ihlâlüne yol açabilecek nitelikte olmadığı gibi, bu yöntemlerin birleşme imkânından yoksun ortamda ihlâl ettiklerini görmüş olduğumuz öbür ahlâkî ilkelere birleşme kapısının açılması sayesinde sağlamaları sonucu da hâsıl olmayacaktır. O halde, şu ana kadar, yani dar bölgedeki incelemelerimiz sonucunda, bu yöntemlerin her zamanki ahlâkî ilkelerimiz indindeki sicillerinde bir değişikliğe yol açacak hiçbir yeni delil olmadığına karar verilmiştir.

Geniş bölgedeki uygulamalarına gelince, burada bu seçim yöntemleri birbirlerinden farklı davranacaklardır. Her şeyden önce, çoğunluk yönteminin davranışında dar bölgeden geniş bölgeye geçişte bir değişiklik olmayacağını ve yine bazı partilerin birleşmek yoluyla sonucu lehlerine çevirme imkânları olduğu halde hiçbir partinin ayrılma yoluyla kazandığı sandalye sayısını artırmayacağını kaydedelim. Meselâ, yukarıdaki Tablo 7.1'de sunulan tercih profili şimdi $k = 4$ sandalyeli bir seçim bölgesinde düşünürsek, bu profile göre, Çoğunluk yöntemiyle, seçmenlerin %38'inin oyunu alan *a* partisi bu sefer buradaki dört sandalyenin dördünü de kazanacak, yani seçilen temsil heyeti aaaa şeklini alacaktır. Oysa, *b* ve *c* partileri bir yeni *B* partisinde birleştiklerinde, yine Tablo 7.2'de görüldüğü gibi, birleşik *B* partisi seçmenlerin %62'sinin oyunu alarak, bu sefer sandalyelerin hepsini *B* kazanacak, yani seçilen temsil heyeti BBBB şeklinde olacaktır.

En Büyük Ortalama seçim yöntemine gelince, Ek 7.1'de gösterildiği gibi, bu seçim yöntemi de genelde partileri birleşmeye (ya da seçim öncesi ittifak oluşturmaya) teşvik eder. Şöyle ki, bu yöntemin uygulandığı bir seçim bölgesinde iki parti birleştğinde, birleşen partileri ilk tercihleri olarak sıralayan seçmenler bu partilerin birleşimini de ilk tercihleri olarak sıralamaya devam ettikleri sürece, eşitlik bozucu kurala başvurmak gerekip de bunda çok ters aritmetik tesadüflerle⁵⁹ karşılaşılacakça, birleşik parti en az birleşen partilerin kazandıkları sandalyelerin toplamı kadar sandalye kazanır. O halde, bu seçim yöntemi uygulandığında, Çoğunluk yöntemi

⁵⁹ Burada söz konusu aritmetik terslik, eşitlik bozucu kuralın hem birleşik partinin aleyhine hem de birleşen partilerin lehlerine eşitliği bozuyor olmasıdır

minde olduğu gibi, yine hiçbir parti bölünme yoluyla seçimin sonucunu kendi lehine çeviremez. Partilerin birleşme yoluyla kazandıkları toplam sandalye sayısını artırmabileceklerini görmek içinse, yine Tablo 7.1'deki tercih profiline dönelim. Sandalye sayısının $k = 4$ olduğu bir seçim bölgesinde En Büyük Ortalama seçim yöntemiyle bu tercih profiline göre a partisi iki ve geriye kalan b ve c partileri de birer sandalye kazanırlar, ve böylece, seçilen temsil heyeti aabc olur. Oysa, b ve c partileri birleşirlerse, Tablo 7.2'den de görülebileceği gibi, sandalyelerin üçünü birleşik B partisi, birini de a partisi alır ve seçilen temsil heyeti aBBB olur.

En Büyük Kalan yöntemi uygulanan geniş seçim bölgelerinde ise, Ek 7.2'de gösterildiği gibi, hem birleşerek hem de bölünerek partilerin sonucu kendi lehlerine değiştirmeleri mümkündür. Düşünelim ki, kota doldurmak suretiyle dağıtılan sandalyelerden sonra bir ya da birkaç sandalye artakalmış, ve kalan oyları itibariyle yeterince önde gelmeyen, dolayısıyla kalan sandalyelerden kazanamayan iki parti, kalan oyları toplandığında bu kalan oy toplamıyla sandalye kazanacak kadar öne geçmektedirler.⁶⁰ O zaman bu iki parti birleşmek suretiyle bir kalan sandalye kazanabilirler - yeter ki bu birleşen partileri ilk tercihlerinde gösteren seçmenler birleşik partiyi de ilk tercihlerinde gösterebilirler. Öbür yandan, herhangi bir partinin kalan oyları en son sandalyeyi alan partinin kalan oylarının iki katından fazlaysa, bu parti kendisini ilk tercihlerinde gösteren seçmenleri bölünmeden sonra hangi partiye oy verecekleri konusunda yönlendirebildiği sürece, ikiye bölünerek bir sandalye daha kazanabilir. Yahut, kotayı aştığı halde, kalan oylarıyla sandalyelerden hiç kazanamamış olan bir partinin kalan oylarıyla kotanın toplamı eğer en son sandalyeyi alan partinin kalan oylarının iki katını aşıyor ise, böyle bir parti de yukarıdaki şartlarda bölünerek bir sandalye daha kazanabilir. Ayrıca, şu da görülebilir ki, bunların dışındaki durumlarda partilerin bölünmelerinin ya da birleşmelerinin kendilerine bir faydası olmayacaktır (bkz. Ek 7.2).

Şimdi de En Büyük Kalan seçim yönteminin uygulandığı geniş seçim bölgelerinde partilerin birleşme ya da bölünme yoluyla sonucu kendi lehlerine nasıl çevirebileceklerini görmek için $k = 2$ sandalyeli bir geniş seçim bölgesinde Tablo 7.3'te gösterilen tercih profilini ele alalım. En Büyük Kalan seçim yöntemi $q^* = n / k$ kotasını kullandığında nispî temsil ilkesini sağladığına göre, biz de kotayı $q^* = 100 / 2 = 50$ olarak alalım. Böyle olduğunda, En Büyük Kalan seçim yöntemi, Tablo 7.3'teki tercih profiliyle karşılaştığında, burada ab temsil heyetini seçer.

⁶⁰ Hattâ belki kotayı doldurmaktadırlar

Tablo 7.3: Bir Tercih Profili

42 Seçmen	20 Seçmen	19 Seçmen	19 Seçmen
a	b	c	d
b	c	d	c
c	d	b	b
d	a	a	a

Dikkat edilirse, bu tabloda a partisinin aldığı 42 oy kendisinden sonra en fazla oy alan b partisinin aldığı 20 oyun iki katından fazladır. Şimdi a partisinin ikiye bölünerek a' ve a'' partilerini kurduğunu, ve a partisini ilk tercihlerinde gösteren seçmenlerin yarısının a' partisini, geri kalan yarısının da a'' partisini ilk tercihlerinde gösterdiklerini, nihayet yeni parti kümesi $P' = \{a', a'', b, c, d\}$ üzerinde oluşan tercih profilinin de Tablo 7.4'teki gibi olduğunu düşünelim. Kolayca görülmektedir ki, bu tablodaki profilde En Büyük Kalan seçim yöntemiyle şimdi artık $a'a''$ temsil heyeti seçilecektir.

Tablo 7.4: Tablo 7.3'teki Tercih Profiline a Bölündüğünde Yeni Partiler Kümesi $P' = \{a', a'', b, c, d\}$ Üzerinde B1 Varsayımı Uyarınca Alacağı Hal

21 Seçmen	21 Seçmen	20 Seçmen	19 Seçmen	19 Seçmen
a'	a''	b	c	d
a''	a'	c	d	c
b	b	d	b	b
c	c	$a' (a'')$	$a' (a'')$	$a' (a'')$
d	d	$a'' (a')$	$a'' (a')$	$a'' (a')$

Üstelik, Tablo 7.3'e dönersek, buradaki a partisi çoğunluğu aşkın bir seçmen kitlesince en sonda sıralanmıştır. Dolayısıyla, nispî temsil ilkesince iki sandalyeden birinin a partisine kapalı olması gerekirdi. Oysa, şimdi a partisinin bölünerek oluşturduğu a' ve a'' partileri iki sandalyeyi de almışlar ve böylece, *En Büyük Kalan seçim yönteminin uygulanması partilerin bölünmesini teşvik edebilmekte,*

ve bu suretle dolaylı olarak nispî temsil ilkesi ihlâl edilebilmektedir.

Şimdi de yine En Büyük Kalan seçim yöntemi uygulandığında birleşmenin partilere nasıl yarar getirebileceğini görmek için Tablo 7.3'e geri dönelim. Dikkat edilirse, 19'ar oy alan c ve d partileri burada hiç sandalye alamamışlardır. Oysa, bu iki parti birleşip yeni bir C partisi kurarlarsa, **B2** varsayımınca, Tablo 7.5'te görüldüğü gibi, birleşik C partisi ikinci parti konumuna yükselecek ve En Büyük Kalan seçim yönteminde aC temsil heyeti seçilecektir.

Tablo 7.5: Tablo 7.3'teki Tercih Profilinin c ve d Birleştiğinde B2 Varsayımınca Yeni Partiler Kümesi $P'' = \{a, b, C\}$ Üzerinde Alacağı Hal

42 Seçmen	20 Seçmen	38 Seçmen
a	b	C
b	C	b
C	a	a

Özetlersek, *Çoğunluk ve En Büyük Ortalama seçim yöntemleri partilerin bölünmemelerini ve olsa olsa birleşmelerini teşvik eder: partilerin bölünerek bu yöntemlerin sonucunu lehlerine çevirmeleri mümkün olmadığı gibi, bu seçim yöntemleri uygulandığında partilerin birleşmesi olsa olsa bu partilerin kazanacakları toplam sandalye sayısını artırır. Öbür yanda, En Büyük Kalan seçim yöntemi uygulandığında partilerin bölünerek kendilerine yarar sağlamaları mümkün olduğu gibi, birleşerek de yarar sağlamaları mümkündür, ve böylece dolaylı olarak nispî temsil ilkesi ihlâl edilebilir.*

7.2. İki Turlu Çoğunluk Seçim Yönteminde Partilerin Bölünme ve Birleşmesi

Seçim yöntemlerinin çoğunluğa saygı ilkesine uyup uymadığını incelediğimiz 6. Bölüm'de, dar bölgede çoğunluğa saygılı olan İki Turlu Çoğunluk seçim yönteminin, bazan bir partinin bölünmesine ödül verebileceğini ve, sonuçta, bu yöntem uygulandığında elemelerde çoğunluğa saygı ilkesinin dolaylı olarak ihlâl edilebildiğini - biraz erken bir noktada olmuş olsa da - Tablo 3.1'e bakarak görmüştük. Şimdi bunu bir de burada, yine Tablo 7.3'teki profil ile görelim. Bu tablodaki profile İki

Turlu Çoğunluk seçim yöntemi uygulandığında, ikinci tura kalan partiler a ve b olacak, halkın %58'i de b partisini a partisine tercih ettiğine göre, ikinci turda b partisi kazanacaktır. Oysa, a partisi a' ve a" partilerine bölünür ve yeni partiler kümesi üzerindeki tercih profili de **B1** varsayımına uygun bir biçimde Tablo 7.4'teki gibi tecelli ederse, ikinci tura kalan partiler, a partisini temsil ettikleri düşünülen sun'î kopyaları, a' ve a" partileri olacaktır. İkinci turda da bunlardan muhakkak birisi kazanacak ve, hangisi kazanırsa kazansın, esasında a kazanmış olacaktır. Böylece, halkın çoğunluğunu aşkın (%58'lik) bir kitlece en kötü parti addedilen a partisi, sistemi "kurcalamak" suretiyle, dolaylı bir yoldan kendini çoğunluk iradesine rağmen seçtirmiş olacak, elemelerde çoğunluğa saygı ilkesi dolaylı yoldan ihlâl edilmiş olacaktır: *İki Turlu Çoğunluk seçim yöntemi uygulandığında bir partinin bölünmek suretiyle kendine yarar çıkarması ve dolaylı yoldan elemelerde çoğunluğa saygı ilkesinin ihlâli mümkündür.*

7.3. Aktarılabilir Oy Seçim Yönteminde Partilerin Bölünme ve Birleşmesi

Tüm seçmenler nezdinde ardarda sıralanan herhangi iki partiye *birbirine yakın* diyelim. Şimdi birbirine yakın herhangi iki parti düşünelim. Aktarılabilir Oy seçim yöntemi uygulandığında bu iki partinin birleşmesi dar bölgede kendileri açısından bir yarar sağlar mı?

Birleşmeden evvel bu iki partiden hiçbirinin kazanamadığını düşünelim. Önce, sandalyeyi kazanan bir b partisi sandalyeyi kazandığında bu iki partiden herhangi birinin oylarının aktarılmamış olduğu durumu inceleyelim. Bu partilerin oyları yekdiğerine aktarıldığı için, diğer partinin oyları aktarılmış olsun ya da olmasın, bu partileri b partisinden daha yukarıda sıralayan hiçbir seçmenin oyu sandalyeyi kazandığında b partisine aktarılmamıştır. Şimdi, eğer *Droop kotası kullanılmışsa*, seçmenlerin çoğunluğu aşkın bir kesimi b partisini bu partilerin yukarısında sıralamış demektir. O halde, seçmenlerin çoğunluğu aşkın bir kesimi b partisini birleşen partilere tercih ettiğinden, bu iki parti birleştikten sonra da b partisinin oyları aktarılmadan birleşik partinin toplam oyu Droop kotasına yetmeyecektir. Fakat birleşmeden evvel b partisinden önce oyları aktarılan partilerden, birleşen partiler dışındakilerin, tümünün oyları b partisinden önce aktarılabilecek ve, dolayısıyla, b partisi oyları aktarılmadan evvel yine Droop kotasını doldurup sandalyeyi kazanacaktır.

Şimdi de b partisi sandalyeyi kazandığında birleşen partilerin her ikisinin de oylarının aktarıldığı durumu ele alalım. Bu iki partiden herhangi birinin oylarının aktarıldığı ilk adımı düşünelim. Bu adımdan önce oyları aktarılmış olan tüm partilerin oyları birleşmeden sonra da aynı sırayla aktarılacaktır. [Bunu görmek için adımları sırayla takip edelim. Oyları ilk aktarılan partinin oyları yine ilk olarak aktarılacaktır. Şimdi bahsedilen adımdan önceki herhangi bir adıma kadar partilerin birleşmeden sonra da birleşmeden önceki sırayla aktarıldığını kabul edelim. Şu anda birleşik parti hariç her partinin toplam oylarının sayısı birleşmeden önce bu adımdaki toplam oylarının sayısı kadardır, zira bu partilerden herhangi birine oyları aktarılan tüm seçmenler birleşen partileri (ve dolayısıyla şimdi de birleşik partiyi) bu partiden aşağı sıralamışlardır ve bu oyların şimdiye kadarki hareketi üzerinde bu birleşmenin hiçbir tesiri olmamış, ve diğer tarafta birleşen partileri böyle herhangi bir partiden daha yukarıda sıralayan hiçbir seçmenin oyu birleşmeden önce bu adımdan evvel bu partiye aktarılmadığı gibi (birleşik partinin toplam oyu birleşen partilerin herbirininkinden fazla olacağından) birleşmeden sonra da bu partiye aktarılmamış olacaktır. Dolayısıyla, birleşmeden önce oyu en az olan partilerin birleşmeden sonra da oyları en az olacak ve aynı olduğunu farzettığımız eşitlik bozucu kurala göre de aynı partinin oyları aktarılacaktır. Tümevarım yönteminde, bahsi geçen adıma kadar aynı sıra takip edilecektir.] Fakat şimdi oyları aktarılan partinin –ki bu birleşen partilerden biridir– adı listeden silinip oyları diğer partiye aktarılacağı için, birleşmeden sonra da bu adımın sonrasında birleşmeden önceki sıraya göre partilerin oyları aktarılacaktır. [Bahsi geçen adıma kadar birleşme öncesinde ve sonrasında aynı sıra takip edildiği için, aktarımdan hemen sonra birleşmeden önceki durumla birleşmeden sonraki durum "aynı" olacaktır, o kadar ki birleşmeden önce birleşen partilerden oyları aktarılmayan partinin yerine birleşik parti geçmiş olacaktır.] Dolayısıyla, bu durumda da b partisi sandalyeyi kazanacaktır.

Özetle, *Droop kotası kullanılırsa yakın partilerin birleşmesi dar seçim bölgesinde bu partiler için bir fayda sağlamayacaktır.*

Droop kotası değil de rasyonel Droop kotası kullanılsaydı ne olurdu? Bu durumda, birleşmeden yakın partilerin yarar elde edebileceğini görmek için Tablo 7.6 'daki durumu inceleyelim. Burada hiçbir parti $D^* = 100 / 2 = 50$ kotasını aşmadığı için en az ilk tercih oyuna sahip olan a partisinin oyları bu partiyi ilk tercihlerinde gösteren seçmenlerin ikinci tercihleri olan b partisine aktarılacak ve b partisinin toplam oyları kotayı dolduracak, b partisi seçilecektir.

Tablo 7.6: Bir Tercih Profili

20 Seçmen	30 Seçmen	25 Seçmen	25 Seçmen
a	b	c	d
b	a	d	c
c	c	a	a
d	d	b	b

Şimdi c ve d partilerinin birleşerek bir C partisi kurduklarını düşünelim. B2 varsayımı uyarınca yeni partiler kümesi $P=\{a, b, C\}$ üzerindeki tercih profili Tablo 7.7'deki gibi olacak ve ilk aşamada C partisi kotayı doldurarak seçimi kazanacaktır.

Tablo 7.7: Tablo 7.6'daki Tercih Profiline c ve d Birleşüğünde B2 Varsayımınca Yeni Partiler Kümesi $P'=\{a, b, C\}$ Üzerinde Alacağı Hal

20 Seçmen	30 Seçmen	25 Seçmen	25 Seçmen
a	b	C	C
b	a	a	a
C	C	b	b

Birbirinden "uzak" iki partinin birleşmesi seçmenlerin yeni partiler kümesi üzerindeki tercihler birleşik partinin lehine olacak şekilde türetilirse, doğal olarak, birleşen partiler seçimi kazanamadığı halde birleşik parti seçimi kazanabilir. Bunu görmek için Tablo 7.8'i göz önüne alalım. Burada seçimi a partisinden gelen oylarla b partisi kazanmaktadır. Seçimi kazanamayan a ve c partileri birleştiklerinde B2 varsayımına uygun olarak seçmen tercihleri yeni partiler kümesi $P=\{A, b\}$ üzerinde Tablo 7.9'daki gibi oluşursa, birleşik A partisi seçimi kazanacaktır.

Tablo 7.8: Bir Tercih Profili

32 Seçmen	33 Seçmen	35 Seçmen
a	b	c
b	c	b
c	a	a

Tablo 7.9: Tablo 7.8'deki Tercih Profiline a ve c Birleştiğinde B2 Varsayımınca Yeni Partiler Kümesi $P'' = \{A, b\}$ Üzerinde Alacağı Bir Hal

67 Seçmen	33 Seçmen
A	b
b	A

Dar bölgede Aktarılabilir Oy yöntemi kullanıldığında herhangi bir partinin bölünmesinin bu partiye faydası olmayacaktır, zira bölünmeden sonra daha önce gösterildiği gibi partilerin oyları bölünmeden önceki sırayla aktarılacaktır.

Geniş bölgeye gelince, Aktarılabilir Oy seçim yönteminin bölünmeye karşı bağışıklığı yok olacak, partiler yine birleşerek sandalye kazanabileceklerdir. Bunu görmek için önce aşağıda Tablo 7.10'daki tercih profiline göre $k=2$ sandalyeli bir temsil heyetinin Aktarılabilir Oy seçim yöntemiyle seçildiğini düşünelim. Burada, ister Droop kotası $D = 34$ kullanılsın, ister rasyonel Droop kotası $D^* = 100 / 3$ kullanılsın, ac temsil heyeti seçilecektir.

Tablo 7.10: Bir Tercih Profili

19 Seçmen	19 Seçmen	17 Seçmen	18 Seçmen	29 Seçmen
a	a	b	c	d
b	c	a	a	a
c	b	c	b	b
d	d	d	d	c

Şimdi a partisinin bölünüp biri b partisine yakın a' partisi diğeri c partisine yakın a'' partisi olmak üzere iki parti oluşturduğunu düşünelim. Bu durumda, seçmenlerin yeni partiler kümesi üzerindeki tercihleri **B1** varsayımı uyarınca Tablo 7.11'deki gibi olacaktır. Yeni durumda yine, hem Droop kotasıyla, hem de rasyonel Droop kotasıyla, $a'a''$ temil heyeti seçilecektir.

Tablo 7.11: Tablo 7.10'daki Tercih Profiline a Bölündüğünde Yeni Partiler Kümesi $P'=\{a',a'',b,c,d\}$ Üzerinde B1 Varsayımı Uyarınca Alacağı Hal

19 Seçmen	19 Seçmen	17 Seçmen	18 Seçmen	29 Seçmen
a'	a''	b	c	d
a''	a'	a'	a''	a'
b	c	a''	a'	a''
c	b	c	b	b
d	d	d	d	c

Herhangi bir partinin bölünerek sandalye sayısını artırıyor olmasının dolaylı yoldan da olsa elemelerde güçlü nispi temsil ilkesinin ihlâline yol açmayacağını görmek için, herhangi bir a partisini $r_n / (k+1)$ sayısını aşkın bir seçmen kitlesinin en sonda sıraladığını düşünelim. Şimdi a partisini en sonda sıralamış herhangi bir seçmenin oyunun bu partiden türeme herhangi bir partiye aktarıldığında diğer partilerin en az $\lfloor r_n / (k+1) \rfloor$ sandalye kazanmış olacağını görmek yeterli olacaktır. Bunu görmek için bu aktarımlardan ilkinin ele alalım. Diyelim ki, a partisini en sonda sıralayan herhangi bir seçmenin oyu herhangi bir b partisinden a partisinden türeme bir a' partisine aktarılmaktadır. Seçmenimizin oyu **B1** varsayımı uyarınca a partisinden türememiş tüm partilerin altında sıralanan bu partiye aktarıldığına göre, aktarımdan evvel, Ek 6.2'de gösterildiği gibi, a partisinden türeme partiler dışında oyu silinmemiş yalnızca b partisi vardır. Bu aktarım a partisini en sonda sıralayan seçmenlerin oyları içerisinde a partisinden türeme herhangi bir partiye aktarılan ilk oy olduğuna göre, b partisinin kalan oylarıyla daha önce a partisinden türeme partiler dışındaki partilerin kazandıkları sandalyeler için kullanılan oyların toplamının en az $\lfloor r_n / (k+1) \rfloor$ olması gerekir. O halde, b partisinin oyları aktarıldığına göre, a partisinden türememiş partilerin şimdiye kadar kazanmış oldukları sandalyelerin sayısı en az $\lfloor r_n / (k+1) \rfloor$ olmalıdır.

Partilerin birleşerek toplam sandalye sayısını artırabileceklerini görmek için, aşağıda Tablo 7.12'deki tercih profiline göre $k=2$ sandalyeli bir seçim bölgesinde Aktarılabılır Oy seçim yöntemiyle bir temsil heyetinin seçildiğini düşünelim. Burada rasyonel Droop kotası uygulandığında, ae temsil heyeti seçilecektir. Şimdi, c ve d partilerinin birleşip yeni bir C partisi kurduklarında, **B2** uyarınca, seçmenlerin yeni partiler kümesi $P=\{a,b,C,e\}$ üzerindeki tercihleri Tablo 7.13'teki gibi olacak, ve bu sefer Ce temsil heyeti seçilecektir.

Tablo 7.12: Bir Tercih Profili

9 Seçmen	14 Seçmen	11 Seçmen	12 Seçmen	33 Seçmen
a	b	c	d	e
b	a	d	c	b
c	c	a	b	a
d	d	b	a	d
e	e	e	e	c

Tablo 7.13: Tablo 7.12'deki Tercih Profiline c ve d Birleştiğinde B2 Varsayımınca Yeni Partiler Kümesi $P'=\{a, b, C, e\}$ Üzerinde Alacağı Hal

9 Seçmen	14 Seçmen	33 Seçmen	33 Seçmen
a	b	C	e
b	a	b	b
C	C	a	a
e	e	e	C

7.4. Çoğunlukçu Uzlaşım Seçim Yönteminde Partilerin Bölünme ve Birleşmesi

Dar seçim bölgelerinde Çoğunlukçu Uzlaşım seçim yöntemi uygulandığında bazı partiler bölünerek seçim sonucunu lehlerine çevirebilirler, fakat bu hiçbir zaman çoğunluğa saygı ilkesinin ihlâline imkân vermez. Önce, dar bölgede bir partinin ikiye bölünerek Çoğunlukçu Uzlaşım yönteminin sonucunu nasıl kendi lehine çevirebileceğini görmek için, Tablo 7.14'teki tercih profiline bakalım.

Tablo 7.14: Bir Tercih Profili

40 Seçmen	15 Seçmen	15 Seçmen	15 Seçmen	10 Seçmen	5 Seçmen
a	b	c	d	e	e
b	c	d	e	d	c
c	a	a	a	a	a
d	e	e	b	b	b
e	d	b	c	c	d

Burada hiçbir partinin bir çoğunlukça birinci dereceden onaylanmadığını, dolayısıyla ikinci dereceden onayların sayılması gerektiğini, ve bu sayımda da a partisini birinci dereceden onaylayan seçmenlerin ikinci dereceden onayları sayesinde b partisinin, arkasında ikinci dereceden çoğunluk desteğini toplayarak, seçildiğini görmekteyiz. Oysa a partisi tüm seçmenlerin üçüncü derecede onayını alarak toplumsal uzlaşa oluşturmaktadır. Dolayısıyla, a partisi ilk tercih olarak kendisini gösteren seçmen kitlesinin ikinci tercihlerinin b partisini ikinci derecedeki onayların sayımında seçtirmesini önleyebilse, üçüncü dereceden onaylar sayıldığında a partisinin seçilmesi kesinlik kazanacaktır. Şimdi a partisinin a' ve a'' partilerine bölündüğünü düşünelim.⁶¹ Bu durumda **B1** varsayımımız gereği, Tablo 7.15'te de görüldüğü gibi, a partisini birinci derecede onaylayan seçmenlerin bir kısmı a' partisini ilk tercih ve a'' partisini ikinci tercih, diğer bir kısmı da a'' partisini ilk tercih ve a' partisini ikinci tercih olarak gösterecekler, böylece a seçmenlerinin (yani a partisini ilk tercihleri olarak sıralayan seçmenlerin) ikinci tercihleri "yine parti içinde kalacak", ikinci dereceden onaylar sayıldığında artık b partisi a partisini geçemeyecektir. Bu suretle, Çoğunlukçu Uzlaşa ancak üçüncü derecede onayların sayımı sonucunda galibi belirleyebilecek, bu sayımda da tabii ki (toplumsal uzlaşa oluşturan) a partisi seçimi kazanacaktır.

⁶¹ Başka bir deyişle iki farklı adayla seçime girdiğini de düşünebiliriz

Tablo 7.15: Tablo 7.14'daki Tercih Profilinin a Partisinin Bölünmesiyle B1 Varsayımı Uyarınca Yeni Partiler Kümesi $P = \{a', a'', b, c, d, e\}$ Üzerinde Alacağı Hal

40 Seçmen	15 Seçmen	15 Seçmen	15 Seçmen	10 Seçmen	5 Seçmen
a' (a'')	b	c	d	e	e
a'' (a')	c	d	e	d	c
b	a' (a'')	a' (a'')	a' (a'')	a' (a'')	a' (a'')
c	a'' (a')	a'' (a')	a'' (a')	a'' (a')	a'' (a')
d	e	e	b	b	b
e	d	b	c	c	d

Çoğunlukçu Uzlaşma seçim yönteminin dar bölgede bir partinin bölünmesini ödüllendirebileceğini gördük. Fakat hemen şunu da ekleyelim ki, böyle bir bölünme, İki Turlu Çoğunluk yönteminde olduğu gibi yöntemin çoğunluğa saygı ilkesini dolaylı yoldan ihlâline kapı açamaz. Söz konusu olan, elemelerde çoğunluğa saygı ilkesinin ihlâli olduğuna göre, bir dar seçim bölgesinde çoğunluğu aşkın bir seçmen kitlesinin en kötüsü olan bir a partisi düşünelim. Gösterelim ki, bu parti bölünse de (bölünmese de) Çoğunlukçu Uzlaşma yöntemi ile seçilemez. (Bölünmeden seçilemeyeceği zaten bilinmektedir, zira Çoğunlukçu Uzlaşma elemelerde çoğunluğa saygılıdır.) **B1** Varsayımına göre, a partisinin bölündüğü partilerin hepsi a partisini en sonda sıralayan çoğunluğu aşkın seçmen grubunca tüm öbür partilerin altında sıralanacaklardır. O halde, bu seçmen topluluğu için toplumsal uzlaşma oluşturan bir b partisi bu kitlece ittifakla a partisinden türeme tüm bölüklerine yeğlenmektedir. Seçim bölgemizde Çoğunlukçu Uzlaşma yöntemiyle seçilecek herhangi bir seçenek, a partisini en sonda sıralamış olan (çoğunluğu aşkın) kitlenin bu b seçeneğinde en az mutlu olan bireyinin b seçeneğini onay derecesinden daha kötü olmayan bir onay dercesinde çoğunluk onayı almış olmak zorundadır. Belli ki, a partisinin bölüklerinden hiçbirisi böyle bir onayı almış olamaz, zira bunların hepsi de çoğunluğu aşkın bir kitlece b seçeneğinin altında sıralanmıştır.

Gördük ki, *dar bölgede Çoğunlukçu Uzlaşma seçim yöntemi, her ne kadar bir partiye bölünmekle kendine yarar sağlamak imkânı yaratabiliyorsa da, bu vasıta ile elemelerde çoğunluğa saygı ilkesinin ihlâline izin vermemektedir.* Âşikârdır ki, *bu suretle seçmede çoğunluğa saygı ilkesinin ihlâline de izin vermez.* Zira, bir

parti seçmenlerin ilk tercihlerine göre çoğunluğu aşkın bir kitlenin onayını almışsa, dar bölgedeki sandalyeyi baştan kazanacak, bu durumda zaten ne bu partinin bölünmesi kendine yarar sağlayabilecek, ne de öbür partilerin bölünmeleri kendilerine bir yarar sağlayabilecektir.

Tablo 7.16: Bir Tercih Profili

40 Seçmen	40 Seçmen	20 Seçmen
a	d	e
b	c	a
c	b	d
d	e	b
e	a	c

Bir de dar bölgede Çoğunlukçu Uzlaşısı yönteminin partilerde birleşmeyi ödüllendirebileceğini görelim. Bunun için Tablo 7.16'daki profile bakmak yeterli olacaktır. Burada Çoğunlukçu Uzlaşısı seçim yöntemi uygulandığında, ikinci derecede onaylarla a partisi seçilmektedir. Oysa, b ve c partileri bir seçim ittifakı ile B partisini oluşturlarsa, **B2** varsayımımıza göre, Tablo 7.17'deki profil ortaya çıkacak, burada da a partisinin ikinci derecede yine 60'ta kalan onay sayısına karşı B ittifakının 80 tane ikinci derecede onayı sayılacak, seçimi bu sefer B kazanacaktır.

Tablo 7.17: Tablo 7.16'deki Tercih Profiline b ve c Birleştiğinde B2 Varsayımınca Yeni Partiler Kümesi $P'' = \{a, B, d, e\}$ Üzerinde Alacağı Hal

40 Seçmen	40 Seçmen	20 Seçmen
a	d	e
B	B	a
d	e	d
e	a	B

Ne var ki, dar bölgede Çoğunlukçu Uzlaşı yöntemi uygulandığında, seçmenlerin çoğunluğu aşkın bir kitlesince "kötü" addedilen partilerin birleşmesiyle oluşan bir birlik partisi de belli ki seçilemez. Bu anlamda, elemelerde çoğunluğa saygı ilkesinin birleşmeli bir siyasaya uyarlaması, dar bölgede Çoğunlukçu Uzlaşı yöntemi tarafından yine sağlanmaktadır. Seçmede çoğunluğa saygı ilkesinin birleşmelere rağmen bu yöntemce dar bölgede sayılmaya devam ettiği de âşikârdır, nasıl ki yukarıda bölünmelere rağmen devam etmekte olduğu açık idiyse.

Özetle, *Çoğunlukçu Uzlaşı seçim yöntemi, dar bölgede birleşmeyi ödüllendirmediği oluyorsa da, bu vasıtaıyla çoğunluğa saygı ilkesinin ihlâlüne yine de izin vermemektedir.*

Tablo 7.18: Bir Tercih Profili

4 Seçmen	1 Seçmen	1 Seçmen	1 Seçmen	1 Seçmen	1 Seçmen	1 Seçmen
a	b	c	d	e	f	g
b	c	d	e	f	g	b
c	d	e	f	g	b	c
d	e	f	g	b	c	d
e	f	g	b	c	d	e
f	g	b	c	d	e	f
g	a	a	a	a	a	a

Artık Çoğunlukçu Uzlaşı yönteminin geniş bölgede partilerin bölünme ve birleşmesini özendirme konusuna gelmiş bulunuyoruz. Baştan belirtelim ki, dar bölgede olduğu gibi, geniş bölgede de bu yöntem gerek bölünmeyi, gerekse birleşmeyi özendirebilmektedir. Önce bölünmeyi nasıl özendirdiğine bakalım. Bunun için $k = 2$ sandalyeli bir geniş seçim bölgesinde Tablo 7.18'deki profile bakarak Geniş Çoğunlukçu Uzlaşı yöntemini uyguladığımızda seçim sonucunu hesaplamakla başlayalım. Burada uyguladığımız rasyonel Droop kotası $D^*(n,k) = 10/3$ olduğuna göre, a partisi birinci dereceden aldığı 4 onayla bir sandalye kazanacak, ikinci dereceden onaylar sayıldığında da b partisi öbür sandalyeyi alacaktır, yani seçilen temsil heyeti \underline{ab} olacaktır. Oysa, a partisi a' ve a" partilerine bölündüğünde, B1 varsayımımız uyarınca, Tablo 7.19'daki profillerden biri ortaya çıkmaktadır. Bunlardan herhangi birine göre, a' ve a" dışındaki partilerin hiçbirinin

ikinci derecede onayları 2'yi aşmamakta, ve bu bölgede Geniş Çoğunlukçu Uzlaş yöntemi ile $a'a''$ temsil heyeti seçilmektedir. Zira bunlarda birinci derecede onaylarla sandalye kazanan bir parti olacaksa, bu ya a' ya da a'' olacaktır, ve bu takdirde bunlardan öbürü de ikinci derecede onaylarla öbür sandalyeyi kazanacaktır. Yok her ikisinin de birinci dereceden onayları kotanın altında kalıyorsa, o zaman her ikisi de ikinci derecede 4'er tane onay alarak birer sandalye kazanacaklardır.

Tablo 7.19: Tablo 7.18'daki Tercih Profiline a Bölündüğünde B1 Varsayımı Uyarınca Yeni Partiler Kümesi $P'' = \{a', a'', b, c, d, e\}$ Üzerinde Alacağı Hal

4 Seçmen	1 Seçmen	1 Seçmen	1 Seçmen	1 Seçmen	1 Seçmen	1 Seçmen
$a' (a'')$	b	c	d	e	f	g
$a'' (a')$	c	d	e	f	g	b
b	d	e	f	g	b	c
c	e	f	g	b	c	d
d	f	g	b	c	d	e
e	g	b	c	d	e	f
f	$a' (a'')$	$a' (a'')$	$a' (a'')$	$a' (a'')$	$a' (a'')$	$a' (a'')$
g	$a'' (a')$	$a'' (a')$	$a'' (a')$	$a'' (a')$	$a'' (a')$	$a'' (a')$

Geniş Çoğunlukçu Uzlaş yönteminin geniş bölgede bölünmeyi nasıl ödüllendirdiğini görmüş bulunuyoruz. Üstelik bunu öyle bir örnekte görmüş bulunuyoruz ki, aynı zamanda elemelerde çoğunluğa saygı ilkesinin de dolaylı yoldan ihlâlini göstermektedir. Zira Tablo 1.18'deki profile göre halkın % 60'ı tarafından en son da sıralanan a partisinin bölünme yoluyla ortaya çıkardığı iki kopyası seçim bölgemizdeki iki sandalyeyi aralarında paylaşmaktadırlar. Demek ki, *Geniş Çoğunlukçu Uzlaş yöntemi, dar bölgede olduğu gibi, geniş bölgede de bölünmeyi ödüllendirebilmekte, fakat dar bölgedekinin aksine, buradaki ödüllendirmesi, sonuçta elemelerde çoğunluğa saygı ilkesinin dolaylı yoldan ihlâlüne de izin verebilmektedir.*

Son olarak, Geniş Çoğunlukçu Uzlaş yönteminin birleşmeleri de ödüllendirebildiğini görmek için, Tablo 7.20'deki profile bakalım. Yine $k = 2$ sandalyeli bir geniş bölgede Geniş Çoğunlukçu Uzlaş yöntemini uyguladığımızda, buradaki hiçbir partinin birinci derecede onaylarının $D^* = 100/3$ olan kotayı doldurmaya

yetmediğini, fakat a ve d partilerinin ikinci derecede onaylarının (sırasıyla 51 ve 49 ile) kotayı doldurarak seçimde a ve d partilerine birer sandalye kazandırdığını, ad temsil heyetinin seçildiğini görüyoruz. Oysa, buradaki b ve c partileri bir B partisinde birleştiklerinde, **B2** varsayımımıza uyarınca Tablo 7.21'deki profil çıkacak, buna göre de a ile B birer sandalye kazanacaklar, aB temsil heyeti seçilecektir.

Tablo 7.20: Bir Tercih Profili

31 Seçmen	29 Seçmen	20 Seçmen	20 Seçmen
a	d	e	f
b	c	a	d
c	b	b	c
d	a	c	b
e	e	d	a
f	f	f	e

Tablo 7.21: Tablo 7.20'deki Tercih Profiline b ve c Birleştğinde B2 Varsayımı Uyarınca Yeni Partiler Kümesi $P'' = \{a, B, d, e, f\}$ Üzerinde Alacağı Hal

31 Seçmen	29 Seçmen	20 Seçmen	20 Seçmen
a	d	e	f
B	B	a	d
d	a	B	B
e	e	d	a
f	f	f	e

Dar bölgede olduğu gibi, geniş bölgede de Geniş Çoğunlukçu Uzlaşma birleşmeyi ödüllendirebilmekte, fakat yine aynı nedenlerle bundan dolayı çoğunluğa saygı ilkesinin ihlali söz konusu olmamaktadır.

Ek 7.1. En Büyük Oranlar Yöntemi Partileri Birleşmeye Teşvik Eder

Herhangi iki parti birleştiğinde, B2 varsayımı uyarınca bu iki partiden herhangi birini en iyi bulan herhangi bir seçmenin birleşik partiyi de en iyi bulduğunu ve daha önce bu partilerden hiçbirini en iyi parti olarak telâkki etmemiş herhangi bir seçmenin de birleşik partiyi en iyi telâkki etmeyeceğini farz edelim. Kısacası, birleşik partinin oyu birleşen partilerin toplam oyu kadar olsun. Şu halde, *eşitlik bozucu kural göz ardı edilirse, birleşik parti en az birleşen partilerin kazandığı sandalyelerin toplamı kadar sandalye kazanır*. Bu gerçeği görmek için, sandalyeleri birleşmeden evvelki doluş sırasına göre sıralayalım. Birleşen partileri a ve b ile, birleşik partiyi B ile gösterelim. Daha önce birleşen partilerden herhangi birisi (meselâ a) tarafından kazanılmış herhangi bir h sandalyesini ele alalım. Bu sandalyenin a partisi tarafından kazanılmasından hemen sonra a ve b partilerinin doldurdukları sandalye sayılarının s_a ve s_b olduğunu kabul edelim. Birleşmeden sonra h sandalyesi dağıtılırken, birleşik parti, eğer halihazırda $s_a + s_b$ veya daha fazla sandalye kazanmış değilse, bu sandalyeyi alır. (Buradan, birleşik partinin en azından a ve b partilerinin sandalyelerinin toplamı kadar sandalye kazanacağını kolayca çıkarabiliriz.) Bunu görmek için birleşik partinin h sandalyesini alması durumunda sahip olacağı sandalye başına düşen oy oranının a par-

tisinin bu sandalyeyi aldığı anda sahip olduğu oy oranı olan $\frac{n_a}{s_a}$ sayısından

küçük olmadığını, dolayısıyla, (birtakım eşitlik bozucu kurallara müracaat edilen eşitlik durumları hesabın dışında tutulduğunda) bu oranın diğer her partinin h sandalyesini alması durumunda sahip olacağı sandalye başına düşen oy sayısından fazla olacağını görebilmemiz yeterli olacaktır. Bunu göstermeden evvel herhangi bir h' sandalyesi dolduğu anda bu sandalyeyi kazanan partinin sandalye başına düşen oyu olan $o(h')$ sayısının h' arttıkça azaldığını hatırlayalım. Öyleyse, s sandalyesi dolduğunda b partisinin sahip olduğu sandalye başına düşen oy

sayısı olan $\frac{n_b}{s_b}$ oranı en az $\frac{n_a}{s_a}$ kadardır. Yani,

$$\frac{n_a + n_b}{s_a + s_b} \geq \frac{n_a}{s_a}$$

eşitsizliği sağlanır. Şimdi, birleşik partinin oy sayısının a ve b partilerinin toplam oy sayısı (yani $n_a + n_b$) olduğunu, ve s sandalyesini alması durumunda erişeceği sandalye sayısının en fazla $s_a + s_b$ olacağını düşünersek, h sandalyesini alması durumunda sahip olacağı oranın en azından yukarıdaki eşitsizliğin sol tarafı (dolayısıyla en az sağ tarafı) kadar olacağını görürüz. Şu halde, eğer eşitlik bozucu kurala müracaat etmemiz gerekmiyorsa, birleşik parti bu sandalyeyi kazanacaktır. Yani göstermek istediğimiz sonuç hâsıl olmuştur.

Eşitlik bozucu kurala müracaat etmemiz gerektiğinde tabî ki sonuç değişebilir. Eğer eşitsizliğin sol tarafı sağ tarafından daha büyükse ya da a partisi h sandalyesini doğrudan kazanmışsa birleşik parti bu sandalyeyi doğrudan kazanacaktır. Demek ki eşitlik bozucu kurala müracaat etmemiz için eşitsizliğin iki tarafının birbirine eşit olması ve a partisinin bu sandalyeyi eşitlik bozucu kural yoluyla kazanmış

olması gerekir. İki tarafın birbirine eşit olması için $\frac{n_b}{s_b} = \frac{n_a}{s_a}$ olmalıdır. Yani

bu durumda hem a partisi hem de b partisi şu ana kadarki kazandıkları son sandalyeleri eşitlik bozucu kural vasıtasıyla kazanmışlardır. Eşitlik durumlarında kuraya gidildiğini düşünersek hem a partisinin hem b partisinin birer sandalye kazanma ihtimali birleşik partinin aynı rakiplere karşı bir sandalye kazanması ihtimalinden daha düşük olduğundan, bu durumda da birleşme partilerin kazanma şansını artırmış olur.

Ek 7.2. En Büyük Kalan Yöntemi Uygulandığında Partilerin Birleşme ve Bölünmeleri

Bu bölümde, partinin kendisini destekleyen seçmenleri kendisine ya da bölünerek oluşturduğu ikizine oy verme konusunda yönlendirebildiğini varsayıyoruz.

En Büyük Kalan yöntemi uygulandığında partilerin birleşme ve bölünmeden elde edecekleri yararın tartışmasına girmeden önce seçilecek q kotasının $n/(k+1)$ ile $n/(k-1)$ arasında seçildiğini ve böyle bir kota seçildiği için de oy almış bir partinin eğer aldığı oy sayısı kotanın tam katı ise sandalye, değilse artan oylarının büyüklüğüne göre $\lfloor n_i / q \rfloor$ veya $\lfloor n_i / q \rfloor + 1$ sandalye kazanacağını kabul ediyoruz.

Herhangi bir i partisinin kalan oylarını r_i ile gösterelim. Partileri kalan oylarına göre büyükten küçüğe doğru $r_1 \geq r_2 \geq \dots \geq r_p$ olacak şekilde dizelim. Sandalye-

lerden k' tanesinin kotanın aşılmasıyla doldurulduğunu kabul edelim. Bu durumda herhangi bir partinin kalan oyları, artan sandalyeleri kazanan en son partinin kalan oylarının iki katından fazlaysa tabii ki bu parti ikiye bölünüp kalan oylarını ikizi olan partiyle eşitçe bölüşerek artan sandalyelerden bir yerine iki tane alır. İki katından eksik ise bu durumda bölünmesinin hiç bir faydası olmayacağı âşikârdır; çünkü eğer kalan oylarından ikizine en son artan sandalyeyi alan partinin kalan oylarından daha azını aktarırsa ikizi olan parti hiç sandalye kazanamaz ve oyları azaldığı için kendi sandalyeleri de artmaz ve ikizine en son sandalyeyi alan partinin artan oylarından daha fazla oy aktardığındaysa kendi artan oyları kendisinin sandalye almasına yetmeyecektir (kotayı aşarak kazanacakları toplam sandalye sayısının artmayacağı aşağıdaki analizden belli olacaktır). Eşitlik durumunda ise bölünmenin getireceği fayda tamamen eşitlik bozucu kurala bağlıdır.

Herhangi iki i ve j partisini ele alalım. *Eğer bu partilerden her ikisi de artan sandalyelerden birer tane almışsa, bu partilerin birleşmeden elde edecekleri bir yarar yoktur.* Bunu görmek için evvela herhangi iki pozitif a ve b sayıları için $\lfloor a + b \rfloor \leq \lfloor a \rfloor + \lfloor b \rfloor + 1$ olduğunu hatırlayalım. Şimdi bu partiler ayrı ayrıyken zaten $\lfloor n_i / q \rfloor + 1 + \lfloor n_j / q \rfloor + 1$ yani $\lfloor n_i / q \rfloor + \lfloor n_j / q \rfloor + 2$ sandalye kazanmış

durumdadırlar. Birleştiklerinde kazanacakları sandalye sayısı ise en fazla $\left\lfloor \frac{n_i + n_j}{q} \right\rfloor$

+ 1 olacaktır. Fakat yukarıda bahsettiğimiz eşitsizlikten dolayı, birleştiklerinde ka-

zanacakları âzâmî sandalye sayısı $\left\lfloor \frac{n_i + n_j}{q} \right\rfloor + 1$ ayrıyken zaten kazanmış

oldukları $\lfloor n_i / q \rfloor + \lfloor n_j / q \rfloor + 2$ sandalyeden daha fazla olmayacaktır.

Diğer tarafta; eğer bu partilerden hiçbirisi kalan sandalyelerden hiç almamış ise, bu partiler birleşmeden olsa olsa yarar elde edeceklerdir. Şimdi, eğer birleşmeden önce bu partilerden hiçbirisi artan sandalyelerden almamışsa birleşmeden önce aldıkları sandalye sayısı $\lfloor n_i / q \rfloor + \lfloor n_j / q \rfloor$ olur. Oysa birleşmeden sonra alacakları

sandalyelerin sayısı en az $\left\lfloor \frac{n_i + n_j}{q} \right\rfloor$ olacaktır. Herhangi iki a ve b reel sayıları için

$\lfloor a \rfloor + \lfloor b \rfloor \leq \lfloor a + b \rfloor$ olduğundan, birleşmeden sonra kazanılan asgarî sandalye

sayısı olan $\left\lfloor \frac{n_i + n_j}{q} \right\rfloor$ birleşmeden evvelki toplam sandalye sayısı $\lfloor n_i / q \rfloor + \lfloor n_j / q \rfloor$ 'den

küçük değildir.

Son olarak, *eğer bu partilerden sadece birisi (meselâ i) birleşmeden evvel artan sandalyelerden almışsa, birleşme bu partilerin toplam sandalye sayısında bir değişiklik yapmayacaktır.* Açarsak, bu durumda ya birleşik partinin kotayı aşarak aldığı sandalye sayısı birleşmeden evvel kazanılan sandalye sayısına eşit olacaktır (yani $\lfloor (n_i + n_j)/q \rfloor = \lfloor n_j / q \rfloor + \lfloor n_i / q \rfloor + 1$), ki bu durumda birleşik parti artan sandalyelerden alamayacak, ya da birleşik parti de artan sandalyelerden bir tane alacak, yani birleşik partinin kazandığı sandalye sayısı birleşen partilerin toplam sandalye sayısının kadar olacaktır. Birleşik partinin kotayı aşarak elde ettiği sandalyelerin sayısı birleşen partilerin toplam sandalye sayısına eşit olduğunu, yani $\lfloor (n_i + n_j)/q \rfloor = \lfloor n_j / q \rfloor + \lfloor n_i / q \rfloor + 1$ eşitliğinin doğru olduğunu düşünelim. Bu durumda, j partisinin artan oylarından bir kısmı i partisinin artan oylarının kotaya tamamlanması için kullanıldığından, birleşik partinin artan oy sayısı daha önce artan sandalye kazanamayan j partisinden daha az olacaktır. Şimdi birleşmeden evvel artan sandalyeleri kazanan ve dolayısıyla j partisi kadar veya daha az kalan oya sahip herhangi bir partiden daha fazla kalan oya sahip olan partilerin sayısı bir azalmış⁶², fakat bu arada birleşik partinin kotayı aşarak kazandığı sandalyelerin sayısı birleşen partilerin kotayı aşarak doldurdıkları sandalyelerin sayısını bir geçmiş ve dolayısıyla artan sandalyelerin sayısı bir azalmıştır. Yani j partisinin kalan oylarından daha az kalan oya sahip olan birleşik parti, daha önce j partisi artan sandalyelerden kazanamadığı için, artan sandalyelerden elde edemez.

Şimdi de birleşik partinin kotayı aşarak kazandığı sandalyelerin sayısının birleşen partilerin kotayı aşarak kazandıkları sandalyelerin toplamına eşit olduğunu farzedelim. Bu durumda birleşik parti artan sandalyelerden birini kazanacaktır. Bunu görmek için herhangi bir reel sayının tam değerinin kendisinden küçük olduğunu ve dolayısıyla,

$$\frac{n_i + n_j}{q} - (\lfloor n_i / q \rfloor + \lfloor n_j / q \rfloor) = (n_i / q - \lfloor n_i / q \rfloor) + (n_j / q - \lfloor n_j / q \rfloor) \geq (n_i / q - \lfloor n_i / q \rfloor)$$

olacağını görmek yeterli olacaktır. Çünkü bu durumda yukarıdaki eşitsizliğin en solundaki ifade birleşik partinin kalan oylarını, en sağındaki ifade ise i partisinin kalan oylarını gösterecektir. Yani birleşik partinin kalan oyları, en az birleşmeden evvel kalan oylarıyla sandalye alan ve şimdi bulunmayan i partisinin oyları kadardır. Oysa i partisi artan sandalyelerden almıştı, yani i partisinin kalan oyları

⁶² artık i partisi mevcut değildir

en büyük $k-k'$ kalan oyu içindeydi. O halde, birleşik partinin kalan oyları da (artık i partisi mevcut olmadığına için) ilk $k-k'$ tane kalan oy arasındadır, yani birleşik parti artan sandalyelerden birini alır.

B Ö L Ü M

SEÇİM YÖNTEMLERİNDE
TOPLUMSAL ANLAMDA
EN İYİLİK:
PARETO-OPTİMALİTE

8. SEÇİM YÖNTEMLERİNDE TOPLUMSAL ANLAMDA EN İYİLİK: PARETO-OPTİMALİTE

Bir seçenekler kümesiyle karşı karşıya olan herhangi bir bireyin açısından o kümede en iyi seçeneğin hangisi olduğu bizim için burada bir sorun oluşturmaktadır, zira başlangıç noktamız olarak zaten her bireyin söz konusu küme üzerinde bir tercih sıralaması olduğunu var saymaktayız, ve buna göre de her birey kendi sıralamasının en tepesine yerleştirdiği seçeneği o kümedeki "en iyi" seçenek olarak telâkki etmektedir. Aynı seçenekler kümesiyle karşı karşıya olan elimizdeki bireyler "en iyi" olarak telâkki ettikleri seçenek konusunda birbirleriyle ittifak halindeyseler, toplumsal olarak "en iyi" seçeneğin hangisi olduğu da bizim için bir sorun arz etmez, çünkü bireylerin herbirinin "en iyi" olduğunda tercih birliği gösterdikleri seçenek bizim için toplumsal en iyi seçenek olarak addedilecektir.⁶³ Toplumsal açıdan en iyi seçeneğin hangisi ya da hangileri olduğu hususu, ancak bireylerin tercihlerinde bu konuda farklılık olduğu durumlarda ortaya çıkacaktır. İşte o zaman da Vilfredo Pareto (1906)'ya atfedilen bir düşünce tarzıyla bu konuya yaklaşmaktayız. Bu yaklaşıma göre, seçenekler kümesinden herhangi bir seçeneği ele aldığımızda, aynı seçenekler kümesindeki bir başka seçeneğe geçmekle hiçbir bireyimizi üzmeden en az bir bireyimizi sevindirmek mümkünse, o zaman başta ele aldığımız seçeneğin toplumsal açıdan en iyi olmadığını kabul ediyoruz; böyle bir rakip seçenek yoksa, yani başladığımız seçenektan eldeki seçenekler kümesinde hangi başka seçeneğe geçerse geçelim herhangi bir ferdi sevindirecek böyle bir geçiş en az bir bireyimizi üzecekse, o zaman da başta ele almış olduğumuz seçeneğe **toplumsal en iyi**, teknik terimiyle **Pareto - optimal** diyoruz. Özetle, üzerinde bir veya daha çok kişinin tercihleri olan bir seçenekler kümesindeki bir seçenek için **Pareto-optimal**, yani Pareto anlamında **en iyi** dediğimizde, eldeki seçenekler kümesinde tercihlerini hesaba kattığımız herkes açısından bu seçenektan daha iyi bir seçenek olmadığını, yani herhangi bir başka seçeneğin bir kişiyi daha mutlu kıldığında bir başkasını da daha az mutlu kılacağını ifade ediyoruz. Seçilecek k kişilik komitelere (örneğin, temsil heyetlerine) seçenekler olarak baktığımızda, bu seçenekler kümesi

⁶³ Okuyucunun belki de doğal addedeceği ve tartışmaya yer bırakmadığını düşünebileceği bu anlayışımız, bir toplum için iyi ve kötülere o toplumu oluşturan bireylerin dışında saptayan bir görüşle, meselâ teokratik veya Platonik bir anlayışla bağdaşmamaktadır. Örnek olarak, bir yahudi toplumu Şabat (yani Cumartesi) günü çalışmanın (ve hattâ evdeki ışıkları yakmanın ya da söndürmenin, ya da sinema çalıştırmak veya seyretmenin) kötü addedildiği Tevrat'a göre toplumsal iyi ve kötülere saptar ve toplum adına "iyi" olanı buna göre seçerse, o toplumdaki her birey Cumartesi günü çalışmak (ya da örneğin sinemaya gidebilmek) istese bile çalışmanın ve sinemanın Cumartesileri yasak olduğu bir yaşamı sürdürmek zorunda kalacaktır.

üzerinde seçmenlerin tercihleri ne olursa olsun, seçtiği seçenekler her zaman Pareto-optimal (en iyi) olan seçim yöntemlerine de Pareto-optimal (en iyi) seçim yöntemleri diyoruz.

İktisat teorisinin temel kavramlarından olan Pareto-optimalite, toplum adına bir seçim yaparken başvurduğumuz, asgarî bir gerekli koşul olarak benimsediğimiz çok sade fakat önemli bir ölçüt belirtmektedir. Kamu mallarının olmadığı tam rekabetli bir ticaret ekonomisinde malların dağıtımını yaparken piyasa mekanizması sayesinde ulaşılabilecek bir dengede (yani Walras (1874) dengesinde) varılan dağıtımın Pareto-optimal olduğunu söylerken kastedtiğimiz de, buradaki seçenekler kümesi olarak ekonomideki bireylerin karşı karşıya oldukları, baştaki toplam mal miktarlarının mümkün olan tüm yeniden dağıtımları kümesinde, tüm bireylerin onaylayabileceği bir biçimde, yani ticaret yoluyla, kimseyi daha müreffeh kılan bir başka dağılımın olmadığını söylemekteyiz. Siyasette de, toplumun karşı karşıya olduğu seçenekler arasından yapılacak bir seçimde, yine toplum açısından en iyi, yani Pareto-optimal olacak biçimde seçim yapabilmenin, seçim yöntemi tasarımında arzu edilir bir özellik olduğunu kabul edersek, o zaman önümüzde duran, benimsemeyi ve uygulamayı düşünebileceğimiz seçim yöntemlerinin Pareto-optimaliteyi sağlayıp sağlamadıklarını da incelememiz gerekir. İşte bu düşünceyledir ki, Türkiye'nin bugün önünde duran belli başlı seçim sistemi alternatiflerini, Pareto-optimaliteleri yönünden burada öz bir incelemeye almak istiyoruz.

8.1. Çoğunlukçu Uzlaşısı Pareto-optimal midir?

Çoğunlukçu Uzlaşısı'nın Pareto-optimal olup olmadığı, yani seçmenlerin tercihleri muvacehesinde en iyi bir seçenek seçip seçmediği hususu, Çoğunlukçu Uzlaşısı'nın hangi türünden söz ettiğimize bağlı olarak yanıt alacaktır. Bir kere şunu anımsayalım ki, başkanlık seçimleri için, yani sandalye sayısının $k = 1$ olduğu seçimler için tasarlanmış olduğumuz Çoğunlukçu Uzlaşısı Pareto-optimaldir (Sertel, 1994). Yani $k = 1$ olan bir seçim bölgesinde Çoğunlukçu Uzlaşısı Pareto-optimal sonuçlar verir. Başka bir ifadeyle, *dar bölgede Çoğunlukçu Uzlaşısı Pareto-optimaldir*.

Fakat, çok sandalyeli bir seçim söz konusu olduğunda, Çoğunlukçu Uzlaşısı'nın bir türü Pareto-optimal iken, öbür türü değildir. ÇU'nun hangi türünün Pareto-optimaliteyi $k > 1$ iken de koruduğunu dikkatli okuyucumuz hemen tahmin edecektir: Dar Çoğunlukçu Uzlaşısı. Zira Dar Çoğunlukçu Uzlaşısı için k kişilik komitelerin her birisi, k ister bir olsun, ister birden büyük olsun, seçmenlerin üzerinde

tercihleri verili olan seçeneklerin kendilerini oluşturmakta ve, k kişilik temsil heyetlerinin içerikleri ne olursa olsun, bunlardan tam olarak bir tanesi ile boş olan *bir tek* (diyelim, k kişilik) *sandalye* doldurulmaktadır. Yani Dar Çoğunlukçu Uzlaşısı için seçim bölgesi, uygun bir tanımla, zaten hep tek sandalyeli olmaktadır. Dolayısıyla, yukarıda kaydettiğimiz Çoğunlukçu Uzlaşısı'nın dar bölgede Pareto-optimal olduğu gerçeğinden dolaysız olarak görmekteyiz ki, *herhangi bir seçim bölgesinde Dar Çoğunlukçu Uzlaşısı daima Pareto-optimaldir.*

Şimdi de $k > 1$ iken Çoğunlukçu Uzlaşısı'nın Pareto-optimal olma koşulunu nasıl yerine getiremediğini görmek için Geniş Çoğunlukçu Uzlaşısı'yı inceleyelim, ve hiç gecikmeden saptayalım ki, Geniş Çoğunlukçu Uzlaşısı Pareto-optimal değildir, yani hiç değilse bir örnek vardır ki, o örnekte bu seçim yöntemi Pareto-optimal olmayan bir sonuç vermektedir. Bunu isbatlayan en basit örneği hemen verelim. Sandalye sayısı $k = 2$ olan bir seçim bölgesinde, $m = 3$ partiden oluşan partiler kümesi $P = \{a, b, c\}$ olsun, ve diyelim ki, $n = 2$ seçmenin partiler üzerindeki tercihleri aşağıdaki Tablo 8.1' de gösterildiği gibidir:

Tablo 8.1: İki seçmenin üç parti üzerine bir tercih profili

Seçmen 1	Seçmen 2
a	c
b	b
c	a

Burada Geniş Çoğunlukçu Uzlaşısı uygulanarak seçilecek olan "heyet-i temsiliye" a partisinden ve c partisinden birer temsilciden oluşacaktır, yani "heyet-i temsiliyemiz" ac olacaktır. Halbuki seçmenlerin bu $k = 2$ kişilik temsil heyetleri üzerindeki tercihleri aşağıdaki Tablo 8.2'de gösterildiği gibi olabilir:

Tablo 8.2: İki seçmenin üç partiden doldurulacak iki sandalyeli temsilciler heyetleri üzerine bir tercih profili

Seçmen 1	Seçmen 2
<u>aa</u>	<u>cc</u>
<u>ab</u>	<u>cb</u>
<u>bb</u>	<u>bb</u>
<u>ac</u>	<u>ac</u>
<u>bc</u>	<u>ba</u>
<u>cc</u>	<u>aa</u>

Bu durumda her iki seçmen nezdinde de b temsil heyeti a 'ye tercih edilmektedir, ve dolayısıyla seçilen seçenek Pareto-optimal değildir. Bu örneği gördükten sonra şu saptamayı yapmamız gerekmektedir ki, Geniş Çoğunlukçu Uzlaş Pareto-optimalite koşulunu yerine getirmeyebilir, yani *Geniş Çoğunlukçu Uzlaş Pareto-optimal değildir*.

Bu örnekteki belirleyici özellik, partiler üzerinde zıt tercihleri olan seçmenlerin, temsilciler meclisine en beğenmedikleri partiden bir temsilci göndermektense, en beğendikleri partiden bir eksik temsilci göndermeye, yani her ikisi de ikinci en beğendikleri (ehven-i şer) partiden gelen birer temsilci göndermeye razı olmalarıdır (yani tercihlerini A_2 'ye göre uzatmalarıdır). İşte bu yüzden şu soru akla gelebilir: Seçmenlerin temsilcilerden oluşacak komiteler üzerindeki tercihleri partiler üzerindeki tercihlerinden böyle muhafazakâr, yani en beğenmedikleri partiden çok çekinen biçimde türetilmiş olmasa da, aksine, temsil heyetinde daha beğendiği partiden bir fazla temsilci olmasına az beğendiği partiden bir eksik temsilci olması keyfiyetinden daha fazla önem atfeden türden olsa, yine de Geniş Çoğunlukçu Uzlaş Pareto-optimaliteyi yerine getirmeyebilir mi? Bunun yanıtını hemen verelim: aşağıda Tablo 8.3 'teki örnek göstermektedir ki, seçmenlerin tercihleri son istenen biçimden de olsa, Geniş Çoğunlukçu Uzlaş Pareto-optimal sonuç vermeyebilir. Bu örnekte partiler kümesi $P = \{a, b, c, d\}$ olup, $m = 4$ partiyi ihtiva etmekte, $n = 100$ tane seçmen tarafından $k = 3$ sandalyeli bir temsilciler heyeti seçilecektir. Seçmenlerin partiler üzerindeki tercihleri aşağıdaki profili arz etmektedir:

Tablo 8.3: Bir tercih profili

60 Seçmen	20 Seçmen	20 Seçmen
a	c	d
b	a	a
c	b	b
d	d	c

Görüldüğü üzere, burada n tane seçmenin $1/(k+1) = 1/4$ 'ü olan 25 kişilik rasyonel Droop kotasını a partisi birinci dereceden tercihlerde iki kere doldurup, iki sandalyeyi böylece kazanmakta, on tane de birinci dereceden onayı artmaktadır. Üçüncü sandalyeyi doldurmak için sayım yaptığımızda, a 'nın birinci dereceden artan 10 tane onayına ilâveten ikinci dereceden de 40 tane onayı bulunmakta, b

'nin ise 60 tane ikinci dereceden onayı, c ile d 'nin de 20'şer tane birinci dereceden onayı sayılmaktadır. Birinci ya da ikinci dereceden kullanılmamış onay sayısı 60 ile en yüksek sayıyı b 'de görmekteyiz. O halde, üçüncü sandalyeyi de b dolduracak, yani sonuç olarak burada Çoğunlukçu Uzlaşısı bize aab komitesini seçecektir. Halbuki aab komitesi, seçmenlerin yukarıdaki profilde partiler üzerine sergiledikleri tercihlerinin komiteler üzerinde (A0 aksiyomuna uygun) herhangi "mantıkî"⁶⁴ bir uzatması muvacehesinde en iyilik niteliğinden yoksun olacaktır. Zira buradaki her seçmen a partisini b partisine tercih etmektedir, ve dolayısıyla - eğer bir "mantıksızlık" yoksa - aaa komitesini de aab komitesine tercih edecektir. Yani, bu misalde gördüğümüz şudur ki, Çoğunlukçu Uzlaşısı Pareto-optimal olmayan bir seçenek seçmiştir.

Çoğunlukçu Uzlaşısı'nın Pareto optimalitesi konusunu kapatırken, yukarıdaki dakik matematiksel sonuçlardan uygulama alanına yüzümüzü döndürerek, yine de şunu belirtelim ki, zengin tercih profili⁶⁵ gösteren seçimlerde, yani *pratikte*, yerel seçimler olsun, genel seçimler olsun, herhangi bir meclisteki temsilcilerimizi, örneğin milletvekillerimizi seçtiğimizde, *Çoğunlukçu Uzlaşısı yöntemlerinin hepsi de Pareto optimal sonuçlar vereceklerdir*. Zira, her ne seçenek seçilirse seçilsin, zengin bir tercih profili muvacehesinde o seçenek Pareto-optimal olacaktır. (Çünkü, tercih profili zengin olduğunda, başka herhangi bir seçeneğe geçmekle mutsuz olacak bir seçmen muhakkak vardır.) Pratikte düşündüğümüz herhangi bir seçimde, seçmen kitlesinin yeterince büyük olacağını, dolayısıyla neredeyse kesin olarak mümkün olan her türden tercihe sahip seçmenleri barındıracağını, yani zengin bir profil ile karşı karşıya kalacağımızı kabul edersek, herhangi bir seçim yöntemi-nin burada Pareto-optimal sonuç vermesi de neredeyse kesin olacaktır.⁶⁶

⁶⁴ Burada "mantıkî" sözcüğünü sokaktaki adamın ağzından zikrediyoruz. Esas söz konusu olan, bir seçmenin komiteler üzerindeki tercih sıralamasının partiler üzerindeki tercih sıralamasına göre artan türden olması, yani herhangi bir komitedeki bir sandalyeyi daha beğendiği bir parti ile doldurmayı her zaman yeğlemesidir. Bu koşulu yerine getirmeyi "mantıkî" addedersek, teknik dilimiz ile sokak dilimiz de uyuşmuş olacaktır.

⁶⁵ Bir seçenekler kümesi üzerinde seçmenlerin bir **tercih profili**, o seçmenlerin herbirinin söz konusu küme üzerindeki tercih sıralamasını belirten listeyi ifade etmektedir. Eldeki seçenekler arasında x ve y gibi birbirinden farklı herhangi ikisini düşündüğümüzde x'i y'ye tercih eden en az bir seçmen olduğunu belirten tercih profillerine de **zengin** tercih profili diyoruz.

⁶⁶ Şurasını belirtmekte yarar olabilir ki, bir tercih profilinin zengin olması için seçenekler kümesi üzerindeki tüm tercih sıralamalarından hiç değilse birer örnek sergilemesi gerekmez. Meselâ, aşağıdaki tercih profili zengindir, fakat acb, bac ve cab tercih sıralamalarını sergilememektedir:

Seçmen 1	Seçmen 2	Seçmen 3
a	b	c
b	c	b
c	a	a

8.2. Öbür Seçim Yöntemleri Pareto-optimal midir?

Yukarıda Çoğunlukçu Uzlaşısı'nın Pareto-optimalitesini incelerken verdiğimiz tek bir misalle, bu çalışmada konu edindiğimiz tüm diğer seçim yöntemlerinin Pareto-optimalitesini de hemen kolayca bağlayabiliriz. İşimizi görecektir olan basit mi basit misalimizi hemen hatırlayalım: iki seçmenli bir bölgede üç parti üzerine seçmen tercihleri yine yukarıda, bir önceki alt-bölümde Tablo 8.1 'de sunulan profili göstermektedir. Burada En Büyük Kalan, En Büyük Ortalama, Akatarılır Oy yöntemlerinin hangisini uygulamış olursak olalım, seçilecek olan "heyet-i temsiliye" (yine Geniş Çoğunlukçu Uzlaşısı'da olduğu gibi) a partisinden ve c partisinden birer temsilciden oluşacaktır, yani "heyet-i temsiliyemiz" ac olacaktır. Halbuki seçmenlerin bu $k = 2$ kişilik temsil heyetleri üzerindeki tercihleri yine geçen alt-bölümde Tablo 8.2 'de aldıkları biçimi gösterebilir.

Bu durumda, her iki seçmen nezdinde de bb temsil heyeti ac 'ye tercih edildiğine göre, seçilen seçenek Pareto-optimal değildir. Sonuç olarak, görmekteyiz ki, ne En Büyük Kalan, ne En Büyük Ortalama, ne de Aktarılabilir Oy yöntemi, Pareto-optimalite koşulunu yerine getirme garantisini taşımaktadır, yani *En Büyük Kalan, En Büyük Ortalama, Aktarılabilir Oy yöntemlerinin hiçbirisi Pareto-optimal değildir.*

Çoğunlukçu Uzlaşısı'nın Pareto-optimalitesini incelerken de gözlemlediğimiz gibi, bu örnekteki belirleyici özellik, partiler üzerinde zıt tercihleri olan seçmenlerin, temsilciler meclisine gönderecekleri temsilciler komitesine, herhangi üç parti arasında en beğenmedikleri partiden bir temsilci sokmaktansa, en beğendikleri partiden bir eksik temsilci sokarak, her ikisi de ikinci en beğendikleri ("ehven-i şer") partiden gelen birer temsilci göndermeye razı olmalarıdır. Seçmenlerin komiteler üzerindeki tercihleri, partiler üzerindeki tercihlerinden bu biçimde türemiş olacağına, temsil heyetinde herhangi üç parti arasında en beğendiği partiden bir fazla temsilci olmasına, en az beğendiği partiden bir eksik temsilci olması keyfiyetinden daha fazla önem atfeden türden olsa, yine de En Büyük Kalan , En Büyük Ortalama ve Aktarılabilir Oy yöntemleri Pareto-optimaliteyi yerine getirmeyebilir mi? Bu sefer yanıtımız olumsuzdur, yani tüm seçmenlerin komiteler üzerindeki tercihleri partiler üzerindeki tercihlerinden bu çok özel biçimde türetilmiş olsa, bu üç seçim yönteminin üçü de Pareto-optimal sonuç verecektir. Esasında, partiler üzerindeki tercih profili ile komiteler üzerindeki tercih profili arasındaki bu özel ilişki yerine geldiği sürece, seçim yöntemleri arasında oldukça geniş bir sınıf için

Pareto-optimalite sonucu erilmektedir. Zira, dikkat edilirse, tercih profilleri sözünü ettiğimiz koşulu yerine getirdikçe, baktığımız  seçim yönteminde de herhangi bir temsilciler heyetine seçilmiş olmak için bir partinin en az bir seçmen tarafından partiler kümesi içinde en beğenilen parti olması gerekmektedir. Temsilciler heyetine girebilmek için en az bir seçmenin en iyisi olmanın gerekli koşul olduğu tüm seçimlerde ise herhangi bir seçim bölgesinden seçilen bir temsilciler heyeti Pareto-optimal olmak zorundadır. Zira, bu koşul geçerliyken seçilmiş herhangi bir temsil heyeti düşündüğümüzde, buna rakip olarak herhangi bir başka heyet ele alındığında, ikinci heyette birincisindekine göre sayısı azalmış bir parti olması gerekecek, o partiyi en iyi addeden seçmen de bu yüzden ikinci heyeti birinciden daha az beğenecektir; dolayısıyla, hiçbir seçmeni zmeksizin birinci heyetten başka bir heyete geçmek kabil olmayacaktır, yani (seçilmiş olan) birinci heyet Pareto-optimaldir.

zet olarak, tercih profilleri konusunda çok özel bir koşul yerine geldiğinde her üçü de Pareto-optimal olan En Büyük Kalan, En Büyük Ortalama ve Aktarılabılır Oy yöntemleri, genelde yine Pareto-optimalite güvencesini taşımamaktadırlar. Zengin profillerde her seçim yönteminin Pareto-optimal sonuç vereceğini hatırlayarak bu konuda kendimizi yine teselli edebiliriz, ya da uygulamada karşılaşmayı beklediğimiz kalabalık seçmen kitleleri bağlamında zaten profillerin zengin olacağı inancını paylaşıyorsak, Pareto-optimalitenin nasıl olsa sağlanacağı için pratik ehemmiyeti olmadığı düşüncesiyle bu konuyu da artık burada tatil etmeye razı olabiliriz.

8.3. Sonuç

Yukarıda incelediğimiz beş seçim yöntemi, yani Dar oğunluku Uzlaşı, Geniş oğunluku Uzlaşı, En Büyük Kalan , En Büyük Ortalama ve Aktarılır Oy yöntemleri arasında Pareto-optimal olan, yani her durumda Pareto-optimal sonuç vermeyi garanti eden tek yöntem Dar oğunluku Uzlaşı yöntemi olarak çıkmaktadır. En Büyük Kalan , En Büyük Ortalama ve Aktarılabılır Oy yöntemleri ancak çok özel bir koşul yerine geldiğinde Pareto-optimal sonuçlar vereceklerdir, fakat bu koşulun milletvekili seçimlerinde yerine gelmesi beklenmeyeceği için pratikte yararı olmayacaktır. Ne var ki, pratikte, milletvekili seçimleri gibi her seçim bölgesinde onbinlerce seçmenin tercihlerini söz konusu kılan seçimlerde tercih profillerinin zengin olması bekeleneyeğinden, esasında Pareto-optimal

sonuç vereceği teminatı taşımayan bu seçim yöntemleri de pratikte neredeyse muhakkak olarak Pareto-optimal sonuçlar vereceklerdir. Milletvekili seçimleri söz konusu olduğunda bu yöntemler arasında yapılacak bir kurumsal tercihte yöntemlerin Pareto-optimaliteye bağılılıkları tayin edici bir ölçüt olamayacaktır. Böyle bir tercihe zemin bulmak için, eldeki yöntemlerin başka açılardan tartılması ve karşılaştırılması gerekecektir.

B Ö L Ü M

NİSPÎ TEMSİLİN BİR ELEŞTİRİSİ

9. NİSPÎ TEMSİLİN BİR ELEŞTİRİSİ

Halkın⁶⁷ bir mecliste temsili üzerine kurulu parlamenter demokrasilerde, seçmenlerin en beğendikleri seçenekler bakımından oluşturdukları kitlelerin büyüklüklerine orantılı biçimde temsili, J. S. Mill (1862) tarafından önerileli beri, birtakım pratik mülâhazalarla tenkit edilmesine rağmen, sanırız ki, halk iradesinin yansıması açısından bir ideal olarak kabul görmüştür. Nispî temsile yöneltilen eleştirilerin nedenlerinin başında, bu usûlle seçilmiş bir mecliste "güçlü hükûmet" yerine çok partili, yani koalisyon hükûmetlerinin oluşmasının daha muhtemel hale gelmesi sayılabilir. Böyle eleştirilerin temelinde ise, seçim sandığından yalnızca bir meclis değil, aynı zamanda bir de hükûmet oluşturma isteğinin yer aldığı görülebilir. Bizim parlamenter demokrasi anlayışımız böyle bir istekle uyuşmamaktadır. Onun yerine, bizim anladığımız, sanırız, "parlamenter" demokrasiden normalde anlaşılan kaidedir, ve bu da seçimlerden bir meclisin oluşturulması, burada tecelli eden iradeye binaen de meclise seçilen siyasetçiler tarafından bir hükûmet oluşturulması şeklindeki bir iş bölümü ve sorumluluk paylaşımı kuralıyla özetlenebilir.

Fakat burada konu edinmek istediğimiz mesele bundan farklı bir düzlemde, ve tam can alıcı bir noktada yer almaktadır. Burada ortaya koymak istediğimiz sorun, nispî temsil kaidesinin, ideal bir biçimde yerine getirdiği sanılan işlevinde, yani halk iradesini yansıtmakta gösterdiği yetersizliğinden oluşmakta, seçmen tercihlerini parlamento vasıtasıyla hükûmet oluşturmaya ve nihaî icraat ucundaki sonuçlara taşırken, halkın tercihlerine pek uymamasından kaynaklanmaktadır. Eleştirimiz, nispî temsil usulleriyle seçilmiş bir meclisin bizatihi temsil işlevini düzgün biçimde yapmayabileceği savına dayanmaktadır. Nispî temsile yönelteceğimiz tenkit, bu usûlün, kendisi sayesinde sağlanılacağından hiç şüphe edilmemiş olan bir ideale, yani halk iradesini kamu adına yapılacak icraatlerin seçiminde mükemmelen yansıtmaya amacına, önemli ölçülerde ihanet edebilen bir karakter taşıdığından oluşmaktadır. Bu ağır ithamları birtakım delillerle desteklemenin sırası gelmiştir.

Delil olarak, Tablo 9.1 'de sunulan durumu inceleyelim. Burada $P = \{a, b, c, d\}$ partiler kümesi üzerinde seçmenlerin tercih profili bir dağılım olarak sunulmaktadır. Nispî temsil mükemmelen uygulanmış, örneğin ulusal seçim bölgesi benimsenerek seçim yapılmış, ve hiçbir "yuvarlama hatası" olmadan, aynı dağılım meclise de olduğu gibi taşınmıştır. Bu noktaya kadar nispî temsil usûlünün hiçbir günahı yoktur. Örneğimizin ayrıntılarına gelince, seçmenlerin %30'u , birinci kolonda

⁶⁷ Burada "halk" demekle kastedilen, seçmenlerden oluşan kitledir

gösterildiği gibi, en çok a , daha sonra b , daha sonra c , en az da d partisini beğenmekteyken, bunlar en beğendikleri a partisine oy vermiş ve meclise soktukları a partisi milletvekilleri yine meclisin %30'unu oluşturmuştur. Keza, ikinci, üçüncü ve dördüncü kolonlarda görülen seçmen tercihleri de meclise düzgün olarak yansımış, sonuçta meclisin %24'ünü b partisinden, %25'ini c partisinden, %21'ini de d partisinden milletvekilleri doldurmuştur.

Tablo 9.1: Bir Tercih Profili ve Nispî Temsil Usûlü ile Meclise Yansıması

%30	%24	%25	%21
a	b	c	d
b	c	b	b
c	d	d	c
d	a	a	a

Şimdi bu kompozisyonu gösteren bir mecliste hükûmet kurulmasına sıra gelmiştir. Burada muhtemel bir koalisyon hükûmeti olarak a ve d partilerinden oluşan bir ad hükûmeti kendini göstermektedir. Parlamenter teamüle göre, en büyük sayıda sandalyeye, yani burada meclisteki oyların %30'una sahip olan a partisine hükûmeti kurma görevi verilecektir. Karşımızdaki resme bakılırsa görülecektir ki, a partisinin herhangi bir partiyle yapacağı bir koalisyon, meclis çoğunluğunun güven oyunu alabilmektedir. Ne var ki, W. Riker (1962)'ın "en küçük kazanan koalisyon" kuramına göre, a partisinin hükûmet ortağı olarak d partisini düşünmesi beklenir, zira bu partiyle kurulacak ad koalisyonunda a partisinin görece ağırlığı⁶⁸ ve neticeten gücü 30/51 olacak, oysa b ile kurulacak bir ab koalisyonunda bu ancak 30/54, c ile kurulacak bir ac koalisyonunda da ancak 30/55 olacaktır.⁶⁹ En azından şurası muhakkak ki, ad koalisyonu bu mecliste %51 oyla güven oyu alabilecek bir hükûmettir, dolayısıyla beklenebilecek bir sonuçtur.

Şimdi gelelim bu sonucun seçmenler nezdindeki arzu edirlilik derecesine, yani

⁶⁸ Bazıları bu ağırlıkları bir "siyasal pastanın" bölüşümünde a partisine düşecek paylar olarak da mütalâa etmektedirler. Örneğin, kabinedeki bakanlıkların hükûmet partileri arasındaki paylaşımında bu ağırlıkların etkin olması beklenebilir.

⁶⁹ Bu ağırlıkların nasıl hesaplandığı oldukça âşikârdır, sanırız. Örneğin, a partisinin ad koalisyonundaki ağırlığı, meclisteki sandalyelerin bu koalisyona ait bölümü olan %30 + %21 = %51 büyüklüğündeki bir kesim içinde, meclisteki sandalye sayısının yalnızca a partisine ait olan %30 büyüklüğündeki kesiminin (kesir olarak) görece ifadesinden ibarettir.

seçmenlerin tercih profiline göre bu ad hükûmetinin başka alternatiflerle karşılaşmasına. Bir kere şurasını hemen kabul edebiliriz ki, b partisini en çok beğenen seçmenler ile c partisini en çok beğenen seçmenler, yani halkın %49 kadarı, a ve d partilerini tercihlerinin son iki basamağına yerleştirmiş yurttaşlar olarak ad koalisyonundan fazla memnun değildirlere, ve özellikle de yalnızca b partisinden oluşacak bir hükûmeti bu ad koalisyonuna tercih edeceklerdir. İşin ilginç olan tarafı şudur ki, öbür seçmenlerin de hepsi aynı görüşte olabilirler. Örneğin, d partisini en çok beğenen kesime bakalım. Bu kesimde yer alan ve halkın %21 büyüklüğündeki bir bölümünü oluşturan seçmenlerin hepsi de en beğenmedikleri parti olan a ile yapılacak bir ad koalisyonuna b partisinin yalnız başına hükûmetini tercih edebilirler - hiç değilse ad koalisyonunda d partisinin ağırlığı yalnız 21/51 olduğu sürece. (Burada bahsettiğimiz tercih şuna benzemektedir: seçmen "çok acı" bulduğu bir unsurla yapılacak bir karışım yerine bu acı bulduğu unsuru hiç taşımayan bir saf alternatifi tercih edebilir, her ne kadar bu saf alternatifi tüm saf alternatifler arasında en çok beğenmese ve, meselâ, ikinci en çok beğendiğı saf alternatif olarak telâkki etse de.) Bu böyle olduğu gibi, benzer bir izahla, a partisini en beğendikleri parti olarak sıralayan seçmenler de yalnızca b partisinden kurulu bir hükûmeti ad koalisyonuna tercih edebilirler. Yani sonuçta, seçmenlerin *ittifakla* daha çok beğendikleri (yalnız başına b partisinden oluşan) bir hükûmet varken, nispî temsil usûlüyle teşkil edilmiş bir meclisten çıkan hükûmet (ad koalisyonu), seçmenlerin tümünün daha az beğendikleri bir hükûmet olabilmekte, ve bu hükûmette büyük bir çoğunluğun (incelediğimiz örnekte %70'in) dört parti arasından en az beğendiğı parti iktidarın büyük ortağı olurken, yine büyük bir çoğunluğun (incelediğimiz örnekte %79'un) da en kötü değilse bile ikinci en kötü addettiğı parti iktidarın öteki ortağı durumuna getirilebilmektedir. O halde, nispî temsil kuralına sadakat göstermekle seçmenin tercihlerine sadakat arasında oldukça büyük bir çelişki çıkabilmektedir. Görmekteyiz ki, nispî temsil usûlü ile seçilmiş bir meclis aracılığıyla halkın tercihlerini, iktidara gelecek hükûmet veya icraatte izlenecek yol düzeyindeki nihaî siyasî sonuçlara taşıırken, halkın tercihlerine uyulacağıının teminatı verilemez.

Denebilir ki, a partisinin meclis grubu, d partisi yerine, müvekkillerinin kendilerini daha yakın hissettikleri b partisi ile bir koalisyona gitmek isteyebilirler. Bunu derken, meclisteki temsilcilerin kendilerini seçen kitlelerin tercihlerini bilerek (ve üstelik bu tercihleri sayarak) davrandıklarını varsayıyoruz, ki yalnızca ilk tercihlerin ifşa edildiğı seçimlerle iş başına gelmiş temsilcilerin bu bilgiyi nasıl

edindikleri belli değilken bu varsayımın fazla gerçekçi olmayabileceğini de kendi kendimize hatırlatmamız yerinde olabilir. Meclis gruplarının kendi seçmenlerinin ideolojilerine göre koalisyon ortağı aradığını iddia eden siyaset bilimciler de olduğuna göre, bu varsayımınla düşünmeye devam edelim, ve diyelim ki, a partisi b partisine ortaklık teklif etti ve b de bunu kabul etti. (Eğer b partisinin de seçmenlerinin tercihleri bildiğini ve bunları saydığını, dolayısıyla en az beğendikleri a partisiyle koalisyonu karşı olacaklarını düşünüyorsak, o zaman iki noktayı belirtmekte yarar vardır. Birincisi, b milletvekillerini seçenlerin tercihlerine göre ab koalisyonu yine de ad koalisyonuna, hattâ a partisinin b dışında herhangi bir partiyle yapacağı herhangi bir koalisyonu müecceh olacaktır. Karşılaştırıldığı tüm gerçekçi alternatiflere göreli olarak, yani a partisinin kuracağı tüm koalisyonlara nazaran ab koalisyonu b partizanları⁷⁰ için yine de iyidir. Dolayısıyla, b milletvekilleri ab koalisyonunu kabul edeceklerdir.⁷¹) Yine de büyük bir seçmen kitlesi, yalnız başına bir b hükûmetini bu ab koalisyonuna tercih edecektir: a partisini en başta sıralayan %30'luk kesim hariç, tüm seçmenler b partisini a partisine tercih ettiklerine göre, halkın %70'i b hükûmetini ab hükûmetine tercih edecek, üstelik a partisini en çok beğenenler de ab yerine b olmasından nisbeten az bir mutluluk kaybı yaşayacaklardır. En azından şurası doğru ki, ad yerine en gerçekçi alternatif olarak bu meclisten çıkması düşünülebilecek hükûmet olan ab koalisyonu da büyük bir çoğunlukça b hükûmetinden daha az beğenilmekte, buna rağmen bu meclisten güven oyu alarak iş başına gelmektedir.

Keza, a partisinin c ile yapabileceği bir ac koalisyonu da bu meclisten güven oyu alacak, fakat ab koalisyonuna olduğu gibi, b hükûmeti büyük bir çoğunlukça buna da tercih edilebilecektir. Zira b partisini en başta sıralayan %24 ile d partisini başta sıralayan %21 seçmene ilâveten, c partisini en başta sıralayanlar bile b hükûmetini en az beğendikleri bir a partisiyle koalisyonu gitmekten daha kabul edilir addedebilirler - hiç değilse c partisinin ağırlığının ancak 25/55 olacağı bir ac koalisyonu söz konusu olduğunda.⁷²

Neresinden baksak, yine görmekteyiz ki, *nispi temsil usûlü ile seçilmiş bir meclis aracılığıyla halkın tercihlerini, iktidara gelecek hükûmet veya icraatte izle-*

⁷⁰ Yani b partisini en başta sıralayan seçmenler

⁷¹ Okuyucuyu ferahlatmaksa, Tablo 9.1'deki tercih profilini değiştirebiliriz de: düşünebiliriz ki, b partisini en çok beğenen seçmenler en az a partisini değil de d partisini beğenmektedirler. Böyle bir değişikliğin yukarıdaki analizimizde pek önemli bir fark yaratmayacağı bellidir. Fakat bu küçük değişiklik b milletvekillerinin a ile ortaklık konusundaki çekinceleri de yumuşayacaktır

⁷² Buradaki düşünce tarzımız, yukarıda ad koalisyonu ile b hükûmetini karşılaştıran d partizanları için de kullanıldığından, okuyucuya tanıdık gelecektir

necek yol düzeyindeki nibaî siyasî sonuçlara taşırken, halkın tercihlerine uyulacağının teminatı verilemez.

Nispî temsille kurulmuş bir meclisin çeşitli açılardan gördüğümüz bu zaafı nereden kaynaklanmaktadır? İşin püf noktası, meclis kararlarının tipik olarak *çoğunlukla* ⁷³ alınmasında yatmaktadır. Böyle olacağına, meclis de üyelerinin parti görüşlerinin, benzetmeli bir anlatımla, bir siklet merkezini, ortalamasını fiiliyata geçiren bir mekanizma olsaydı, o zaman nispî temsille oraya yansımış olan seçmenlerin birinci tercihlerinin bir ortalama sonucunu müşahade edecektik.⁷⁴ Oysa, mecliste kararlar çoğunluk kararları olarak çıkmakta, kuşkusuz en önemli, en belirleyici meclis kararlarından biri olan güven oyu verip vermeme, bu şekilde tecelli etmektedir. Böyle olunca da, seçmenlerin temsiline, tercih sıralamalarının içerdikleri tüm yeğlemeler yerine, yalnızca en çok beğendikleri partiler bakımından, yani tercihlerinin yalnızca kısmî bir özelliği bakımından burada ideal bir nispî yansımayla temsil edilmeleri, sonucu seçmen tercihlerine sadık olarak belirleyememektedir.⁷⁵

Yukarıda Tablo 9.1'de gördüğümüz *seçmenlerin tercih dağılımının meclisteki temsilcilere de aynen yansıdığını* düşünsek ve mecliste bu sefer alışılmışın dışında bazı yöntemlerle karar alınsa ne olurdu? Bu soruya biraz ilgimizi vermenin bazı eğitici sonuçları olabileceğini düşünmekteyiz. Örneğin, seçmenlerin sadece ilk tercihlerine göre sandalyeleri doldurmuş milletvekillerinin yukarıda gördüğümüz naif biçimde güven oylamaları yerine, meclisin kendisini bir seçim bölgesi gibi mütalâa etsek ve burada bildiğimiz bazı seçim yöntemlerini uygulasak, halkın temsilcileri de partiler ve hükûmetler üzerine tercihleri bakımından kendilerini seçen seçmenleriyle aynı dağılımı gösterseler, acaba bu meclis seçim bölgesinde hangi hükûmet seçilirdi? Örneğin, bu yöntemlerden bazıları uygulandığında tek parti hükûmetlerinden birisi seçilir miydi? Bunu görmek için burada $k = 1$ alınarak $p = 4$ parti arasından birini seçmek üzere, tanıdığımız bazı seçim yöntemlerini uygulayalım.

⁷³ Burada yarıyı aşkın çoğunluk kastedilmektedir

⁷⁴ Nitekim, bazı bakımlardan da meclisin halk kesimlerinin bir ortalamasını teşkil etme rolü ve bunun önemi inkâr edilmemelidir. Yurtaşlar meclis görüşmelerinde kendi görüşlerinin ifade bulduğunu, hattâ her kesimin görüşlerinin halk içindeki ağırlıklarına göre ifade bulduğunu bilmekten, bu anlamda meclisin bir ortalama tutturduğunu bilmekten müsterih olmak isteyebilir. Türkiye Milletvekilliği konusundaki düşüncelerimiz de bir bakıma bu noktadan hareketle biçimlenmiştir. Ne var ki, halktaki bir katılım hissini, demokraside kendi görüşlerinin de en yükseklerle yansıdığı bilincini besleyici meclisin bu ortalama bulucu özelliği, yasama ve hükûmet kabul veya düşürme kararlarında yerini çoğunluk usûlüne bırakmaktadır.

⁷⁵ Burada dikkat edilecek bir nokta da, Hare'in yöntemiyle seçim yapılırsa, ad koalisyonu alternatifinden desteklerini çekerek b alternatifine vermekle tüm seçmenlerin daha beğendikleri bir alternatifi gerçekleştirebilecekleri, dolayısıyla ad alternatifinin burada bir denge oluşturmadığıdır. Daha da incelendiğinde görülecektir ki, b seçeneği burada bir denge oluşturmaktadır, yani b seçeneğinden (koalisyonlar da dahil olmak üzere) başka bir seçeneğe geçmekle hiçbir çoğunluk daha mutlu edilememektedir.

Önce Çoğunlukçu Uzlaşî yöntemini uygulayalım. Görülüyor ki, hiçbir parti meclis çoğunluğun birinci dereceden beğenisini kazanamamıştır; dolayısıyla, bu yöntemle meclis üyelerinin ikinci dereceden tercihlerine başvurulacaktır. Bu yapıldığında da hemen görülmektedir ki, *b* partisi üyelerin *tümünün* hiç değilse ikinci dereceden beğenisini kazanmıştır. Sonuç olarak, ittifakla *b* partisinin yalnız başına hükûmet etmesi, yani *b* hükûmeti sonucuna ulaşılacaktır.

Çoğunlukçu Uzlaşî yerine Aktarılabilir Oy yöntemini uygulasak ne olurdu? Daha küçük bir çoğunluğun desteğini toplayarak da olsa, yine *b* hükûmeti iş başına gelirdi. Hemen görelim, bu nasıl olurdu: Yine hiçbir parti ilk tercihlerde çoğunluk sağlayamadığı için, Aktarılabilir Oy yöntemiyle de hesap biraz daha inceleyecektir. En az seçmenin birinci tercihi olan *d* partisini birinci dereceden yeğleyen seçmenler halkın %21'ini oluşturmakta, bunların hepsi de ikinci derecede *b* partisini beğenmektedirler. Bunların sayısını *b* partisini birinci dereceden beğenen %24'e eklediğimizde elde ettiğimiz %45 de çoğunluğa varmadığı için, bu sefer *c* partisini en çok beğenen %25 büyüklüğündeki seçmen kitlesinin ikinci tercihlerine de baş vuracağız. Bunların da ikinci tercihleri *b* partisi olduğundan, bu aşamada *b* partisi etrafında seçmenlerin %70'ini toplamış oluyoruz, ki bu da artık çoğunluğu geçiyor. Yani Aktarılabilir Oy yöntemiyle de meclis yine *b* partisinin yalnız başına hükûmet kurması, yani *b* sonucuna varmaktadır.

Ya İki Turlu seçim yöntemiyle sonuç ne olurdu? İlk turda hiçbir parti çoğunluk desteği alamadığına göre, bu durumda ikinci tura başvurmak gerekecek, bu tura kalan *a* ile *c* partileri arasındaki yarış *c* kazanacak, yani *c* hükûmeti seçilecektir. Zira *a* partisini en başta sıralayan %30'luk kitlenin dışındaki her seçmen *c* partisini *a* partisine yeğlemektedir.

Son olarak, çoğunluk yöntemiyle varılacak sonuç da, besbelli ki, birinci dereceden en çok tercih gören *a* partisinin tek başına hükûmeti, yani *a* olacaktır.

Yukarıdaki Tablo 9.1'de gösterilen tercih profilinin nispî temsil vasıtasıyla tam olarak yansıdığı bir meclisi dar seçim bölgesi ($k = 1$) kabul ederek burada Çoğunlukçu Uzlaşî, Aktarılabilir Oy, İki Turlu ve Çoğunluk yöntemleriyle elde edildiğini gördüğümüz tek partili hükûmetleri özet olarak aşağıdaki Tablo 9.2'de sergiliyoruz.

Tablo 9.2: Tablo 9.1'deki Tercih Profili ile F'den Tek Dar Bölgede
(k = 1 alınarak) **Çeşitli Yöntemlerle Çıkacak Seçim Sonuçları** (Hükûmetler)

	Kullanılacak Seçim Yöntemi			
	Çoğunlukçu Uzlaş	Aktarılabılır Oy	İki Turlu	Çoğunluk
Seçilecek tek partili hükûmet	b	b	c	a

Ya bu meclis, dar bölge değil de, biraz daha geniş bölge olarak mütalâa edilerek k = 2 olarak alınsa, yani kabinenin iki partiden de oluşmasına izin verilerek seçim yapılırsa ne olurdu? Çoğunluk yöntemi dar bölgenin dışında uygulandığında çok aşırı sonuçlara götürme istidadını burada hemen gösterecek, burada aa "koalisyonunu", yani yalnız başına a partisinden oluşan hükûmeti seçecektir ki, bu da seçmenlerin %70'i tarafından en kötü addedilen partinin tek başına iktidarını iş başına getirecektir. Burada k = 2 olduğundan artık İki Turlu yöntemin kullanış alanının dışına çıkmış bulunuyoruz, fakat Çoğunlukçu Uzlaş da, Aktarılabılır Oy da, nispî temsilin iki uygulamasını oluşturan En Büyük Kalan ve En Büyük Ortalama da burada tatbik edilebilir.⁷⁶ Görülecektir ki, Geniş Çoğunlukçu Uzlaş ile yine bb "koalisyonu", yani yalnız başına b partisinin hükûmeti sonucuna varılacak, Aktarılabılır Oy bc koalisyonunu, En Büyük Kalan ve En Büyük Ortalama yöntemlerinin her ikisi de ac koalisyonunu verecektir. Daha önce de saptadığımız gibi, ac koalisyonu halkın tercihlerine uygun bir seçimi yansıtmamaktadır. Dolayısıyla, En Büyük Kalan ve En Büyük Ortalama yöntemleri de halkın tercihlerine uygun sonuçlara götürmeyi temin edemeyen yöntemler olarak kendilerini göstermiş olmaktadır. Ya bc koalisyonunu veren Aktarılabılır Oy yöntemi nasıl değerlendirmeli? Görülmektedir ki, c partisini en iyi telâkki eden ve halkın %25'ini oluşturan seçmen kitlesi hariç tüm seçmenler b partisini c partisine yeğlemektedirler, dolayısıyla halkın %75'ini oluşturan bu seçmenler b partisinden yalnız başına iktidarını da bc koalisyonuna tercih edeceklerdir. O halde Aktarılabılır Oy ile de halkın tercihlerine çok güzel uyan bir sonuç elde edilememiştir.

⁷⁶ En Büyük Kalan ve En Büyük Ortalama yöntemlerinin dar bölge uygulamaları âşikâr olarak Çoğunluk yöntemiyle aynı sonucu vereceğinden, bunların yukarıda (k=1 iken) uygulaması incelenmemiştir

Özetleyecek olursak, Tablo 9.1'deki tercih profili nispi temsil vasıtasıyla mükemmelen meclise yansımış olsa, ve Tablo 9.2'de seçildiğini gördüğümüz temsilciler de iki partiye kadar koalisyon olabileceğini kabul ederek (yani $k = 2$ alarak) P'den hükümet oluşturmak için çeşitli yöntemleri kullansalar, o zaman aşağıdaki Tablo 9.3'te sergilediğimiz sonuçlar çıkacaktı.

Burada halkın tercihlerine en uygun sonuç b partisinin yalnız başına iktidarı ise, meclisin kendi yaptığı seçimlerde, yani meclis kararlarının alınışında da, Geniş Çoğunlukçu Uzlaşısı yöntemi, halkın tercihlerine en uygun sonucu veren yöntem olarak incelediğimiz tüm diğer yöntemlerden ayrılmaktadır. Örneğimizde b hükûmetinin diğerlerine üstünlüğüne gelince, bunu anlamak için halkın tercihlerine başvuralım. Hemen görmekteyiz ki, b hükûmeti Tablo 9.1'deki tercihlere göre, tüm tek parti hükûmetlerine bir çoğunluk tarafından tercih edilmektedir. (Halkın %70'i b hükûmetini a hükûmetine, %75'i c hükûmetine, %79'u da d hükûmetine tercih etmektedir.) Ayrıca, ab , ac , ad koalisyonları karşısında da b hükûmetinin nasıl müreccih olduğunu yukarıda görmüştük. Keza b hükûmetinin bc , bd ve cd koalisyonlarına da yine bir çoğunlukça tercih edildiğini görüyoruz.

Tablo 9.3: Tablo 9.1'deki Tercih Profili ile P'den İki Sandalyeli Bölgede ($k = 2$ alınarak) Çeşitli Yöntemlerle Çıkacak Seçim Sonuçları (Hükûmetler)⁷⁷

	Kullanılacak Seçim Yöntemi				
	Geniş Çoğunlukçu Uzlaşısı	Aktarılabılır Oy	En Büyük Kalan	En Büyük Ortalama	Çoğunluk
Seçilecek iki partili hükûmet	bb	bc	ac	ac	aa

Nispi temsille kurulmuş bir meclisin hükûmet seçişinde çoğunluk yöntemi kullanıldığı sürece halkın tercihlerine uygun kararlar alacağını teminatı olmadığını gördükten sonra sordüğümüz soru, bu durumda meclisin karar alma yöntemini

⁷⁷ Burada eğer iki değişik partinin doldurmasına izin verilen "sandalyelerin" ikisini de aynı parti doldurmaktaysa, bundan anlaşılacak olan, o partinin tek başına bir hükûmetinin oluştuğudur. Örnek olarak, Geniş Çoğunlukçu Uzlaşısı yöntemi bir bb "koalisyonu", yani esasında yalnız başına b partisinin oluşturduğu bir hükûmet ile sonuçlanmaktadır.

değiştirmek suretiyle bir düzelme sağlanıp sağlanamayacağı olmuştu. Hiç olmazsa incelediğimiz örnekte gördük ki, Çoğunlukçu Uzlaşı (ve tek parti hükûmetlerine kısıtlanmış özel durumlarda bir de Aktarılabilir Oy) dışındaki seçim yöntemleri de burada iyi sonuç vermemektedir. şimdi de bir başka açıdan konuya yaklaşarak, mecliste çoğunluk usûlüyle karar alınmasının çok yerleşik bir teamül ve usûl olduğunu, dolayısıyla bu yöntemi değiştiremeyeceğimizi kabul etsek, ve desek ki, yine yukarıda Tablo 9.1'de gördüğümüz tercih profili geçerliliğini korusun, fakat meclise milletvekili seçilirken nispî temsil yerine çeşitli başka seçim yöntemleri kullanılsın. Bu seçim yöntemleriyle kurulmuş bir meclisin hükûmet kurma kararları halkın tercihlerine uyum bakımından nasıl bir sınav vereceklerdir? Meclisin nispî temsille oluşturulduğuna nazaran, halkın tercihlerine daha mı iyi, yoksa daha mı kötü bir uyum göstereceklerdir? Bunu yanıtlamak için sadelik getiren bir varsayım yaparak, tüm seçim bölgelerinde seçmen tercihlerinin yine Tablo 9.1'de görüldüğü gibi dağıldığını farzedelim.

Yeni sorduğumuz sorunun yanıtı, kullanılacak seçim yöntemi ile birlikte seçim bölgelerinin büyüklüğüne de bağlı olacaktır. Esasında, dar seçim bölgeleri kullanılarak yapılacak milletvekili seçimlerinde ne sonuç alınacağı konusunda zaten iyi bir fikrimiz oluşmuş durumdadır. Verilen tercih profili ile dar bölgede yapılacak seçimlerde, Tablo 9.2'de görmüş olduğumuz gibi, Çoğunlukçu Uzlaşı ve Aktarılabilir Oy yöntemleri b partisini, İki Turlu yöntem c partisini, Çoğunluk yöntemi de a partisini galip çıkaracaktır. Her seçim bölgesinde bu sonuçları elde ettiğimizde de meclis ya b partisinden, ya c partisinden, ya da a partisinden oluşacak, buna paralel olarak, Çoğunlukçu Uzlaşı ya da Aktarılabilir Oy kullanıldığında b hükûmeti, İki Turlu yöntem kullanıldığında c hükûmeti, Çoğunluk usûlüyle de a hükûmeti kurulacaktır. Bu sonuçların seçmen tercihlerine uygunluk dereceleri zaten incelenmişti: Çoğunlukçu Uzlaşı ve Aktarılabilir Oy uygulandığında çıkan b hükûmeti dışındakiler halkın tercihlerine uyumsuz sonuçlar oluşurmaktadırlar.

Ya seçim bölgeleri ikişer sandalyeli olsaydı, o zaman hangi sonuçları bekleyecektik? Bu konuda da deneyimimiz Tablo 9.3 hesaplanırken zaten oluşmuştu. şimdi her seçim bölgesinden çıkacak temsil heyetlerinin parti kompozisyonu bu tabloda gördüğümüz gibi olacak, yani Geniş Çoğunlukçu Uzlaşı kullanıldığında meclise her seçim bölgesinden ikişer tane b milletvekili giderek meclisi yine (yani bu yöntemle dar bölgede olduğu gibi) yalnızca b partisinden oluşturacak; Aktarılabilir Oy kullanıldığında her seçim bölgesinden meclise bir b milletvekili ile

bir de c milletvekili gidecek, meclis yarı yarıya b ve c partilerinden oluşacak; nispî temsili yakınsamaya yönelik her iki yöntemle de, yani En Büyük Kalan ve En Büyük Ortalama yöntemleriyle, her seçim bölgesinden meclise bir a ve bir de c milletvekili giderek meclisi yarı yarıya a ve c partileri dolduracak; ve nihayet, Çoğunluk yöntemiyle de her seçim bölgesi ikişer tane a milletvekili yollayarak meclisi tamamen a partili temsilcilerle dolduracaktır. Bu meclislerde hangi hükûmetlerin kurulacağı sorusunun yanıtı Çoğunlukçu Uzlaşısı ya da Çoğunluk yöntemi kullanıldığında hesbellidir: birincisinde b , ikincisinde ise a hükûmeti. Ya Aktarılabılır Oy kullanıldığında yarı yarıya b ve c milletvekillerinden oluşan meclis hangi hükûmete güven oyu verecektir? Muhakkak ki, bc hükûmetine. Keza En Büyük Kalan ve En Büyük Ortalama yöntemleriyle varılan meclis de ac hükûmetini getirecektir. Bunların da seçmen tercihlerine uygunluğunu zaten incelemiştik, ve burada tekrarlamayacağız, fakat burada da Çoğunlukçu Uzlaşısı dışındaki yöntemlerin halk tercihlerine uygun sonuç vermediğini özet olarak kaydetmemiz gerekmektedir.

Yukarıdaki $k = 1$ ve $k = 2$ genişliğindeki seçim bölgeleriyle çeşitli seçim yöntemlerinin meclisi nasıl dolduracakları ve sonuçta da hangi hükûmetleri kuracakları gibi, şimdi de $k = 3$, $k = 4$ ve $k = 5$ genişliğindeki seçim bölgelerinde ne sonuçlar alınacağına bakacağız. Yalnız, buna başlamadan önce şunu da belirtmeden geçmeyelim ki, yukarıdaki meclis kompozisyonları aşırı derecede tek ya da çift partiye kısıtlı kalmaları açısından birçok tenkitleri uyandırabilir. Ama hatırlamak gerekir ki, çok sade bir örnek incelemekteyiz, ve bunda da bu sonuçlar doğudur. Mecliste daha çok seslilik istiyorsak, bunun için seçim bölgelerimizi genişletmek gerektiği de kendini apaçık belli etmektedir.

Tablo 9.4'te sergilediğimiz sonuçlar, yine Tablo 9.1' deki tercih dağılımıyla daha geniş seçim bölgelerinde çeşitli seçim yöntemlerini uygulamak suretiyle elde edilecek temsil heyetlerinin kompozisyonunu, seçim bölgelerinin tıpa tıp aynı olduğu örneğimizde de netice olarak meclisin kompozisyonunu göstermektedir.

Bu tablonun içerdiği meclis kompozisyonu da her temsil heyetinin kompozisyonunu taklid edecek olduğundan, meclisten çıkacak hükûmeti hesaplamak kolay olacaktır. Bu hesabın sonuçları da aşağıdaki Tablo 9.5'te sunulmaktadır. Bu örnekte Çoğunlukçu Uzlaşısı ile Aktarılabılır Oy yöntemleri aynı seçim sonuçlarını verdikleri için, kurdukları meclisler ve oralardan çıkacak hükûmetler de aynı olacaktır. En sağ kolonda yer alan mükerrer sonuç, Çoğunluk yönteminin, bekleneceği üzere, tüm meclisi a partisiyle dolduracağını bir daha söylemektedir. Bu fazla ilginç

olmayan halde kurulacak olan hükûmet de tabîi ki a olacaktır. Hesabımızı kolaylaştırıcı bir gözlem de bazı seçim bölgesi genişlikleri için geriye kalan yöntemlerin elimizdeki örnek için aynı temsil heyetlerini, dolayısıyla da aynı meclis kompozisyonlarını çıkarmış olmalarıdır. Böyle yeknesak ($k = 4$, ve $k = 6$ olan) sıralarda, yöntemlerin birbirlerinden farkı olmadığı için bunları Tablo 9.5'te göstermiyoruz.

Tablo 9.4: Tablo 9.1'deki Tercih Profili ile $P = \{a, b, c, d\}$ 'den Üç, ..., Yedi Sandalyeli Bölgelerde ($k = 3, \dots, 7$ alınarak) Çeşitli Yöntemlerle Çıkacak Seçim Sonuçları (Temsil Heyetleri)

	Kullanılacak Seçim Yöntemi				
	Geniş Çoğunlukçu Uzlaş	Aktarılabılır Oy	En Büyük Kalan	En Büyük Ortalama	Çoğunluk
Seçilecek $k=3$ sandalye	<u>abb</u>	<u>abb</u>	<u>abc</u>	<u>abc</u>	<u>aaa</u>
Seçilecek $k=4$ sandalye	<u>abcd</u>	<u>abcd</u>	<u>abcd</u>	<u>abcd</u>	<u>aaaa</u>
Seçilecek $k=5$ sandalye	<u>abbcd</u>	<u>abbcd</u>	<u>aabcd</u>	<u>aabcd</u>	<u>aaaaa</u>
Seçilecek $k=6$ sandalye	<u>aabbcd</u>	<u>aabbcd</u>	<u>aabbcd</u>	<u>aabbcd</u>	<u>aaaaaa</u>
Seçilecek $k=7$ sandalye	<u>aabbbcd</u>	<u>aabbbcd</u>	<u>aabbccd</u>	<u>aabbccd</u>	<u>aaaaaaa</u>

Şimdi bu sıraları unutarak, ilgimizi en sağdaki kolondan da ayırıp geri kalan yöntemlere yoğunlaştıralım, ve bunlarla önce $k = 3$ iken kurulan meclislere bakalım. Çoğunlukçu Uzlaş ve Aktarılabılır Oy yöntemleriyle kurulan mecliste b

partisi $\frac{2}{3}$ çoğunluk kazanmış, dolayısıyla da b hükûmeti kurulacaktır. En Büyük Kalan ve En Büyük Ortalama yöntemleriyle kurulan mecliste ise, a , b ve c partileri eşit oya sahiptirler, dolayısıyla hiçbirinin oyu tek başına hükûmeti doğrudan doğruya kurmaya yetmeyecektir. Riker'ın en küçük kazanan koalisyon kuramı burada üçlü değil, olsa olsa ikili bir koalisyon beklememizi söylemekte, bunların içinde de en muhtemeli bc olarak zuhur etmektedir. Zira b ve c partilerinin seçmenleri birbirlerinin partilerine, a partisine baktıklarından daha sıcak bakmaktadır. Fakat b partisinin yalnız başına bir azınlık hükûmeti de burada güven oyu alabilir, zira mecliste çoğunluk teşkil eden a ve b partilerini en başta sıralamış olan seçmenlerin hepsi b hükûmetini bc koalisyonuna tercih etmektedir.

Tablo 9.5: Tablo 9.1'deki Tercih Profili ile P'den Üç, Beş ve Yedi Sandalyeli Bölgelerden (k = 3, 5, 7 alınarak) Çeşitli Yöntemlerle Çıkacak Temsil Heyetleri ile oluşacak Mecliste görülecek Hükûmet

	Kullanılacak Seçim Yöntemi				
	Geniş Çoğunlukçu Uzlaş	Aktarılabılır Oy	En Büyük Kalan	En Büyük Ortalama	Çoğunluk
k=3 iken hükûmet	<u>b</u>	<u>b</u>	<u>b</u> <u>bc</u>	<u>b</u> <u>bc</u>	<u>a</u> <u>a</u>
k=5 iken hükûmet	<u>b</u> <u>bc</u>	<u>b</u> <u>bc</u>	<u>b</u> <u>ab</u> <u>bcd</u>	<u>b</u> <u>ab</u> <u>bcd</u>	<u>a</u>
k=7 iken hükûmet	<u>b</u> <u>bc</u>	<u>b</u> <u>bc</u>	<u>b</u> <u>bc</u>	<u>b</u> <u>bc</u>	<u>a</u>

Şimdi k = 5 iken kurulan meclislere dönerek, bunların hepsinde de her dört partinin temsil bulduğunu, Çoğunlukçu Uzlaş ve Aktarılabılır Oy yöntemleriyle kurulan mecliste b partisnin, sonraki iki yöntemle kurulan mecliste de a partisnin en büyük parti olarak herhangi bir başka parti ile koalisyon oluşturarak güven oyu toplayabildiğini saptayalım. İlk iki yöntemle oluşan mecliste hükûmeti kurma

görevini alan b partisi, kendini başta sıralayan seçmenlerinin ikinci tercihi olan c partisine yöneldiğinde yine görmektedir ki, c partisi de b ile bir koalisyona hazırdır, zira c partisini en başta sıralayan seçmenler de zaten ikinci tercihleri olarak b partisini sıralamaktadırlar. Bu uyuşma b ile d arasında mevcut olmadığı gibi, b ile a arasında da yoktur. Dolayısıyla, bu durumda ikili koalisyonlar arasında bc koalisyonunu beklemekteyiz. Fakat burada yine ilginçtir ki, b partisinin yalnız başına bir azınlık hükûmetine de güven oyu alması mümkündür. Zira a partisini en başta tercih eden seçmenler de, d partisini en başta tercih edenler de, b hükûmetini bc koalisyonuna tercih etmektedirler. Dolayısıyla, burada bu hükûmeti de olasılıklar arasında saymak gerekmektedir. Hattâ olasılığının bc koalisyonuna nazaran daha büyük olduğu da iddia edilebilir, zira, daha büyük bir meclis çoğunluğunu arkasına aldığı gibi, hükûmeti kurma görevini taşıyan b partisi açısından da daha elverişli olduğu açıktır.

Yine $k = 5$ iken öbür iki yöntemle kurulacak mecliste ise hükûmeti kurma işi a partisine verilecektir. Öbür üç parti kendi seçmenlerinin tercihlerini tanıdığı ve saydığı sürece, bu sefer hükûmet kurucusunun tek başına hükûmet etme kapısı kapalı durmaktadır, zira öbür üç parti böyle bir hükûmeti güven oyunundan mahrum ederek, kendi aralarında bir üçlü koalisyona güven oyu vermeyi yeğleyeceklerdir. Riker'ın teorisine göre ise koalisyonda ikiden daha fazla sayıda parti beklemememiz gerekmektedir. Böyle düşünersek, kendi seçmenlerinin tercihlerini bilen ve sayan bir a partisi, b partisine ortaklık önerecek, ab koalisyonu da güven oyu alabilecektir. Bir başka olasılık da, b , c ve d partilerinin yine ab koalisyonuna güven oyu geçidi vermeyerek, seçmenlerinin buna tercih ettikleri azınlık b hükûmetine güven oyu vermeleridir. Özetle, burada b , ab veya bcd koalisyonu beklenebilir.

Artık $k = 7$ iken Çoğunlukçu Uzlaşma veya Aktarılabilir Oy yöntemiyle oluşan meclislerde yukarıdaki mülâhazaları tekrarlamadan aynen tatbik ederek gene aynı hükûmet beklentilerimizi saptayabilmekteyiz. En son olarak, En Büyük Kalan ve En Büyük Ortalama yöntemleriyle bu genişliklerdeki seçim bölgelerinden seçilerek kurulan meclislerdeki hükûmet beklentilerimizi hesaplamak kalmaktadır. Burada a , b , c partilerinin her biri meclisin $2/7$ kadarını doldurmakta, böylece $1/7$ kadarını dolduran d partisinin önünde yer almakta, ve hükûmeti kurma görevi aralarında herhangi birine verilebilmektedir. Bir an için b partisinin bu iş için görevlendirildiğini düşünelim. İş başarmak için ya a partisinin, ya da c partisinin oylarına muhtaçtır. Daha önce de kaydettiğimiz gibi, ikili koalisyon ya-

pacaksa, bunu a yerine c ile yapmayı yeğleyeceğini, ve bc koalisyonunun güven oyu alabileceğini düşünebiliriz. Yine daha önce gördüğümüz gibi b hükûmetiyle de güven oyu alabilir, ve yine bunun daha da kuvvetli bir olasılığı olduğunu söyleyebiliriz. Öbür yandan, a görevlendirilirse yine tek başına hükûmet edemeyecek, b ya da c partilerinden birinin güven oyuna muhtaç olacaktır. Onlar da bc koalisyonunu a ile yapacakları herhangi bir koalisyona tercih edeceklerdir. Dolayısıyla, a ile yapılacak herhangi bir koalisyon beklentisine zemin bulunamamaktadır. Nihayet, hükûmet kurma ile c görevlendirildiği takdirde, en muhtemel koalisyon yine bc olmaktadır. Yalnız başına hükûmet, c için de mümkün görünmemekte, zira c dışındaki her parti yine bc koalisyonunu buna tercih etmektedir. Toparlarsak, $k = 7$ genişliğindeki seçim bölgelerinde En Büyük Kalan ya da En Büyük Ortalama yöntemiyle oluşacak bir meclisten b ve bc hükûmetleri dışında bir hükûmet çıkması muhtemel görünmemektedir.

O halde, birinci grup olarak ele aldığımız Çoğunlukçu Uzlaş ve Aktarılabilir Oy yöntemleri hiç olmazsa bu incelediğimiz örnekte, ikinci grup olarak ele aldığımız, nispî temsili yakınsamaya yönelik En Büyük Kalan ve En Büyük Ortalama yöntemlerinden, ve bunlar da Çoğunluk yönteminden daha çok halkın tercihlerine uygun güven oyu üreten meclis kompozisyonlarına yol açmıştır. Bunu bir genelleme halinde iddia etmediğimiz bellidir. Fakat şurası da bellidir ki, bu örnek bile ikinci gruptaki yöntemlerin hiçbirinin, halkın tercihlerine sadakat bakımından birinci gruptakilere üstün olduğunun iddia edilemeyeceğini isbatlamaktadır. Zaten Çoğunluk yöntemi için böyle bir iddia söz konusu olmamıştır.

B Ö L Ü M

AKTARILABİLİR OY YÖNTEMİNİN BİR ELEŞTİRİSİ

10. AKTARILABİLİR OY YÖNTEMİNİN BİR ELEŞTİRİSİ

Aktarılabilir Oy yönteminin yeterince uzlaşma sağlayamaması bu yöntemin önemli bir eksikliği olarak algılanabilir. Şöyle ki, bu yöntemde az oy almış bir adayın oyları seçmenlerinin bir sonraki tercihlerine aktarıldıktan sonra bu aday listeden silinmektedir. Oysa, silinmeseydi daha sonraki aktarmalar sonucunda bu adayın etrafında düşük dereceden de olsa bir çoğunluk onayı toplanabilirdi. Biraz sonra göreceğimiz gibi, bu çoğunluk seçmenlerin tümü bile olabilirdi. Demek ki, kullanılagelen şekliyle Aktarılabilir Oy seçim yöntemi, aynen ilk tercihlerden ötesine bakmayan seçim yöntemleri gibi, tüm seçmenlerin ikinci tercihleri olarak üzerinde ittifak ettiği bir adayı eleyebilmektedir. Tartışmamızın bu noktasında, yukarıdaki görüşlerin anlaşılmasına yardım edeceği düşüncesiyle, merkezî ehemmiyeti haiz bir misal vermek istiyoruz.

Tablo 10.1: Kısmî bir Tercih Profili [Toplumdaki her i seçmeni kendi partisi olan a_i partisini en başta sıraladığı halde, tüm seçmenlerin ikinci tercihleri Kamu Partisi'dir.]

Seçmen 1	Seçmen 2	Seçmen 3	...	Seçmen n
a_1	a_2	a_3	...	a_n
Kamu Partisi	Kamu Partisi	Kamu Partisi	...	Kamu Partisi
a_2	a_3	a_4	...	a_1
\vdots	\vdots	\vdots	\vdots	\vdots

Her seçmenin kendi özel partisiyle yarışa katıldığı $k=1$ sandalyeli bir seçim bölgesi düşünelim. Diyelim ki, bu seçim bölgesinde toplumun bütününün çıkarlarını savunmak üzere kurulmuş bir de "kamu partisi" bulunmaktadır ve her seçmen, kendi özel partisinin iktidara gelmesini çok istemekle birlikte, bu olamadığı takdirde kendisinin de içinde bulunduğu tüm toplumun ortak çıkarlarını savunan kamu partisinden iktidara gelmesini istemektedir. Şimdi, herhangi bir seçmenin sadece kendi desteğine dayanarak iktidara gelmesinin mümkün olmadığı bir demokraside, bu seçmenlerin uzlaşmalarını düşünüldüğünde bu uzlaşmanın kamu partisinde vukû bulması beklenebilir. Ya Aktarılabilir Oy yöntemi burada ne yapar? Örneğimizdeki tercih profilini kısmen gösteren Tablo 10.1'den de kolayca görüle-

ceği gibi, ister Droop kotası, isterse rasyonel Droop kotası kullanılsın, kotadan bağımsız olarak, daha ilk aşamada kamu partisini listelerden siler , ve seçme işlemine oradan devam eder, dolayısıyla kamu partisinin seçilme imkânını daha en baştan yok eder.

Oysa, Kamu Partisi, herhangi bir ikili karşılaştırmada, karşısına kim çıkarsa çıksın, Wicksell (1896)'in görelî ittifakının çok üstündeki bir seçmen çoğunluğu tarafından - daha tam bir ifadeyle, ittifaktan az olan en büyük çoğunluk tarafından - rakibine tercih edilir. Dolayısıyla, Kamu Partisi tüm ikili karşılaştırmalarda çoğunluğu aşkın bir seçmen kitlesince rakibinden daha iyi bulunur, yani Condorcet (1785) galibidir. Oysa, dar seçim bölgelerinde Hare (1859) usûlünce kazanmak, Condorcet galibi olmakla aynı şeydir, ve Aktarılabilir Oy yöntemi de güyâ Hare yönteminin sonuçlarını yakınsamak için tasarlanmıştı. O halde, bu seçim yönteminin yukarıdaki örnekte teşhir edilen kusuru çok temel bir eksikliği yansıtmaktadır.

Aktarılabilir Oy seçim yönteminin bu sergilediğimiz kusurunun görünen suçlusu, kotayı aşan aday ya da parti bulunmadığında, kalan oyu o hesap aşamasında sıfır olan parti ya da adayların hemen listeden *silinmesidir*. Bunu düzeltmenin çaresi olarak ilk akla gelen, yöntemin değiştirilerek adayların bu yüzden silinmemesi, yani bir adayın belli bir sayım aşamasında hiç kalan oyu bulunmasa bile sonraki aşamalarda olabilecek oy aktarmaları için potansiyel bir alıcı olarak saklanmasıdır. Biz de tartışmanın buradan sonraki kısmında, hiçbir adayın ya da partinin kalan oyu sıfırlandığı için listeden silinmediği bir "islâh edilmiş" Aktarılabilir Oy yöntemi uygulayacağız. Yöntemin uzlaşî eksikliğini gidermek üzere yaptığımız bu islâhatın istenilen amacı hâsıl edip edemediğine baktıktan sonra, yaptığımız düzeltmenin kendi getirdiği birtakım hastalıklar olup olmadığını da kontrol edeceğiz.

Önce şunu görelim ki, "islâh edilmiş" Aktarılabilir Oy yöntemiyle de kamu partisi burada elenebilir. Kullanılagelen, "islâh edilmemiş" Aktarılabilir Oy yöntemiyle yukarıki örnekte bu bir zorunlulukken, "islâh edilmiş" Aktarılabilir Oy yöntemiyle artık zorunluluk olmaktan kurtulmuş, fakat yine de engellenememiştir. Zira öyle bir aktarmalar dizisi seçilebilir ki, kamu partisine bir oy aktarıldığında hemen bir sonraki aşamada bu oy başka bir partiye aktarılır. Sonuçta, aktarılan oylar kamu partisinden başka partilerde toplanır ve bunlardan birisi de gerekli kotayı aşar ve seçimi kazanır, parti kamu partisi kazanamaz. Tablo 10.1'de kısmen sunulmuş olan tercih profilinin tamamının Tablo 10.2'deki örneği oluşturduğunu farzederek, bunu sağlayan bir aktarmalar dizisini hemen birlikte kuralım: Önce a_1 partisine verilmiş olan ilk tercih oyunu, bu tercihi gösteren Seçmen 1'in ikinci tercihi olan kamu partisine

aktarıyoruz. Şimdi kamu partisinin de, a_2 , ..., a_n partilerinin de kalan oyları 1 olduğuna göre, kamu partisinden kalan oyunu, bu oyu buraya getirilen Seçmen 1'in üçüncü tercihi olan a_2 partisine aktarıyoruz. Şimdi bundan sonra, en az pozitif kalan oy gösteren partilerden a_n partisindeki kalan oyu kamu partisine aktarır aktarmaz, bir sonraki aktarmada bu oyu a_1 partisine, oradan a_2 partisine aktarıyoruz. Arkadan en az pozitif kalan oy gösteren partilerden a_{n-1} partisindeki kalan oyu kamu partisine aktarır aktarmaz, bir sonraki aktarmada bu oyu a_n partisine, oradan a_1 partisine, oradan a_2 partisine aktarıyoruz. Arkadan, en az pozitif kalan oy gösteren partilerden a_{n-2} partisindeki kalan oyu kamu partisine aktarır aktarmaz, bir sonraki aktarmada bu oyu a_{n-1} partisine, oradan a_n partisine, oradan a_1 partisine, oradan a_2 partisine aktarıyoruz. ... Bu aktarmaların böylece sürerken, belli sayıda⁷⁸ aktarma sonunda, a_2 partisinde toplanan kalan oylar kotayı dolduracak, a_2 partisi seçimi kazanacaktır. Yani yine kamu partisinde uzlaşa sağlanamamış, bu parti bertaraf edilebilmiştir.

Tablo 10.2: Tablo 10.1'deki Kısmî Tercih Profiline Tamamı

Seçmen 1	Seçmen 2	Seçmen 3	...	Seçmen n
a_1	a_2	a_3	...	a_n
Kamu Partisi	Kamu Partisi	Kamu Partisi	...	Kamu Partisi
a_2	a_3	a_4	...	a_1
a_3	a_4	a_5	...	a_2
\vdots	\vdots	\vdots	\vdots	\vdots
a_{n-1}	a_n	a_1	...	a_{n-2}
a_n	a_1	a_2	...	a_{n-1}

Denebilir ki, son örnekte kalan oyların aktarmaları çok özel bir biçimde seçilmiştir ve ancak bu sayede olumsuz sonuca ulaşılabilmiştir, yani örnekte sunî bir özellik vardır. Böyle düşünülüyorsa, bir de aşağıdaki Tablo 10.3'te sergilenen tercih profiline "islâh edilmiş" Aktarılabilir Oy yöntemini uygulayalım. Burada yine küçük seçmen gruplarının ilk tercihleri olan birçok parti vardır, ve yine her seçmenin ikinci tercihi kamu partisidir. Seçim yöntemimiz bu profilde a_0 partisini seçerek, kamu partisinde bir uzlaşayı yine reddedecektir. Zira, ilk önce, en az pozitif (kalan) oyu

⁷⁸ Burada a_2 partisinden kotayı doldurması için yeterli olacak en küçük aktarma sayısı, tabii ki kullanılan kotaya ve seçmen sayısına bağlı olacaktır. Meselâ, Droop kotası kullanıldığında, n tekse bu sayı $(n-1)/2$ olacak, n çiftse de $n/2$ olacaktır. Rasyonel Droop kotası kullanıldığında ise, n tekse yine $(n-1)/2$, n çiftse de $(n/2)-1$ olacaktır.

olan a_1 partisindeki tek oy kamu partisine, oradan da a_0 partisine aktarılacaktır. Arkadan, en az pozitif kalan oyu olan a_2 partisindeki 2 oy kamu partisine, oradan a_1 partisine, oradan da yine a_0 partisine aktarılacaktır. ... Arkadan, en az pozitif kalan oyu olan a_i partisindeki i tane oy kamu partisine, oradan a_{i-1} partisine, oradan a_{i-2} partisine, ..., oradan a_1 partisine, oradan da yine a_0 partisine aktarılacaktır ($i = 3, 4, \dots, p-2$). Böylece, a_0 partisinde herhangi bir kotayı dolduracak sayıda oy toplamak, hattâ tüm seçmenlerin oylarını burada toplamak mümkün olacak, muhakkak a_0 partisi seçilecektir. Üstelik, burada izlenen aktarmalar dizisinde, yöntemi uygulayanlara hiçbir serbesti kalmamış, yöntemin "kullanma kılavuzu" tek bir diziyi emretmişti, ve biz de bu diziyi izlediğimiz için, "sun'î" olarak seçilmiş bir aktarmalar dizisi izlediğimiz gibi bir eleştiriden de muaf kalmış olduk.⁷⁹

Tablo 10.3: Bir Tercih Profili

2 Seçmen	1 Seçmen	2 Seçmen	3 Seçmen	...	P-2 Seçmen
a_0	a_1	a_2	a_3	...	a_{p-2}
Kamu Partisi	Kamu Partisi	Kamu Partisi	Kamu Partisi	...	Kamu Partisi
a_{p-2}	a_0	a_1	a_2	...	a_{p-3}
a_{p-3}	a_{p-2}	a_0	a_1	...	a_{p-4}
\vdots	\vdots	\vdots	\vdots	\vdots	\vdots
a_2	a_3	a_4	a_5	...	a_1
a_1	a_2	a_3	a_4	...	a_0

Şimdi de Aktarılabilir Oy yönteminin, gerek "islâh edilmiş", gerekse standart biçiminin, ister Droop kotasıyla, ister rasyonel Droop kotasıyla uygulansın, çok önemli bir kusurunu daha sergileyeceğiz. Bu yöntemin Condorcet galibini⁸⁰ seçmeme istidadını zaten görmüştük. Ya Condorcet mağlubunu, yani her rakibi çoğunluğu aşkın bir seçmen grubunca kendisine tercih edilen bir adayı seçer mi?

⁷⁹ Buradaki örnekte a_1 partisi buharlaşıp yok olsa, böylece ikinci kolondaki iki seçmenin birinci tercihi kamu partisi olsa ve diğer her kolonlarda da a_1 partisinden boşalan sıra, onun altında sıralanmış olan partilerin sıra "rütbesi" birer artırılarak yukarıya doğru kaydırma yapılarak doldurulsaydı, bu suretle elde edeceğimiz yeni tercih profilinde de (ister "islâh edilmiş" olsun, isterse edilmemiş, kullanılagelen standart biçimiyle olsun) Aktarılabilir Oy yöntemi yine kamu partisini ihmal ederek aynı a_0 partisini seçecektir. Üstelik bu örnekte de oy aktarmaları yine bizim ihtiyarımızda olmayan belli bir diziyi izleyecektir.

⁸⁰ Yani tüm ikili karşılaştırmalarda önüne çıkabilecek rakipleri çoğunluğu aşkın bir oyla yenen (tüm rakiplerine bir çoğunlukça tercih edilen) bir seçeneği.

Yöntem bu kadar da kötü değildir, ve Condorcet mağlubunu seçemez. Bunu aşağıda hemen göreceğiz. Fakat yöntemin neredeyse bu kadar kötü olduğunu da hiç beklemeden kaydedelim. Tablo 10.4'teki tercih profillerine başvurarak Aktarılabilir Oy yönteminin ister "islâh edilmiş", isterse standart biçimini uygulayalım. Her iki uygulamayla da önce ikinci kolondaki oy a_1 partisinden a_0 partisine aktarılacaktır. [Eğer "silmeli", yani standart uygulama yapılıyorsa, sıfır ilk tercih oyu gösteren kamu partisi baştan itibaren listeden silineceği için, aktarma doğrudan doğruya yapılacaktır. Eğer "islâh edilmiş" yöntem uygulanıyorsa, aktarma kamu partisi üzerinden olacaktır: önce kamu partisine, oradan da a_1 partisine.] Arkadan, en az kalan oy sayısı üçüncü kolonda a_2 partisine verilmiş olan ilk tercih oylarında gözüktüğünden, a_2 partisindeki iki oy (standart ya da "islâh edilmiş" yöntemden hangisinin kullanıldığına bağlı olarak, doğrudan doğruya, ya da bu sefer kamu partisi üzerinden a_1 partisine ve oradan da) a_0 partisine aktarılacaktır. Eğer son kolonda 4 seçmen olan bir tercih profili ile karşı karşıya isek, gerek Droop kotasıyla, gerekse rasyonel Droop kotasıyla yapılacak hesapla 5 çıkan kotayı a_0 partisi dolduracak, seçimi kazanacaktır. Oysa, a_0 partisi burada *neredeyse* Condorcet mağlubudur: 7 seçmenlik bir çoğunluk a_1 partisini a_0 partisine tercih etmektedir; 6 seçmenlik bir çoğunluk da a_2 partisini a_0 partisine tercih etmektedir; yani birtek a_3 partisi dışındaki her parti çoğunluğu aşkın bir seçmen kitlesince a_0 partisine tercih edilmektedir. Yok eğer son kolonda 5 seçmen olan bir tercih profiliyle karşı karşıya isek, bu sefer a_3 partisi de 5 seçmence a_0 partisine tercih edilmekte, geri kalan 5 seçmenin a_0 partisini a_3 partisine tercihleri de dengelenmekte, yani a_0 partisi Condorcet mağlubu olmaya daha da yaklaşmış bulunmaktadır. Ama bu profilde Droop kotası kullanıldığında a_0 partisi ile a_3 partisi berabere kalarak, sonda eşitlik bozucu kuralın nasıl işlediğine bağlı olarak bunlardan birisi seçilecektir, ki bu da yine (neredeyse Condorcet mağlubu) a_0 partisi olabilir.

Tablo 10.4: İki Tercih Profili [Son kolonda 4 seçmen olduğunda bir profil, 5 seçmen olduğunda da başka bir profil çıkmaktadır.]

2 Seçmen	1 Seçmen	2 Seçmen	4-5 Seçmen
a_0	a_1	a_2	a_3
Kamu Partisi	Kamu Partisi	Kamu Partisi	Kamu Partisi
a_3	a_0	a_1	a_2
a_2	a_3	a_0	a_1
a_1	a_2	a_3	a_0

Bu sonucun daha da heteri aşağıdaki Tablo 10.5'te de hâsıl olacaktır. Buradaki profilin son gördüğümüzden farkı yalnızca a_3 partisinin birinci kolonda a_1 partiyle yer değiştirerek şimdi en sonda sıralanması ve ikinci kolonda da a_2 partiyle yer değiştirerek şimdi en sonda sıralanmasından ibarettir. İşte a_3 aleyhine bu değişikliklerle, yine de sonuç eşitlik bozucu kuralla saptanacak, ya a_0 partisi ya da a_3 partisi kazanacaktır. Fakat burada da a_3 partisi her partiyle ikili karşılaştırmalarda berabere kalmakta, a_0 partisi ise bu bakımdan yukarıdaki başarısızlığını sürdürmekte, hattâ şimdi a_1 partisine (yedi yerine) sekiz kişilik bir çoğunlukça, a_2 partisine ise (altı yerine) yedi kişilik bir çoğunlukça yenilmektedir. Üstelik burada ya halkın bir yarısının en kötü addettiği parti (a_0) kazanacak, ya da halkın öbür yarısının en kötü addettiği parti (a_3) kazanacaktır.

Tablo 10.5: Bir Tercih Profili

2 Seçmen	1 Seçmen	2 Seçmen	5 Seçmen
a_0	a_1	a_2	a_3
Kamu Partisi	Kamu Partisi	Kamu Partisi	Kamu Partisi
a_1	a_0	a_1	a_2
a_2	a_2	a_0	a_1
a_3	a_3	a_3	a_0

Aktarılabilir Oy seçim yönteminin bazı kötü huylarını gördük: "islâh edilmiş" olsun, standart biçimiyle olsun, hattâ Droop kotası da kullansa, rasyonel Droop

kotası da kullansa, seçtiği aday neredeyse Condorcet mağlubu olabilmektedir. Hemen görelim ki, rasyonel Droop kotasından düşük olmayan bir kota (meselâ Droop kotasını) uygularsa, dar bölgede hiç olmazsa Condorcet mağlubu seçmez. Bunun için herhangi bir dar bölgede a adayının söylediğimiz büyüklükte bir kota uygulayan Aktarılabilir Oy yöntemiyle seçimi kazandığını farzedelim. Eğer yalnız ilk tercihlere göre, yani oy aktarmaları olmadan seçilmişse, zaten kota çoğunluğu ihtiva ettiğinden, a adayını başta sıralayan (yani onu tüm öbür adaylara tercih eden) seçmenler seçmen kitlesinin en aşağı yarısını oluşturmaktadırlar, ve dolayısıyla, çoğunluğu aşkın hiçbir seçmen grubu başka bir adayı a adayına tercih ediyor olamazlar, ve demek ki, a adayı Condorcet mağlubu olamaz. Şimdi bir de şu yardımcı gerçeği (lemmayı) isbatlayalım: herhangi bir aşamada, meselâ b ve c gibi birden fazla adayın kalan oyları pozitif ise, o zaman oyları b adayında toplanmış olan seçmenlerin hepsi b adayını c adayına tercih etmektedirler. Oyu b 'de duran bir seçmen zaten ilk tercih olarak b adayını sıralamışsa, demek ki b 'yi c 'ye tercih etmektedir. Yok bu oyu b 'ye aktarma yolu ile gelmişse, demek ki c 'ye aktarılmadan b 'ye gelmiştir, zira aksi takdirde kendisinden oy aktarılır aktarılmaz c adayının silinmesi, hâlâ karşımızda pozitif kalan oyla durmaması gerekirdi. Ama b 'ye aktarılmış olan bu oy c 'ye uğramadan b 'ye aktarılmışsa, demek ki oyun sahibi b 'yi c 'ye tercih etmektedir. Yardımcı gerçeğimizi kullanarak şimdi esas isbatımızı bitirmek için, dikkat edelim ki, eğer a adayı aktarmasızca kotayı dolduramamışsa, kotayı doldurucu aktarmadan hemen önce en aşağı iki adayın pozitif kalan oyu olmuş olması gerekir. Ya tam iki adayın pozitif kalan oyu vardır, ya da daha fazla adayın. İki adayınsa, bunlar a ile diyelim b adaylarıdır, ve belli ki ikisinin de kalan oyları aynı sayıdadır, yoksa birisinde çoğunluk zaten aktarmadan önce aşılmış olmalıydı. Görüyoruz ki, yine a adayına çoğunluğu aşkın hiçbir seçmen grubu tarafından tercih edilmeyen bir aday (b) vardır, yani a adayı Condorcet mağlubu olmuş olamaz. Yok eğer a adayında kotayı dolduran aktarmadan hemen önceki aşamada iki adaydan fazla pozitif kalan oyu olan meselâ a , b ve c adayları var idiyse, o zaman kota dolduran aktarma da b 'den yapılmışsa, yine yardımcı gerçeğimizi kullanarak, aktarmadan sonra pozitif kalan oyu olan a ve c arasında, a adayında oyları toplanmış olan (ve kotayı doldurduğuna göre sayıları çoğunluğu bulmuş olan) seçmenler a 'yı c 'ye tercih etmektedirler, dolayısıyla c 'yi a 'ya tercih eden çoğunluğu aşkın bir seçmen grubu olmuş olamaz, ve sonuç olarak a yine Condorcet mağlubu olmuş olamaz.

Şimdi bakalım, Aktarılabilir Oy seçim yönteminin "islâh edilmesi" sayesinde

uzlaştırıcı bir yöntem elde edilebilmiş midir? Ne yazık ki, edilememiştir, zira yukarıda gördüğümüz gibi, "kamu partisi" olarak adlandırılan parti yine de bu yöntemle seçilememiştir: kalan oylarının sıfırlanmasından dolayı adayların ya da partilerin seçilebilecekler listesinden silinmesine engel olmakla da bu yöntemin bu uzlaşmazlığı giderilememiştir. Aktarılabilir Oy yönteminin bu kusuru nereden doğmaktadır, giderilebilir mi? Gidermenin bir yolu, tabî ki, doğrudan doğruya Çoğunlukçu Uzlaşma yöntemine geçmektir, fakat biz burada bir başka çare olup olmadığını, Aktarılabilir Oy yönteminin bu bakımdan düzeltilip düzeltilemeyeceğini soruyoruz. Bu yöntemde bazılarında tuhaf görünebilen bir özellik, aktarılan oyların bazan tam sayı olmamasıdır. Fakat, belli ki, yukarıda uzlaşma eksikliği bundan çıkmamıştır, zira aktarılan oylar burada hep tam sayı idi. O halde, kusuru daha başka bir yerde aramak gerekmektedir. Esasında, eğer Aktarılabilir Oy yöntemi Hare'in usûlünü yakınsamayı amaçlamışsa, belki de uzlaşma sağlayamamasının sırrı Hare'in usûlünün kendisinin uzlaşma bulucu olmamasında yatmaktadır. Bunu 4. Bölüm'de incelemiştik. Fakat oraya varmadan önce, bu yöntemin Hare'in usûlünü ne ölçüde yakınsadığı, yakınsamada başarısızlığı varsa, bunun nereden kaynaklanmış olabileceği konusuna kısaca bir göz atmakta yarar görüyoruz.

Aktarılabilir Oy yönteminin dar bölgede Hare'in usûlüyle seçilen yegâne aday olan Condorcet galibini seçmeyebildiğini yukarıda gördüğümüze göre, aklımızdaki yakınsamanın mükemmel olmadığını da zaten bilmekteyiz. Bunun nedeni ne olabilir? Sanırız, bir nedenini şurada aramak tamamen yanlış olmaz: Sınıfta öğrenci komitesi veya temsilcisi seçmek üzere tercihleri yönünde oy kullanmak anlamında adayların etrafında kümелendiğini farzettığımız çocukların hareketlerini taklit eder gibi gözüken Aktarılabilir Oy seçim yönteminde, sanki bir kümeleşmeden öbürüne geçtiklerinde, bir kere hareket etmiş olan çocuklar tercihlerini kısmen unutmuş gibi davranmakta, esasında yararlarına olabilecek geri dönüşleri hiçbir zaman yapmamaktadırlar. Oylar, sahipleri seçmenlerin tercih sıralamasında hep aşağı doğru aktarılmakta, bir geri dönüşü gerektirdiği takdirde ise sahibi olan seçmenin daha az tercih ettiği adaydan daha çok tercih ettiği adaya aktarılmasına kapılar kapalı tutulmaktadır. Yine sınıftaki çocuklara dönersek, çok sevdiği adaydan bir an için ümidini kesip, daha az sevdiği adaya destek vermek üzere sevdiği adayın yanından ayrılan çocuk, ilk adayı destekleyebilecek önemli bir kitle ortaya çıktığında bile sanki bu ilk adayı daha çok beğendiğini unutmaktadır. Aktarılabilir Oy seçim yönteminin Hare usûlünü yakınsamadaki başarısızlığının ana kaynağı acaba sanki seçmenlere bulaştırmış olduğu bu unutkanlık hastalığı olabilir mi?

Meselâ, bu unutkanlık olmasaydı, Tablo 10.3'teki seçmenler kamu partisini seçecekler miydi? Burada $p = 7$ aldığımızda seçerlerdi. Zira Droop kotası o zaman 9, rasyonel Droop kotası da $8 \frac{1}{2}$ olacak, her iki halde de kotanın ilk dolduğu anda a_0 partisinde 12 oy toplanmış olacaktır. Bunların 10 tanesi kamu partisini a_0 partisine tercih eden seçmenlerin oyları olduğuna göre, bu seçmenler (ya da onlar adına, bu işi yapan seçim yöntemi) bu tercihlerini hatırlar ve buradaki 10 oyu kamu partisine aktarırsa, kamu partisi kotayı doldurur ve seçilir. Ne var ki, bu özel örnekteki sonuç genelleşmemekte, meselâ Tablo 10.1, Tablo 10.2, Tablo 10.3'teki profillerde ve Tablo 4'ün son kolonda 4 seçmen olan profilinde bu sonucu vermemektedir. Bu profillerde ise, Condorcet galibi kamu partisi olduğuna göre, Hare usûlüyle seçim yapıldığında kamu partisi seçilecekti. Yarı Aktarılabilir Oy yöntemindeki en son yamamızla da Hare usûlünü yakalamak mümkün olmamıştır.

Aktarılabilir Oy seçim yönteminin genel eleştirisine dönersek, yukarıda daha önce denemiş olduğumuz "islâhat" programının, yani kalan oylarının sıfırlanmasından dolayı aday ya da partilerin seçilebilirler listesinden silinmesine engel oluşumunun başka etkileri olup olmadığını biraz daha araştıralım. Başta gelen endişemiz, bu sefer de "islâhat" yapalım derken, (rasyonel Droop kotasıyla uygulandığında) güçlü nispi temsili sağlayan bir yöntemin çoğunluğa saygı hasletini kaybetmesidir.

Aktarılabilir Oy seçim yönteminin tanımını yaparken de gördüğümüz gibi, bu yöntemin esasında iki türü vardır: adaylara oy verilen türü; ve, bizim uydurduğumuz, parti listelerine oy verilen türü. Aktarılabilir Oy yönteminin bu iki türü de dar bölgede aynı anlama gelecektir, zira $k = 1$ tane sandalyenin doldurulacağı bir seçim bölgesinde parti listeleri de birer kişilik olacaktır. O halde bu yöntemi dar bölgede incelemek onun her iki türünü birden kapsaması açısından faydalı olacaktır. Ne yazık ki, incelememiz dar bölgede adayları sonraki aktarımlar için muhafaza eden Aktarılabilir Oy yöntemini elemeye çoğunluğa saygı ilkesini ihlâl ettiğini göstermektedir. Bunu görmek için Tablo 10.6'daki profile bakalım, ve burada Aktarılabilir Oy yöntemini $k = 1$ için uygulayalım.

Tablo 10.6: Bir Tercih Profili

3 Seçmen	3 Seçmen	4 Seçmen
b	c	d
a	b	a
c	a	b
d	d	c

Burada çoğunluğun en az beğendiği d adayı seçilebilmektedir. Seçilmek için gerekli çoğunluk başta hiçbir adayda toplanmadığına göre, en az (pozitif) oy alan b adayının 3 oyu, seçmenlerinin ikinci tercihleri olan a adayına aktarılır. Şimdi a adayının 3, b adayının 0, c adayının 3, d adayının da 4 kalan oyu vardır. Bu sefer en az kalan oyu olan c adayının oyları, seçmenlerinin ikinci tercihleri olan b adayına aktarılırsa, kalan oylar a için 3, b için 3, c için 0, d içinse yine 4 olur. Burada a adayına gelmiş olan 3 tane oyun sahipleri, üçüncü tercihleri olarak c adayını belirtmişlerdi, dolayısıyla bu oylar şimdi c adayına aktarılırsa, kalan oylar a adayında 0, b adayında 3, c adayında 3, d adayında da yine 4 olur. Bu aşamada, c adayındaki kalan oylar da, sahiplerinin son tercihleri olan d adayına aktarıldığında, sonuç olarak d adayındaki toplanmış oy sayısı 7 'ye yükselerek çoğunluk kesbeder. Bu da d adayının seçilmesi demektir. İşte, çoğunlukça en kötü addedilen d adayı burada seçilmiştir. Dolayısıyla, yukarıdaki endişemiz maalesef boşa çıkmamıştır: *dar bölgede "islâh edilmiş" Aktarılabilir Oy yöntemi elemelerde çoğunluğa saygı ilkesini ihlâl etmektedir.*

Hattâ daha da ileri gidilerek, "islâh edilmiş" Aktarılabilir Oy yönteminin toplumca ittifak halinde en kötü addedilen seçeneği bile seçtiği görülebilir. Bunun için Tablo 10.7'deki profile bakarak, yukarıda Tablo 10.6'daki gibi bir yol izlememiz yeterli olacaktır. Burada şu aktarmalar dizisini izleyelim:

- (1) c'den d'ye, b'den c'ye, a'dan b'ye, d'den a'ya,
- (2) c'den d'ye, b'den c'ye, a'dan b'ye, d'den a'ya,
- (3) a'dan e'ye, b'den e'ye.

Böylece, e'de kota dolmuş ve e seçilmiştir. Halbuki, e herkesin en kötü seçeneği idi. Demek ki, *"islâh edilmiş" Aktarılabilir Oy yöntemi, değil Condorcet mağlubunu, toplumca ittifak halinde en kötü addedilen seçeneği bile seçebilir.*

Tablo 10.7: Bir Tercih Profili

1 Seçmen	1 Seçmen	1 Seçmen
a	b	c
b	c	d
c	d	a
d	a	b
e	e	e

En Büyük Ortalama yöntemi gibi, "islâh edilmiş" Aktarılabilir Oy seçim yöntemi de yine elemelerde ne çoğunluğa saygı ilkesini, ne de nispî temsil ilkesini sağlamaktadır, hattâ toplumun tümünün en kötü seçeneğini bile seçebilmektedir. Seçmen tercihlerinde yalnızca ilk tercihe bakan yöntemler için bu kusurların affedilemez nitelikteki sonuncusu dışındakiler belki de doğal görülebilir. Fakat *"islâh edilmiş" Aktarılabilir Oy yöntemi seçmen tercihlerinin tümüne bakarak hâlâ bu zaafı taşımaktadır*, ki bu da tasarımıda önemli bir yetersizliğin işaretini vermektedir.

Görüldüğü gibi temel bir meseleyi halletmek için başvurmaya tevessül etmeyi denediğimiz yegâne "çare", bir seçmenin oyunu o seçmenin en kötü bulduğu parti ya da adayın kazanmasında başarıyla kullanmaktadır. Yani bu ilâcın öylesine ölümcül yan etkileri vardır ki, bunları gidermek için de yeni bir ilâca ya da ilâçlara ihtiyacımız vardır. O halde, Aktarılabilir Oy yönteminin ya uzlaşısı bulaması ya da Hare usûlünü yakınsaması için ne gibi reformlara muhtaç olduğu, anladığımız kadarıyla, siyaset bilimcileri ve siyasal tasarımcılar için henüz çözülememiş derin bir problem olarak kalmaktadır.

B Ö L Ü M

GENİŞ ÇOĞUNLUKÇU UZLAŞI SEÇİM YÖNTEMİNİN BİR ELEŞTİRİSİ

11. GENİŞ ÇOĞUNLUKÇU UZLAŞI SEÇİM YÖNTEMİNİN BİR ELEŞTİRİSİ

Geniş Çoğunlukçu Uzlaşma seçme yönteminin şimdiye kadarki bölümlerimizde henüz anlatma fırsatını bulamadığımız bazı önemli özelliklerini göstermeye artık sıra gelmiştir. Bunlardan ilki bu yöntem uygulandığında seçmenlerin yarışmaya katılan partileri sıralamalarında sıkıntı çekebilecekleri konusunda endişe taşıyanların sorabilecekleri doğal bir soruya yanıt verecektir. Burada sorulabilecek soru şudur: *Geniş Çoğunlukçu Uzlaşma yönteminin uygulanacağı bir seçim bölgesinde seçmenler tüm partileri gerçekten sıralamak zorunda mıdır, yoksa ilk birkaç tercihlerini belirtse yeterli olur mu?* Böyle sorulduğunda, bu soru tamamen uygulamaya ilişkin görünmektedir. Oysa, biraz daha aşağıda "iyi" ile "kötü" konusuna girdikten sonra, bu sorunun aynı zamanda ahlâkî bir içerik de taşıdığını göreceğiz.

11.1. Kabul Sınırı

Yukarıdaki soruyu yanıtlamak için, p gibi 1'den büyük ve k gibi sıfırdan büyük iki tam sayı verildiğinde, Geniş Çoğunlukçu Uzlaşma yönteminin kabul sınırı dediğimiz

$$d^*(p, k) = \left\lceil \frac{p + k - 1}{k + 1} \right\rceil$$

sayısını tanımlamamız gerekmektedir. Şimdi yukarıdaki soruyu yanıtlayalım: *Geniş Çoğunlukçu Uzlaşma yönteminin uygulandığı, p tane partinin yarıştığı k sandalyeli bir seçim bölgesindeki sandalyelerin dağıtımında seçmenlerin tercih sıralamalarında ilk $d^*(p, k)$ 'dan sonraki derecelerde partileri nasıl sıraladıkları farketmez.*

Bunu hemen isbatlamak için, Geniş Çoğunlukçu Uzlaşma yöntemiyle, p tane partinin yarıştığı ve k tane sandalyenin dağıtıldığı bir seçim bölgesinde, en son sandalyenin sahibini bulduğu anda yapılmış olan sayımda aşağıdaki Tablo 11.1 gibi bir tabloda en üst sıradan başlayarak kaç tane kutuya bakılmış olması gerektiğini görelim. Diyelim ki, d . sıraya varmadan, yani seçmenlerin d . tercihlerine bakmadan sandalye dağıtımı tamamlanamamakta, ve bu dağıtım ancak d . sıradaki bazı bilgileri de gördükten sonra sonra tamamlanabilmektedir. O halde, $(d - 1)$. sıranın sonuna vardığımızda, yani nd tane kutuya baktığımızda, en fazla $k - 1$ tane sandalyenin sahiplerini saptamak mümkün olmaktadır. Bu $k - 1$ sandalyeyi

kazanan partilerin her kazandığı sandalye için rasyonel Droop kotası olan $D^*(n, k) = n / (k+1)$ sayısı kadar onay almış olması gerektiği gibi, p tane partinin her birinin de sayıldığı halde sandalye kazanmaya yetmeyen, yani "ziyan olan" onay oyları olabilecektir. Bu "ziyan olan" onaylar her parti için $D^*(n, k)$ kotasını doldur-mamak koşuluyla istendiği kadar büyük olmuş olabilir. O halde, $(d-1)$. sıranın sonuna geldiğimizde bakmış olduğumuz $(d-1)n$ onay sayısı, $(k-1)n / (k+1) + pn / (k+1)$ sayısından küçük olmak, yani

$$(d-1)n < (k-1)n / (k+1) + pn / (k+1) = (p+k-1)n / (k+1)$$

olmak koşuluyla, istendiği kadar büyük olabilir. Bu koşul da sadeleşerek

$$d-1 < (p+k-1) / (k+1)$$

olmakta, yani $d - 1 \leq \lfloor (p + k - 1) / (k+1) \rfloor$, yani iddia ettiğimiz gibi,

$$d \leq d^*(n, k) = \left\lfloor \frac{p + k - 1}{k + 1} \right\rfloor$$

sonucu çıkmakta, ve isbatımız da böylece tamamlanmış olmaktadır.

Tablo 11.1: Kabul Sınırının Hesaplanmasında Bakılan bir Tercih Profili

	1. Seçmen	2. Seçmen	3. Seçmen	...	n. Seçmen
1. Tercih	a	b	c	...	d
2. Tercih	b	c	d	...	e
3. Tercih	c	d	e	...	f
...
d*. Tercih	e	f	g	...	h
...
p. Tercih	z	a	b	...	c

Şimdi bu kabul sınırının pratikteki anlamı üzerinde kısaca duralım. Aşağıdaki Tablo 11.2 'de bu kabul sınırının sayısal değerlerini çeşitli p ve k büyüklükleri için sergiliyoruz. Görülüyor ki, Türkiye için herhangi bir seçim bölgesinde geçerli olabilecek kabul sınırı çok da yüksek değildir. Örneğin, 14 ya da daha az parti-

nin yarıştığı 5 ya da daha fazla sayıda sandalye dağıtan seçim bölgelerinde seçmenlerin ilk tercihlerini, ikinci tercihlerini ve üçüncü tercihlerini sıralamaları bile Geniş Çoğunlukçu Uzlaşma yönteminin sonuçlarını saptamasına yetecek, bu sonuçların hesaplanması için seçmenlerin bundan daha ileri derecelerdeki tercihlerini bildirmeleri (ya da bilmeleri) gerekmeyecektir. Türkiye milletvekillerini ulusal bir geniş bölgede, yani $k = K = 450$ sandalyeli bir bölgede seçmeyi düşünüyorsak, burada seçmenlerin ancak ilk iki tercihleri sonuçları tayin edecek, dolayısıyla tercihleri hakkında daha fazla ayrıntıya ihtiyaç olmayacaktır. Yok yeni meclisin daha az sayıda üyesini, diyelim 100 ya da 150 tanesini Türkiye milletvekili olarak düşünüyorsak, yine seçmenlerin ilk iki tercihlerinden ötesi sonuca etkili olamayacak ve bilgi olarak da gerekmeyecektir.⁸¹ Esasında $k \geq 13$ olduğu sürece ve $p \leq 16$ kaldıkça, ilk iki tercihten ötesi seçmenden istenmeyecektir.

Tablo 11.2: Çeşitli Parti Sayıları ve Seçim Bölgesi Genişlikleri için Geniş Çoğunlukçu Uzlaşma Seçim Yönteminin Kabul Sınırı $d^*(p, k)$

$p \backslash k$	1	2	3	4	5	6	7	13	450
2	1	1	1	1	1	1	1	1	1
4	2	2	2	2	2	2	2	2	2
6	3	3	2	2	2	2	2	2	2
8	4	3	3	3	2	2	2	2	2
10	5	4	3	3	3	3	2	2	2
12	6	5	4	3	3	3	3	2	2
14	7	5	4	4	3	3	3	2	2
16	8	6	5	4	4	3	3	2	2

Hattâ, Tablo 11.2 'de bunu belirtmemiş olmamıza rağmen, şunu da ekleyebiliriz ki, 450 milletvekili seçilecek bir ulusal seçim bölgesinde 450 tane parti bile yarışsa, seçmenlerden yine de ilk iki tercihlerinin ötesinde bir bilgi istenmesine gerek olmayacaktır. Keza, bazan önerildiği gibi ulusal meclis büyütülerek 600 üyeli

⁸¹ Sayın Prof. Dr. Faruk Birtürk'in (kişisel görüşmelerde ifade edilmiş) bir önerisi de yeni meclisin böylece kısmen Türkiye milletvekillerinden, kısmen de daha dar seçim bölgelerinden seçilmiş milletvekillerinden oluşturulması yönünde olmuştur.

hale de getirilse, tümünün ya da 100'ünün, 150'sinin ulusal seçim bölgesinden çıkacağı Türkiye milletvekillerinin seçiminde Geniş Çoğunlukçu Uzlaşma yönteminin uygulanması için yine seçmenlerin en fazla ilk iki tercihlerini bilmek yeterli olacaktır.

Bu noktada, Çoğunlukçu Uzlaşma seçim yönteminin ahlâkî açıdan incelenmesine dönerek, toplum adına karar alışında seçmenler açısından ne derecede "iyi" bir seçim sonucuna ulaştığı konusunu açmak istiyoruz. Önce "iyi" ile "kötü" üzerinde anlaştalım.

11.2. "İyi" ile "Kötü"

İçinde p tane seçenek olan bir seçenekler kümesi üzerinde herhangi bir tercih sıralaması verildiğinde, bu sıralamaya göre $\lfloor p/2 \rfloor$ 'nci sırada ya da daha yukarıda sıralanan seçeneklere, görece olarak, kabaca "iyi", gerisine de, yine görece olarak, kabaca "kötü" diyelim. Örnek olarak,

$$P = \{p_1, p_2, p_3, p_4, p_5, p_6, p_7, p_8, p_9, p_{10}\}$$

gibi $p = 10$ seçenekli bir seçenekler kümesi düşünelim, hemen hesaplayalım ki $\lfloor p / 2 \rfloor = 5$ eder, ve farzedelim ki buradaki seçenekler de yukarıdaki sergileyişimizde en iyiden en kötüye doğru sıralanmış olsun. O zaman, buradaki sıralanışa göre, ilk $\lfloor p / 2 \rfloor = 5$ seçeneği kabaca "iyi", gerisine de kabaca "kötü" olarak sınıflandırıyoruz:

kabaca "iyi" olan seçenekler: p_1, p_2, p_3, p_4, p_5 ,

kabaca "kötü" olan seçenekler: $p_6, p_7, p_8, p_9, p_{10}$.

Bunun yerine, aynı seçenekler kümesinden sonuncu seçenek eksik olsa, yani seçenekler kümemiz

$$P' = \{p_1, p_2, p_3, p_4, p_5, p_6, p_7, p_8, p_9\}$$

olsa, ve geri kalan 9 seçenek üzerindeki tercih sıralaması da değişmese, bu sefer $p = 9$ iken yine $\lfloor p / 2 \rfloor = 5$ olacak ve yine ilk beş seçenek kabaca "iyi" olarak sınıflanacak, yine geride kalanlar kabaca "kötü" olarak sınıflanacak, yalnız geride

kalanlar burada yalnızca 4 seçenek olacaktı:

kabaca "iyi" olan seçenekler: p_1, p_2, p_3, p_4, p_5 ,

kabaca "kötü" olan seçenekler: p_6, p_7, p_8, p_9 .

Şimdi, bu kavramlarla yola çıktığımızda, aşağıdaki ahlâkî tekerlemeyi elde ediyoruz.

11.3. Çoğunlukçu Uzlaşa ile Çoğunluk Kazanan Parti Çoğunluğun İyisidir

Yukarıda pratik bir açıdan ilgilenmiş olduğumuz kabul sınırı, Çoğunlukçu Uzlaşa seçim yönteminin çok önemli bir ahâkî hasletini de ortaya çıkarmaktadır. Bu yöntemin uygulanışında ilk d^* . dereceden aşağıdaki tercihlere bakılmadığına göre, güçlü nispî temsili yerine getirdiğini bildiğimiz bu yöntemle, herhangi bir seçim bölgesinde temsil heyetinin çoğunluğunu oluşturacak sayıda sandalye kazanan bir partinin, o bölgedeki seçmenlerin çoğunluğunca d^* . derecede onaylanmış olması gerekmektedir. Zira, elemelerde güçlü nispî temsili yerine getirdiğinin isbatında da gördüğümüz üzere, bu yöntem herhangi bir partiyi en sonda sıralamakla d^* . dereceden daha düşük herhangi bir derecede sıralamak arasında bir farkı görmemektedir. Dolayısıyla, eğer çoğunluğu aşkın bir kitlece bir parti d^* . dereceden daha düşük derecede tercih edilmekteyse, yöntemimiz bunu aynı seçmen kitlesince bu partinin en sonda sıralandığı bir tercih profilinden ayırdetmeyecek, onunla aynı seçim sonucuna taşıyacaktır. Elemelerde güçlü nispî temsili yerine getirmesinden de şunu biliyoruz ki, bu yöntem böyle bir tercih profilinde söz konusu partiye temsil heyetinde çoğunluk veremez. O halde, bu yöntemle bir parti çoğunluğu kazanmışsa, demek ki bu parti en aşağı bir çoğunluk tarafından d^* . derecede onaylanmıştır. Ya bunun "iyi" ve "kötü" ile ilişkisi nedir?

Bu soruyu yanıtlamak için $d^*(p, k)$ sayısının tanımını biraz dikkatlice incelemek yeterlidir. Bunu yaparsak görürüz ki, bu sayıyı

$$d^*(p, k) = \left\lceil \frac{p + k - 1}{k + 1} \right\rceil = \left\lceil \frac{p - 2}{k + 1} + 1 \right\rceil = \left\lceil \frac{p - 2}{k + 1} \right\rceil + 1$$

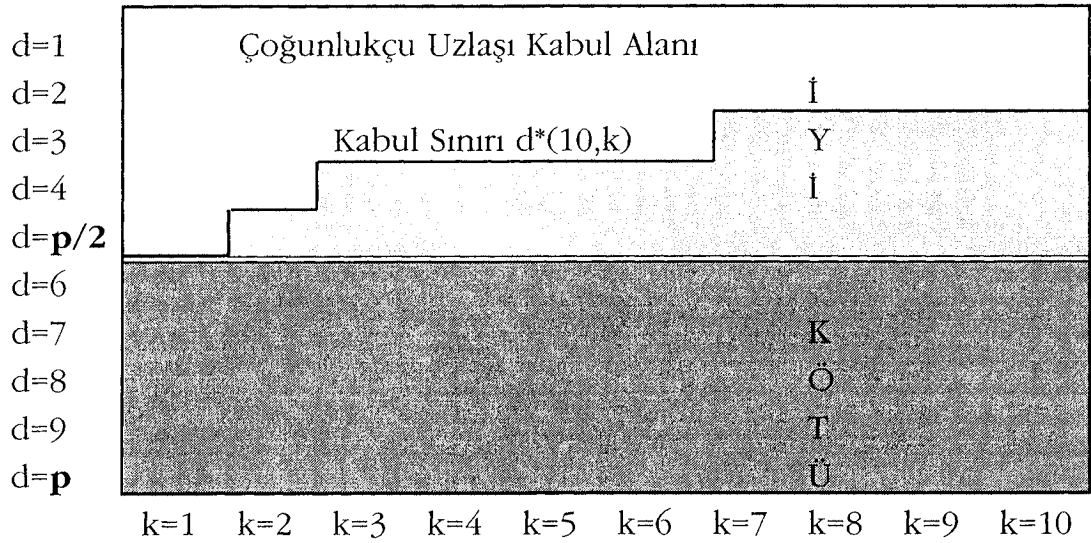
olarak da ifade edebiliriz, ki bu da $d^*(p,k)$ 'nın k arttıkça azaldığını göstermektedir. O halde, bu sayı en büyük değerini k sayısının bizce en küçük değerinde almaktadır, ki orada da

$$d^*(p, k) = \left\lceil \frac{p + k - 1}{k + 1} \right\rceil = \left\lceil \frac{p}{2} \right\rceil$$

yani hemen yukarıda "iyi" ile "kötü" bölgelerini ayırdederken sınırın üstündeki "iyilerin en kötüsü" derecesi çıkmaktadır. Yani herhangi bir seçmenin d^* derecede onayladığı bir parti, muhakkak ki bu seçmene göre "iyi" bir partidir.

O halde, bir evvelki paragrafın sonuna döner ve orada bu bilgiyi kullanırsak, tekerleme olarak başlığa koyduğumuz gerçeği isbatlamış oluruz: *Çoğunlukçu Uzlaşma yöntemiyle bir parti herhangi bir seçim bölgesinde çoğunluğu kazanmışsa, demek ki bu parti en aşağı bir çoğunluk tarafından "iyi" addedilmektedir.*

Şekil 11.1: Kabul Sınırının "İyi" ve "Kötü" ile İlişkisi [p=10 kabul edilmiştir.]

"İyi" ve "kötü" ile d^* arasındaki ilişkiyi gözle görülür bir biçimde sunmak için şimdi Tablo 11.3'ü sunmaktayız. Burada karanlık olarak gösterilen bölge "kötü", hafif gölgeli ya da aydınlık bölge de "iyi" alternatifleri kapsamaktadır. Aydınlık bölge ise Çoğunlukçu Uzlaşma yöntemiyle seçilebilecek alternatifleri göstermektedir.

Örneğin, bir belediye başkanı seçiminde [k = 1 iken] Çoğunlukçu Uzlaşma yönteminin kullanıldığını düşünelim. Burada seçilen başkanın halkın çoğunluğunu

aşkın bir kesiminin en kötü aday olamayacağını zaten biliyorduk (Sertel, 1994). Şimdi öğrenmekteyiz ki, bir çoğunluk bu başkanın üstelik de "iyi" olduğunda mutabıktır.

Çoğunlukçu Uzlaşı yönteminin kabul sınırı ve "iyi" sonuç seçme yeteneği hakkında buraya kadar gösterdiklerimiz, akılda kalacak bir tekerleme oluşturacak, ayrıntıdan uzak özelliklerdi. Esasında bu konunun dahası da vardır. Çoğunlukçu Uzlaşı yöntemi elemelerde güçlü nispî temsil ilkesinden daha da keskin bir ilkeyi sağlamaktadır: seçmenlerin $\frac{r}{k+1}$ sayısından fazlası bir partiden d^* . derecede onaylarını esirgemekte iseler, o zaman Çoğunlukçu Uzlaşı yöntemi en aşağı $\lfloor r \rfloor$ tane sandalyeyi bu partiye kapalı kılar. Yani, eşdeğer bir deyişle, Çoğunlukçu Uzlaşı yöntemi ile bir parti herhangi bir seçim bölgesinde $\lfloor r \rfloor$ tane sandalye kazanmışsa, bundan bilinmelidir ki o parti oradaki seçmenlerin en aşağı $\frac{r}{k+1}$ tanesinden d^* . (ya da daha iyi) derecede onay almıştır. (Yukarıda bu önermelerin yalnızca $r = n/2$ durumundaki özel hali dile getirilmişti.) Bunlardan, "iyi" ve "kötü" nitelemeleriyle dile getirilen şu gerçek de sonuç olarak çıkmaktadır: seçmenlerin $\frac{r}{k+1}$ sayısından fazlası bir partiyi "kötü" addetmekte iseler, o zaman Çoğunlukçu Uzlaşı yöntemi en aşağı $\lfloor r \rfloor$ tane sandalyeyi bu partiye kapalı kılar. Yani, eşdeğer bir deyişle, Çoğunlukçu Uzlaşı yöntemi ile bir parti herhangi bir seçim bölgesinde $\lfloor r \rfloor$ tane sandalye kazanmışsa, bundan bilinmelidir ki o parti oradaki seçmenlerin en aşağı $\frac{r}{k+1}$ tanesince "iyi" addedilmektedir.

BÖLÜM 12

TÜRKİYE MİLLETVEKİLLİĞİ

12. TÜRKİYE MİLLETVEKİLLİĞİ⁸²

Nispî temsil usûlünün "yuvarlama" hatâsından en uzak uygulaması, tüm seçmen kitlesinin tek bir seçim bölgesi olarak mütalâa edilmesiyle elde edilebilir. İsrail ve Hollanda, bu uygulamanın belli başlı örneklerini sunmaktadır. Bu ülkelerin her ikisi de, Türkiye'ye kıyasla epey küçük birer seçmen kitlesine sahip olmalarına rağmen, yine de Türkiye'de alıştığımız seçim bölgelerinden daha büyük birer seçmen nüfusunu haizdirler. Dolayısıyla, bu ülkelerin seçim bölgelerinin çapı konusundaki tercihlerini, yani tüm ülkeyi bir seçim bölgesi olarak saptamalarını, illâ da ülkenin küçüklüklüğünün bir kaçınılmaz sonucu olarak görmek zordur. Meselâ, Hollanda'nın çok eskiden beri değişik özellikleri taşıyan bölgeleri, kentleri olmuştur, ve daha dar seçim bölgeleri istense, bunların doğal birer seçim bölgesi oluşturabilecek nicelik ve nitelikleri taşıdıkları pekâlâ söylenebilir. Yani Hollanda'nın ülke çapında tek bir seçim bölgesi benimsemiş olması, bilinçli bir tercihin ürünü olarak görülme-lidir. Keza, İsrail de bizdeki boyutlarda seçim bölgeleri benimseseydi, tabî ki birden fazla seçim bölgesi olacaktı. Oysa, Hollanda gibi, İsrail de her milletvekillerinin bölge temsilcileri olmaları esasını bilinçli olarak reddetmiş, İsrail Milletvekilleri'nden oluşan bir Kneset (meclis) ile demokrasisini yürütmeyi tercih etmiştir.

Ülke çapında tek bir seçim bölgesi benimsemenin lehinde ve aleyhinde ne gibi mülâhazalar ileri sürülebilir? Bunların bazılarını, özellikle Türkiye açısından, gözden geçirmekte yarar görüyoruz. Çeşitli açılardan ileri sürülebilecek bazı savlarla, dar ya da orta çapta, yani ülkenin tümünden daha küçük boyda, seçim bölgeleri benimsemesi müdafaa edilebilir. Bunlardan birkaçını aşağıda kısaca ele alıyoruz. Ama herşeyden önce İsrail ve Hollanda'daki ulusal seçim bölgesi uygulamalarını görelim.

12.1. İsrail ve Hollanda'da Ulusal Seçim Bölgesi

İsrail ve Hollanda tüm ülkeyi tek bir seçim çevresi olarak kullanarak ulusal yasama meclislerine temsilci seçen seçim sistemlerine sahip olan iki devlettir. Bu ilkeyi tek başına uygulayan başka bir örnek de mevcut değildir. Bu iki sistemde de, oyların yasama meclislerinde sandalyeye dönüştürülmesi işlemi yukarıda anlatılan Nispî Temsil kurallarına göre yapılmaktadır. İsrail'deki uygulamayı daha yakından inceleyecek olursak, ulusal seçim çevresinde seçimin nasıl uygulandığını somut olarak görebiliriz.

⁸² Bu bölüm, yukarıda sürdürmüş olduğumuz ilkesel analizden ayrılarak, Türkiye için bazı çevrelerde önerilmiş, ciddiye alınması gerektiğini düşündüğümüz bir nispî temsil uygulamasını konu edinmektedir

İsrail Anayasası'nın parlamentoya (Knesset) ilişkin düzenlemesinden yola çıkılarak geliştirilmiş olan seçim sistemi, Anayasa'daki betimlemeye dayanmaktadır. Buna göre, "Knesset genel, ulusal, doğrudan, eşit, gizli ve nispî bir seçimle seçilir" (Zikreden, Mahler, 1990: 129). Nitekim, İsrail seçimlerinde tek dereceli bir uygulamada ve tek bir oy pusulası, ulusal bir seçim çevresi ve bir nispî temsil ilkesine göre seçim yapılır (Aynı eser, 129). Bu ortamda seçmen aslında bir temsilci adayına değil de, bir siyasal partinin aday listesine oy verir. Temel seçmen tercihi siyasal partiler arasındadır. Temsilcilerin şahsiyeti, siyasal parti liderleri dışında temel bir rol oynamamaktadır.

İsrail seçim sisteminde basit bir baraj uygulanır. Genel ve geçerli oyun %1'ini alan her siyasal parti aldığı oy oranında temsil hakkı kazanmasına fırsat verecek bir muameleye tabi tutulur. Bir seçimde kullanılan geçerli oylardan, %1'den daha az oy alan siyasal partilerin aldıkları oylar çıkartıldıktan sonra geriye kalan oy toplamı 120 tane Knesset sandalyesine bölünür. Örneğin 1988 seçimlerinde, baraj 22,831 oy ve yukarıda bahsedilen biçimde hesaplanan toplam oy 2,227,618; ve 120'ye bölündükten sonra hesaplanan kota ise 18,563 idi (Mahler, 1990: 129-130). 1988 seçimlerinde barajı geçemeyen parti sayısı 12, barajı geçerek Knesset'te temsil edilen parti sayısı ise 15'dir.

Seçimlerdeki barajı aşan partilerin aldığı oylar;

"Toplam Heba Edilmemiş Oy / Kota"

işlemine tabi tutularak, her bir siyasal partinin çıkartacağı milletvekili sayısı saptanır. Ancak, bu işlemten sonra, toplam oy kotanın tam katları olmadığı durumlarda, yukarıda zikredilen bölme işleminden sonra bir miktar artık oy kalır. Bütün milletvekillikleri barajı geçen siyasal partiler arasında dağıtıldıktan sonra, artık oylar sıralanarak En Büyük Ortalama yönteminde olduğu gibi 1'e, 2'ye, 3'e, ilh. bölünür. Sonuçlar en büyük ortalamadan en düşük ortalamaya doğru sıralanır. Arta kalan milletvekillikleri en büyük ortalamayı alan siyasal partinin sıradaki adayından başlanarak daha küçük ortalamalara sahip olan siyasal parti listelerine dağıtılır. Tüm boş Knesset sandalyeleri doluncaya kadar bu işleme devam edilir (Mahler, 1990: 130-131).

Örneğin, 1988 seçimlerinde 709,305 oy alan Likud, ilk hesaplamada 38 milletvekiline sahip olmuştur, yani $(709,305/18,563 = 38)$. Ancak, bu hesaplamadan sonra Likud'un 3,911 oyu artmıştır. İkinci hesaplamada kullanılan d'Hondt kuralına

göre de 2 milletvekilliğine daha hak kazanan Likud, 120 sandalyeli Knesset'te 40 milletvekilliği kazanmıştır (Mahler, 1990: 130-131).

Hollanda'daki seçim sistemi de tüm ülkeyi tek bir seçim çevresi olarak kabul eden bir niteliktedir. Aslında Hollanda'da çok uzun zamandır uygulanan serbest seçimler 1849'dan itibaren doğrudan doğruya seçmenin oyu ile milletvekillerini seçme işlemi haline dönüşmüştür (Lijphart, 1974: 230). 1917 yılında yapılan ve 1967'ye kadar etkisini sürdüren Anayasa değişiklikleri ile çoğunluk (ekseriyet) kuralına dayalı seçim sistemi terk edilerek, onun yerine siyasal partilerin aday listeleriyle seçime katıldıkları nispî temsil ilkesi uygulanmaya başlamıştır. 1918'de ilk kez uygulanan bu sistemle iki yenilik kabul olunmuştur. Birincisi, %1'lik ulusal seçim barajı, ve ikincisi de artık oyların en büyük artık oy veya En Büyük Ortalama (d'Hondt) kuralına göre dağıtılması uygulamaları olmuştur (Lijphart, 1974: 231). Ancak, 1956 yılında milletvekili sayısı 100'den 150'ye çıkartılınca, seçim kotasına bağlı olan ulusal baraj da %1'den %0.67'ye düşürülmüştür. Bu da dünyadaki en düşük seviyedeki ulusal seçim barajını oluşturmuştur.

Hollanda'da da seçmen listeye oy vermekte ve genellikle liste başındaki aday için oy kullanmış olmaktadır. Ancak, seçmene aynı zamanda listeden bir tek adayı tercih hakkı da tanınmıştır. Bu durumda, seçmen listeye değil, o listedeki bir adayı belirtmek suretiyle oy kullanmaktadır. Bu tercih edilen adayların kazanabilmesi için o listeye verilen oyların yüzde ellisinin, o listenin kazandığı milletvekili sayısı ile bölünmesiyle elde edilen kotadan daha fazla oy alması ile mümkündür (Lijphart, 1974: 234).

12.2. Tarihî Açıdan Bölge

Tarihteki bir feodal yapı üzerine kurulu bir devlet için eski feodal sınırlara tekabül eden seçim bölgelerinin bir anlamı olabilir. Nitekim, İngiltere'nin Magna Carta'dan türeyen demokrasisi için, başta her küçük asalet mensubunun belli bir mahali teşkil eden mülkünü temsilen geldiği bir meclisin, sonraları her mahalin seçilmiş bir kişi ile temsil edildiği bir avam kamarasını doğurması doğal bir gelişme olarak görülebilir. Dar bölgeli seçimlere dayalı Birleşik Kraliyet Parlamentosu, kendi yerinde işte bu kadar doğal dururken, acaba Türkiye için bir seçim düzeni tasarlandığında da dar bölgeli seçim sistemine cevaz verecek bir tarihî izah bulması o kadar kolay olacak mıdır? Pek sanmıyoruz. Türkiye'nin tarihinde birtakım derebeylerinin müşterek rızasıyla kurulmuş, pekiştirilmiş ya da sürdürülmüş bir devlet

bulunmadığı gibi, yani bugünkü devlet feodal bir yapıdan türemediği gibi, başka her bakımdan da üniter olma özelliği gösteren bu devlette, bir araya gelmiş ve bir federasyon oluşturmuş birtakım kendi başına buyruk bölgeler de hiçbir bakımdan olmamıştır. Dolayısıyla, bu gibi birtakım asalet mülklerinin ya da bölgelerin birtakım temsilcilerinden oluşması doğal telâkki edilebilecek bir meclisin köklerini de tarihimizde bulmak mümkün değildir.

12.3. Etnik Açıdan Bölge

En geniş sınırlara sahip olduğunda bile Osmanlı Türkiyesi, o günün medenî dünyasının küçüklü-büyükü birçok dillerinin anadili olarak konuşulduğu, birçok dinlerinin inanan ve inanmayanlarının içiçe yaşadığı bir büyük ülke olarak, pek çok ırktan gelip kaynaşmış ya da ayrılığını korumuş kitlelerin oluşturduğu nüfusunun etnik zenginliğini son derecede bîrsel bir devlet içinde işlemiş ve sürdürmüştür. Bu süreçte etnik özellikleri başka olan bölgelerin birer siyasî irade sahibinin merkezde söze karışması hiçbir zaman esas olmamıştır.

Bugün de Türkiye siyasî anlamda bölgelerden oluşmamaktadır. Etnik ayrılıkları esas edinmeye tevessül eden bölücü bir örgüt bile, ayırmak istediği etnik grubun mensuplarının çoğunluğunun yaşadığı ya da yaşamını temin ettiği bir "bölge" tasvir etmekte güçlük çekecektir, zira herhangi böyle bir grubun üyeleri, özellikle iktisaden faal üyeleri, herkesle beraber, büyük oranda İstanbul'dan başlayarak ülkenin çeşitli bölgelerindeki büyük şehirlere, hattâ yurtdışına göç etmişlerdir. Trabzonspor-Vanspor maçına taraf olan televizyon seyircisine ulaşmak isteyen bir reklâm şirketi bunların en büyük sayılarını Trabzon'da, Van'da mı aramalıdır, yoksa İstanbul'da mı? Askerde iki delikanlının birbirlerine sordukları ilk sorulardan biri şudur: "Nerelisin?" Şimdiki kentlerimizde insanların birbirleri hakkındaki ilk sorularından biri de bu olmaktadır, çünkü pek çoğumuzun bulundukları yerin oralısı olmadıkları mâlumken, nereli oldukları merak konusudur - aynı askerdeki gibi.

12.4. Ulaşım-Bilişim Açısından Bölge

Bugünkü ulaşım teknolojisi ve haberleşme imkânları sayesinde, aynı şarkı Türkiye'nin her yerinde birden popüler olmakta, değil Türkiye'nin, dünyanın her yerinin haberleri, modaları hemen bizim de her maha'lemizde izlenmekte, telefonla oy verilen televizyon referendümlarına her köşeden "evet" ve "hayır" oyları gelmekte-

dir. Her bakımdan küçülen bir dünyada, Türkiye de geçmiş çağların uzaklık ölçülerini geçersiz bırakan, küçük, çağdaş bir ulaşılabilirlik yarıçapı içine girmiştir. Çok partili siyasete geçtiğimiz bundan elli yıl önceki, hattâ bunun yarısı kadar eski bir tarihteki, 12 Mart 1970'teki bazı illerimizin bir yerinden bir yerine sesimizi ya da kendimizi ulaştırmakta çektiğimiz sıkıntılar hatırlanırsa, bugün ülkenin en uzak görünen iki köşesi arasında sahip olduğumuz ulaşım-bilişim kolaylıkları, neredeyse bir bilim-kurgu dünyası gibi görünür. O günkü koşullarda Türkiye için illerin sınırlarını aşmayan seçim bölgeleri ne kadar kolay anlaşılabilirse, ulaşım-bilişim imkânları açısından mütalâa edildiğinde, bugünkü Türkiye de, hiç zorlanmadan, tek bir seçim bölgesi olarak telâkki edilebilir.

12.5. Milletvekilleri Açısından Bölge

Denilebilir ki, bugünkü milletvekilleri aynı zamanda hemşehrilerine birtakım aracılık hizmetleri sunmakta, seçim bölgelerinin Ankara'daki işlerini tâkib etmekte, hattâ seçmenlerinin özel iş tâkipçileri olarak da vazife görmektedirler. Seçmenlerine iş bulmak, hastanede yatak bulmak gibi işlevler de milletvekillerinin fiiliyattaki seçiliş nedenlerini oluşturmaktadır. Dolayısıyla, seçim bölgelerinin bildiğimiz biçimde devamına gerek vardır. Bu müşahadeye cevaben, iki noktayı belirtmekte yarar görmekteyiz.

Birincisi, milletvekillerinin esas işi yasama ve hükûmetin denetlenmesidir. Seçim bölgelerinin bugünkü gibi iller ve alt-bölgeleri olarak kalmaları için milletvekillerinin bölgelerindeki yurttaşların özel işlerini tâkip etmeleri bir gerekçe olarak gösterilmemelidir, zira bu faaliyetleri esasen görevlendirildikleri işle çakışmamakta, hattâ çeşitli açılardan çelişmektedir.

İkinci nokta olarak da, kabul etmek gerekir ki, bugünkü toplum yapımızda hemşehrilik, başka paylaşılan değerler ve çıkarlar yanında, giderek önemini kaybetmektedir; dolayısıyla, yurttaşların önem ve değer verdikleri başka konularda onları temsil edebilen milletvekillerinin mecliste görevlenmiş olmaları, çağdaş Türkiye'de halkın isteklerini, gereksinimlerini, eğilimlerini kamu kararlarının alındığı merkezde etkinleştirmek amacına daha iyi hizmet edecektir. Gerçekten de, Antalya milletvekili olarak "Antalyalı'nın" menfaatlerini temsil etmek mühimse, çevreyi ilgilendiren konularda, turizmin gelişmesini ilgilendiren konularda uzmanlaşıp, bu konulara ilişkin işlerde milleti temsil etmek de mühim olacaktır, hattâ belki Antalya için daha sonuç getirici olacaktır. Yurttaşların en çok önem verdikleri ve Ankara'da

seslendirmek istedikleri görüşler, menfaatler, talepler, hemşehrilikle tanımlanamayacak türden olabilir. Dönüştüğümüz çağdaş sanayi toplumunda, bir yandan yurttaşların seslendirilmesini istedikleri istekler gitgide hemşehrilik mihriverinden uzaklaşmaktayken, bununla paralel olarak, hemşehrilik müşteri de yurttaşların başka paylaşılan özellikleri yanında önemsizleşmektedir. Yurttaşların Türkiye'den bekledikleri, şu veya bu kasabalı veya kentli olarak bekledikleri kadar, birçok kere de belki kadın olarak beklediklerinden, belki ücretli olarak beklediklerinden, belki birçoklarının dindar olarak beklediklerinden, belki bazılarının dinsiz olarak beklediklerinden, belki sporsever olarak beklediklerinden, bazılarının belki sakatlar olarak beklediklerinden, bazılarının belki sıradışı özel yaşam tarzı yaşamak isteyenler olarak beklediklerinden, belki Türkçe'ye özen gösterilmesini isteyenler yahut da başka bir dili konuşmaya meraklı yurttaşlar olarak beklediklerinden, doğanın veya Türkiye medeniyetlerinin mirasının korunmasını isteyen yurttaşlar olarak beklediklerinden, yaşlılara saygı gösterilmesine önem verenler olarak beklediklerinden, ..., ve hemşehrilikle fazlaca gölgeleşmeyen bunlar gibi pek çok boyutlarda beklediklerinden de oluşabilir. Dikkat edilirse, burada örnek olarak bazılarını sıralamaya çalıştığımız bu istek, talep ve eğilim gruplarının bazıları bugünkü siyasamız içerisinde seslerini duyurmakta hiç güçlük çekmezken, birçokları da hiç seslerini duyuramamakta, ve siyasî katılımları eksik kalmaktadır. Oysa, bugün sesini pek duyuramayan bu kesimlerin oy kalabalığı muhtemelen birçok örnekte pekâlâ birçok ilimizin nüfusunu aşkındır, yani kolaylıkla bir seçim bölgesi cesametini haizdir. Bu grupların siyasî temsili ve katılımı sağlanacaksa, Türkiye milletvekilliği kurumu buna olanak verecek uygun bir araç olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'nin tümü tek bir seçim bölgesi olduğunda, beklenen odur ki, seçmenler için hangi konuların ne kadar önemli olduğunu, milletvekili adayları ve siyasî partiler kendilerine göre ölçer, biçer, takdir ederler, yurttaşların hangi konulardaki isteklerinin siyasî avukatlığını yapmak üzere seçmen nezdinde rekabete gireceklerine karar verirler. Bazı adaylar ya da partiler, isterlerse, bunda siyasî bir kıymet-i harbiye telâkki ederlerse, Çorum'luların milletvekilliğine soyunurlar. Bazıları da kamu görevlilerine grev hakkı isteyenleri müvekkilleri olmaya ikna etmek için uğraşırlar, onların oylarına talib olurlar. Bazıları ise hayvan haklarının savunucusu olarak oy toplayabileceklerini düşünür, hayvansevenlerin milletvekili olmaya çalışırlar. Neticede, hangi konular, hangi boyutlar önemliyse, siyasî rekabet bunları ortaya çıkarır, ve seçmenlerin bunlardaki eğilimlerini, isteklerini temsil edecek milletvekili adayları seçmen oylarını almak için yarışır. Eğer en önemli konular hep

coğrafi olarak tanımlanabiliyorsa, yani "Çorum'luluk", "İstanbul/Sarıyer'lilik", "Adana 2. Bölge'lilik" gibi ifade buluyorsa, doğal seçmen grupları da yine coğrafi olarak tecelli eder. Fakat belki de bunlardan daha muhtemel olanı, seçim "bölgesi" yerine zuhur edecek seçmen gruplarının birçoğunun, hattâ çoğunun, coğrafi olmayan tanımlayıcı özelliklerle ortaya çıkmasıdır. Herhalde Türkiye milletvekillerinin pek azı kendilerini yerel birtakım görüş açılarının savunucusu olarak görecektir, herhalde çoğu kendilerini yerel olmayan, başka boyutların üzerine düşen seçmenlerin vekilleri olarak biçimlendireceklerdir.

12.6. Ulusal Seçim Bölgesinde Hangi Seçim Yöntemi

Güncel bazı önerilerin değerlendirilmesinde yardımcı olması amacıyla ele aldığımız ulusal seçim bölgesi, yani Türkiye milletvekilliği konusu, ulusal seçmen kitlesinin tümünü kapsayan bir bölgede hangi seçim yöntemi uygulanmasının tavsiye edilebileceğini de akla getirmektedir. Başlarken de belirttiğimiz gibi, T.B.M.M.'nin tümünü dolduracak milletvekillerinin seçileceği kadar geniş bir seçim bölgesinde "yuvarlama hatâları" çok küçük olacak, yani geniş bölgede nispi temsili yakınsamaya yönelik seçim yöntemlerinin sonuçları da birbirlerini çok yakınsayacaktır. Bunlardan En Büyük Kalan ile En Büyük Ortalama yöntemleri de dolayısıyla ulusal seçim bölgesinde birbirlerine çok yakın sonuçlar verecekler, hangisinin uygulandığı pratikte pek önemli olmayacaktır. Aktarılabilir Oy yöntemiyle Çoğunlukçu Uzlaşısı ise, seçmenlerin ikinci tercihlerine başvurabilecekleri için, bu iki yöntemden biraz farklı sonuçlar verebileceklerdir. Çoğunlukçu Uzlaşısı, Tablo 11.1'den de bildiğimiz gibi, bu çaptaki bir seçim bölgesinde seçmenlerin en fazla ikinci tercihlerini bilmeyi gerektirecektir. Gerek Çoğunlukçu Uzlaşısı, gerekse Aktarılabilir Oy yöntemi, En Büyük Kalan yöntemiyle kota doldurularak kazanılan sandalyelerin dağıtımında, yani normal bir beklentiyle sandalyelerin kahir ekseriyetinin dağıtımında, zaten bu yöntemle aynen uyuşacak, seçmenlerin ilk tercihlerinden öteye bilgi kullanmaya ihtiyaç göstermeyecektir. Aralarındaki fark bu biçimde dağıtılamayan sandalyelerde olacak, bunlar da pek az olacağı için, genelde bu seçim yöntemleri birbirleriyle çok uyuşacaklardır. Bir ayrıntı olarak şu belirtilebilir ki, Aktarılabilir Oy ile dağıtılan bu türden sandalyeleri kazanan parti ya da adaylar bunları seçmenlerinin ikinci dereceden daha düşük derecede tercihleri olarak kazanmış olabileceklerdir. Oysa Çoğunlukçu Uzlaşısı yöntemiyle bu sandalyeleri kazananlar, seçmenlerinin en azından ikinci dereceden onaylarını alarak bu başarıyı göstermiş olacaklardır.

Görülüyor ki, ulusal seçim bölgesi uygulamasına gidildiğinde yukarıdaki En Büyük Kalan, En Büyük Ortalama, Aktarılabilir Oy ya da Çoğunlukçu Uzlaşma seçim yöntemlerinden hangisinin uygulanacağı, seçim sonuçları bakımından çok önemli olmayacaktır. O halde bunlardan hangilerinin daha kolay uygulanacağı, daha kolay oy sayımı gerektireceği, daha az yanlışla yer vereceği, halkta daha güçlü bir katılım isteği ve katılmış olma duygusu yaratacağı, ve daha ucuz olacağı öne çıkmakta, yöntemler arasındaki seçimimizde bu gibi kriterlerin ağırlığının artması gerekmektedir.

Ve şurası da bellidir ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin tümü değil de ancak bir bölümü ulusal seçim bölgesinden, gerisi de yine daha dar bölgelerden seçilecekse, seçim yöntemlerinin birbirlerine benzer sonuçlar vereceği savımız da ulusal bölgeden seçilecek milletvekillerinin sahip olacakları sandalye sayısının meclisteki sandalye sayısının tümüne oranı ile mütenasip ölçüde doğruluğunu koruyacaktır. T.B.M.M. üyelerinin en aşağı 100 tanesi ulusal seçim bölgesinden seçileceklerse, yukarıdaki dört seçim yönteminden hangisinin uygulandığı belki hâlâ fazla fark etmeyecektir. Fakat daha küçük genişlikte (yani daha az milletvekili çıkaran) bir ulusal seçim bölgesi düşünüldüğünde, seçim yöntemlerinin sonuçları bakımından birbirlerinden yine farklılaşmaları, ve dolayısıyla, aralarında yine ilkel açılardan ayırım yapılmasına ihtiyaç doğması beklenmelidir.

13

B Ö L Ü M

YEREL SEÇİMLER KONUSUNDA
EK DÜŞÜNCELER

13. YEREL SEÇİMLER KONUSUNDA EK DÜŞÜNCELER

Yerel yönetimler Türkiye'de artan bir öneme sahip olmuşlardır. 1970-1995 arasında kullandıkları ve dağıttıkları mali kaynaklar, ve Türkiye nüfusunun artan oranda kentsel bir çevrede yaşaması nedenleriyle, özellikle büyük kentlerin yaşamında yerel yönetimler büyük yer kaplamaya başlamışlardır. Bu durum gerek siyasal partilerin, gerek merkezi hükümetin kentlerdeki yerel yönetimlere daha büyük önem atfetmesine yol açmıştır. Yerel yönetimlerin yetkileri ve yerinden yönetim konuları, demokratikleşmenin giderek önem kazandığı 1980'lerden itibaren, adeta demokrasi ile özdeş olarak mütalaa edilen hususlar haline gelmiştir.

Yerel Yönetimlerin seçimleri de 1982 Anayasası'na göre tek bir günde ve 1984 yılından itibaren her beş yılda bir yapılmaktadır. Üstelik, Yerel Yönetimler'in seçimleri tek bir günde yapıldığı için adeta bir Yerel "Genel" Seçim mahiyeti kazanmaktadır. Siyasal parti ve liderlerle, basın, ve kamuoyu Yerel Seçimlere de Genel Seçim esprisi içinde yaklaşmaktadır. Yerel seçimlerin tek bir günde yapılıyor olması nedeniyle, siyasal partilerin ülke çapında seçim kampanyaları yürütmeleri, o sırada iktidar olan parti veya koalisyonu hedef alan bir siyasal söylemin oluşmasına neden olmaktadır. Bu söylem enflasyon, terör gibi ulusal sorunları içeren ve hükümetin performansını eleştirmek veya savunmak amacına yönelik bir seçim ortamı yaratılmasına katkıda bulunmaktadır. Bu durumda, Türkiye'de yerel sorunlar etrafında, seçim yapılan yöre halkının gereksinim ve derdlerine öncelik tanıyan bir Yerel Seçim uygulaması yerine, Yerel Seçimler fırsatı ile hükümeti yıpratmak veya hükümet propagandası yapmak içeriğine dönüşen bir ikinci "Genel Seçim" ortaya çıkmaktadır.

Nitekim, Yerel Seçim sonucunda siyasal partilerin aldıkları oy oranları esas alınarak iktidarda bulunan siyasal partilerin arkasında seçmen desteği kalmamış olduğu ve dolayısıyla, artık "Ulusal İrade"yi temsil etmedikleri için istifa etmeleri gerektiği iddiası da ileri sürülebilmektedir. Özellikle, muhalefet partilerinin sözcüleri, Yerel Seçimler'de iktidardaki parti veya partilerin belirli bir oy oranını, örneğin genel oyun %22'sini alan iktidar partisinin, artık "ulusal irade"yi temsil etmediğini ve istifa ederek, erken seçime gitmesi gerektiği 1989 Yerel Seçimleri'nden sonra sık sık dile getirmiştir. Bu durumda, her Yerel Seçim dönemi adeta ulusal politikada yaşanan bir siyasal temsil bunalımı dönemi haline dönüşmektedir. Hal böyle olunca, Türkiye'de yerel seçim yapılmadığı dahi söylenebilir. Sadece yerel yönetimler, onlara özgü bir Genel Seçimle işbaşına getirilmektedir. Bu durumda, gergin siyasal

ortamlarda, Yerel Seçimler ayrı bir siyasal gerilim nedeni oluşturmaktadır.

Bu koşullar altında Türkiye için en acil olan sorunun, bir yandan Yerel Seçimlerin bir ulusal siyaset sorunu olması keyfiyetine son verilirken, aynı zamanda yerel siyasetin öncelikle yerel konu ve dertler üzerine kurulu bir hale gelmesine katkıda bulunan bir Yerel Seçim ortamı yaratmaktır. Bu nedenle, yerel seçimleri hep bir tarihte toplayan bir seçim uygulamasına son verilmesini önermek isteriz. Her belediyede seçim tarihlerinin birbirinden farklı olduğu bir seçim takvimine geçilmesi Yerel Seçimleri bir Genel Seçim havasından çıkartacağı gibi, bu seçimlerin bir iktidarın popülerlik ölçüsü olması keyfiyetine de son verecektir. Böylece, her Yerel Seçim yapıldığında bir ulusal bunalım tehdidi ile karşılaşmak söz konusu olmayacak ve Yerel Seçimler, ister istemez yapıldıkları beldelerin dertlerine öncelik veren bir içeriğe sahip olmaya zorlanacaklardır.

Bugünlerde popülerleşen, Genel ve Yerel Seçimler'in birarada ve aynı tarihte yapılması suretiyle hem ulusal hem de yerel yönetimlerin tek parti veya koalisyonun elinde toplanarak daha etkin hizmet yapılacağı savı, Türk demokrasisi için son derecede ağır bir fatura ortaya çıkarmaya adaydır. Bu durumda dört-beş yıl boyunca tüm kaynaklar, birer popülist patronaj mekanizmasından öteye gitmeyen siyasal örgütlenmeler olan siyasal partilerden biri veya koalisyon yapan bir-ikisinin tekeline girecektir. Diğer tüm siyasal partileri muhalefete itecek olan bu durum, seçim kaybetmenin maliyetini de önemli ölçüde arttıracaktır. Hem Genel Seçimler'de, hem de Yerel Seçimler'de az oy alan bir siyasal parti gerek ulusal ekonominin, gerek yerel ekonomilerin kaynaklarının dağıtımında fazla etkin olmayan bir konumda kalacaktır. Bu durumda, bazı siyasal partiler çok büyük kazançlara, diğerleri ise çok büyük kayıplara uğrayacaklardır. Seçimler adeta bir sıfır toplamı oyun esprisine sahip olacaktır. Seçim rizikosunun yükselmesi siyasal sistemdeki gerginliği arttıracak, ve siyasal partiler seçim kaybetmemek veya iktidara gelen parti veya partileri yıpratmak için ellerinden geleni yapmaya zorlanacaklardır. Türk demokrasisinin bu tür bir yük altında çalışması daha da güçleşecektir.

Oysa, Türkiye'de Yerel Seçimler her beldede ayrı ayrı zamanlarda ve ulusal seçimlerden farklı tarihlerde yapılacak olursa, o zaman çeşitli siyasal partilerin farklı zamanlardaki seçimleri kazanma şansları değişik olacağı için yerel kaynaklar üzerindeki denetim yetkisi siyasal partiler arasında daha eşit bir biçimde dağıtılabilecektir. Bu defa seçim kaybetmenin riski azalacak, ve her seçim kaybeden parti "bir dahaki sefere, bir başka belediye'deki seçimi de biz kazanırız!" diye düşünebilecektir. İstanbul, Ankara, İzmir, Adana gibi büyük belediyelerde yapılacak olan seçim-

ler her zaman ulusal ilgi uyandırır da, seçimler daha sık yapıldığında bu ilgi bugünkü düzeylerde seyredemeyecektir. Ulusal siyasal gündem, siyasal partilerin ulusal örgütlerinin, tüm basın ve yayın organlarının, ve diğer ilgililerin sadece yerel belediyelerdeki seçimleri kovalamakla yetinmelerine de fırsat vermeyecektir. Bir yandan siyasal gerilim azalırken, diğer yandan, demokrasinin yerel siyasal platformlarda hayata geçmesi de temin edilebilecektir.

Ulusal seçimleri kaybeden bir siyasal partinin bazı yerel seçimleri kazanması ve böylece ülkenin kaynaklarının denetiminin tüm partiler arasında, değişen oranlarda paylaşılması, seçimlerin siyasal rizikosunu da, siyasal sistemin aşırı gergin bir ortama sürüklenmesi olasılığını da azaltacaktır. Sorun, Yerel Seçimler'i iyice Genel Seçimler'e bağlamakla değil, tam tersine onlardan tamamen uzaklaştırmakla halledilebilir. Bunun için bazı yeni düzenlemelere gitmekte yarar vardır.

Bu amaçla, büyük illerin Yerel Seçim tarihlerini farklı yıl veya aylara dağıtmak düşünülebilir. Hatta, İl seçimleri ile İlçe, Belde ve Köy seçimlerini bile farklı tarihlerde yapmak yararlı olacaktır. Bu durumda, hiçbir yerel seçim sonucundan ulusal sonuçlar çıkartmak mümkün olmayacağı için, Yerel Seçimler daha çok yerel konular etrafında oluşan seçim kampanyalarına dönüşebilecektir. Seçmen de kendi yakın çevresinin sorunlarını daha çok izlemeye gerek duyacaktır. Belediyelerin nüfus yoğunluklarını azaltarak, daha küçük seçim çevrelerine bölünmeleri seçmen ile yerel yönetim arasındaki mesafeyi daha da kısaltarak, seçmenin yerel yönetimi izleme, denetleme ve ona katılma olanaklarını arttırabilecektir. Yerel sorunlarla ilgili olarak referandum, inisiyatif (seçmenlerin imza toplayarak yerel kurallar önermesi) gibi uygulamalara geçilmesi de bu etkiyi ve demokratikleşmeyi arttırabilecek kolaylıklardır. Zaten, Kamu İdaresi'nin yeniden örgütlenmesi için düşünmek ve girişimde bulunmak zamanı da gelmiş gibi gözükmektedir.

Yerel siyaseti olmayan demokrasilerin yerleşik ve mustakar bir hal alması zordur (Smith, 1985: 19-30). Bu nedenle, Türkiye'nin hızla atması gereken adımlar vardır. Ancak, bu adımlar zaten çok genel olan Yerel Seçimler'i daha da genelletirmek olmamalıdır. Türkiye'nin yerelleşmiş Yerel Seçimler'e gereksinimi vardır. Zaten iyi denetlenemeyen ulusal iktidarlar geleneğine sahip olan bir ülkede, siyasal hayatı daha da fazla Ankara merkezli hale getirmek demokrasiyi büsbütün zora sokmakla eş anlamlıdır.

Yerel Seçimlerde seçmen birkaç oy birden vermektedir. Bu oylardan bir tanesi köy veya mahalle muhtarı, bir diğeri köy veya mahalle ihtiyar heyeti, bir diğeri il genel meclisi üyeleri ile ilgili tercihleri içermektedir. Belediye olan yerlerde ve

kentlerde bu oylara ek olarak belediye başkanı ve belediye meclisi üyeleri için de oy kullanılmaktadır. Bu seçimlerde muhtar ve belediye başkanının seçildiği yerlerde çok sayıda aday tek bir sandalye için yarışıp, tek turlu basit çokluk (ekseriyet) ilkesine göre seçilmektedir. Bu ilke İngiltere'de uygulanan biçimiyle uygulanmakta ve seçmenlerin en fazla tercih ettikleri aday, aldığı oy oranı ne olursa olsun seçilmektedir. Doğal olarak, ortaya çıkan sonuç İngiltere'deki kadar adaletsiz bir sonuçtur.

Küçük yerleşim birimlerinde muhtar seçimi, her seçmen muhtar adaylarını genellikle çok yakından tanıdığı için fazla bir sorun oluşturmamakta ve muhtar seçimleri genellikle ciddi toplumsal ve siyasal neticeler doğurmamaktadır. Ancak, belediye başkanlığı seçimleri aynı içerikte değildir.

Belediye başkanları büyük olanakları denetleyen görevlere sahip olabilen bir konumdadırlar. Aynı zamanda kazanılan seçimlerin ulusal siyaset için de anlam taşıdığına inanılmaktadır. Onun için ufak yüzdelerle oy çokluğu ilkesine dayanılarak bir belediyenin, özellikle Büyükşehir konumundaki bir belediyenin başkanı seçilmek büyük çaplı siyasal, ekonomik ve toplumsal neticeler doğurmaktadır. Bu nedenle, "ufak bir oy çokluğuyla da olsa hangi siyasal partinin adayı seçilirse seçilsin" denilebilecek bir durumla karşı karşıya olmadığımız, özellikle 1994 Yerel Seçimleri sonrasında görülmüştür. Seçmen çoğunluğunun desteğine sahip olmayan bir seçim sonucunun temsil adaleti olduğunu söylemek olanaksızdır. Burada, ulusal politikada olduğu gibi temsil adaletini hükümet kurmayı kolaylaştırmak için fedâ etmek gibi bir durum da mevcut değildir. Belediye başkanlığı seçimi sadece tek bir seçim çevresini ilgilendiren ve sonuçları da, milletvekilliği seçimlerinde olduğu gibi başka seçim çevreleri ile birleştirilmek durumunda olan bir nitelikte değildir. Bu nedenle, bu seçimlerde temsil adaleti ile hükümet oluşturma ideallerinin birleştirilmesi gibi zor bir tercih yoktur. Temsil adaleti başlı başına önem taşıyan bir niteliktedir. Onun için de belediye başkanlığı seçimlerinde ortaya çıkan adaletsiz durumu mazur gösterebilecek herhangi bir başka değer yoktur.

Belediye meclisi, il genel meclisi gibi heyetlerin oluşturulmasındaysa, zaten Nispî Temsil gibi oldukça adil bir ilke uygulanmakta; hiçbir temsil adaleti sorunu da ortaya çıkmamaktadır. Nitekim, dikkat edilecek olursa, ülkemizde yerel düzeydeki meclislerin seçilmesi ile ilgili olarak herhangi bir adalet veya hakkaniyet tartışması da yapılmamaktadır ve geçmişte de yapılmamıştır. Dolayısıyla, sadece tek bir temsilcinin büyük yetkilerle donatılmış olan bir makama seçilmesi için yapılacak olan belediye başkanlığı seçimlerini hakça ve temsil adaleti sağlayan bir teme-

le oturtmakta yarar vardır. Bunun nasıl yapılabileceği de dar bölge seçim olgusunu inceleyen bölümlerde görülebilir. Önümüzdeki Sonuçlar Bölümü de zaten önce bu konuya bakarak başlamaktadır.

BÖLÜM

SONUÇLAR

14. SONUÇLAR

Bu çalışmada seçim yöntemlerinden oluşan bir "mönü" sunduk. Mönüdeki her maddenin içinde neler olduğunu anlamak için bir tahlil yaptık, ve her seçim yönteminin bu tahlili neticesinde elde ettiğimiz sonuçları ayrı ayrı kaydettik. Bu bölümde ise bunları bir araya getirerek, karşılaştırmalı bir biçimde yan yana koyarak, kullanıcıya, yani Türkiye için yeni bir seçim sistemi arayan seçmenlere, siyasetçilere, siyasal partilere, ve kamu yararını kollayan tüm birey ve kurumlara, yararlı olabilecek bir sonuçlar özeti vermek istiyoruz.

İncelediğimiz seçim yöntemlerinin birbirleriyle karıştırılması suretiyle birtakım melez sistemler de üretilebileceği âşikârdır. Nitekim, örneğin Almanya'da, İtalya'da böyle karışık seçim sistemleri uygulanmaktadır. Bir barmenin belli şişelerdeki içkilerden yaratabileceği kokteyller nasıl ki çok çeşitli olabilirse, seçim sistemlerinin de karışımları pratikte pek çok melez sistem oluşturabilecektir. Fakat, nasıl ki şişelerdeki içkilerin herhangi bir karışımı içilebilir bir kokteyl oluşturamayabilirse, hattâ nasıl ki karışmamış içkileri kokteyllere tercih etmek mümkünse, seçim sistemlerinin her karışımı da işe yaramayabilir. Yarasa da, yaramasa da, kullanılmadan önce bu karışık sistemlerin de yine analizi yapılmak zorundadır. Çünkü belli ilkeleri sağlayan yöntemlerin rasgele karışımları aynı ilkeleri sağlamayabilir. Meselâ, çoğunluğa saygılı iki seçim yöntemi öyle bir biçimde karıştırılabilir ki, karışım çoğunluğa saygısız çıkabilir; dolayısıyla, karışımın bu bakımdan yine incelenmesi ve tahlili gerekir. Bunda da yine karışıma esas teşkil eden ana seçim yöntemlerinin kendi tahlilleri kullanılacaktır. Yani her şişenin içindekilerin tahlili yapıldıktan sonra, kokteyllerin tahlili de kolaylaşacaktır. Biz de işte karışımlara esas teşkil edebilecek ana seçim yöntemlerinin tahlillerini sunmuş olmak istiyoruz. Yoksa akla gelebilecek tüm karışımlarının tahlillerini vermemiz pratikte zaten mümkün değildir.

Verdiğimiz tahliller hep objektif ilkeler açısından olmuş, burada hiçbir seçim yönteminin taraftarlığı yapılmamıştır. Zaten bir seçim yönteminin iyiliği, onun belli bazı ilkeleri sağlayıp sağlamadığı ile kaim olacaktır. Biz de böyle bir değerlendirmede göz önünde bulundurulması gereken en önemli ilkeleri, burada incelediğimiz her seçim yöntemini değerlendirmeye esas olabilecek bir biçimde analizimize dahil ettik, ve sabırla - hattâ okuyucunun birçok yerde belki de sabrını taşıyırcaasına - seçim yöntemlerinin bu ilkeleri sağlamaktaki başarılarını denetledik.

İncelediğimiz seçim yöntemlerinin bizce önemli olan ilkeleri sağlamaktaki başarı ve başarısızlıklarını topluca değerlendirmenin zemini artık oluşmuştur. Biz de

şimdi burada böyle bir değerlendirme yapmaya çalışacağız. Bu amaçla, seçim yöntemlerinin dar bölgede uygulamalarını konu edinen Tablo 14.1 ve geniş bölgede uygulamalarına bakan Tablo 14.3 karşılaştırmalı birer özet olarak aşağıda takdim edilmektedir. Bu karşılaştırmalı tablolarda özetlenen analize ek olarak, seçim yöntemlerinin bazılarını birbirlerinden ayıran birkaç özelliğe daha bakarak, bu bölümde Türkiye'de yeni bir seçim sisteminin tasarımı için uygulamaya dönük bazı sonuçlar çıkaracağız. Sonuçlarımızı dar bölgesel seçimler ve geniş bölgesel seçimler için ayrı iki başlık altında topluyoruz.

14.1. Dar Bölgesi Seçimler İçin Sonuçlar

Seçim yöntemlerimizin ilk önce dar bölgedeki başarı durumlarını gözden geçirelim. Bunun için Tablo 14.1'e bakmak yararlı olacaktır. Daha önceki bölümlerimizde elde ettiğimiz sonuçlardan da hatırlanacağı üzere, incelediğimiz tüm yöntemler dar bölgede halka saygı ve seçmede çoğunluğa saygı ilkesini sağlamakta, ve Çoğunluk yöntemi dışındakiler elemelerde de çoğunluğa saygılı davranmakta, fakat Çoğunluk yöntemi elemelerde çoğunluğa saygısız çıkmaktadır. Bizce bir seçim yönteminde bu kusur bağışlanamaz. Dolayısıyla, *dar bölgede uygulanmasını önerebileceğimiz seçim yöntemleri arasında Çoğunluk seçim yöntemine yer vermemiz mümkün değildir.*

Pareto-optimalite ilkesi, hatırlanacağı üzere, seçim yöntemlerinin birbirlerine üstünlük sergileyebildikleri bir alan oluşturmamaktadır. Zira, gerçek dünyada ancak küçük komitelerin içinde yer alacak seçimlerde muhtemel olabilecek bazı çok özel profiller karşısında bu bakımdan başarısız olabilseler de, gerçek dünyadaki büyük seçmen kitlelerinin seçim yaptıkları ortamlarda beklenebilecek olan zengin tercih profilleri karşısında hepsi de Pareto-optimal sonuç vermeyi garantilemektedirler.

Yine önceki bölümlerimizden anımsanacağı üzere, incelediğimiz seçim yöntemlerinin hiçbirisi de partilerde birleşmeye ödül verebilmekte, yani hiçbirisi birleşmeyi engelleyememektedir. İçlerinde partilerde bölünmeye de ödül verebilenler, yani bölünmeyi de engelleyemeyenler ise, yalnızca İki Turlu Çoğunluk yöntemiyle Çoğunlukçu Uzlaşma yöntemi olmaktadır. Fakat bölünmeye ödül verebilmesi özelliği İki Turlu Çoğunluk yöntemi uygulandığında elemelerde çoğunluğa saygı ilkesinin bu yoldan ihlâline de yol açabilmektedir.⁸³ Bu nedenle, *dolaylı yoldan çoğunluğa*

⁸³ İki Turlu Çoğunluk yönteminin bu önemli kusurunu okuyucumuz Tablo 3 1'de sunulan tercih profilinden anımsayacaktır (Aynı zamanda Tablo 3 4'e bakınız)

saygıda kusur eden İki Turlu Çoğunluk seçim yöntemine de dar bölgede uygulamayı önerebileceğimiz seçim yöntemleri arasında yer vermemize imkân kalmamaktadır. Oysa, Çoğunlukçu Uzlaşî yöntemi uygulandığında bu kusur doğmamakta, yani bölünmeyi özendirdiği durumlarda bile Çoğunlukçu Uzlaşî yöntemi elemeye (ya da seçmede) çoğunluğa saygı ilkesinin ihlâline izin vermemektedir. Yani İki Turlu Çoğunluk yönteminin çoğunluğa saygısı bu noktada kesintiye uğradığı halde⁸⁴, Çoğunlukçu Uzlaşî yönteminin, partilerdeki birleşme ya da bölünmelere rağmen, çok önem verdiğimiz çoğunluğa saygı ilkesine sadakati sürmektedir.

Tablo 14.1: Seçim Yöntemlerinin Dar Bölgede Karşılaştırması

İlkeler	Seçim Yöntemleri			
	Çoğunluk	İki Turlu Çoğunluk	Aktarılabılır Oy ⁸⁵	Çoğunlukçu Uzlaşî
Halka Saygı	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Seçmede Çoğunluğa Saygı	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Elemeye Çoğunluğa Saygı	Başarısız	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Pareto-optimalite	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Birleşmeyi Engelleme	Başarısız	Başarısız	Başarısız	Başarısız
Bölünmeyi Engelleme	Başarılı	Başarısız	Başarılı	Başarısız
Bölünmeye Rağmen Çoğunluğa Saygı	Başarısız	Başarısız	Başarılı	Başarılı
Çoğunluğun İyisini Seçme	Başarısız	Başarısız	Başarısız	Başarılı

⁸⁴ Üstelik, geniş bölgede göreceğimiz bölünmedeki pratik güçlük dar bölgede geçerliliğini kaybetmektedir, zira dar bölgede herhangi bir parti sunî olarak bir bağımsız aday icad ederek, seçmen nezdinde kendinden olduğu belirtilen bu adayı da kendi yanında seçime sokmak suretiyle kendini kolayca ikiye bölebilir. Oysa geniş bölgede bölünmek, gerçekten bir ikinci parti kurmak ve seçime sokmak gerektirecektir.

⁸⁵ Bu yöntemin en başarılı sonuç verdiği rasyonel Droop kotası $D^*(n,k) = n / (k+1)$ kullanılmıştır. Yoksa standart, uygulanmakta olan, yani Droop kotası kullanan türü incelendiğinde Aktarılabılır Oy seçim yöntemi bu tablodaki kadar başarılı olamayacaktır.

O halde, dar bölgede uygulamayı önerebileceğimiz seçim yöntemleri listesinde şu anda yalnızca Aktarılabilir Oy ile Çoğunlukçu Uzlaş yöntemleri kalmaktadır. Şu ana kadar görüştüğümüz ilkeler arasında sonuç olarak bunlardan birinin öbürüne üstünlük sergilediği bir ilke de yoktur. Oysa, çok can alıcı bir konuda bunlardan Çoğunlukçu Uzlaş başarılı olurken, Aktarılabilir Oy yöntemi olamamaktadır. Bu da Tablo 14.1'in son sırasında gösterilen konudur. Bu sırada seçim yöntemlerinin içinde Çoğunluk, İki Turlu Çoğunluk ve Aktarılabilir Oy yöntemlerinin "çoğunluğun iyisini seçme" bakımından başarısız, Çoğunlukçu Uzlaş yönteminin ise başarılı olduğu kaydedilmiştir. Şimdi bunun ne anlama geldiğini görelim.

'Uzlaş' kavramının oluşturulduğu 4. Bölüm'de bir seçmen nezdinde seçenekler arasında 'iyi' ile 'kötü' ayrımı yapmakta çok basit bir kural benimsemiştik: Seçenek sayısı m ise, seçmenin tercih sıralamasındaki ilk $\lceil m/2 \rceil$ seçeneği bu seçmenin "iyi" addettikleri, geri kalan $m - \lceil m/2 \rceil$ seçeneği de "kötü" addettikleri olarak kabul etmiştik. Bu bakış açısından, herhangi bir seçeneğin herhangi bir seçmen grubu için "iyi" olması, aldığımız gruptaki tüm seçmenlerin bu seçeneği "iyi" addetmesinden ibaret olacaktır. (Keza, herhangi bir seçeneğin herhangi bir seçmen grubu için "kötü" olması da, bu seçeneği aldığımız gruptaki tüm seçmenlerin "kötü" addetmesinden ibaret olacaktır.) O halde, dar bölgede seçilen seçeneğin bir çoğunlukça "iyi" addedilmesini beklemek de fazla şey istemek olmayacaktır. Oysa, bunu ancak Çoğunlukçu Uzlaş sağlamakta, tablodaki yöntemlerin öbürleri sağlamamaktadır. Bunu hemen görelim, zira *"çoğunluğun iyisini seçme" işlevini başarmayı, dar bölgede uygulanmasını önerebileceğimiz bir seçim yönteminde sağlaması gerekli bir koşul olarak telâkki etmekteyiz.*

Çoğunluk ve İki Turlu Çoğunluk yöntemlerinin çoğunluğun iyisini seçmeyi başaramadıkları bir örnek bulmak için zorlanmaya hiç gerek olmadığını okuyucumuz da hemen sezmiş olacaktır, zira seçim yöntemlerini tanımakta kullandığımız Tablo 3.1'deki "demirbaş" tercih profili bu konuda kendisini bize hatırlatmaktadır. Tablo 3.4'te de özetlendiği üzere, burada Çoğunluk yöntemi a seçeneğini, İki Turlu Çoğunluk yöntemi de d seçeneğini seçmektedir, ki bunlardan a zaten çoğunluğun en kötüsü iken, d de açıkça çoğunluğun kötüsüdür. Bu örnekte Aktarılabilir Oy yöntemi c seçeneğini seçmekte, ve bu da çoğunluğun iyisi olduğundan, bu yöntemin çoğunluğun iyisini seçmek konusundaki başarısızlığını göstermek için yeni bir örneğe ihtiyacımız vardır. Onu da hemen aşağıda Tablo 14.2'deki tercih profili vermektedir. Bu tercih profilinde Aktarılabilir Oy seçim yönteminde b seçeneği seçilecektir. Oysa, b seçeneği seçmenlerin %49'u tarafından en kötü, %74'ü

tarafından en kötü ya da ikinci en kötü seçenek, %86'sı tarafından da "kötü" olarak belirtilmiştir. Bu da Aktarılabilir Oy yönteminin çoğunluğun iyisini seçmekte başarısız olabileceğinin yeterli delilini oluşturmaktadır.

Tablo 14.2: Aktarılabilir Oy Yönteminde Çoğunluğun Kötüsünün (b) Seçildiği Bir Tercih Profili

12 Seçmen	14 Seçmen	49 Seçmen	25 Seçmen
a	b	c	d
e	e	e	e
f	f	f	f
b	c	d	a
c	d	a	b
d		e	c

Oysa Çoğunlukçu Uzlaşî yönteminin bu konuda her zaman başarılı olduğunu, dar bölgede daima çoğunluğun iyisini seçtiğini 11.Bölüm'de isbatlamıştık. Nitekim Tablo 14.2'deki profilde de altı seçenek arasında ittifakla ikinci derece onay alan ve dolayısıyla çoğunluğun iyisi olan e seçeneğini görüyoruz. *İşte böylece, dar bölgede uygulanmasını önerebileceğimiz yegâne seçim yönteminin hangisi olabileceği de kesinlik kazanmıştır: dar bölge seçimleri için incelediğimiz dört seçim yöntemi içinde çoğunluğun iyisini seçme konusunda teminat veren tek seçim yöntemi olan Çoğunlukçu Uzlaşî.*

Şurasını açıkça yinelemekte yarar olabilir ki, herhangi bir meclise⁸⁶ temsilcilerin seçilmesinde dar seçim bölgesi önermekte değiliz. Fakat şu ya da bu nedenle dar seçim bölgesi kullanılması karara bağlanmış ya da gerekli ise, o zaman burada Çoğunlukçu Uzlaşî yönteminin uygulanmasını tavsiye etmekteyiz. Belediye başkan seçimlerinde, ayrıca T.B.M.M. Başkanı ve Cumhurbaşkanı seçimlerinde dar seçim bölgesi kullanılması tanımlar icabı gerektiğinden, doğal olarak bu seçimlerde Çoğunlukçu Uzlaşî yönteminin kullanılmasını önermekteyiz. Milletvekili seçimlerine gelince, bunlarda birçok nedenle geniş seçim bölgesi kullanılması daha uygun olabilir. Fakat ille de dar bölge seçimlerle milletvekillerimizi seçeceksek, bunlarda da yine Çoğunlukçu Uzlaşî yönteminin uygulanmasını önermekteyiz.⁸⁷

⁸⁶ Gerek Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne, gerekse belediye ya da başka yerel yönetim meclislerine

⁸⁷ Bu öneriyi destekleyen, kısmen buradakilere benzeyen birçok mülâhazalar Sertel (1994) ve Sertel ve Yılmaz (1995) tarafından da daha önce ileri sürülmüştü. Bilhassa uygulanabilirlik bakımından Çoğunlukçu Uzlaşî yönteminin isbatlanmış çok önemli bir üstünlüğünü de görmek isteyen okuyucularımızın, Ek A olarak sunulan özete bakması bizi burada bu konuda tekrarları yer vermekten kurtaracaktır

14.2. Geniş Bölgele Seçimler için Sonuçlar

Şimdi de seçim yöntemlerimizin geniş bölgedeki başarı durumlarının özet karşılaştırması için Tablo 14.3'e başvuralım. Burada ilk göze çarpan, Çoğunlu¹ yönteminin oldukça başarısız görünümü olacaktır. Biraz önce dar bölgele seçimler için yaptığımız karşılaştırmalarda Çoğunluk yöntemi yine çok başarısız çıkmıştı, fakat hiç olmazsa halka saygı ilkesini sağlayabilmişti. Burada ise bu temel ahlâkî ilkeyi bile yerine getirememektedir. Ayrıca elemelerde ne çoğunluğa ne de azınlığa saygı göstermekte, ne seçmede azınlığa saygı, ne de hiçbir nispî temsil ilkesini yerine getirebilmektedir. *Çoğunluk yönteminin geniş bölgede uygulanmasını kesinlikle tavsiye edemememize ise halka saygısız olması fazlasıyla yeterli olmaktadır.*

Geniş bölgede karşılaştırdığımız geriye kalan ve hepsi de halka saygı ilkesini yerine getiren seçim yöntemlerini iki grupta ele alabiliriz: bir yanda seçmenlerin yalnızca ilk tercihlerine bakan ve nispî temsili yakınsamayı amaçladığı düşünülegelen En Büyük Ortalama ve En Büyük Kalan yöntemleri; öbür yanda seçmenlerin ikinci veya daha alt sıralardaki tercihleri konusundaki bilgilerden de yararlanabilen Aktarılabılır Oy ve Geniş Çoğunlukçu Uzlaş yöntemleri. Bunlarda ilk gruba baktığımızda belki de en çarpıcı ortak özellikleri yakınsamayı amaçladıkları düşünülegelen nispî temsilin ta kendisini sağlamadaki başarısızlıkları olacaktır. Zira bunların her ikisi de elemelerde güçlü nispî temsil ilkesini sağlamakta başarısız oldukları gibi, En Büyük Kalan yöntemi seçmede de güçlü nispî temsili ihlâl etmekte, ve hattâ En Büyük Ortalama yöntemi basit nispî temsil ilkesini bile sağlayamamaktadır, zirâ elemelerde nispî temsili ihlâl etmektedir. Bu iki yöntemi birbirinden ayırdeden ise En Büyük Ortalama yönteminin davranış bozukluklarını elemelerde göstermesi, En Büyük Kalan yönteminin ise, bizim kullandığımız kotayla (q^*) gerek seçmede gerekse elemelerde çoğunluğa saygı konusunda başarısız kalmasıdır. Zirâ En Büyük Ortalama yöntemi, seçmede hem çoğunluğa, hem azınlığa saygı gösterirken, hem de seçmede nispî temsil ve hattâ seçmede güçlü nispî temsil ilkesini sağlamakta, En Büyük Kalan yöntemi ise gerek azınlığa saygı ilkesini gerekse nispî temsil ilkesini hem seçmede hem elemelerde yerine getirmektedir. *Bu iki yöntem arasında, bu başarı ve başarısızlıklarına bakarak birini önermek gerekirse muhafazakâr bir yaklaşım En Büyük Kalan yöntemini tavsiye etmeyi gerektirir.* Bunun nedeni En Büyük Kalan yönteminin, azınlığa saygı ve nispî temsil ilkelerini sağlamadaki başarısı, En Büyük Ortalama yönteminin ise çoğunluğun herhangi bir azınlığa tahakkümünü yeterince engelleyememesidir.

Fakat Tablo 14.3 şunu da açıkça ortaya koymaktadır ki, seçmenlerin ilk tercihlerinden ötesini de kaale alabilen Aktarılabilir Oy ve Geniş Çoğunlukçu Uzlaş yöntemlerinin herikisi de, yukarıdaki paragrafta konu edindiğimiz tüm ilkeleri başarıyla sağlayarak, incelediğimiz öbür yöntemlere bariz bir üstünlük taşımaktadır. Dolayısıyla, *geniş bölgede uygulanmasını önerebileceğimiz seçim yöntemi, tüm bu ahlâkî ilkeleri sağlayan yegâne iki seçim yönteminden ya Aktarılabilir Oy ya da Geniş Çoğunlukçu Uzlaş olacaktır.*

Aktarılabilir Oy ile Geniş Çoğunlukçu Uzlaş arasında hangisini daha hararetle desteklenebileceği ise bir yandan Tablo 14.3'ün alt sıralarında görülen ilkelere bakmamızı, bir yandan da uygulamayı ilgilendiren bazı konulara dokunmamızı gerektirmektedir. Tablomuz bu iki yöntemin de partilerce gerek birleşmeyi gerekse bölünmeyi ödüllendirebileceği yani birleşme ya da bölünme yoluyla partilerin seçim sonuçlarını kendi lehlerine yönlendirmelerini engelleyememektedir. Fakat Aktarılabilir Oy kullanıldığında bu başarısızlık güçlü nispî temsilde bir saygısızlığa imkân vermemektedir. (Dolayısıyla, çoğunluğa saygı ve nispî temsil ilkelerinin ihlâline meydan vermemektedir.) Oysa, Çoğunlukçu Uzlaş yöntemi uygulandığında partiler bölünmek yoluyla gerek çoğunluğa saygı gerekse nispî temsil (ve bu ikisinin sonucunda aynı zamanda da güçlü nispî temsil) ilkelerini dolaylı yoldan ihlâline neden olabilmektedirler. Bunlar da Aktarılabilir Oy yönteminin bu dolaylı yoldan Geniş Çoğunlukçu Uzlaş yöntemine bir üstünlüğüne işaret etmektedir. Ne var ki, partilerin bölünmesi ve birleşmesi pratikte hiç de kolay ve risksiz işler değildir. Dolayısıyla, bu kuramsal üstünlüğün uygulamadaki değeri o kadar büyük olmayacaktır.

Öbür yandan, Aktarılabilir Oy yönteminin uygulaması seçmenlerin tüm seçenekleri ve bizim önerdiğimiz türüyle de hiç olmazsa tüm partileri sıralayabilmesini gerektirmektedir ki bu da pratikte büyük bir güçlük teşkil edebilir. Oysa, Geniş Çoğunlukçu Uzlaş geniş seçim bölgelerinde seçmenlerin ilk başta sıraladıkları bir kaç parti arasındaki tercihlerini bilmekle yetinmemektedir. Şekil 11.1'den hatırlanacağı üzere pratikte seçmenlerin ilk iki ya da üç tercihlerini belirtmeleri Geniş Çoğunlukçu Uzlaş yönteminin uygulanabilmesi için yeterli olacaktır.

Özetle, kuramsal olarak Aktarılabilir Oy yönteminin Geniş Çoğunlukçu Uzlaş yöntemine dolaylı bir üstünlüğü olabilse bile bu üstünlüğün pratikteki önemsizliği ve öbür yandan Çoğunlukçu Uzlaş yönteminin pratikteki uygulanabilirlik⁸⁸ yönünden üstünlüğü uygulamada Çoğunlukçu Uzlaş yöntemini biraz daha kolaylıkla tavsiye etmemize neden olmaktadır.

⁸⁸ Çoğunlukçu Uzlaş yönteminin formel anlamda uygulanabilirliği Sertel ve Yılmaz (1995) tarafından isbatlanmıştır

Tablo 14.3: Seçim Yöntemlerinin Geniş Bölgede Karşılaştırması

İlkeler	Seçim Yöntemleri				
	Çoğunluk	En Büyük Ortalama	En Büyük Kalan ⁸⁹	Aktarılabılır Oy ⁹⁰	Geniş Çoğunlukçu Uzlaş
Halka Saygı	Başarısız	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Seçmede Çoğunluğa Saygı	Başarılı	Başarılı	Başarısız	Başarılı	Başarılı
Elemde Çoğunluğa Saygı	Başarısız	Başarısız	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Seçmede Azınlığa Saygı	Başarısız	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Elemde Azınlığa Saygı	Başarısız	Başarısız	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Seçmede Nispî Temsil	Başarısız	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Elemde Nispî Temsil	Başarısız	Başarısız	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Seçmede Güçlü Nispî Temsil	Başarısız	Başarılı	Başarısız	Başarılı	Başarılı
Elemde Güçlü Nispî Temsil	Başarısız	Başarısız	Başarısız	Başarılı	Başarılı
Pareto-optimalite	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Birleşmeyi Engelleme	Başarısız	Başarısız	Başarısız	Başarısız	Başarısız
Bölünmeyi Engelleme	Başarılı	Başarılı	Başarısız	Başarısız	Başarısız
Bölünmeye Rağmen Çoğunluğa Saygı	Başarısız	Başarısız	Başarısız	Başarılı	Başarısız
Bölünmeye Rağmen Nispî Temsil	Başarısız	Başarısız	Başarısız	Başarılı	Başarısız
Bölünmeye Rağmen Güçlü Nispî Temsil	Başarısız	Başarısız	Başarısız	Başarılı	Başarısız

14.3. Çoğunlukçu Uzlaşı Uygulandığında Siyasî Rekabet

Türkiye için yeni bir seçim sistemi tasarımına yönelik buradaki çalışmamızın sonuçlarını topladığımız bu bölümün sonuna, bir de Çoğunlukçu Uzlaşı yönteminin uygulandığı bir siyasada siyasî partiler ya da adaylar arasında yer alması beklenebilecek rekabetin iki önemli özelliğine işaret etmek gereğini duymaktayız. Bunlardan birini ifade etmek için dememiz gerekir ki, Çoğunlukçu Uzlaşı yönteminin uygulandığı bir siyasadaki siyasî rekabette hırçınlığa, uç görüşlere, aşırılığa, başkalarını dışlayıcı davranışlara Türkiye'nin dünkü ve bugünkü siyasî ortamında gördüğümüzden daha az yer kalacak, zira rakiplerin birbirlerine daha yakın, birbirlerini daha az dışlayıcı, birbirleriyle daha uzlaşıcı olmaları kendileri için yararlı olacaktır. Bunun nedeni, Çoğunlukçu Uzlaşı yönteminde seçmenlerin yalnızca ilk tercihlerinin değil, aynı zamanda ikinci, hattâ üçüncü ve belki daha sonraki tercihlerinin de seçim sonuçlarına etkili olmasıdır. Herhangi bir siyasî parti için yalnızca seçmenlerden kaç tanesinin ilk tercihlerine nail olabileceğinin değil, aynı zamanda, ilk tercihleri rakip partiler olan birçok seçmenin kaç tanesinin ikinci ya da daha sonraki tercihlerini kazanabileceğinin de önemi büyük olacaktır. Dolayısıyla, siyasî partiler, ilk tercihleri rakip partiler olan seçmenlere karşı dışlayıcı, gücendirici olan ve aşırılık içeren tavır ve politikalar benimsemekten yararlı değil zararlı çıkabileceklerini hesaplamak zorunda kalacaklar, kendilerini hırçınlığa ve aşırılığa fazlaca ödül veren şimdiki düzenden bambaşka bir siyasî yarar-zarar düzeni içinde bulacaklardır. Beklentimiz odur ki, bu ortamda siyaset daha uzlaşma istekli ve yetenekli siyasetçilerin ve siyasî partilerin yarıştıkları, daha barışçı ve hiddetten uzak, fikriyata dayalı bir rekabet sergileyecektir.

Çoğunlukçu Uzlaşı yönteminin uygulandığı bir siyasada yer alacak siyasî rekabet konusunda bir diğer beklentimiz de herhangi bir siyasî görüşün savunulmasında birden çok partinin birbirlerine rakip olarak - ama yukarıda anlatılan biçimde, yani birbirlerinin ilk derecede onaylayan seçmenlerine karşı dışlayıcı ve gücendirici olmayan, aksine uzlaşı öneren rakipler olarak - yerleşmeleridir. Örneğin, sağ - sol diye bir siyasî boyut düşünüldüğünde, Çoğunlukçu Uzlaşı seçim yönteminin

⁸⁹ Bu yöntemin en iyi sonuç verdiği basit $q^* = n / k$ kotası kullanılmıştır

⁹⁰ Bu yöntemin en iyi sonuç verdiği rasyonel Droop kotası $D^*(n,k) = n / (k+1)$ kullanılmıştır. Dar bölgede olduğu gibi, geniş bölgede de Aktarılabılır Oy seçim yönteminin standart, uygulanmakta olan, yani Droop kotası kullanan türü incelendiğinde bu yöntem bu tablodaki kadar başarılı olamayacaktır. Esasen burada "Aktarılabılır Oy" olarak gösterdiğimiz yöntem, İrlanda'da, Malta'da, Avustralya'da uygulanmakta olan yöntemlerin tarafımızdan idealize edilmiş bir biçimdir. Yoksa uygulanmakta olan biçimiyle Aktarılabılır Oy yöntemi elemde çoğunluğa da azınlığa da saygısız çıkacak, bu tablodaki başarıyı En Büyük Ortalama yönteminden iyi olmayacaktır.

uygulandığı bir siyasada, sağda yalnızca bir, solda yalnızca bir parti değil, daha muhtemelen sağda da rakip iki parti, solda da yine rakip olan iki parti beklemekteyiz. Herhangi bir başka siyasî boyutta, keza, rakip görüşlerin her birinin savunuculuğunda da rekabet beklemekteyiz. Tabii ki, her siyasî boyutta dört parti içeren bu beklentiye göre, klasik üç boyutta rekabetin işlediği, yani sağ - sol diye özetlenen iktisadî boyutta, bir dünyevîlik (ya da laiklik) - dinselilik boyutunda ve bir de etnik boyutta siyasî rekabete yer veren bir siyasada ille de en aşağı oniki parti olması gerekmez. Zira, örneğin aynı siyasî parti hem soldakilerin birisi, hem dünyevî rejim yanlısı partilerin birisi, hem de etnik konularda belli bir görüşün rakip savunucularından birisi olabilecektir. [Geometrik bir teşbihle, üç boyutlu bir küp düşünürsek, bu küpün sekiz tane küpün bir araya gelmesinden müteşekkil olması, fakat aynı zamanda hem alt katta dört, hem üst katta dört, hem güneyde dört, hem kuzeyde dört, hem batıda dört ve hem de doğuda dört tane küpten oluşmasını tasavvur etmek zor değildir.] Her görüşün birden çok müdafiiini doğal bir biçimde barındırabilmesinin de Çoğunlukcu Uzlaşî seçim yönteminin uygulandığı bir siyasadaki rekabetin sağlıklılığına şahadet eden bir belirti olarak telâkki edilebileceğini düşünüyoruz.

14.4. Seçim Sandığı Yerine Çağdaş Bilişim Teknolojisi

İşte yukarıda (14.3. Altbölüm’de) anlattığımız sağlıklı siyasî rekabet ortamının tesisi için, halkın yalnızca ilk tercihlerine bakan köhne seçim yöntemleri yerine, seçmenlerin adaylar ya da partiler üzerindeki tercih sıralamaları gibi daha etraflı bilgilerden yararlanabilen, daha ince, ve halkın isteklerine daha ayrıntılı biçimde başvurabilen seçim yöntemlerine, örneğin Çoğunlukcu Uzlaşî gibi bir seçim yöntemine ihtiyaç vardır. Seçmenin ikinci, üçüncü ve hattâ belki daha sonra gelen tercihlerine de başvuran bir seçim yöntemi, seçim sonuçlarını bunlara bağlı olarak saptayan bir sistem, siyasî rakipler arasında yalnızca ilk tercihleri değil, ikinci ve daha sonraki tercihleri de kazanma yarışı yaratacak, dolayısıyla siyasetçiler ve partiler rakiplerini ilk tercih olarak belirten seçmenlerin ikinci ve sonraki tercihlerine nail olabilmek için, doğal bir biçimde uzlaşî arayıcı olacaklardır. Fakat bunların olabilmesi için, seçmenlerin ikinci ve sonraki tercihlerine bakan seçim yöntemleri uygulamak gerekmektedir.

Bu ise şimdiki seçim pusulaları ve sandıkları yerine, daha etkili, şeffaf, şaibesiz ve kolay işleyen çağdaş bir bilişim sistemi kurularak daha güvenli bir biçimde ba-

şarılabilir. Böyle bir sistemin kurulması için gerekli telekomünikasyon ağı, şükrolsun Türkiye'de artık mevcuttur. Bunun üzerine eklenmesi gereken, çok iyi bilinen basit bir bilgisayar teknolojisini kullanan, sahtekârlığa izin vermeyen Japonya'daki gibi bir oylama sistemidir. Bunun hem gizli oy ve açık tasnif koşullarını yerine getirmesi, hem de (örneğin bankacılıkta bu kadar başarılı sonuçlarla kullanılmasına rağmen) bilgisayarlara güvenmeyenler için ayrıca kontrol edilebilecek biçimde işlemesi mümkündür. Üstelik okuma-yazma bile bilmeyi gerektirmeyen, insanların değil, maymunların bile tercihlerini belirtmelerine olanak sağlayan çok basit sistemler mevcut olduğu gibi, bunlar kolaylıkla daha da geliştirilebilir. Örneğin seçmenle konuşan ve ekranda beğendiği adaylara sırayla dokunmak suretiyle onlar üzerindeki tercih sıralamasını belirtmesine imkân veren sistemler, bunların özürülü yurttaşlar için geliştirilmiş türleri, günümüzde çok kolaylıkla uygulanabilecek kolaylıklardır. "Cahil halkımız" edebiyatıyla aksine bahaneler yaratmazsak, herkesin kullanımına uygun bu teknolojinin Türkiye'de tesis edilmesi birkaç ay içinde hallo-lacak bir iştir, ve bu teknoloji rahatlıkla bir dahaki genel seçimlere yetiştirilebilir. Ayrıca, finansmanı da kolaydır, zira hem ucuz bir teknolojidir, hem de bunun tesisi için çeşitli uluslararası kuruluşların, ve hattâ teknolojiyi satanların kredilerini temin etmek mümkündür. Türkiye'de şimdiki kaba usûlde aşağı-yukarı 120 000 seçim sandığı kullanılmaktadır. Bunların her birine \$1000 kadar bir yatırımla telefon bağlantısı kullanılarak kurulacak basit bir bilgisayar donanımlı terminal, toplam maliyeti 120 milyon dolarlık bir meblâğı oluşturacaktır. Bugün Türkiye için bunlar küçük rakamlardır.

Esasında aynı bilişim sistemi, bir kere kurulduktan sonra birçok önemli konuda halkın tercihlerine, onayına, rızasına başvurmamıza da imkân verecek, Türkiye'yi dünyanın bu bakımdan önde gelen demokrasileri arasına koymamıza zemin hazırlayacaktır. Biz Türkiye'de birçok konuda halkın oyuna başvurulmasının düşünülmesi gerektiğini öneriyoruz. Türkiye bugün devletin iktisadî hayattaki yeri konusunda, yurttaşların hakları konusunda birçok tartışmayı yoğun bir biçimde sürdürmektedir. Devletin bir takım malların ve hizmetlerin üretiminden elini çekerek bu işleri özelleştirmesi, öbür yandan ekonomide denetim ve düzenleme hizmetlerini daha iyi yapması önerilmektedir. Diğer yandan, daha demokratik, siyasî bakımdan daha özgürlükçü bir toplum olma istekleri yaygın ve güçlü bir destek toplamıştır. Önümüzde muhtemelen birçok anayasa değişiklikleri yatmaktadır. Tüm bunlarda halkın onayına başvurmayı düşünmek, demokratik bir zihniyetin de, meşruiyetin pratik yararını müdrik bir işbilir siyasetin de çok doğal bir icabı ola-

caktır. Ayrıca, başka devletlerle ve uluslararası siyasî teşkilâtlarla olan ilişkilerimizde önemli konular da gündemdedir. Örnek olarak, Avrupa Topluluğu ile gümrük birliği gibi bir konunun referandum (halkoylaması) vasıtasıyla halkın onayına sunulması muhakkak düşünülmelidir. Keza, Kıbrıs konusunda hükûmetin diplomatik tasarruflarının halkın doğrudan onayına sunulması yararlı olabilir. Güneydoğu sorunun hükûmetçe önerilebilecek bir çözümü için, hükûmetin konulardaki politikaları ve tasarrufları için referandumla destek aranabilir. Bazı vergilerin konması ve kamu gelirlerinin harcanmasına ilişkin hükûmet niyetleri de referandumla sınanabilir. Bütün bunlar için hızlı işleyen, güvenilir, şeffaf ve ucuz bir bilişim altyapısına ihtiyaç olacaktır.

Bugünkü çağdışı altyapıyı biraz karikatürize etmemize okuyucu izin verirse, bu altyapı ile bir sınıf mümessilini bile şaibeye yer vermeden seçmenin zor olduğu görülmektedir. 27 Mart 1994 yerel seçimlerinde yaşanan skandallar her yurttaşın kulağına küpe olmalıdır, ve bilhassa siyasîler Türkiye toplumunu behemehal çağdaş bir bilgisayarlı seçim ve kamu karar mekanizması altyapısına kavuşturmanın çarelerini uygulamaya koymalıdır.

E K L E R

EK A: ÇOĞUNLUKÇU UZLAŞI⁹¹ SEÇİM YÖNTEMİ MÜKEMMEL DENGELER YOLUYLA UYGULANABİLİR*

Bu makalenin özetini vermeden önce makalenin konusu hakkında kısa bir bilgi vermek faydalı olacaktır. Herhangi bir sonucu gerçekleştirmek için doğrudan fertlerin tercihlerini sorduğumuzda, herhangi bir fert yanlış bilgi vermek suretiyle kendi çıkarları açısından daha iyi bir netice elde edebiliyor ise bu yolla varacağımız nokta baştan amaçladığımız yerin uzağında ve toplumdaki tüm fertler açısından amaçlanan sonuç yerine, istenmeyen bir sonuç olabilir. O halde, herhangi bir sosyal amaç söz konusu olduğunda bu amaca ulaşabilmenin mümkün olup olmadığı, mümkünse bunun hangi yollarla olabileceği, bu amacın uygulanabilirliği açısından merkezî ehemmiyeti haiz olacaktır. Bu sebeptendir ki sosyal amaçların gerçekleştirilebilirliği (ve "uygulanabilirliği") son dönem sosyal kuramcılarının çalışmalarının temel konularından biri olmuştur.

Burada, ulaşmaya çalıştığımız sosyal amacın uygulanabilirliğinin ne olduğunu açmak gerekir. Herhangi bir sosyal amaç verildiğinde, amaçlanan neticeleri kişiye özel bilgilere ihtiyaç duymadan elde eden bir "kurum" tesis edilebiliyorsa böyle sosyal amaçlara *uygulanabilir* diyoruz. Bunun daha açık ifadesi şudur: Toplumun önündeki seçenekler kümesinden, toplumu oluşturan fertlerin bu seçenekler üzerindeki tercihlerine göre çeşitli seçenekleri seçen bir sosyal amaç verildiğinde, bu amacı uygulamak arzusuyla bir "mekanizma" tasarlayabiliriz, yani, fertlerin daha önce belirlediğimiz mesajlar (örneğin oylar, ya da seçmenler tarafından seçenekler kümesi üzerinde ifade edilmiş tercih sıralamaları) içerisinden seçip gönderecekleri mesajlara bağlı olarak toplumun tüm fertlerine açıkladığımız bir kaideye göre bir seçeneği seçebiliriz. Diğer herkesin gönderdiği mesajları (oyları) öğrendiğinde hiç kimsenin gönderdiği mesajı (oyu) değiştirmek istemeyeceği herhangi bir mesajlar (oylar) demetini Nash dengesi diye adlandıralım. Şimdi, tüm Nash dengelerinde seçilen seçenekler, kişiye özel bilgilere sahip olduğumuzda sosyal amacımıza uygun olarak seçeceğimiz seçeneklerden ibaretse bu tasarladığımız mekanizmanın bu sosyal amacı Nash dengeleri yoluyla uyguladığını söyleyebiliriz. İşte, bir sosyal amaç için kendisini Nash dengelerinde uygulayan bir mekanizma varsa, o sosyal amaca *Nash dengeleri yoluyla uygulanabilir* diyoruz. Bu bahsedilen mekanizma (ya da "oyun") çok aşamalı olarak da tasarlanabilir. Her bir aşamadan sonra de-

⁹¹ Bu makalede sadece dar seçim bölgeleri dikkate alınmıştır.

*Murat R. Sertel ve Bilge Yılmaz'ın "The Majoritarian Compromise is Subgame-perfect Implementable" makalesinden özetlenerek alınmıştır

vam edecek oyunun Nash dengesi olan herhangi bir işaretler demetine (alt-oyun) *mükemmel denge* ve, kendisini alt-oyun mükemmel dengelerde uygulayan mekanizmalar tasarlanabilen sosyal amaçlara da (alt-oyun) *mükemmel dengeler yoluyla uygulanabilir* diyoruz.

Makalenin Özeti:

Bu çalışmanın asıl amacı, "Çoğunlukçu Uzlaş" (Sertel, 1986) diye anılan sosyal seçme kuralının bir oyunun (alt-oyun) mükemmel dengeleri vasıtasıyla uygulanabilir olduğunu göstermektir. Bu işi anlamlı kılan şey şudur ki, Çoğunlukçu Uzlaş yöntemi, belediye başkanı ve başkanlık seçimleri gibi, toplumun çoğunluğu aşkın bir kesimince en kötü addedilen adayları seçmemenin önemli olduğu pek çok seçim probleminde uygulanması hayli tavsiye edilen bir seçme kuralıdır. Dolayısıyla, bu seçme kuralının, (alt-oyun) mükemmel dengeleri yoluyla olduğu gibi, dayatma ve zorlama gerektirmeden uygulanabilmesi başlıbaşına büyük önem taşır.

Diyeim ki bir yere bir belediye başkanı seçiyoruz. Çoğunluk yönteminin çok önemli bir kusuru şudur ki bu yöntemle seçilen başkanın arkasında hiçbir çoğunluk desteği bulunmayabilir hattâ kendisini en kötü addeden çoğunluğu aşkın bir seçmen kitlesinin muhalefetine maruz kalabilir. Kendi içinde birçok problemi barındıran İki Turlu Çoğunluk yöntemi başta gelmek üzere bu problemi aşmak için çeşitli yöntemler önerilmiştir. İşte bunlardan biri olan Çoğunlukçu Uzlaş yöntemi âzamî dereceden bir çoğunluk desteğini arkasında toplayan adayı seçerek çoğunluğu aşkın bir seçmen kitlesince en kötü addedilen hiçbir adayın seçilmemesini garanti etmektedir.

Bir seçme kuralında aranması gereken özelliklerin başında seçme kuralının hiçbir ferdin ya da grubun toplumun hilafına kendi amacını topluma dayatmasına müsaade etmemesidir. Genel olarak bu dayatma ya bir adayın reddedilmesi ya da kabul edilmesi şeklinde olabilir. Birinci şekliyle bu dayatmada söz konusu olan, Maskin (1986)'nin "Veto Gücü Olmaması" şartlarında olduğu gibi, vetodur. Bu şartların içerisinde "Zayıf Anlamda Veto Gücü Olmaması" şartı, bir kişi hariç tüm toplum tarafından kabul edilen bir adayın seçilmesini garanti eder. Bu şart "tekdüzelik" şartıyla birlikte bir seçme kuralının Nash dengeleri yoluyla uygulanabilir olmasını garanti eder. Bunun karşılığı olan şart ise bir kişi hariç tüm toplum tarafından en kötü kabul edilen adayın seçilmemesidir ki bu da Sertel (1986)'da olduğu gibi "Dayatma Gücü Olmaması" şeklinde formüleleştirilebilir. Tabii bu şartlar çeşitli de-

recelerde kuvvetlendirilip zayıflatılabilir. İşte bu şartlardan biri de toplumun çoğunluğu aşkın bir kesimince en kötü addedilen adayın seçilmemesidir ki biz buna "elemede çoğunluğa saygı"⁹² ilkesi diyoruz.

Çoğunlukçu Uzlaşma yöntemi (oldukça geniş bir uzayda) elemelerde çoğunluğa saygı ilkesini sağlamaktadır. Bu yöntem aynı zamanda Pareto-optimaliteyi de yerine getirerek çok iyi bir görüntü sergilemektedir. Lâkin bu yöntemin, Nash dengeleri veya (alt-oyun) mükemmel dengeler yoluyla olduğu gibi dayanışma ve zorlama gerektirmeyen bir vasıta ile uygulanabilir olup olmadığı da araştırılmak zorundadır. Bir seçme kuralının Nash dengeleri yoluyla uygulanabilmesi için "tekdüze" olmasının gerekli olduğunu biliyoruz (Maskin, 1986). Diğer tarafta alt-oyun mükemmel dengeler yoluyla uygulanabilirlik için tekdüzelik gerekli şart olmaktan çıkıp yerini daha zayıf bir şart olan Moore ve Repullo (1988)'nin C şartına bırakmaktadır. Daha sonra Abreu ve Sen (1990), Moore ve Repullo (1988)'nin sonuçlarını geliştirerek "Zayıf Anlamda Veto Gücü Olmaması" şartı ile birlikte alt-oyun mükemmel dengeler yoluyla uygulanabilirliği garanti eden α şartını ileri sürmüşlerdir. Biz burada, "Zayıf Anlamda Veto Gücü Olmaması" şartını sağlayan Çoğunlukçu Uzlaşma yönteminin yeknesak olmasa da α şartını sağladığını göstererek bu yöntemin alt-oyun mükemmel dengeler yoluyla uygulanabilir olduğunu isbatlıyoruz.

⁹² Makalede "Güçlü Anlamda Dayatma Gücü Olmaması" olarak ifade edilmektedir.

EK B: ÇOĞUNLUĞA SAYGILI, ÂZAMÎ MÜŞTEREKTE UZLAŞTIRICI BİR YENİ SEÇİM SİSTEMİ*

Türkiye'de bugün belediye başkanlıkları için uygulanan seçim sistemi, en çok oyu alan adayın seçildiği bir sistemdir. Pekiyi, bu sistem çoğunluğa saygılı mı? Yani seçim sistemimiz seçmenlerimizin çoğunluğunun adaylar arasındaki tercihlerine karşı saygılı mı?

Bunu anlamak için iki alt soru soralım. Birincisi, bir aday çoğunluğun tercihlerinde en üst sırada yer alsa, yani çoğunluğun en istediği aday olsa, bu sistem o adayı seçer mi? Yanıtımız "Evet" olacaktır, zira sistemimiz en çok oyu alan adayın seçildiği sistem olduğuna göre, çoğunluğun en beğendiği aday da çoğunluğun oyunu alacağına göre, bu aday en çok oyu alacak ve sonuç olarak da bu düzende seçilecektir.

Ama öbür yanda çoğunluğa saygılı olmanın bir gereği daha var ki, ikinci sorumuz da bunu konu edinecektir: Bir aday çoğunluğun tercihlerinde en alt sırada yer alsa, yani çoğunluğun en istemediği, çoğunluğun reddettiği aday olsa, şimdiki sistemimiz bu adayı reddeder mi? Bu soruya yanıtımız "Hayır, ..." olmak zorunda, "... reddetmeyebilir". İki den fazla aday arasında seçim yapıldığında, seçim sistemimiz çoğunluğun reddettiğini reddetmek anlamında çoğunluğa saygılı olmaya bilir. Bunu görmek için A, B ve C adayları arasında seçim yapıldığı bir örnek düşünelim. Seçmenlerimizin %33'ü en çok A'yı beğense, ikinci tercih olarak B'yi beğense, en az da C'yi beğense, yani adayları ABC diye sıralasa; seçmenlerimizin bir diğ er %33'ü de adayları yine bu gösterimle BAC diye sıralasa; fakat seçmenlerin kalan %34'ü de adayları yine aynı gösterimle CAB diye sıralasa ... Bu durumda Türkiye'deki seçim sistemi C adayını seçecektir. Oysa burada C adayı seçmenlerin %66'sının en kötü addettiği, yani bu çoğunluğun reddettiği adaydı.

Bu gibi örnekler çoğaltılabilir, hattâ çok daha çarpıcı yapılabilir. Meselâ, onbir adaylı bir seçim düşünün, bir aday seçmenlerin % 10'u tarafından birinci tercih olarak addedilsin, fakat bu aday seçmenlerin geri kalan % 90'ı için bir kâbus niteliği taşıyarak onların en kötü addettikleri aday olsun. Bu seçmenler geri kalan on aday arasında hangisinin en iyi olduğu konusunda yeteri kadar fikir ayrılığı içinde iseler (örnek olarak, bu adaylardan her biri seçmenlerin ancak %9'u tarafından birinci tercih olarak görülüyorsa, ve dolayısıyla bu on adayın her biri %9'ar oyla kısıtlı kalıyorsa), neticede seçmenlerin %90'ının kâbus seçeneği buradan galip

*21 Mart 1994 tarihinde, Murat R. Sertel'in Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü seminerinde sunmuş olduğu tebliğ

çıkacak ve bu toplumun seçmiş olduğu aday olarak tezahür edecektir. Her hâlû-kârda şurası açık ki, seçim sistemimiz çoğunluğa saygıda çok önemli bir kusur etmekte, eksik kalmaktadır. En kalabalık seçmen kitlesinin birinci tercihini gerçekleştireyim derken, ikiden fazla aday olduğunda, çok büyük bir çoğunluğu teşkil eden seçmenleri en korktukları ortak bir rüyadan bile koruyamamakta, çok kahir ekseriyetleri bile hayat tarzlarıyla katiyen bağdaştıramıyacakları, en iğrendikleri bir akıbetle başbaşa bırakabilmektedir.

Çoğunluğun seçtiğini seçen, fakat çoğunluğun reddettiğini reddetmeyen, bu yüzden de çoğunluğa saygısız olabilen seçim sistemleri, maalesef, pek de nadirattan sayılamazlar. En unutulmaz bir misal vermek gerekirse, Adolf Hitler'in faşist partisi, NSDAP (Nazionalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei), kısa adıyla Nazi'ler, 1932'de Almanya'nın, komünistlerden faşistlere kadar uzanan çok geniş bir siyasî yelpazeye açık, çok demokratik bir ortamında, %33.1 kadar az bir oyla öbür partilerin arasında öne geçmiş, neticede bu partinin Führer'ine Cumhurbaşkanı Mareşal Hindenburg tarafından hükûmeti kurma görevi verilmişti (Linz, 1976; s.89). Veriş o veriş, arkasından Almanya'nın ve tüm dünyanın başına gelenler malûm. Halbuki - gerçi bilemeyiz ama - inanmak isterdik ki, Alman seçmenlerinin çoğunluğu Nazi'leri en bağdaşılamaz bir seçenek olarak reddetmekteydi.

Bu "unutulmaz" misalden ders aldık mı? Pek almadığımızı kabul etmek zorundayız. Halkın çoğunluğunun çok itiraz ettiği bazı siyasî seçenekleri seçim yelpazesinde yasaklamak suretiyle, seçim sonucunun çoğunlukça reddedilen türden olması önlenebilir. Nitekim, birçok ülkelerde komünistlerin, faşistlerin, ırkçıların, ya da şu veya bu anlamda "aşırı" olan görüşleri toplum yönetiminde geçerli kılmaya çalışan grupların, bu arada bazı dinci grupların, siyasî faaliyetlerini yasaklama ya da kontrol altında tutma yoluna gidilmiştir. Türkiye de ceza mevzuatında bu yüzden uzun zaman 141.-142. Maddeler ve 163. Madde gibi tedbir maddeleri taşımıştır. Özellikle Fransa, İspanya ve İtalya, komünistlere kapıların nasıl kapanabileceği konusunda açıktan olsun, dolaylı nitelikte olsun, çok çeşitli tedbirler öngörmüş ve uygulamışlardır. Fransa ve İspanya ayrılıkçılar için de birçok yasaklar uygulamışlardır. Bunların birçoğu toplumsal seçim mekanizmalarında çoğunluğun reddettiklerini reddetme teminatı olarak da mütalâa edilebilir. Fakat şimdiki görüş - ki biz de buna abone olmuş durumdayız - yelpazeyi kısıtlamadan seçim yapmak türünden tezahür etmektedir. Bizde de "Demokrasimizde fikir düzeyinde her akıma müsaade ediyoruz, ama sağduyulu halkımız zaten öyle kötü şeyleri seçmiyor işte" havası hakim değil denemez. Türk Ceza Kanunu'ndan kısıtlayıcı maddelerin kaldırılı-

şı da böyle mütalâa edilebilir. Yalnız bunlar yapılırken seçim mekanizmalarının neticede çoğunluğa saygılı olmasını teminat altına almakta ihmalkâr davranılmıştır. (Nasıl ki, özelleştirme yapalım derken, kimse tekellciliğe ve başka haksızlıklara karşı piyasa düzenleyici kurallar getirmeyi, hatta bunları, meselâ ABD'den ya da Avrupa'dan, kopya etmeyi bile düşünmüyorsa...) Oysa, geniş siyasî yelpazeye rağmen, meselâ komünistlerin nasıl engellenebileceği konusunda Fransa'da De Gaulle'cülerin halk tabiriyle "dâhiyane buluşları" birbirini izlemiştir. Biraz sonra göz atacağımız iki basamaklı Fransız milletvekili seçim sistemi bunlardan biridir.

Bugünlerde artan sayıda yazarımızın sözünü ettikleri, nihayet siyasetçilerimizin bile konuşmaya başlayacakları izlenimi edindiğimiz bu iki basamaklı seçim sistemi nedir, ve bakalım çoğunluğa ne derecede saygılı bir sistemdir. "Dar bölgesi" olan, yani her bölgede adayların içinden tek bir tanesinin seçildiği bu sistemin çeşitli türleri vardır, ve nitekim Fransız parlamento seçimlerinde de bunlardan birkaç tanesi denenmiştir. Bunlarda ortak özellik, ilk basamakta belli bir düzeyde oy toplayamayan adayların ikinci basamağı oluşturan seçime katılamaması, ikinci basamaktaki seçimde ise katılan adayların içinde en çok oyu alanın kazanmasıdır. Bu sistemin değişik türlerini birbirlerinden ayıran husus ise, ilk basamakta hangi oy çokluğunun baraj kabul edildiği, yani ikinci basamak seçimine katılma çıtasının hangi yüksekliğe ayarlandığıdır. Bu çıta yüksekliği, meselâ 1958'de %5, 1967'de %10, 1978'de %12.5 olmuştur (Stevens, 1992; s.200-201). [1981 ve 1988'de de kullanılan bu sistem, 1986'da bir nishî temsil usulüne yerini bırakmıştı (Stevens, 1992; s.200-201).] Bir de ilk basamakta en yüksek ve ikinci en yüksek oyu alan adayların ikinci basamak seçimine kalmaları usulü benimsenebilir.

Bizim için şu anda ilginç olan soru, bu sistemlerin çoğunluğa saygılı olup olmadıklarıdır. Hemen görülmektedir ki, anlattığımız iki basamaklı sistemlerin her birinde, en başta verdiğimiz örnekteki her üç aday da ikinci basamağa kalmaktadır. Yani bu sistemlerin hiçbirisi ikinci basamağa yalnızca iki aday bırakmayı garanti etmemektedir. İkinci basamakta yapılan seçimde de yine çoğunluğa saygı ilkesi korumasız kalacak, aldığımız örnekte olduğu gibi yine çığnenebilecektir. Bu örnekte yine C seçeneği seçilecek, seçmenlerin %66'sının en istemediği aday galip çıkacaktır. [Kaldı ki, ikinci basamağa yalnızca iki adayın kaldığı durumlarda bile bu sistemin bilinen birtakım "paradoksal" hastalıkları vardır. Şöyle ki, bir adayın (meselâ, hakkında olumlu propaganda yapılması sonucu) bazı seçmenlerin gözünde itibarının artırılması o adayın seçimde nihaî galipken nihaî mağlub olmasına sebep olabilir - hem de hiçbir seçmenin nezdinde o aday dışındakilerin aralarında-

ki tercihler değişmeden (Moulin, 1983; s.34-36). Bu hastalık aşağıda Ek B.1' de, bir başkası da Ek B.2'de gösterilmiştir.] özetle, iki basamaklı seçim sistemleri, ikinci basamağa ikiden fazla aday bıraktıklarında, çoğunluğa saygı ilkesine uymayabilirler, zira çoğunluğun en kötü addettiği adayı seçmeme teminatını taşımazlar.

Oysa şimdi burada önereceğimiz seçim sistemi, hem iki basamaklı bir uygulama gerektirmeyecektir, hem de seçmenlerin tercihleri arasında asgarî müşterekleri değil, âzamî müşterekleri bulup seçecektir. nereceğimiz bu sistem, çoğunluğun birinci tercihi aynı adayda toplanmışsa tabi biçimde o adayı seçecek, fakat seçmenlerin birinci tercihlerinde bir çoğunluk olarak anlaşamadıkları durumlarda da, seçmen tercihlerinin arasında âzamî bir müşterek bulurken, hiçbir zaman çoğunluk tarafından en kötü addedilen bir adayı seçmeyecektir. Yani çoğunluğun seçtiği bir aday varsa onu seçecek, çoğunluğun reddettiği bir aday varsa onu reddedecektir. Sistem çok basit: Her seçmen adayların hepsini tercih sırasıyla alt alta dizecektir. En baştaki örneğimize dönersek, nüfusun %33'n oluşturan birinci tipteki seçmenler adayları

A
B
C

gibi sıralıyacaklardır. Nüfusun yine %33'n oluşturan ikinci tipteki seçmenler ise adayları

B
A
C

gibi sıralıyacaklar, nüfusun %34'n oluşturan üçüncü tipteki seçmenler de bunları

C
A
B

diye sıralıyacaklardır. Dikkat edilecek husus, seçmenlerden yalnızca bir oy vermeleri değil, yani yalnızca en tercih ettikleri adayı belirtmeleri değil, tüm adaylar

arasındaki tercihlerini belirtmeleri istenmektedir. Önermekte olduğumuz seçim sistemi şimdi fertlerin böylece beyan edilen tercihlerini bir toplumsal tercih haline nasıl getirecek, adaylar arasında toplum adına hangisini seçecektir? Eğer seçmenlerin çoğunluğu birinci tercihlerinde anlaşıyorlarsa, o aday seçilmektedir. Eldeki örnekte hiçbir aday bir çoğunluk tarafından birinci derecede tercih edilmediğine göre, bu biçimde bir aday seçememekteyiz. Seçmenlerin birinci tercihleri hiçbir aday üzerinde bir çoğunluk oluşturmuyorsa, o zaman seçmenlerin birinci ya da ikinci dereceden tercihlerine bakıyor, ve birinci ya da hiç olmazsa ikinci dereceden çoğunluk onayı alan adaylardan en çok bu derecede onay alan bir adayı seçiyoruz. Örneğimizde A adayı (birinci tür seçmenlerden) birinci dereceden %33 onay almış, ikinci dereceden ise (ikinci tür seçmenlerden %33 ve üçüncü türden seçmenlerden %34 olmak üzere) toplam %67 onay almış oluyor. Dolayısıyla, A adayı burada seçmenlerin %100'ünden hiç olmazsa ikinci dereceden onay almış oluyor. Burada B adayı da seçmenlerin %33'ünden birinci derecede onay, %33'ünden de ikinci dereceden onay alıyor; yani seçmenlerin %66'sından en aşağı ikinci dereceden onay alıyor. Oysa C adayı ancak %34'ünden bu derecede onay alıyor, yani çoğunluğun bu dereceden tasvibine nail olamıyor. O halde, 100 puan alan A ile 66 puan alan B arasında kalan yarışmayı A kazanacak, neticede bu toplumda bizim usulümüzle A seçilecek, çoğunluğu oluşturan fertler tarafından reddedilen C seçeneği de toplum adına reddedilecektir. Burada, toplumun tercihlerinde âzamî müşterek teşkil eden A adayı seçilmekte, toplumun tercihleri tek basamakta bir âzamî müşterekte uzlaştırılmaktadır.

Yukarıdaki misalde, çoğunluğun en aşağı ikinci dereceden onayını sağlayan aday eksik olmadığı için, bu dereceden bir onay ile seçimin galibini bulabilmiş olduk. Adayların daha kalabalık olduğu durumlarda bu mümkün olmayabilir. O zaman da adayların bir çoğunlukça en aşağı üçüncü dereceden, olmazsa en aşağı dördüncü dereceden, ..., onaylanması aranacaktır. Çoğunluk onayını herhangi bir adayda bulduğumuz en yüksek dereceden onay mertebesinde durulacak, o dereceden çoğunluk onayı almış olan adayların içinden en çok bu onayı alanı galip ilan edilecektir. [Aşağıda, Ek B.3'te verilen örnekte, seçmenlerin üçüncü dereceden tercihlerine müracaat etmek gerekebileceği gösterilmektedir.] Sonuç her zaman âzamî müşterekte uzlaş vererek, her zaman çoğunluğa saygı ilkesine itaat edecek; üstelik bunlar tek basamakta başarılabacaktır.

Anlatılan seçim sisteminin iki basamaklı Fransız seçim sistemlerinde bulunan ve yukarıda işaret edilen hastalığa da muafiyeti vardır (Sertel ve Yılmaz, 1993), fa-

kat bunun isbatı biraz teknik olup, burada sunulması ne yazık ki güçtür. Daha önce incelediğimiz "onay oylaması" (approval voting) (Sertel, 1988a, 1988b) usullerinin bir türevi olan bu sistemin daha da araştırılması, aranılan ahlâkî koşulları yerine getiren başka türleri gerekiyorsa bunların tasarımının da düşünülmesi, uygulamada en süratli ve en güvenilir sonuçlar almak için bilgisayar teknolojisi ile tercih belirtme işlemlerinin her zekâ ve kültürden seçmenlerce başarılabilecek derecede basitleştirilmesi gibi hususların bir an önce uygulamalı araştırma konusu olarak benimsenmesi gerekmektedir.

Her hâlükârda, belediye başkanı seçimleri için, hattâ meclis başkanı yahut cumhurbaşkanı seçimleri için, çoğunluğa saygılı, toplum tercihlerini tek basamakta bir âzamî müşterek üzerinde uzlaştıran bir sistemi böylece önermiş oluyor, halkımızın ve düşünürlerimizin, yazarlarımızın, vakitleri olduğu takdirde siyasetçilerimizin, dikkatlerine sunuyoruz. [Not: Cumhurbaşkanı seçimlerinde önerdiğimiz sistem kullanılmış olsaydı, 12 Eylül 1980 darbesine neden ya da bahane teşkil eden, T.B.M.M.'nin cumhurbaşkanı seçememesi durumu da ortaya çıkmamış olacak, arkasında - birinci dereceden olmasa da - çok büyük bir ihtimalle, hiç olmazsa ikinci dereceden tercihleri ve onayları ile güçlü bir Meclis çoğunluğu yer alan bir Türkiye Cumhurbaşkanı seçilebilecek, daha istikrarlı bir siyasî ortam hasıl olacak, Türkiye demokrasisi de 1980'lerdeki kesintiye ve arkasından gelen, hâlen yaşamakta olduğu sıkıntılara belki de mahkûm olmayacaktı.]

Bu öneriyi burada noktalarken bir uyarıyı da yapmadan geçmek tehlikeli olabilir: Önerdiğimiz sistem parlamento seçimleri için, yani milletvekili seçimleri için, tasarlanmamıştır. Parlamento seçimleri için yapılacak bir tasarımda anahtar olarak alınması düşünülebilecek ilkeler, toplumdaki değişik görüşlerin parlamentoya yansıtılmasını, bu görüşlerin az sayıda taraftar bulanlarının ille de önünün kesilmesini, yine de daha popüler olanlarının daha büyük sayıda milletvekili çıkarmasını, yani nishî temsil usulleriyle elde edilen bazı özelliklerin sağlanmasını hedefleyebilir. Bunları hedefleyen bir seçim sistemi, burada önerdiğimiz sistemden farklı olacaktır. Parlamento seçimleri için bir sistem tasarımı da, şüphesiz, kamu düzenini iyileştirmekle ilgilenen matematikçilerin ve sosyal bilimcilerin araştırma gündemlerinde üstlerde yer alan güncel bir madde oluşturabilir.

Ek B.1: İki Basamaklı Seçim Sisteminin Bir Hastalığı

(Moulin, 1983; ss.34-36)

Farz edelim ki, toplumdaki toplam 17 seçmenin A, B ve C adayları arasındaki tercihleri aşağıdaki gibidir:

6 kişi	5 kişi	4 kişi	2 kişi
A	C	B	B
B	A	C	A
C	B	A	C

Bu toplumda iki basamaklı seçim yapılsın. İki basamaklı seçim çok çeşitli olabileceği için, bunlardan hangisinin uygulandığını da tasrih edelim: birinci basamakta en çok oy alan iki adayın ikinci basamağa kaldığı türden. Görülüyor ki, ilk basamakta A ve B adayları 6'şar oy alarak 5 oy alan C'yi geçiyor ve ikinci basamağa kalıyorlar. İkinci basamakta da A ilk 6 kişiden ve sonraki 5 kişiden aldığı toplam 11 oyla seçimi kazanıyor, zira B adayı üçüncü gruptaki 4 kişiden ve son gruptaki 2 kişiden toplam olarak ancak 6 oy alıyor.

Şimdi diyelim ki, seçimden önce A adayı hakkında son gruptaki iki kişinin olumlu bulduğu bazı bilgiler kendilerine ulaştırıldı ve, bu iki seçmen, adayları bu sefer ilk 6 kişinin sıraladığı gibi sıraladılar; yani en çok A'yı, sonra B'yi beğenip, yine en az C'yi beğendiler. Burada ne oldu? Adaylardan A lehine bir tercih değişikliği vuku buldu. Hiçbir seçmen A dışındaki adayların birbirleriyle karşılaştırmalarında da fikir değiştirmediler. Ancak iki kişi B'yi A'ya tercih ederken şimdi A'yı B'ye tercih eder oldular. Düzgün çalışan bir seçim sisteminden, iyi tasarlanmış bir seçim sisteminden beklenen sonuç, herhalde, ilk durumda seçilmekte olan A adayının yine seçilmeye devam etmesi olacaktır. Oysa, bu ("dâhiyane"(!)) iki basamaklı seçim sistemi şimdi A'yı değil, C'yi seçecektir. Görelim nasıl: Şimdi ilk basamakta A artık 8 oy, B yalnızca 4 oy, C ise yine eskisi gibi 5 oy alacaktır; dolayısıyla, ikinci basamağa bu sefer A ile B değil, onun yerine A ile C kalacaktır. İkinci basamakta ise A adayı ilk 6 kişiden ve şimdi artık aynen onlar gibi düşünen son 2 kişiden toplam olarak 8 oy alacak, oysa öbür seçmenlerin hepsi C'ye oy verecek, sonuçta C adayı 9 oy alarak seçimin galibi olacaktır.

Önerdiğimiz tek basamaklı, azamî müşterekte uzlaştırıcı, çoğunluğa saygılı

yeni seçim usulü bu hastalıktan muaftır (Sertel ve Yılmaz,1993).

Ek B.2: İki Basamaklı Seçim Sisteminin Bir Başka Hastalığı

(Sertel ve Yılmaz, 1993)

Ek B.1'de bir hastalığını gözlemiş bulunduğumuz iki basamaklı seçim sisteminin bir başka hastalığını da burada sergileyelim. Bu kez dikkat çekmek istediğimiz husus, bu sistemin oldukça iyi addedilen bir adayı daha ilk basamakta elemek istidadında olabileceğidir. Beş seçmenli basit bir örnek düşünelim, öyle ki A, B, C, vs. adayları arasındaki tercihleri aşağıdaki gibi olsun:

1. Seçmen	2. Seçmen	3. Seçmen	4. Seçmen	5. Seçmen
A	A	B	B	C
C	C	C	C	D
.
.
.

Burada boş bırakılan yerlerde seçmenlerin çeşitli adaylar arasındaki tercihleri ne olursa olsun, halen incelemekte olduğumuz iki basamaklı seçim sistemi, daha ilk basamakta C adayını eleyecektir. Oysa, C adayının aldığı birinci ve ikinci dereceden onaylar ittifak kesbetmektedir, yani seçmenlerin herbiri C'yi hiç olmazsa ikinci tercih olarak görmektedirler.

Dikkat buyurulursa, hiçbir adayın seçmen kitlesinin % 20'sinden fazlasının birinci dereceden onayını kazanamadığı bu örneğe uygulandığında, bizim önermekte olduğumuz sistem, seçmenlerin boş bırakılan sıralardaki tercihleri yine ne olursa olsun, burada çok güçlü bir azamî müşterek oluşturan C adayını hemen keşfedecek ve seçecekti.

Daha da çarpıcı bir örnek vermek gerekirse, Ek B.1'deki gösterimle, aşağıda özetlenen bir seçmenler ve adaylar kitlesine dikkat çekebiliriz

35 kişi	33 kişi	16 kişi	16 kişi
A	B	C	C
C	C	D	D
E	E	E	E
F	F	F	F
G	G	G	G
D	D	B	A
B	A	A	B

Aynı iki basamaklı seçim sistemi burada yine C adayını ilk basamakta eleyecek, bu basamakta seçmenlerin %35'inin oyunu alan A ile %33'ünün oyunu alan B'yi ikinci basamağa bırakacaktır. Oysa, C burada seçmenlerin %32'sinin ilk dereceden terciğini aldığı gibi, geri kalan seçmenlerin de tümünün ikinci dereceden onayını almaktadır, yani ittifakla seçmenlerin hiç olmazsa ikinci dereceden tasvibine mazhar olmaktadır. İki basamaklı seçim sistemi şimdi ikinci basamakta hangi adaylar arasından seçim yaptıracaktır? Seçmenlerin %49'u tarafından pek çok - ve daha çarpıcı örnekler oluşturmak istediğimizde daha da çoğaltılabilecek sayıda - aday arasında en kötüsü telakki edilen A adayı ile, rakibi olarak, seçmenlerin %51'i tarafından en kötü aday telakki edilen B arasında. Biliyoruz ki, ikinci basamağa yalnızca iki aday kaldığı için, burada seçmenlerin çoğunluğunca en kötü addedilen aday seçilmez; dolayısıyla, B burada seçilmeyecektir. Fakat A seçilecektir ! Hem de C gibi hiç olmazsa ikinci dereceden tercihlerde bir ittifakla uzlaşa adayı mevcut iken !

Yine görüyoruz ki, önermekte olduğumuz tek basamaklı seçim sistemi, C adayındaki azamî müşterek vasfını hemen keşfederek onu seçecek, ve seçmenlerin ittifakla, ya en kötü ya da hiç olmazsa ikinci en kötü addederek, birinci ya da ikinci dereceden reddettikleri A ve B adaylarının her ikisini de toplum adına reddedecek, iki basamaklı seçim sisteminin bu hususta gösterdiği tehlikeli zaafı göstermeyecekti.

Ek B.3: Yeni Seçim Sisteminde Âzamî Müştereğin Ancak Üçüncü Dereceden Onaylarla Sağlandığı Bir Örnek

Şimdi beş adaylı, 100 seçmenli bir toplum düşünüyoruz. Bu toplumda A, B, C, D ve E adayları arasında seçmenlerin tercihleri aşağıdaki gibidir:

18 kişi	19 kişi	20 kişi	21 kişi	22 kişi
A	B	C	D	E
E	A	B	C	D
B	C	A	B	C
D	D	D	A	A
C	E	E	E	B

Bu toplumda bugünkü seçim sistemimizle A adayı 18 oy, B adayı 19 oy, C adayı 20 oy, D adayı 21 oy ve E adayı da 22 oy alacak, sonuçta E seçilecekti. Oysa, çoğunluk teşkil eden 60 seçmen için E adayı en kötü adaydı, ve bu çoğunluk tarafından reddedilmekteydi.

Yeni seçim sistemimizle ne olacağına bakalım. Hemen yukarıda gördüğümüz gibi, hiçbir aday seçmenlerin yarısının birinci dereceden onayını alamamaktadır. O halde, adayların ikinci dereceden nail oldukları tasviplere bakalım. A adayı 19 tane de ikinci dereceden onay aldığı için, birinci ya da ikinci dereceden, yani hiç olmazsa ikinci dereceden aldığı onay sayısı 37 olmakta, yani çoğunluğun bu dereceden tasvibine nail olamamaktadır. Keza, B adayı da 39 tane, C adayı 41 tane, D adayı 43 tane, ve E ise 40 tane bu derecede (hiç olmazsa ikinci derecede) onay almaktadır. Bu onay sayılarının en büyüğü 43 olduğuna göre, hiçbir adayın bu dereceden onay sayısı çoğunluğa erişememekte, yeterli çıkmamaktadır. Dolayısıyla, şimdi de üçüncü dereceden onaylara bakmamız, son elde ettiğimiz onay sayılarına üçüncü dereceden onayları da ekleyerek, adayların hiç olmazsa üçüncü dereceden onay sayılarını hesaplamamız gerekmektedir. Adayların kaçar seçmen tarafından hiç olmazsa üçüncü derecede onaylandıklarına baktığımızda, bu sayıların A için 57, B için 78, C için 82, D için (yine) 43 ve E için (yine) 40 olduğu görülmektedir. Yani A, B ve C adaylarının üçü de kendilerine göre birer çoğunluğun hiç olmazsa üçüncü dereceden onayına mazhar olmuşlardır. Bunların içinde hiç olmazsa üçüncü derecede en çok onayı gören (82 onaylı) C adayı da seçimimizin galibi olacaktır.

[Not: Ek B 1'deki iki basamaklı seçim sistemi uygulanmış olsaydı, birinci basamaktan D ve E ikinci basamağa kalacaklar, burada da D kazanacaktı]

KAYNAKÇA

KAYNAKÇA

1. ABREU, D. and A. SEN (1990): "Subgame Perfect Implementation," *Journal of Economic Theory*, , 285-299
2. Birch, A.H. (1971): *Representation*, (New York: Praeger).
3. Condorcet, M. (1785): *Essai sur l'application de l'analyse à la probabilité des décisions rendues à la pluralité des voix*.
4. Duverger, M. (1954): *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State*, (New York: Wiley).
5. Ergüder, Ü. (1980-81): "Changing Patterns of Electoral Behavior in Turkey," *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler)*, **8-9**: 45-69.
6. Ergüder, Ü. ve R. Hofferbert (1988): "The 1983 General Elections in Turkey: Continuity or Change in Voting Patterns?" Metin Heper ve Ahmet Evin (der.), *State, Democracy, and the Military: Turkey in the 1980s*, (Berlin, New York: Walter deGruyter), içinde 81-102
7. Ergüder, Ü., Y. Esmer ve E. Kalaycıoğlu (1992): *Türkiye'de Değerler* (İstanbul: TÜSİAD Yayınları).
8. Frey, F.W.(1975): "Patterns of Elite Politics in Turkey," George Lenczowski (der.) *Political Elites in the Middle East* (Washington D. C.: American Enterprise Institut for Public Policy Research), içinde 41-82.
9. Hare, T. (1859): *The Election of Representatives, Parliamentary and Municipal*, (Londra: Longman, Roberts, Green).
10. Hayward, J. E. S. (1983): *Governing France: The One and Indivisible Republic*, (İkinci Baskı) (New York, Londra: W. W. Norton).
11. Heper, M. (1982). "Türkiye'nin Siyasal Hayatında 'Milliyetçi Cephe Hükümetleri'nin Yeri", *Seba L. Meray'a Armağan*, Cilt II (Ankara: A. Ü. S. B. F. Basın Yayın Yüksek Okulu Basımevi).
12. Hoag, C.G. ve G.H. Hallett (1926): *Proportional Representation*, (New York: MacMillan.)
13. Hobbes, T. (1971). *Leviathan: Or the Matter, Forme, and Power of a Commonwealth Ecclesiastical and Civil* (Michael Oakeshott der.) (New York, Londra: Collier).
14. Kalaycıoğlu, E. (1988). "Elite Political Culture and Regime Stability: The Case of Turkey" *Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi ve İdari Bilimler Dergisi* Cilt 2, sayı 2: 149-178.

15. Kalaycıoğlu, E. (1990). "Cyclical Breakdown, Redesign, and Nascent Institutionalization," Ulrike Liebert, Maurizio Cotta (der.), *Parliament and Democratic Consolidation in Southern Europe: Greece, Italy, Portugal, Spain, and Turkey*, (Londra ve New York, Pinter, 1990), içinde 184-222.
16. Kalaycıoğlu, E. (1992). "1960 Sonrasında Türk Siyasal Hayatına Bir Bakış: Demokrasi, Neo-Patrimonyalizm ve İstikrar" Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği, Tarih ve Demokrasi: Tarık Zafer Tunaya'ya Armağan, (İstanbul, Cem Yayınevi) 87-126.
17. Lakeman, E. ve J.D. Lambert (Tarihsiz). *Voting in Democracies: A Study of Majority and Proportional Electoral Systems*, (Londra: Faber and Faber).
18. Lijphart, A. (1974). "The Netherlands: Continuity and Change in Voting Behavior". Richard Rose (der.) *Electoral Behavior: A Comparative Handbook*, (New York: The Free Press) içinde 227-268.
19. Lijphart, A. (1984): *Çağdaş Demokrasiler: Yirmibir ölkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri*, (çev. Ergun Özbudun ve Ersin Onulduran) (Ankara: Türk Demokrasi Vakfı ve Türk Siyasi İlimler Derneği Ortak Yayını).
20. Linz, J. J. (1976): "Some Notes Toward a Comparative Study of Fascism in Historical Perspective", W. Laqueur (Ed.), *Fascism - A Reader's Guide*, (Berkeley ve Los Angeles, University of California Press).
21. Mahler, G.S. (1990): *Israel: Government and Politics in a Maturing State*, (San Diego: Harcourt Brace Jovanovich).
22. Maskin, E. (1986): "The Theory of Implementation in Nash Equilibrium: A Survey," in Hurwicz, L., D. Schmeidler and M. Sonnenschein (Eds.), *Social Goods and Social Organization: Volume in Memory of Elisha Pazner*, Cambridge University Press.
23. Mill, J.S. (1862): *Considerations on Representative Government*, (New York: Harper and Brothers).
24. Moore, J. and R. REPULLO (1988): "Subgame Perfect Implementation," *Econometrica*, **56**, 1191-1220
25. Moulin, M. (1983): *The Strategy of Social Choice*, (Amsterdam: North-Holland).
26. Nohlen, D. (1984). *Elections and Electoral Systems: Democracy and Social Change*, (Bonn: Friedrich-Ebert-Stiftung).
27. Ordeshook, P.C. ve L. Zeng (1991): "Some properties of Hare voting with strategic voters", *California Institute of Technology Social Science Working Paper*, 772.

28. Pareto, V. (1906): *Manuale d'economia politica*
29. Pennock, J.R. (1952): "Responsiveness, Responsibility and Majority Rule," *American Political Science Review*, **66**: 790-807.
30. Pierce, R. (1968): *French Politics and Political Institutions*, (New York, Evanston, Londra: Harper & Row).
31. Pitkin, H.F. (1972), *The Concept of Representation*, (Berkeley, California: University of California Press)
32. Powell, J.B. Jr. (1982). *Contemporary Democracies: Participation, Stability, and Violence*, (Cambridge, Mass.: Harvard University Press)
33. Rae, D.W. (1971). *The Political Consequences of Electoral Laws*, (Revised Edition) (New Haven ve Londra: Yale University Press).
34. Rawls, J. (1971) : *A Theory of Justice*, (Cambridge: Harvard University Press)
32. Riker, W.H. (1962): *The Theory of Political Coalitions*, (New Haven: Yale University Press).
33. Rose, R. (1976). *The Problem of Party Government*, (Middlesex, İngiltere: Penguin Books).
34. Rustow, D.A. (1970). "Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model". *Comparative Politics*, **2**.
35. Sertel, M.R. (1985): *Matematiksel İktisat Ders Notları* (Basılmamış)
36. Sertel M.R. (1986): *Mikroekonomi Ders Notları* (Basılmamış)
37. Sertel, M.R. (1988a): "A Non-Dictatorial Compromise", *Social Choice and Welfare*, **5**.
38. Sertel, M.R. (1988b): "Characterizing Approval Voting", *Journal of Economic Theory*, **45** (1), 1988.
39. Sertel, M.R. (1994). "Çoğunluğa Saygılı, Azami Müsterekte Uzlaştırıcı Bir Yeni Seçim Sistemi" (Basılmamış Tebliğ).
40. Sertel M.R. ve B. Yılmaz (1993) "Some Subgame-Perfect Implementable Social Choice Correspondences Failing Monotonicity", *Boğaziçi Üniversitesi Araştırma Raporu*, ISS/EC-93-01.
41. Sertel M.R. ve B. Yılmaz (1995) "The Majoritarian Compromise is Subgame-Perfect Implementable", *Boğaziçi Üniversitesi Araştırma Raporu*, ISS/EC-95-01.
42. Stevens, A. (1992): *The Government and Politics of France*, (Londra:The MacMillan Press).

43. Shirer, W.L. (1960). *The Rise and Fall of the Third Reich: A History of Nazi Germany*, (New York: Simon and Schuster)
44. Smith, B.C. (1989). *Decentralization: The Territorial Dimension of the State*, (Londra: George Allen & Unwin).
45. Sayarı, S. (1978). "The Turkish Party System in Transition", *Government and Opposition*, **12**, no. 1.
46. Sunar, İ. ve S. Sayarı (1986). "Democracy in Turkey: Problems and Prospects," Guillermo O'Donnell, Philippe C. Schmitter, ve Laurence Whitehead (der.) *Transitions from Authoritarian Rule: Southern Europe*, (Baltimore ve London: The Johns Hopkins University Press) 165-186.
47. Sunar, İ. (1990). "Populism and Patronage: The Demokrat Party and Its Legacy in Turkey" *Il Politico*, **55**, no. 4: 745-757.
48. Taagepera, R. ve M.S. Shugart (1989). *Seats and Votes: The Effects and Determinants of Electoral Systems* (New Haven ve Londra: Yale University Press).
49. T.B.M.M. Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü (1982). *Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamalar*, (Ankara: TBMM Basımevi).
50. T. C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü. *1991 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları* (Ankara: D.İ.E. Yayınları)
51. Walras, L. (1874): *Eléments d'économie politique pure*, (Lozan: L. Corbaz).
52. Wicksell, K. (1896): "A New Principle of Just Taxation", *Finanztheoretische Untersuchungen*, Jena: G. Fischer.

